

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

Ex. A

SOU 1

1960: 28

IKUN

28 OKSTATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1960:28

STC

Justitiedepartementet

FÖRVERKANDE PÅ GRUND AV BROTT

BETÄNKANDE AV
HANS THORNSTEDT

Stockholm 1960

Statens offentliga utredningar 1960

Kronologisk förteckning

1. Folktandvården. Idun. 189 s. I.
2. Högre utbildning, forskning och försök på lantbrukets område. Almqvist & Wiksell, Uppsala. XII + 508 s. Jo.
3. Grusexploateringen i Sverige. Idun. 85 s. Jo.
4. Fastighetsbeskattningen. Marcus. 179 s. Fl.
5. Förslag till namnlag. Idun. 362 s. Ju.
6. Studiekostnader vid beskattningen. Idun. 211 s. Fl.
7. Redogöransvaret och anmärkningsprocessen. Kihlström. 146 s. Fl.
8. Preliminär nationalbudget för år 1960. Marcus. V + 121 s. Fl.
9. De ekonomiska villkoren för en huvudmannaskapsreform inom mentalsjukvården. Idun. 173 s. I.
10. Statstjänstemäns förhandlingsrätt. Idun. 105 s. C.
11. Översyn av lagen om försäkringsrörelse. Idun. 509 s. H.
12. Krigsmaktens högsta ledning. Beckman. 235 s. Fö.
13. Individuella differenser och skoldifferentiering. Victor Petterson. 127 s. E.
14. CP-Vården. Idun. 175 s. I.
15. Kursplaneundersökningar i matematik och modersmålet. Idun. 536 s. E.
16. Banklikviditet och kreditprioritering. Idun. 245 s. Fl.
17. Forskning och högre utbildning på skogsbrukets område. Idun. 207 s. Jo.
18. Reviderad nationalbudget för år 1960. Marcus. V + 98 s. Fl.
19. Rättssäkerheten vid administrativa frihetsberövanden. Idun. 138 s. Ju.
20. Allmänna yrkesinspektionen. Idun. 135 s. S.
21. Medicinska äktenkapshinder. Idun. 140 s. Ju.
22. Bohuslän. Idun. 326 s. S.
23. Besparingar inom försvaret. Idun. 245 s. Fö.
24. Lagberedningens förslag till jordabalk m. m. I. Lagtext. Norstedt & Söner. 260 s. Ju.
25. Lagberedningens förslag till jordabalk m. m. II. Motiv till balken. Norstedt & Söner. 816 s. Ju.
26. Lagberedningens förslag till jordabalk m. m. III. Motiv till lagen om införande av nya jordabalken m. m. Norstedt & Söner. 270 + 32 + 314 s. Ju.
27. Offentlig provningsverksamhet. Behov och resurser. Idun. 157 s. H.
28. Förverkande på grund av brott. Berlingska Boktryckeriet, Lund. 188 s. Ju.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1960:28

Justitiedepartementet

FÖRVERKANDE PÅ GRUND AV BROTT

BETÄNKANDE AV

HANS THORNSTEDT

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
LUND 1960

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet

Genom beslut den 2 december 1955 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för justitiedepartementet att tillkalla en utredningsman med uppdrag att verkställa en förberedande undersökning för reformering av specialstraffrätten. Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 19 december 1955 numera professorn vid Lunds universitet Hans Thornstedt för att verkställa en sådan undersökning. Att såsom experter biträda utredningsmannen förordnade departementschefen den 8 september 1956 jur. kand. Hans Danelius och den 19 november 1958 hovrättsfiskalen Örjan Wetterberg.

Utredningsuppdraget gäller enligt diktamen till statsrådsprotokollet den 2 december 1955 en förberedande undersökning till belysning av de allmänstraffrättsliga problemen inom specialstraffrätten. Bland ämnen inom specialstraffrätten, där tvekan råder om bestämmelsernas innebörd, där reglerna äro mindre följdriktiga eller där deras sakliga innehåll kan kritiseras eller diskuteras, har främst nämnts ekonomiska påföljder för brott, särskilt förverkande. De specialstraffrättsliga förverkandebestämmelserna ha nära samband med strafflagens förverkanderegler, vilka under den nu pågående översynen av det straffrättsliga reaktionssystemet hittills lämnats utanför granskningsarbetet under hänvisning till utredningen rörande specialstraffrätten. Med anledning härav har det befunnits ändamålsenligt att en av utredningen uppgjord översikt över förverkandebestämmelser inom och utom strafflagen framlägges såsom delbetänkande. Därvid ha vissa förslag till riktlinjer för blivande lagstiftning sammanfattats i form av utkast till lagändringar. Utredningsmannen får härmed vördsamt överlämna detta delbetänkande, »Förverkande på grund av brott».

Till utredningen har — för att tagas under övervägande vid det utredning-
en anförtrödda uppdraget — den 12 januari 1956 överlämnats en den 5 maj
1943 hos Kungl. Maj:t gjord framställning av Stockholms handelskammare
m. fl. angående utredning rörande det straffrättsliga ansvaret för närings-
idkare och för juridiska personers handlingar. Framställningen kommer att
beaktas vid den såsom nästa utredningsetapp planerade och numera på-
började undersökningen av specialstraffrättens bestämmelser angående före-
tagaransvar.

Utredningsmannen har under utredningsarbetets gång haft överläggningar
med utredningen för översyn av lagstiftningen rörande straff för olovlig in-
försel och utförsel av varor, detta i enlighet med de för sistnämnda utred-
ning lämnade direktiven. Sedan samma utredning avgivit betänkande med
förslag till lag om straff för varusmuggling m. m. (SOU 1959: 24), har ut-
redningsmannen den 19 november 1959 i anledning av remiss avgivit utlåt-
ande över förslaget.

Vid utarbetandet av betänkandet har hänsyn ej kunnat tagas till författ-
ningar och rättsfall, som publicerats efter den 1 juni 1960.

Lund den 16 september 1960.

Hans Thornstedt

/Ö. Wetterberg

Innehåll

Förkortningar	7
Inledning	9
<i>Kap. I. Översikt över förverkandeinstitutet</i>	19
<i>Kap. II. Strafflagens förverkandebestämmelser</i>	25
A. Äldre rätt	25
B. 1940 års lagstiftning	26
C. 1942 års lagstiftning	28
D. 1948 års lagstiftning	28
1. Förverkandepåföljder med syfte att avvärja fara, härrörande av viss egendom	29
2. Förverkandepåföljder med syfte att reducera den brottsliges förmögenhet	33
3. Förverkandepåföljder med repressivt syfte	36
4. Sammanfattning	37
<i>Kap. III. Specialstraffrättens förverkandebestämmelser</i>	38
A. Förverkandepåföljder med syfte att avvärja risker, som anses härröra från föremåls fysiska egenskaper	42
1. Farliga brottsverktyg och annan i sig farlig egendom	42
2. Andra hjälpmedel vid förbjuden verksamhet	51
B. Förverkandepåföljder med syfte att reducera den brottsliges förmögenhet..	60
1. Muta och dylikt	60
2. Annan vinning	61
3. Förmögenhetsreduktion utöver vinningen	61
<i>Kap. IV. Förverkande närstående påföljder</i>	79
A. Påföljder med syfte att avvärja risker, som anses härröra från föremåls fysiska egenskaper	79
B. Påföljder med syfte att reducera den brottsliges förmögenhet	82
<i>Kap. V. Granskning av strafflagens förverkandebestämmelser</i>	88
SL 2:16 st. 1	89
SL 2:16 st. 2	103
SL 2:17 st. 1	104

SL 2: 17 st. 2	115
SL 2: 17 st. 3	116
SL 2: 18, 5: 13 st. 2, 5: 19 a	117
I skyddslagsförslaget upptagna bestämmelser	125
Utkast till ändrade förverkandebestämmelser i SL	128
Anmärkningar rörande de föreslagna ändringarna	132
<i>Kap. VI. Synpunkter på utformningen av specialstraffrättens förverkande- bestämmelser</i>	138
A. Förverkandeinstitutets användningsområde	138
B. Användningen av normerade böter	144
C. Brister hos de nu gällande förverkandereglererna	146
D. Generellt tillämpliga lagregler	150
<i>Kap. VII. Sammanfattning</i>	157
<i>Bil. 1. Förverkandelagstiftning i övriga nordiska länder</i>	164
<i>Bil. 2. Förverkandepåföljder och juridiska personer. En genomgång av rätts- praxis. Av Hans Danelius</i>	170
Förteckning över vissa författningar m. m.	181
Rättsfallsregister	187

FÖRKORTNINGAR

Agge	Ivar Agge, Straffrättens allmänna del, I, Stockholm 1959.
Andenæs	Johs. Andenæs, Alminnelig strafferett, Oslo 1956.
BB	Byggningsabalken.
Bergendal	Ragnar Bergendal, Straffrätt (Lärobok i rättskunskap för blivande landsfiskaler III), 2 uppl., Lund 1928.
BevU	Bevillningsutskottets utlåtande.
B:oU	Bankoutskottets utlåtande.
BSA	Nils Beckman m. fl., Strafflagen jämte förklaringar till den nya lagstiftningen om brott mot staten och allmänheten, 2 uppl., Stockholm 1957.
FT	Förvaltningsrättslig tidskrift.
HB	Handelsbalken.
HD	Högsta domstolen.
HovR	Hovrätt.
HR	Häradsrätt.
Hurwitz, Konfiskation	Stephan Hurwitz, Konfiskation i Anledning af begaaede Lovovertrædelser, København 1930.
Hurwitz, Kriminalret	Stephan Hurwitz, Den danske kriminalret, almindelig del, 3. hæfte, København 1952.
JO	Justitieombudsmannen.
KF	Kungl. förordning.
KK	Kungl. kungörelse.
KPr	Kungl. proposition.
KU	Konstitutionsutskottet.
L ¹ U (L ² U, L ³ U)	Första (andra, tredje) lagutskottets utlåtande.
MO	Militieombudsmannen.
Nelson	Alvar Nelson, anm. av Tore Strömberg, Om konfiskation som brottspåföljd, i SvJT 1949 s. 515 ff.
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd. I.
NJA II	Nytt juridiskt arkiv, avd. II.
NJM	Forhandlinger på det tyvende nordiske juristmøte ... 1954, Oslo 1956.
NKÅ	Nordisk kriminalistisk årsbok.
NTfK	Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab.
RB	Rättegångsbalken.
RR	Rådhusrätt.
RSkr	Riksdagens skrivelse.
RÅ	Riksåklagaren.
SL	Strafflagen.
SOU	Statens offentliga utredningar.
SOU 1934: 39	Betänkande med förslag till spritdrycksförordning m. m.
SOU 1935: 56	Promemoria angående ändrade bestämmelser rörande verkstälighet och förvandling av bötesstraff.

SOU 1936: 38	Betänkande med förslag rörande jaktlagstiftningsfrågor, I.
SOU 1937: 24	Förslag till ändrad lagstiftning om sammanträffande av brott.
SOU 1938: 17	Betänkande med förslag till lotteriförordning m. m.
SOU 1940: 8	Betänkande med förslag till lag om ändrad lydelse av 8 kap. strafflagen m. m. jämte därmed sammanhängande författningar.
SOU 1940: 20	Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott.
SOU 1940: 26	Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser angående bekämpande av smittsamma husdjursjukdomar.
SOU 1942: 31	Betänkande med förslag till skärpt bestraffning av falskdeklaration m. m.
SOU 1944: 10	Processlagberedningens förslag till lag om införande av nya rättegångsbalken m. m. 2. Motiv m. m.
SOU 1944: 69	Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten.
SOU 1946: 69	Nils Herlitz, Förvaltningsförbandet.
SOU 1947: 47	Fiskerättskommitténs förslag till fiskelag jämte därmed sammanhängande författningar.
SOU 1949: 43	Betänkande med förslag till livsmedelsstadga m. m.
SOU 1950: 16	Ivar Strahl, Förberedande utredning angående lagstiftning på skadeståndsrättens område.
SOU 1952: 24	Betänkande med förslag till allmän förfogandelag och allmän ransoneringslag.
SOU 1953: 14	Förslag till brottsbalk.
SOU 1953: 17	Enhetligt frihetsstraff m. m.
SOU 1954: 37	Allmän ordningsstadga m. m.
SOU 1955: 42	Luftfartslag.
SOU 1955: 44	Betänkande med förslag till läkemedelsförordning.
SOU 1955: 45	Konkurrens och priser.
SOU 1956: 25	Upphovsmannarätt till litterära och konstnärliga verk.
SOU 1956: 38	Strålskydd.
SOU 1956: 55	Skyddslag.
SOU 1957: 11	Fordringspreskription m. m.
SOU 1959: 24	Förslag till lag om straff för varusmuggling m. m.
Stjernberg	Nils Stjernberg, Den positiva straffrättens allmänna del. Första häftet, Uppsala 1920.
Strahl	Ivar Strahl m. fl., Om påföljder för brott, 2 uppl., Stockholm 1955.
Strömberg	Tore Strömberg, Om konfiskation som brottspåföljd, Lund 1949.
Strömberg, Åtalspreskription	Tore Strömberg, Åtalspreskription, Lund 1956.
StvT	Statsvetenskaplig tidskrift.
SvJT (rf)	Svensk juristtidning (rättsfallsavdelningen).
Thornstedt, Företagaransvar	Hans Thornstedt, Om företagaransvar, Stockholm 1948.
Thornstedt, Rättsvillfarelse	Hans Thornstedt, Om rättsvillfarelse, Stockholm 1956.
TSA	Tidskrift för Sveriges advokatsamfund.
ÖÅ	Överståthållarämbetet.

Inledning

Under beteckningen *specialstraffrätt* sammanfattas de rättsregler, skrivna eller sedvanerättsliga, som gälla de brott och förseelser, vilka beskrivas i lagar och författningar utanför strafflagen. Ansvarsbestämmelser finnas intagna i ett stort antal lagar och andra, ofta i administrativ väg utfärdade författningar. Medan strafflagens inledande kapitel och dess promulgationsförfattning innehålla tämligen utförliga regler i de allmänna frågor — om straffbarhet, påföljder, försök, medverkan etc. — som äro gemensamma för större grupper av brott, saknas i stor utsträckning sådana allmänna regler när det gäller specialstraffrätten. Ej heller har domstolspraxis inom specialstraffrätten uppnått samma fasthet som inom strafflagens område. Specialstraffrättens betydelse har tilltagit efterhand som samhällsförhållandenas alltmera invecklade art orsakat en fortskridande detaljreglering lagstiftningsvägen.

Bristen på klara allmänna riktlinjer inom specialstraffrätten har blivit alltmera kännbar och föranlett upprepade framställningar om en allmän översyn av specialstraffrätten. Icke minst när det gällt ekonomiska påföljder av brott har skarp kritik riktats mot den nuvarande ordningen.

Vid 1944 års riksdag hemställde herrar Wiberg och Gezelius i motion¹ om skyndsamt utredning och förslag till sådana ändringar i då gällande lagstiftning, att förverkandepåföljd måtte kunna ådömas även om den brottslige på grund av sådana omständigheter, som omförmälas i 5 kap. SL, icke kunnat fällas till ansvar. Motionärerna framhöllo, att förverkandepåföljderna genom krislagstiftningen utsträckts till att omfatta ett betydligt större område än förut.

Deras framställning hade närmast föranletts av ett fall, där en tilltalad, som på svartabörsaffärer förtjänat ungefär 175 000 kronor, hade utsikt att till följd av straffriförklaring undgå förverkande. Första lagutskottet² anförde i anledning av motionen:

Som av den lämnade redogörelsen framgår kan i åtskilliga fall, då en person genom ett brott skaffat sig ekonomiskt utbyte, detta enligt gällande lag icke förklaras förverkat till kronan, om den brottslige icke fälles till ansvar i målet. Gentemot en person, som på grund av sin sinnesbeskaffenhet förklaras strafflös, kan därför i

¹ Andra kammaren, nr 97.

² L'U 1944: 18 s. 3 f.

sådana fall förverkande icke äga rum. Som i motionen påpekats är detta förhållande icke tillfredsställande. I detta sammanhang må erinras, att en icke tillräknelig person enligt 6 kap. 6 § strafflagen kan förpliktas att betala skadestånd, »om och i den mån det med hänsyn till hans sinnesart, gärningens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt må anses skäligt». Även om det icke bör ifrågasättas att förverkandepåföljd skall förekomma beträffande en person, som straffrifyrkärlats, i samma utsträckning som beträffande en fullt tillräknelig person, framstår det dock som en uppenbar brist i gällande lag, att en straffrifyrkärlad skall kunna njuta frukterna av en brottslig handling utan att samhället har någon möjlighet att inskrida däremot. Detta missförhållande är — såsom motionärerna framhållit — särskilt stötande, när det gäller överträdelser av lagstiftningen till skydd för folkförsörjningen, och det har på detta område också på senare tid vunnit särskild aktualitet vid våra domstolar. — Även i andra fall, där förverkande icke kan ådömas på grund av att brottet är preskriberat eller den brottsliga handlingen begåtts av en minderårig eller ock brottslingen avlidit, synes gällande lag icke fullt ändamålsenlig. Den nuvarande ordningen med bestämmelser om förverkande i särskilda författningar förefaller också att vara mindre lämplig, och goda skäl kunna anföras för införande av en allmän regel om förverkande av det ekonomiska utbytet av en brottslig handling.

Utskottet är på grund av vad sålunda anförts ense med motionärerna om önskvärdheten av att ändrade bestämmelser på förevarande område snarast genomföras. Utskottet har emellertid inhämtat, att straffrättskommittén tagit upp denna fråga till behandling och att kommittén i det betänkande om brott mot staten och allmänheten, som torde komma att avgivas i år och som antages komma att föranleda lagförslag i ämnet till nästa års riksdag, även kommer att framlägga förslag till allmänna bestämmelser om förverkande, genom vilka även frågan om förverkande oberoende av att tilltalad fälles till ansvar blir föremål för reglering. Utskottet, som sålunda förväntar att förslag i ämnet kommer att framläggas utan dröjsmål, har fördens skull icke funnit skäl föreslå riksdagen att i anledning av motionen göra någon framställning till Kungl. Maj:t.

Riksdagen beslöt, att motionen icke skulle föranleda någon riksdagens åtgärd. Straffrättskommittén framlade i SOU 1944: 69 förslag till allmänna lagbestämmelser om förverkande. Detta förslag lades till grund för 1948 års alltjämt gällande strafflagsregler om förverkande. Frågan om de sålunda antagna allmänna principernas tillämpning inom specialstraffrätten har emellertid på sätt längre fram skall beskrivas vållat åtskillig tvekan och kan icke anses ha fått något entydigt svar i vare sig lagstiftning, rättsvetenskap eller praxis.

I sitt betänkande Förvaltningsförfarandet erinrade *Herlitz* om »den ofta anmärkta brist på enhetlighet som kännetecknar specialstraffrätten» och rekommenderade dels planmässig undersökning och revision av specialförfattningarna, dels större likformighet i det löpande lagstiftningsarbetet, lämpligen innefattande också lagtekniskt sakkunnig översyn av förvaltningsrättsliga författningar.³

De med förverkandelagstiftning inom specialstraffrätten förknippade pro-

³ SOU 1946: 69 s. 26—27.

blemen aktualiserades på nytt inom riksdagen vid behandling av de år 1949 framlagda förslagen till ändringar i smuggellagstiftningen.⁴ Första lagutskottet anförde härvid bl. a.:

Förverkandereglererna äro likaledes utformade på olika sätt. Det skulle här föra för långt att närmare utveckla de skiljaktigheter, som föreligga i detta avseende. Dessa undanröjas icke till fullo genom propositionens förslag, vilket även inför nya olikheter. Eftergivande av förverkandepåföljd kan enligt 1923 års lag (om straff för olovlig varuinförsel) förekomma endast beträffande insmugglat gods i visst fall, medan däremot möjlighet att underlåta utdömande av förverkandepåföljd vid olovlig varuutförsel enligt den i propositionen föreslagna lagen (om straff för olovlig varuutförsel) öppnats även beträffande t. ex. forslingsredskap, som brukats vid smuglingen. Även grunderna för eftergivande av förverkande äro angivna på skilda sätt i de tre huvudförfattningarna, som icke heller överensstämman med vad som härutinnan stadgas i de allmänna bestämmelserna om förverkandepåföljd i 2 kap. 16 och 17 §§ strafflagen. Utskottet vill i detta sammanhang erinra om straffrättskommitténs ovan återgivna uttalande att man vid lagstiftning på specialstraffrättens område rörande förverkande borde hämta ledning av strafflagens nämnda allmänna regler.⁵

Utskottet anförde ytterligare exempel på brister i smuggellagstiftningen för att visa behovet av en helt ny lagstiftning, efter enhetliga synpunkter uppbyggd från grunden utan bundenhet av gällande författningar. På hemställan av utskottet beslöt riksdagen att — med vissa ändringar — antaga förslagen till lagändringar men samtidigt hos Kungl. Maj:t hemställa om förslag till ny lagstiftning rörande straff för olovlig införsel och utförsel av varor. Den utredning, som tillsatts i anledning av denna hemställan, har framlagt förslag till enhetlig lagstiftning om straff för varusmuggling (SOU 1959: 24). Förslaget ligger till grund för KPr 1960: 115 med förslag till lag om straff för varusmuggling m. m.

Frågan om specialstraffrättens förverkanderegler togs ur en vidare synvinkel upp av herr Göransson i en motion vid 1953 års riksdag.⁶ Motionären kritiserade de specialstraffrättsliga reglernas utformning:

Den som ur straffrättslig synpunkt undersöker denna lagstiftning tycker sig mången gång finna, att lagskrivarna icke ägnat större intresse åt straffbestämmelserna. De synas icke sällan ha uttömt sin kraft på de mera materiella reglerna och sedan mera slentrianmässigt hängt på straffbestämmelser i slutet av vederbörande författning ... Vad man framför allt reagerar mot i den administrativa strafflagstiftningen är ett okritiskt användande av förebilder ...

Ett annat område, där specialstraffrätten bör göras till föremål för en översyn, är reglerna om förverkande. Som ett exempel kan tagas KK 14 mars 1947 angående allmänt importförbud, vilken efter mönster av andra författningar om införselförbud innehöll en generell regel om förverkande av vara, som någon i strid mot författningen infört eller sökt införa. Någon saklig motivering för denna regel, som gick

⁴ KPr 1949: 99.

⁵ L³U 1949: 37 s. 9 f.

⁶ Första kammaren nr 177.

längre än förverkandebestämmelserna i 1923 års lag om straff för olovlig varuinförsel (1 § 8 mom.), synes icke ha funnits.

Motionären menade, att man i första hand borde sträva efter att nå fram till enhetliga regler rörande de allmänstraffrättsliga frågorna, så som skett i strafflagens allmänna del beträffande de i denna lag behandlade brotten. Men även i vad gällde de särskilda specialstraffrättsliga brotten syntes finnas utrymme för vissa enhetliga regler, bl. a. i fråga om förverkande.

Grundläggande regler av detta slag skulle måhända kunna sammanföras i en »allmän» specialstraffrättslig lag. Det torde icke vara möjligt att utan en grundlig utredning närmare anvisa huru de problem som här angivits skola lösas i detalj.

Motionen mynnade ut i ett förslag om utredning angående de allmänstraffrättsliga problemen inom specialstraffrätten och om en översyn av gällande specialstraffrättsliga stadganden i förtydligande och förenhetligande syfte.

Första lagutskottet remitterade motionen för yttrande till bl. a. straffrättskommittén och riksåklagarämbetet. Straffrättskommittén underströk behovet av en utredning angående de allmänstraffrättsliga problemen inom specialstraffrätten, främst såvitt gällde frågorna om förverkande, husbondeansvar och ansvar för juridiska personer. Kommittén tillstyrkte därför det i motionen framförda utredningsyrkandet men ifrågasatte huruvida icke innan en sådan utredning igångsattes, en förberedande, vetenskaplig undersökning och kartläggning av området borde verkställas på liknande sätt som skett beträffande förvaltningsförfarandet och skadeståndsrätten (i SOU 1946: 69 och 1950: 16).⁷ — Riksåklagarämbetet omnämnde den oklarhet, som föreligger beträffande förhållandet mellan strafflagen och specialstraffrätten i vad gäller de allmänstraffrättsliga principerna. Angående förverkandepåföljderna anförde ämbetet:

Vad angår den bristande överensstämmelsen mellan hithörande stadganden inom strafflagen och motsvarande föreskrifter inom specialstraffrätten, torde framför allt reglerna om förverkande erbjuda exempel härpå. Det torde härvidlag kunna påstås, att de specialstraffrättsliga reglerna understundom, utan att detta alltid kan anses vara av förhållandena påkallat, äro avsevärt mera vittgående och strängare än bestämmelserna i 2 kap. 16 och 17 §§ strafflagen. Ej sällan, exempelvis i det i motionen anförda exemplet från KK 14 mars 1947 angående allmänt importförbud, äro de i specialstraffrätten härvidlag meddelade bestämmelserna så stränga, att de för allmänheten måste framstå såsom obilliga.⁸

I sitt utlåtande över motionen anförde utskottet bl. a. följande:

Specialstraffrätten är ett stort och betydelsefullt rättsområde. Dess betydelse har ökat ju mera samhället ingripit reglerande i socialt och ekonomiskt hänseende. Praktiskt taget varje dylik reglering kräver nämligen för sitt genomförande be-

⁷ L¹U 1953: 34 s. 28 f.

⁸ L¹U 1953: 34 s. 22.

stämmelser om straff för den som icke ställer sig ifrågavarande föreskrifter till efterrättelse. Av de rättsregler, vilkas efterföljande sanktioneras genom de specialstraffrättsliga bestämmelserna, beröra åtskilliga frågor av väsentlig betydelse ur såväl allmän som enskild synpunkt. De specialstraffrättsliga straffstadgandena äro spridda inom ett mycket stort antal författningar av växlande ålder och innehåll.

En mycket stor del av de författningar som innehålla specialstraffrättsliga bestämmelser har utfärdats i administrativ ordning av Kungl. Maj:t.

Rent kvantitativt spelar specialstraffrätten en betydande roll inom straffrättskipningen; över hälften av de lagöverträdelser, som årligen beivras i Sverige, äro förseelser mot specialstraffrättsliga föreskrifter. Att denna omfattande straffrättskipning på specialstraffrättens område icke väcker större allmän uppmärksamhet, torde bero på att de straff som ådömas i regel utgöras av böter till måttliga belopp. Det bör emellertid anmärkas, att ett stort antal specialstraffrättsliga bestämmelser ger möjlighet att ådöma frihetsstraff och att specialstraffrättsliga lagöverträdelser i många fall förskylla mycket kännbara ekonomiska påföljder i form av normerade böter eller förverkande.

Med hänsyn till att den specialstraffrättsliga lagstiftningen omspannar vida områden och tillkommit vid skilda tider och i olika sammanhang, kan den knappast helt fylla de krav i fråga om enhetlighet, överskådlighet och klarhet, som böra ställas på densamma. En granskning av den gällande specialstraffrätten visar också, att densamma i åtskilliga hänseenden är behäftad med brister. Dessa äro i huvudsak av två slag. Å ena sidan saknas nämligen inom specialstraffrätten i betydande utsträckning föreskrifter om huru de allmänna problem skola lösas som för strafflagsbrottens del behandlas i strafflagens s. k. allmänna del. Detta har medfört, att domstolarnas praxis i dessa hänseenden på många punkter blivit vacklande och mindre följdriktig och att den på vissa områden inom specialstraffrätten utvecklats sig på ett sätt som icke står i överensstämmelse med vad som eljest gäller inom straffrätten. När å andra sidan, såsom stundom sker, regler i dessa allmänna ämnen givas i specialstraffrättsliga författningar, avvika de ofta från vad som gäller enligt strafflagen eller enligt andra specialstraffrättsliga bestämmelser, utan att detta alltid kan anses motiverat av sakliga skäl.

Av utskottets ovan lämnade redogörelse för gällande rätt och av yttrandena över motionen torde framgå, att bland de ämnen inom specialstraffrätten, där tvekan råder om vad som gäller, där reglerna äro mindre följdriktiga eller där deras sakliga innebörd kan kritiseras eller diskuteras, märkas ekonomiska påföljder för brott — särskilt förverkande — medverkan till brott, de subjektiva förutsättningarna för straff, husbondeansvar, juridiska personers ansvar samt rättsvillfarelse.

Om det förslag till brottsbalk, som straffrättskommittén nyligen framlagt, lägges till grund för ny lagstiftning, kommer den allmänna straffrätten att undergå en omfattande modernisering och reformering. Det synes önskvärt att specialstraffrätten i möjligaste mån bringas i överensstämmelse med denna nya lagstiftning och att den även i övrigt reformeras så att den i kvalitet närmar sig den allmänna straffrätten mer än vad nu är fallet. Vissa av de specialstraffrättsliga problem, som motionären framhåvt, komma visserligen att få sin lösning, om straffrättskommitténs förslag genomföres, främst frågan rörande de allmänstraffrättsliga medverkansreglernas tillämpning inom specialstraffrätten. Flertalet av de brister i specialstraffrätten, som nyss berörts, kommer emellertid icke att avhjälpas därigenom.

Med hänsyn till vad sålunda anförts finner utskottet, att specialstraffrätten i åtskilliga hänseenden är i behov av en översyn. På sätt motionären anför, synes en sådan översyn främst böra avse de allmänstraffrättsliga frågorna i specialstraffrät-

ten, varvid man bör eftersträva att — i den mån sakliga skäl icke motivera särregler — nå fram till enhetliga regler för hela specialstraffrättens område. Även vad avser de särskilda brotten torde emellertid böra övervägas, om icke en mera enhetlig reglering än vad som nu är fallet är möjlig att åstadkomma . . .

En utredning i enlighet med vad utskottet ovan i de särskilda frågorna förordat synes alltså böra komma till stånd. Som i flertalet yttranden anföres, kan det ifrågasättas, huruvida icke, innan en sådan utredning som avses i motionen sättes i gång, en förberedande vetenskaplig undersökning och kartläggning av området borde verkställas.⁹

I enlighet med utskottets sålunda motiverade hemställan beslöt riksdagen att hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående de allmänstraffrättsliga problemen inom specialstraffrätten och om en översyn av gällande specialstraffrättsliga stadganden i förtydligande och förenhetligande syfte.¹⁰

Den 2 december 1955 erhöll chefen för justitiedepartementet bemyndigande att tillkalla en utredningsman med uppdrag att verkställa en förberedande undersökning för reformering av specialstraffrätten. I de därvid till statsrådsprotokollet tagna direktiven för utredningsmannen¹¹ erinrade departementschefen om att brottsbalksförslaget (SOU 1953: 14) huvudsakligen berörde de i allmänna strafflagen upptagna brotten, medan specialstraffrätten i stort sett lämnats utanför reformen. Departementschefen refererade vidare i huvuddrag första lagutskottets ovan anförda utlåtande av år 1953 och uttalade som sin mening, att det vore angeläget, att den av riksdagen avsedda utredningen komme till stånd. Beträffande utredningens omfattning och sättet för dess bedrivande anförde departementschefen:

Det rättsområde som specialstraffrätten omfattar är emellertid mycket stort och svåröverskådligt. Innan närmare riktlinjer för en reform i ämnet kan utarbetas, är det nödvändigt att, till belysning av problemen, göra en förberedande undersökning, innefattande kartläggning och systematisering av hela det vidlyftiga materialet . . .

De lagstiftningsproblem som här är aktuella bör lösas i nordiskt samarbete i så stor utsträckning som det kan visa sig praktiskt genomförbart. Det må nämnas att Nordiska rådet vid sin session i Stockholm år 1955 antog en rekommendation till regeringarna i de nordiska länderna att undersöka möjligheterna att åstadkomma större likformighet i dessa länders lagstiftning rörande konfiskation. Även på andra områden av specialstraffrätten bör likformighet eftersträvas, och det synes vara av värde att samråd etableras redan på detta förberedande stadium. Utredningsmannen bör alltså vid sitt arbete söka kontakt med de övriga nordiska länderna.

Under det pågående straffrättsliga reformarbetet ha strafflagens förverkanderegler icke blivit föremål för någon mera ingående behandling. I sitt förslag till brottsbalk föreslog straffrättskommittén — jämte mindre, formella ändringar av SL 2: 16 och 17 — en saklig ändring av föreskriften i SL

⁹ L¹U 1953: 34 s. 24 ff.

¹⁰ RSKr 1953: 195.

¹¹ Post- och Inrikes tidn. 21 dec. 1955, riksdagsberättelsen 1957 s. 32 f.

2: 18 om statsåklagarprövning.¹² Rörande förhållandet till specialstraffrätten anförde kommittén:

Ändringarna i SL 2: 16—18 inverka ej på frågan i vilken omfattning bestämmelserna om förverkande skola äga analogisk tillämpning inom specialstraffrätten. Denna fråga, som i rättstillämpningen visat sig erbjuda svårigheter (se t. ex. NJA 1952 s. 240; jfr motionen nr 177 i första kammaren vid 1953 års riksdag om utredning angående de allmänstraffrättsliga problemen inom specialstraffrätten m. m.), torde komma att uppmärksammas av strafflagberedningen i samband med utredningen om ekonomiska brottssanktioner överhuvud.

Strafflagberedningen flyttade emellertid över SL 2: 16 och 17 i praktiskt taget orört skick till 9 kap. av skyddslagsförslaget och hänvisade därvid till att i direktiven för utredningen rörande specialstraffrätten förverkande nämnts bland de specialstraffrättsliga ämnen, som borde bli föremål för utredningens uppmärksamhet. Beredningen fortsatte:

Strafflagberedningen har i detta läge ansett sig icke böra upptaga förverkandebestämmelserna till saklig granskning utan har vid upprättandet av förslaget till skyddslag inskränkt sig till att flytta de nuvarande bestämmelserna från strafflagen till skyddslagen. Bestämmelserna har underkastats smärre redaktionella jämkningar, betingade framför allt av att i skyddslagen skillnad icke göres mellan straff och andra påföljder. Såsom redan i annat sammanhang omnämnts räknas till påföljd böter, fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn, skyddsfostran, skyddsinternering, överlämnande till särskild vård, avsättning och suspension ävensom disciplinstraff för krigsmän. Däremot utgör förverkande och annan dylik rättsverkan icke påföljd enligt den i skyddslagen nyttjade terminologin.

Till 1 och 2 §§ i förevarande kapitel har med sådana jämkningar som nyss antytts flyttats SL 2: 16 och 17 i den lydelse lagrummen har fått i förslaget till brottsbalk ...¹³

Inom justitiedepartementet har på grundval av straffrättskommitténs och strafflagberedningens betänkanden utarbetats ett förslag till brottsbalk, som beträffande förverkande endast innehåller en erinran om att brottslig gärning, enligt vad därom finnes stadgat, kan föranleda förverkande av egendom eller annan särskild åtgärd (1 kap. 6 §). Vissa allmänna bestämmelser om brott och brottspåföljder (detta ord använt med samma inskränkta betydelse som i skyddslagsförslaget), om tillämpligheten av svensk lag angående brott, om försök, förberedelse, stämpling och medverkan till brott samt om nödvärn och annan nöd (1, 2, 22 och 23 kap.) ha genom ett uttryckligt stadgande (1 kap. 9 §) förklarats i princip tillämpliga även inom specialstraffrätten. Vid förslagets remitterande till lagrådet den 2 maj 1958 har föredragande departementschefen erinrat om den pågående utredningen rörande specialstraffrätten och vidare anförat rörande den föreslagna 9 § i 1 kap.:

¹² SOU 1953: 14 s. 465.

¹³ SOU 1956: 55 s. 301.

Innan resultatet av det sålunda påbörjade utredningsarbetet föreligger, kan någon mera slutgiltig ställning icke tagas till de allmänstraffrättsliga problemen inom specialstraffrätten. Liksom nu anses vara fallet med motsvarande regler i SL bör emellertid — såsom kommittén föreslagit — de allmänna bestämmelserna i den nya brottsbalken äga tillämpning inom specialstraffrätten i den mån ej annan ordning gäller i särskilda fall . . .

Jag vill slutligen framhålla att, om bestämmelserna rörande reaktionssystemet inflyter i brottsbalken, förevarande paragraf torde få utvidgas till att avse även vissa andra delar av balken än dem, som nu uppräknas i paragrafen.

Departementschefen upptog — med en mindre jämkning i fråga om brott, belagda allenast med disciplinstraff — straffrättskommitténs förslag, att då fråga är om gärning, som i specialstraffrättslig föreskrift icke är belagd med svårare påföljd än böter, medverkansreglernas tillämpning skulle vara beroende av särskild föreskrift. I anslutning härtill uttalade departementschefen, att frågan, huruvida en sådan regel påkallar justeringar i specialstraffrättsliga författningar, torde komma att uppmärksammas av utredningen rörande specialstraffrätten.

Lagrådet har den 20 december 1958 avgivit utlåtande över departementsförslaget till brottsbalk. Därvid föreslog lagrådet — under hänvisning till utredningen rörande specialstraffrätten — att vissa allmänna frågor rörande brottsbalksreglernas tillämpning inom specialstraffrätten åtminstone tills vidare skulle lämnas åsido, nämligen huruvida in dubio endast uppsåtliga gärningar skola bestraffas samt huruvida straff skall inträda vid allenast ringa oaktksamhet. Lagrådet godtog icke heller departementschefens förslag till bestämmelse om medverkansreglernas tillämplighet inom specialstraffrätten och avstyrkte över huvud taget en bestämmelse att i fråga om gärning, som icke är belagd med annan påföljd än böter, ansvar ej må ådömas annan medverkande än den som utfört gärningen. Lagrådet anförde i anslutning härtill:

Vad särskilt angår önskemålet att vinna klarhet om medverkansreglernas tillämplighet inom specialstraffrätten anser lagrådet, att som några praktiska svårigheter för närvarande knappast föreligga det i allt fall icke bör ifrågakomma att av nämnda skäl föregripa resultatet av pågående utredning för översyn av specialstraffrätten. Vid denna torde böra eftersträvas att finna en lämpligare metod för frågans praktiska lösning än att göra ett principiellt betydelsefullt avsteg från regleringen av medverkansansvaret.

Enligt lagrådets åsikt borde den tidigare omnämnda bestämmelsen i brottsbalksförslagets 1 kap. 9 § om att förslagets 1, 2, 22 och 23 kap. i princip skulle äga tillämpning inom specialstraffrätten helt utgå ur förslaget i avbidan på resultatet av utredningen rörande specialstraffrätten.

Det kan vidare nämnas, att i lagstiftningsärenden under de senaste åren flera gånger förekommit, att spörsmål lämnats obesvarade under hänvisning till den av riksdagen begärda utredningen rörande specialstraffrätten.

Så har skett under förarbetena till allmänna förfogandelagen (angående förverkandebestämmelsernas framtida gestaltning),¹⁴ fiskeristadgan (angående frågan om oaktsamhet är tillräcklig för att grunda ansvar),¹⁵ rusdrycksförsäljningsförordningen (angående husbondeansvaret)¹⁶ och luftfartslagen (angående förverkandepåföljd vid oaktsamhetsbrott).¹⁷

Såsom nämnts i direktiven för utredningen rörande specialstraffrätten togs frågan om förverkandelagstiftningen upp i Nordiska rådet vid dess session år 1955. Herrar Olov Rylander och Knud Thestrup väckte ett medlemsförslag (ärende nr 16), i vilket redogjordes för frågans behandling vid 1953 års riksdag. Därjämte sades:

Även i de övriga nordiska länderna ha önskemål framförts om en översyn av bestämmelserna om förverkande. Ämnet har nyligen ingående dryftats av nordiska jurister, nämligen vid det tjugonde nordiska juristmötet, som hölls i Oslo i augusti 1954. Därvid framfördes i olika hänseenden kritik mot de nuvarande bestämmelserna och det uttalades från skilda håll att en gemensam nordisk lagstiftning på detta område vore möjlig och önskvärd.¹⁸

Rådets juridiska utskott, som föreslog den sedermera antagna rekommendationen (förslag nr 2), yttrade:

Bestämmelserna om konfiskation som påföljd för brott spela en icke oväsentlig roll ur praktisk synpunkt. Av de upplysningar som lämnats utskottet framgår, att enhetlighet icke föreligger i de nordiska ländernas lagstiftning på detta område. De bestämmelser härom som förekomma inom specialstraffrätten äro av skiftande innehåll och utförlighet. I många fall fylla de icke de krav i fråga om enkelhet, överskådlighet och klarhet, som böra ställas på dem. Avvikelserna från stadgandena i den allmänna strafflagen kunna icke alltid anses motiverade av sakliga skäl.

Utskottet anser det önskvärt att större likformighet åstadkommes i de nordiska ländernas lagstiftning om konfiskation. Utskottet uppmärksammar att problemen på detta område äro så invecklade, att det kan ifrågasättas om icke en förberedande undersökning och kartläggning kan vara erforderlig.¹⁹

Vid möte i Oslo den 16 mars 1955 överenskommo representanter för regeringarna i de till rådet anslutna länderna att Norge skulle vara koordinerande land i denna fråga.²⁰

I anledning av Nordiska rådets rekommendation ha översikter över danska, finländska, norska och svenska författningsbestämmelser om förverkande utarbetats. Inom det danska justitsministeriet har *L. Nordskov Nielsen* författat en utförlig redogörelse för dansk förverkandelagstiftning (se vi-

¹⁴ KPr 1954: 20 s. 164.

¹⁵ L³U 1954: 28 s. 76 f.

¹⁶ Särskilda utskottets utl. nr 1 vid 1954 års riksdag, s. 195.

¹⁷ KPr 1957: 69 s. 283. Se även L³U 1959: 20 och SOU 1959: 24 s. 213 f. (angående förverkandepåföljd vid smugglingsbrott).

¹⁸ Nordiska rådet, 3:e sessionen 1955, Stockholm 1955, s. 276.

¹⁹ Nordiska rådet, 3:e sessionen 1955, Stockholm 1955, s. 623 f.

²⁰ Nordisk råd, 4. session 1956, København 1956, s. 1065.

dare Bil. 1 till detta betänkande). I Island arbetar en kommission med revision av den isländska strafflagen, i vilken de huvudsakliga bestämmelserna om förverkande återfinnas. — Norges regering har den 11 september 1959 å samtliga regeringars vägnar meddelat Nordiska rådet, att från norsk sida initiativ kommer att tagas till gemensamma nordiska överläggningar angående enhetliga principer för konfiskationslagstiftningen.²¹

²¹ Nordiska rådet, 5 sessionen 1957, Helsingfors 1957, s. 1228 f.; Nordisk råd, 6. sesjon 1958, Stockholm 1959, s. 1288; Nordiska rådet, 7:e sessionen 1959, Stockholm 1960, s. 1323.

KAPITEL I

Översikt över förverkandeinstitutet

Gällande svensk rätt innehåller talrika regler enligt vilka i anledning av begångna eller befarade straffbelagda gärningar egendom frántages sin ägare tvångsvis och utan ersättning, dock utan att det är fråga om böter eller skadestånd. Egendomen har *förverkats*.¹ Då, såsom enligt strafflagen alltid och enligt specialstraffrättsliga bestämmelser i de flesta fall sker, det förverkade tillfaller kronan, kan termen *konfiskation* användas.² I specialstraffrätten talas stundom med samma innebörd om att egendom är *förbruten*.³

Förverkande sker i regel genom beslut av domstol (eller genom godkännande av strafföreläggande, RB 48: 1). Enligt några specialstraffrättsliga författningar kan åklagare förordna om förverkande även då strafföreläggande ej gives eller om fortsatt beslag, som medför förverkande, om ej missnöje anmäles inom viss tid.⁴

¹ Strömberg s. 3, 16, 64, 79, Strahl s. 289. Jfr Hurwitz, Konfiskation, s. 1, 5 f., den samme, Kriminalret, s. 568, Andenæs s. 463 ff.

² Jfr s. 80 med not 3.

³ Strömberg s. 71 f., Strahl s. 289, Nelson s. 519. — Beteckningen förverkande användes jämväl inom civilrätten för vissa påföljder av normöverträdelser. Sålunda talar lagen om förverkande av hyresrätt, arrenderätt, rätt att taga arv eller testamente o. s. v. Dessa arter av förverkande falla uppenbarligen utanför utredningsuppdraget och behandlas därför icke i betänkandet. — Till dylikt civilrättsligt förverkande bör, ehuru förverkandet i regel avser egendom, föras den påföljd, som stadgas i § 7 KF 21 dec. 1857 ang. vad i testamente givas må, så ock om gåva av fast egendom (»Prövas gåva förverkad vara ...»).

⁴ Så t. ex. enligt 2 § lag 9 maj 1958 om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m. KF 5 juni 1959 om förbud mot innehav av vissa stiletter m. m. har i 4 § likaledes en bestämmelse om rätt för åklagaren att meddela förordnande om förverkande i de fall, då åtal ej väckes. Bestämmelsen har särskilt motiverats med att det vore föga rationellt om talan angående förverkande av beslagtagna stiletter eller springkniv skulle behöva föras vid domstol, då beslaget skett från barn under 15 år eller från ungdom, som erhåller åtalseftergift. Med hänsyn till det ringa värdet ansågos betänkligheter mot detta enklare förfarande ej behöva möta (KPr 1959: 158 s. 17). — Enligt 17 § 2 mom. lag 8 juni 1923 om straff för olovlig varuinförsel, 17 § lag 20 juni 1924 med särskilda bestämmelser ang. olovlig befattningsmed spritdrycker och vin samt 6 § 2 mom. lag 18 juni 1949 om straff för olovlig varuutförsel kan, såvitt gäller annan egendom än forslingsredskap, i fall då den brottslige ej anträffas och egendomens värde uppskattas till mindre än 100 kronor förverkande ske i administrativ ordning enligt ett summariskt förfarande. Vid behandling av proposition med förslag till lag om olovlig varuutförsel anförde första lagutskottet betänkligheter ur rättssäkerhetssynpunkt mot det förenklade förfarandet men ville icke motsätta sig att bestämmelser därom t. v. infördes i den föreslagna lagstiftningen, L¹U 1949: 37 s. 12 f. I SOU 1959: 24 (s. 228) rekommenderas bibehållande av särskilda regler i smuggellagstiftningen om extrajudiciellt förverkande, vilka sägas ha icke minst under de senaste åren

Den språkliga utformningen av förverkandereglererna synes i allmänhet bygga på den icke realistiska föreställningen att förverkandet sker genom den brottsliga gärningen. I överensstämmelse med detta betraktelsesätt brukar domstolens förverkandeförklaring erhålla formen av ett konstaterande i efterhand att förverkande ägt rum. SL talar om att egendom förklaras förverkad. RB 26:1 och 27:1 utgå från att egendom kan behandlas som förverkad redan innan domstol prövat förverkandefrågan.⁵ Ytterligare exempel på användningen av denna fiktion kunna hämtas från snart sagt varje specialstraffrättslig förverkandebestämmelse.⁶ Det måste betraktas som en brist, att ett transitivt verb som indraga eller konfiskera (med de motsvarande substantiven indragning och konfiskation) icke kommer till användning i modernt svenskt lagspråk.

Förverkandereglererna ha icke inarbetats i lagmaterialet efter enhetliga principer eller i ensartat syfte. Deras utformning växlar i hög grad, även där reglererna behandla närbesläktade faktiska förhållanden. Först under de senaste årtiondena ha förverkanderegler med mera vidsträckt tillämpningsområde givits. De förverkandebestämmelser, som icke erhållit sådan omfattande giltighet, äro ofta knapphändig utformade och redan av den anledningen svåra att tolka.

Vid rättsvetenskaplig bearbetning av förverkandereglererna ha olika försök gjorts att systematisera det vidlyftiga materialet. Därvid har man oftast följt inom kontinental rättslära utarbetade indelningsgrunder, detta ej minst där-

varit av stor praktisk betydelse (vissa statistiska uppgifter lämnas). Värdegränsen har höjts till 500 kronor, KPr 1960: 115 s. 128 f. Ang. förverkandebeslut av generaltullstyrelsen se Strömberg s. 314. — Enligt 11 § militär rättegångslag 30 juni 1948 kan vid åläggande av disciplinstraff bestraffningsberättigad militär chef avgöra frågor om förverkande av beslagtagen egendom, vars värde ej överstiger 200 kronor. — I 63 § lag 27 juli 1954 om nykterhetsvård finnas föreskrifter om »omhändertagande» av alkoholhaltiga drycker, som påträffas hos den som är underkastad föreskrift om avhållsamhet från alkohol eller som är intagen på vårdanstalt för alkoholmissbrukare. Dylikt omhändertagande, som verkställs av polisman eller anstaltsföreståndare, är att anses som en form av extrajudiciellt förverkande. — Ang. förverkandepåföljd vid strafföreläggande se lagrådsuttalande i KPr 1960: 115 s. 152 f.

⁵ Detta betraktelsesätt, som Strahl s. 290 not 8 nämner under hänvisning till de anförda RB-reglerna, är icke undantag utan regel. Jfr Strömberg s. 72 och HD:s skrivsätt i NJA 1944 s. 73: »Vidkommande förklaringen att ... partiet ... skulle vara förverkat ... har Jönssons död icke medfört, att denna förklaring förfallit ...».

⁶ Med fiktionen att förverkandet sker genom den brottsliga gärningen överensstämmer ej väl att det i SL 2:17 st. 3 talas om att rätten i stället för förverkande äger föreskriva viss åtgärd. Språkligt riktigare hade varit att skriva »I stället för förverkandeförklaring» eller »I stället för att meddela förverkandeförklaring». — Vid lagrådsbehandlingen av förslaget till strålskyddslag gjorde regeringsrådet Klackenborg anmärkning mot uttrycket, att egendom »kan antagas vara förverkad». Formuleringen syntes honom vilseledande i en bestämmelse om rätt att beslagtaga dylik egendom och borde enligt hans mening ändras, även om den gjorts i anslutning till stadganden i RB. Fråga vore ju ej om egendom, som redan varit föremål för förverkandebeslut. Formuleringen borde därför ändras till »kan antagas bli föremål för åtgärd som i 0 § sägs» (KPr 1958: 29 s. 135). Se även L'U 1960: 34 s. 48.

för, att förverkandereglererna i icke ringa utsträckning formats efter utländska mönster.

Vid systematiseringen brukar till en början skiljas mellan å ena sidan domar å *sakförverkande*, varigenom viss egendom (däri inbegripet bestämt gods och betalningsmedel, som utgöres av bestämda föremål) förklaras förverkad, samt å andra sidan domar å *värdeförverkande*, varigenom en person förpliktas att utgiva visst belopp.⁷

Sakförverkande uppdelas i skilda arter främst med hänsyn till variationerna i förhållandet mellan föremålet för förverkande och den begångna eller befarade brottslighet, som utgör anledning till förverkande. Följande grupper pläga därvid ställas vid sidan av varandra:⁸

- 1) Föremål, frambringade genom en straffbelagd handling (*producta sceleris*).
- 2) Föremål, som använts eller varit avsedda att användas som redskap eller medel vid en straffbar handling (*instrumenta sceleris*).
- 3) Föremål, som förvärvats genom en straffbar handling (*scelere quae-sita*).

Jämte dessa grupper nämnes ibland ytterligare en, vars omfattning och förhållande till övriga grupper diskuterats utan något allmänt accepterat resultat:

- 4) Föremål, vilkas förhandenvaro är förutsättning för den straffbara handlingen (*corpora delicti*).⁹

Värdeförverkande är vanligen stadgat för det fall att ett i första hand påbjudet sakförverkande ej kan verkställas, därför att saken själv icke är åtkomlig för förverkande (*alternativt* och tillika *subsidiärt* värdeförverkande).¹⁰ Mera sällan har värdeförverkande karaktär av en fristående påföljd, innebärande att vederbörande förpliktas att utgiva på visst sätt bestämt värde (*exklusivt* värdeförverkande).¹¹ Understundom framgår icke av en regels ordalydelse, huruvida alternativt värdeförverkande kan inträda endast om sakförverkande ej är möjligt. Inom doktrinen har hävdats, att alternativt värdeförverkande även utan uttryckligt stadgande är subsidiärt i förhållande till sakförverkande.¹² Sakförverkande och värdeförverkande kunna före-

⁷ Strömberg s. 5, Strahl s. 290; jfr även Strömberg s. 227, Strahl s. 295, BSA s. 67. — Möjligen kunde enligt äldre bestämmelser värdeförverkande även utan uttryckligt lagstöd träda i stället för sakförverkande, se NJA II 1920 s. 37.

⁸ Strömberg s. 26 f.

⁹ Strömberg s. 127 ff.

¹⁰ Värdeförverkande har tillämpats i stället för sakförverkande, då förverkandeföremålet ingått som material i ett nytt, mera värdefullt föremål, NJA 1953 s. 678, SOU 1952: 24 s. 179. Se även Strahl i SvJT 1960 s. 191 f.

¹¹ Strömberg s. 77.

¹² Strömberg s. 204.

komma på det sättet sammansatta, att en sak förklaras förverkad samtidigt som en person förpliktas att, om saken ej finnes i behåll, utgiva dess värde.¹³

De nu antydda indelningsgrunderna lida av den svagheten, att de utgå från sinsemellan svårjämförbara omständigheter: egenskaper hos föremål, företagna eller befarade straffbelagda gärningar, o. s. v. Resultaten av indelningsförsöken visa också, att de i gällande rätt förekommande förverkandereglererna ej alltid låta sig pressas in i fack, som konstruerats på detta sätt, och än vidare, att en indelning från så olikartade förutsättningar icke kan byggas upp logiskt. Dessa systematiseringar efter främmande mönster torde ha begränsat värde vid tillämpning av förverkanderegler i svensk rätt. Merendels ha sådana regler tillkommit utan mera ingående teoretiska överväganden och utan att avsikten varit att foga in dem i ett befintligt system av förverkanderegler.

Vid försök att överblicka de inom specialstraffrätten talrika förverkandereglerna torde det vara mera tjänligt att lägga huvudvikten vid de syften, som föranlett lagstiftaren att såsom påföljd stadga förverkande. Det måste dock från början framhållas, att ej heller denna grund kan användas för en logisk och klar indelning av specialstraffrättens förverkanderegler. En sådan regels syfte är nämligen icke alltid tydligt och dessutom mycket ofta sammansatt.

Inom doktrinen bruka åtminstone tre syften hos förverkande urskiljas. Dels kan förverkande vara stadgat i repressivt syfte, dels förekommer det, att föremål förklaras förverkade för att avvärja den fara, som de kunna giva upphov till, dels finnas bestämmelser om förverkande, avseende sådan vinning — sak eller värde — som av lagstiftaren betraktats såsom otillbörlig.¹⁴ I det sistnämnda fallet kan syftet med förverkandeförklaring vara såväl att tillfredsställa den allmänna rättsuppfattningens krav på att ingen bör profitera av brottslig verksamhet som att neutralisera det brottsmotiv, som utsikten till ekonomisk vinning ofta utgör. Det är överhuvudtaget tydligt, att känslomässiga synpunkter spelat stor roll för införande och bibehållande av förverkandepåföljder också i många fall, där påföljden brukar förklaras med brottsförebyggande syfte. Förverkande i repressivt syfte kan genom att träffa egendom, som i allmänhetens medvetande förknippas med den brottsliga gärningen, få en symbolisk-pedagogisk funktion, som en ekonomisk brotts-påföljd i form av bötesstraff icke äger.¹⁵

¹³ Strömberg s. 232 ff., Strahl s. 298, BSA s. 78. — Ett exempel ur rättspraxis erbjuder NJA 1959 C 621.

¹⁴ Strömberg s. 17. De båda sistnämnda typerna av förverkande ha i doktrinen betecknats som politiåtgärd resp. privaträttsligt institut, Strömberg s. 30 ff., 42 ff. Jfr även Stjernberg s. 57 ff., SOU 1959:24 s. 216 f.

¹⁵ Hurwitz, Konfiskation, s. 63 ff., 277, densamme, Kriminalret, s. 572 f., Strömberg s. 131 ff., särskilt s. 141 f., Andenæs s. 468. — Förhållandet mellan straff och förverkande har behandlats i ett uttalande av lagrådet vid granskning av förslag till lag om straff för varusmuggling, KPr 1960:115 s. 156 f.

Ofta förefaller förverkandepåföljden att tjäna mera än ett syfte. Olika förverkandesyften kunna förekomma i skilda kombinationer. Syfte att avvärja fara kan vara förenat med syfte att bestraffa. Vanligare är att förverkande av otillbörlig vinning samtidigt fungerar som bestraffning. Det är däremot sällsynt, att förverkande i fareavvärjande syfte också dikteras av en önskan att indraga vinning. Eftersom de båda sistnämnda syftena alltså sällan sammanfalla med varandra men desto oftare med ett repressivt syfte, har här den metoden valts, att i första hand de förverkandebestämmelser, som föranletts av egendoms farliga egenskaper eller av önskan att indraga otillbörlig vinning, sökts fram ur materialet. Först därefter har turen kommit till frågan, huruvida förverkande i rent repressivt syfte förekommer.

Innan redogörelsen för undersökningen påbörjas, böra ytterligare några allmänna anmärkningar rörande förverkande göras.

Förverkandebestämmelserna kunna vara antingen *fakultativa* eller *obligatoriska*. I en obligatorisk förverkandebestämmelse utsäges, att förverkande alltid skall äga rum under de i bestämmelsen angivna förutsättningarna. En fakultativ förverkandebestämmelse anger, att domstolen, då de i bestämmelsen uppställda förutsättningarna fyllts, har rätt att under hänsynstagande också till andra omständigheter pröva, huruvida förverkande skall inträda.¹⁶

Vid förverkande av sak anses äganderätten till saken, om denna finnes i behåll, övergå genom förverkandebeslutet (eller godkännandet av ett straffföreläggande) under förutsättning att beslutet vinner laga kraft. Vissa författare ha dock gjort gällande, att äganderätten övergår redan i och genom den brottsliga gärningen.¹⁷ Sistnämnda åsikt synes närmast bygga på det tidigare omnämnda föreställningssättet, att egendomen förverkas genom brottet. I vad mån förverkande kan jämföras med äganderättsövergång i civilrättslig mening är emellertid diskutabelt. Problemet om tidpunkten för äganderättsövergången har framförallt tagits upp av doktrinen i samband med frågan om begränsade sakrätters behandling vid förverkande.¹⁸

Statistiska uppgifter angående förverkandedomars frekvens och omfattningen av ådömda förverkandepåföljder saknas så gott som helt i den officiella statistiken. Undersökningar i ämnet försvåras av att domar å förverkande vid verkställigheten behandlas gemensamt med domar å böter m. m. Sålunda upptages i saköreslängd förutom böter också »viten, gods, som blivit dömt förbrutet, straffskatt samt allmänna avgifter som i sammanhang med böter ådömas».¹⁹ Ådömda böter och vad som förverkats enligt tullförfatt-

¹⁶ Strömberg s. 27 not 3.

¹⁷ Se hos Strömberg s. 95 anförd litteratur.

¹⁸ Strömberg s. 180 ff.

¹⁹ KF 14 dec. 1917 ang. indrivning och redovisning av böter, § 1 mom. 1 och 3.

ningarna förtecknas däremot i princip icke i saköreslängden liksom ej heller genom strafföreläggande förverkad egendom.²⁰

Av visst intresse äro statistiska uppgifter, som lämnats i statsrevisorernas berättelse till 1945 års riksdag.²¹ Där framgår, att ransoneringsförfattningarnas tillämpning under då rådande kristid medförde en kraftig ansvällning av förverkandenas totalsumma. Samtidigt minskade indrivningens effektivitet avsevärt. Under budgetåret 1939/40 uppdebiterades 17 000 kronor, varav 14 000 kronor inflöt, medan 1 000 kronor avkortades eller avskrevs. För budgetåret 1943/44 voro motsvarande siffror vid utgången av augusti 1944 3 630 000, 970 000 och 300 000.²² Riksdagens revisorer konstaterade, att förverkandebeloppen i flera fall mycket snabbt blivit föremål för avskrivning eller avkortning, vilket syntes föga tilltalande. Ett sådant förfaringsätt vore ägnat att förringa förverkandepåföljdernas avskräckande verkan. Revisorerna ifrågasatte, huruvida icke åtgärder borde vidtagas för en effektivisering av indrivningsförfarandet, och uttalade som sin uppfattning, att en omedelbar översyn av gällande bestämmelser vore av behovet påkallad.

Det förhåller sig säkerligen så, att förverkandedomarna nedgått högst väsentligt i såväl antal som ekonomisk betydelse efter det att kristidsförseelserna upphört att vara aktuella. Ett stickprov visar denna tendens: utredningen har från länsstyrelsen i Malmöhus län inhämtat, att medan 1946 och 1947 års saköreslängder från de tre största rådhusrätterna i länet upptogo resp. 105 poster om tillhoppa 196 314 kronor och 112 poster om tillhoppa 231 852 kronor, funnos i motsvarande saköreslängder för år 1957 endast 7 poster om 26 682 kronor. Därvid är dock att märka, att såsom tidigare nämnts smugglingsförverkandena regelmässigt ej redovisas i saköreslängderna.

Att åstadkomma en mera omfattande statistisk belysning av förverkandepåföljdernas betydelse som sanktioner är givetvis icke omöjligt. Såsom nämnts är emellertid primärmaterialet svårt att skaffa fram. En statistisk undersökning, avseende så lång tidrymd och så stora områden, att representativa tal skulle kunna framläggas, vore både tidsödande och kostsam. Utredningen har icke ansett, att de resultat, som skulle kunna nås genom en sådan undersökning, kunna tänkas vara av den betydelse för utredningsuppgiften, att de motivera en mera ingående undersökning.

²⁰ Bötesindrivningsförfordningen § 23; utförlig redogörelse för gällande rätt samt reformförslag i SOU 1959: 24 s. 330 ff., se vidare KPr 1960: 115 s. 103 f.

²¹ Bihang till riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm år 1945, 2 saml. 1 band., s. 2 ff.

²² Beloppen äro avrundade.

KAPITEL II

Strafflagens förverkandebestämmelser

A. Äldre rätt

I svensk rätt ha två helt skilda arter av förverkande under lång tid fortlevat vid sidan av varandra. Den ena arten, som i praktiken försvann i och med införandet av 1864 års strafflag, bestod i förverkande av den brottsliges hela förmögenhet eller på visst sätt bestämd del därav. Denna påföljd benämnes total respektive partiell *förmögenhetskonskation*.¹ Den andra arten förverkande, *speciell konskation*, hänför sig till bestämda förmögenhetsobjekt eller värdet av bestämd egendom.

Förmögenhetskonskation stadgas från landskapslagarnas tid fram till och med 1734 års lag som ett slags tilläggsstraff vid vissa av de grövsta brotten. Den partiella förmögenhetskonskationen kunde träffa antingen visst slag av egendom, t. ex. all lös egendom, eventuellt en kvotdel därav, eller också en kvotdel av den totala förmögenheten. Redan i äldre västgötalagens stadganden om urbotamål säges, att den, som dömes fredlös för vissa grova nidingverk, har förverkat (firigiort) land och lösöre.² Jämte ordet »förgöra» förekommer i landskapslagarna »förverka»; i lands- och stadslagarna tillkommer dessutom »förbryta».³ Missgärningsbalken i 1734 års lag stadgar total förmögenhetskonskation vid flera arter av förräderibrott (4 kap.) och andra mot statens säkerhet riktade brott (6 kap.). Förverkande av all lös egendom inträdde vid några kvalificerade fridsbrott såsom våld å skeppsbruten, röveri vid våld eller vattunöd samt bortförande med våld och hävdande av annans hustru eller fästekvinna (21, 22 kap.). Som ett kuriosum kan nämnas, att en bestämmelse i handelsbalken (3: 5) om partiell förmögenhetskonskation hos borgare, som flyttar utrikes utan att ha sagt upp sitt burskap, fortfarande står oupphävd, ehuru den säkerligen sedan länge är att anse som obsolet. Där var förverkandepåföljden knuten till en gärning, som ej i och för sig var straffbelagd. I utländsk, t. ex. dansk, rätt

¹ Strömberg s. 4, jfr även s. 10 not 12 samt HB 3: 5, omnämnd i det följande. Se beträffande terminologien även Hurwitz, Konskation, s. 1 f., densamme, Kriminalret, s. 568.

² H. S. Collin och C. J. Schlyter, Samling af Sweriges Gamla Lagar, I, Stockholm 1827, s. 23, Åke Holmbäck och Elias Wessén, Svenska landskapslagar, ser. 5, s. 70, 72 not 3, jfr även not 7.

³ C. J. Schlyter, Samling af Sweriges Gamla Lagar, XIII (Ordbok), Lund 1877, s. 163, 175, 183. Jfr Strömberg s. 71.

har förmögenhetskonfiskation på senare tid återinförts som påföljd för förbrytelser mot staten.⁴

Numera är den andra arten av förverkande, den speciella konfiskationen, allena rådande i svensk rätt.⁵ Den förekommer sparsamt i medeltidslagarna och kommer till mera vidsträckt användning först när den näringsreglerande lagstiftningen under nya tiden börjar få större omfattning. Förverkandereglererna hade sitt egentliga utbredningsområde i speciallagstiftningen, och ännu i 1734 års lag funnos endast isolerade exempel på speciell konfiskation, främst inom handelsbalken.⁶ Missgärningsbalken innehöll blott en bestämmelse i 4 kap. 6 § om förverkande av gåva eller förläning, som ämbetsman utan tillstånd mottagit av främmande makt.

1864 års strafflag innehöll i sin ursprungliga lydelse något flera speciella förverkandebestämmelser. Av dem ha SL 8:17 (förräderibrott) och 25:7 (ämbetsmans tagande av muta) ersatts av nyare strafflagsregler. I SL 12:20 stadgades den förverkandeliknande påföljden, att med förfalskningsverktyg och med vad genom förfalskning tillkommit skulle så förfaras, att missbruk därav ej kunde ske. Fortfarande kvarstå SL 15:1 och 4 (slavhandel m. m.). Sistnämnda stadganden äro, liksom övriga mot slaveri riktade lagregler, numera ur praktisk synpunkt betydelselösa. Då meningen är, att dessa stadganden vid reformering av lagstiftningen om brott mot frihet och frid skola utgå utan annan ersättning än strafflagens allmänna förverkandebestämmelser, kunna de här lämnas åsido.⁷

B. 1940 års lagstiftning

Den första förverkandebestämmelsen med mera vidsträckt tillämpningsområde infördes i strafflagen vid 1940 års revision av dess åttonde kapitel (om förräderi och andra för rikets säkerhet menliga brott). I kapitlets 16 § fanns dessförinnan en bestämmelse om förverkande av »gåva eller förläning av främmande makt» vid viss landsskadlig verksamhet. Bestämmelsen ansågs i anledning av krigsförhållandena böra åtskilligt utvidgas. Med anledning därav föreskrevs i 30 § dels obligatoriskt förverkande av vad som mottagits för brott mot 8 kap. eller i andra hand av sådan egendoms värde, dels fakultativt förverkande av föremål, som begagnats för utförande av sådant brott eller som åstadkommits i samband med det brottsliga förfarandet. Bestämmelsernas syfte redovisas i motiven.⁸ I första hand gällde det att borttaga lockelsen att begå brott för vinnings skull. Vidare avsåg man att förhindra,

⁴ Borgerlig straffelov § 118 b, tillagd genom lag 7 juni 1952.

⁵ Strömberg s. 4 f., 11 f.

⁶ I SOU 1959:24 s. 59 ff. och 195 ff. lämnas intressanta uppgifter rörande tullförverkandes historiska utveckling.

⁷ BSA s. 62, SOU 1953:14 s. 151.

⁸ SOU 1940:8 s. 83 ff., KPr 1940:217 s. 15, 32, L¹U 1940:32 s. 6, 14.

att de ekonomiska tillgångar, som förvärvats genom brott, skulle möjliggöra ny brottslighet av enahanda slag. Slutligen borde även egendom, som genom sin konkreta beskaffenhet utgjort medel för sådant brott eller åstadkommits därigenom, kunna förklaras förverkad för att icke komma till användning för fortsatt eller upprepad brottslig verksamhet.

Då 1940 års förverkandebestämmelser tillkommo, utsades det klart, att samma skäl som de nu återgivna talade för att förverkande gjordes möjligt också vid annan strafflagsbrottslighet. Nödvändigheten av en snabb lagstiftning rörande spioneri- och förräderibrotten föranledde dock att särskilda förverkanderegler provisoriskt inpassades inom 8 kapitlets ram.

Vid reglernas utformning beaktades utländsk konfiskationslagstiftning, när ställning togs till en rad allmänna frågor rörande förverkande. Redan ordalagen »vad någon . . . för brottet mottagit», »föremål som begagnats för utförande av brott», och »föremål . . . som åstadkommits i samband med det brottsliga förfarandet» ansluta nära till de klassiska förverkandetyperna *scelere quaesita*, *instrumenta sceleris* och *producta sceleris*.

I frågan huruvida förverkande bör vara obligatoriskt eller fakultativt har lagstiftaren uttalat, att varje anledning saknas att låta en brottsling okvalt behålla vad han mottagit för att föröva brott, som är hänförligt till 8 kap., så snart förfarandet icke är av jämförelsevis ofarlig beskaffenhet. Då så aldrig kunde vara fallet med egendom, härrörande från utlandet, ansågs förverkande av vad som mottagits för brottet eller av sådan egendoms värde kunna göras obligatoriskt.

När det gällde föremål, som begagnats för utförande av brott eller som åstadkommits i samband med det brottsliga förfarandet, menade lagstiftaren, att fall kunde tänkas, då förverkande skulle vara en alltför hård påföljd. Förverkande gjordes därför fakultativt, varav utan uttrycklig bestämmelse ansågs följa, att förverkande också kunde ådömas beträffande en del av egendomen.

Förverkande av vad någon mottagit för brott eller av det mottagnas värde inskränktes till att ske hos dem, vilka såsom gärningsmän eller delaktiga gjort sig skyldiga till brott. Eftersom det vid rättstillämpningen ej hade ansetts klart, att värdeförverkande kunde ske också då det mottagna eller däremot svarande värde icke funnes att tillgå, jämkades lagbestämmelsen i förtydligande syfte 1942, varvid specialstraffrättsliga stadganden tjänade som förebild.⁹ Beträffande brottsredskap och brottsprodukter utsträcktes förverkandemöjligheterna längre. Det bedömdes som uppenbart, att sådan egendom i regel icke borde få återställas till en brottsling eller dennes enskilda rättsinnehavare. Lagstiftaren fann det ej heller riktigt att respektera den äganderätt, som annan kunde vilja göra gällande till brottsredskap och brottsprodukter. Sistnämnda åsikt försvarades med att även en ägare, som

⁹ NJA II 1942 s. 686 f.

ej kunde fällas till ansvar, antogs ha varit antingen verklig upphovsman till brottet, bulvan för brottslingen eller åtminstone klandervärt försumlig, när det gällt att förhindra brottslig användning av egendomen. Enligt förarbetena borde det ej för förverkande förutsättas, att någon dömdes till ansvar för det begångna brottet.

I motiven vidrördes också lämpligheten av att oskadliggöra brottsredskap och brottsprodukter. Tanken var dock icke, att oskadliggörande skulle ersätta förverkande utan att egendom skulle oskadliggöras efter det att förverkande ägt rum.

Föreskrift om förverkande av brottsredskaps eller brottsprodukts värde ansågs umbärlig, eftersom egendomen kunde dömas förverkad, oavsett vem som ägde den.

C. 1942 års lagstiftning

Nästa steg i riktning mot allmänna strafflagsbestämmelser om konfiskation togs i samband med 1942 års lagstiftning om förmögenhetsbrotten. Då infördes i SL 20: 11 ett fakultativt stadgande om att stöldverktyg kunde förklaras förverkade.¹⁰ En liknande bestämmelse beträffande sprängämnen infördes i SL 19: 21. Förverkande fick ske vare sig i det särskilda fallet någon kunde fällas till ansvar eller ej, alltså även om gärningsmannen var minderårig eller otillräknelig eller ej kunde anträffas. Även verktyg och sprängämnen, som ej tillhörde den brottslige, kunde förklaras förverkade.

D. 1948 års lagstiftning

Vid 1942 års utvidgningar av förverkandereglererna i strafflagen uttalade departementschefen, att en allmän reglering av frågan om förverkande av brottsverktyg vore behövlig.¹¹ Då 1948 års strafflagsändringar förbereddes, fann straffrättskommittén tiden vara mogen för förverkandebestämmelser med tillämpning inom strafflagens hela område.¹² Vid sistnämnda års strafflagsrevision upphävdes de då gällande förverkandebestämmelserna i strafflagen (med undantag av bestämmelserna om förverkande av slavfartyg m. m. i 15 kap.) och ersattes av allmänna regler om förverkande i SL 2: 16 och 17, till vilka stadganden anknutits bestämmelser dels i SL 2: 18 och i 17 § rättegångsbalkens promulgationslag om det processuella förfarandet vid förverkande, dels i SL 5: 13 och 19 a om preskription av förverkandetalan.

Straffrättskommittén framhöll, att av bestämmelsernas placering i strafflagens 2 kap. icke finge dragas den slutsatsen, att förverkande alltid skulle tjäna samma syfte eller följa samma regler som straff i egentlig mening. Så-

¹⁰ SOU 1940: 20 s. 127, NJA II 1942 s. 380.

¹¹ KPr 1942: 4 s. 94.

¹² SOU 1944: 69 s. 67.

väl syfte som konstruktion varierar också redan inom den grupp förverkanderegler, som inskrivits i SL 2: 16 och 17. Som nämnts äro dessutom förverkandebestämmelser ingalunda alltid entydiga till sitt syfte. Icke heller här låter det sig därför göra att med ledning av de olika syftena indela bestämmelserna i från varandra klart avgränsade grupper.

Förverkande betecknas i strafflagen som en påföljd. I förslaget till skyddslag inkluderar begreppet påföljd däremot icke förverkande.

I lagtexten äro reglerna grupperade i anslutning till följande kategorier av föremål för förverkande:

- 1) *Muta*, för främjande av brott avsett *förlag* eller *vederlag* och annat dylikt, som lämnats eller mottagits, då det i strafflagen är särskilt belagt med straff (16 § första stycket).
- 2) Annan *vinning* av i strafflagen straffbelagd gärning (16 § andra stycket).
- 3) *Hjälpmedel*, som använts vid i strafflagen straffbelagd gärning eller varmed någon tagit befattning, som innebär i strafflagen straffbelagd förberedelse till brott (17 § första stycket).
- 4) Vad som *frambragts* genom i strafflagen straffbelagd gärning (17 § första stycket).
- 5) Föremål, som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning (*brottsverktyg*, 17 § andra stycket).

Under 16 § hör alltså i princip egendom (penningar eller gods), som utgör vinning av brott, medan 17 § i första hand behandlar föremål, som på grund av beskaffenhet, ursprung eller användning icke bör få kvarbliva i enskild ägo.

Förverkande är ej alltid möjligt beträffande föremål, som faller inom någon — eller några — av de angivna grupperna. Flera begränsningar ha gjorts, varvid högst olikartade hänsyn tagits. I det följande skola reglerna genomgåås under beaktande främst av deras syften och de därav föranledda begränsningarna i deras tillämpningsområden.

1. Förverkandepåföljder med syfte att avvärja fara, härrörande av viss egendom

A. Mest renodlat föreligger detta syfte vid förverkande enligt SL 2: 17 st. 2 av föremål, som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kunna befaras komma till brottslig användning. Det är här fråga om *föremål med utpräglad karaktär av brottsverktyg*. Förverkandet kan ej betecknas som brottspåföljd — något brott behöver ej ha fullbordats eller ens förberetts eller försökts. Det är tillräckligt, att föremålet på grund av sin beskaffenhet och omständigheterna i övrigt icke bör få kvarstanna i enskild ägo. Utanför denna lagregels tillämpningsområde falla alltså dels

föremål, som ehuru farliga icke riskera att komma till annan än lojal användning, dels föremål, som använts eller skolat användas såsom brottsverktyg men som icke i och för sig ha karaktär av sådana verktyg.

Eftersom ifrågavarande förverkandetyg icke förutsätter brott, kan naturligtvis hänsyn ej tagas till *beskaffenheten av brott*, med vilket förverkandeföremålet kan ha samband. Då föremålets beskaffenhet är avgörande för frågan huruvida förverkande är möjligt, uppkommer ej heller problemet i vad mån hänsyn skall tagas till *icke brottsliga sakrättsägares intressen*, ehuru förefintligheten av sådana intressen kan vara ett skäl att underlåta förverkande.¹³ Ytterligare konsekvenser av syftet att oskadliggöra det farliga föremålet äro dels att förverkande av föremålets *värde* ej kan bli aktuellt, dels att *oskadliggörande* genom åtgärd till förebyggande av missbruk enligt SL 2: 17 tredje stycket kan träda i stället för förverkande. Enligt lagtexten är förverkande av farligt brottsverktyg icke obligatoriskt utan *fakultativt*. Av att förverkandeförklaring är fakultativ anses som tidigare nämnts följa, att den också kan göras *partiell*.¹⁴

B. Också vid förverkande enligt SL 2: 17 st. 1 av *hjälpmedel, som använts vid straffbelagd gärning eller varmed brott förberetts*, är det primära syftet att genom förverkandet förebygga brott. Detta har också kommit till uttryck i lagtexten, där det emellertid dessutom säges, att förverkande av hjälpmedel kan ske, när eljest särskilda skäl äro därtill. Straffrättskommittén nämnde såsom ett sådant skäl det stötande i att en brottsling får behålla de hjälpmedel han använt vid brottet.¹⁵ Med stöd av det obestämda uttryckssättet i lagen »eljest särskilda skäl» kunna ytterligare andra, mera svårbestämda syften än att förebygga brott komma att läggas till grund för förverkandebeslut. I straffrättskommitténs nyss återgivna exempel, där rekommendationen om förverkande närmast synes dikterad av vad som skulle kunna kallas anständighetsskäl, är det måhända också möjligt att spåra en avsikt att låta vedergällning drabba den brottslige.

Inom kategorien hjälpmedel kunna i och för sig de i paragrafens andra stycke behandlade farliga brottsverktygen falla. Andra stycket är subsidiärt i förhållande till paragrafens första stycke, varför fråga om förverkande av brottsverktyg i första hand skall prövas med utgångspunkt från första styckets regler. Gränsen kring första styckets förverkandeobjekt är emellertid icke dragen under hänsynstagande främst till föremålets beskaffenhet. Avgörande är i stället förhållandet mellan ett föremål och en brottslig gärning. Med hjälpmedel avses allt, som kommit till användning vid den brottsliga gärningen. Syftet att förebygga brott gör emellertid, att föremål, som van-

¹³ I motiven nämnes särskilt att ett föremål, som blivit ombildat till brottsverktyg utan att detta kan läggas dess ägare till last, icke utan vägande skäl bör förklaras förverkat, SOU 1944: 69 s. 72.

¹⁴ Se ovan s. 27, Strömberg s. 188.

¹⁵ SOU 1944: 69 s. 69.

ligen användas på helt oskyldigt sätt, icke böra förklaras förverkade, om det ej finnes särskild anledning att befara, att de skola brukas till brott, eller om såsom ovan berörts förverkandeförklaring i annat syfte skulle vara påkallad.

Förverkande i brottsförebyggande syfte är naturligtvis främst motiverat beträffande den förut behandlade kategori hjälpmedel, som avses i SL 2: 17 st. 2. Även föremål, som icke ha sådan utpräglad karaktär av brottsverktyg, kunna emellertid befaras komma till brottslig användning, om de få förbliva i den brottsliges ägo. Också då det icke finnes anledning att befara, att ägaren gör fortsatt brottsligt bruk av egendomen, kan risk finnas för att andra begagna sig av egendomen såsom hjälpmedel att begå brott. Straffrättskommittén nämner såsom exempel på sådana omständigheter en spions tekniska utrustning eller en ligamedlems bil.¹⁶

Att det i SL:s förverkandebestämmelser genomgående talas om straffbelagd gärning och icke om brott, beror på att förverkande kan ske, även om gärningsmannen är underårig eller straffri på grund av psykisk abnormitet. I övrigt skola emellertid kraven för straffbarhet vara uppfyllda. När en gärnings brottslighet är utesluten genom någon objektiv straffrihetsgrund, såsom nödvärn eller — i vissa fall — samtycke, kan förverkande således icke komma i fråga.¹⁷

Såsom hjälpmedel, som använts vid brott, anses ej blott brottsverktyg i egentlig mening. En bil, som den brottslige färdats i till eller från brottsplatsen, eller undermåliga varor, med vilka en köpare bedragits, ha blivit hänfödda till hjälpmedel.¹⁸

Vad som skall innefattas under hjälpmedel, varmed någon tagit befattning, som innebär straffbelagd förberedelse till brott, får bestämmas med ledning av SL 3: 2. Där talas om att någon med uppsåt att utföra eller främja straffbelagd gärning anskaffar, förfärdigar, lämnar, mottager, förvarar, fortskaffar eller tager annan dylik befattning med gift, sprängämne, vapen, dyrk, förfalskningsverktyg eller annat sådant hjälpmedel. Av exemplifieringen framgår, att föremålskretsen är tämligen snävt begränsad. Nästan vilka föremål som helst kunna användas som hjälpmedel vid brott, men endast befattning med sådana som äro jämförliga med de uppräknade innebär straffbar förberedelse och kan föranleda förverkande.¹⁹

De lagstadgade *inskränkningarna* i förverkandemöjligheterna äro flera än enligt SL 2: 17 st. 2. Ovan har berörts, att förverkande skall vara *påkallat till förebyggande av brott eller eljest av särskilda skäl*. Redan därigenom uteslutas åtskilliga brotts hjälpmedel från förverkande.

Vidare kräves, att *ägaren eller någon, som var i hans ställe, begått brott*.

¹⁶ SOU 1944: 69 s. 69.

¹⁷ Strömberg s. 248 ff.

¹⁸ BSA s. 73, jfr dock Strahl s. 304 f.

¹⁹ SOU 1944: 69 s. 81.

Med uttrycket »någon som var i hans ställe» avses den, som av ägaren satts att råda över föremålet, samt den, som legalt eller faktiskt företräder ägaren.²⁰ Jämväl en avbetalningsköpare anses vara i avbetalningssäljarens ställe.

Som ett särskilt korrektiv mot otillfredsställande konsekvenser av gränsdragningen kring förverkandeobjekten uppställer lagen villkoret, att förverkandet *ej får vara uppenbart obilligt*. Med stöd av detta krav kan förverkande underlåtas bland annat där det skulle träffa någon, som icke på något sätt uppträtt ur socialtisk synpunkt klandervärt.

Med stöd av föreskriften att förverkande ej får ske, om det är uppenbart obilligt, kan viss hänsyn tagas till *icke brottsliga sakrättsägares intressen*. Därjämte har domstolen enligt lagtexten möjlighet att vid förverkandeförklaring göra förbehåll om att annans rätt till förverkandeföremålet skall bestå. Göres ej sådant förbehåll, skola särskilda sakrätter till egendomen i princip upphöra.²¹ Beträffande sjöpanträtt, luftpanträtt samt inteckningar i fartyg och luftfartyg gäller dock, att dessa sakrätter vid egendomens förverkande upphöra först genom uttrycklig förklaring av domstolen. Den som i god tro förvärvat egendom, vars förverkande kan komma i fråga, eller »särskild rätt» (sakrätt) till sådan egendom får ej drabbas av förverkande. Enligt SL 5: 13 kan däremot också efter den brottsliges död förverkande i viss utsträckning ske hos hans arvingar.

Bestämmelsen rörande förbehåll om skydd för annans rätt anses vara analogiskt tillämplig vid förverkande enligt SL 2: 16.²²

Om förverkandeföremålet efter det att den straffbelagda gärningen begåtts antingen förstörts eller övergått till någon, hos vilken förverkande ej kan ske, har domstolen möjlighet att förklara egendomens *värde* förverkat. Enligt sakens natur måste förverkandeförklaringen då få formen av ett åläggande för en eller flera personer att utgiva egendomens värde.²³ Syftet med dylik värdekonfiskation är icke i första hand att försämra den brottsliges förmögenhetsläge. Det primära syftet att förhindra brott genom oskadliggörande av hjälpmedel kvarstår. Bestämmelsen om förverkande av värdet har tillkommit för att förhindra, att brottslingen genom att gömma undan eller överlåta förverkandeföremålet gör sakförverkande omöjligt. Som tidigare nämnts kan emellertid förverkande enligt nu ifrågavarande lagrum ha annat syfte än att förebygga brott, då möjligen också ett rent repressivt syfte. Under sådana omständigheter kan naturligtvis ett värdeförverkande till någon del komma att framstå som en vedergällningsåtgärd. Sak- och värdeförverkande kunna kombineras, då egendomen endast delvis är i behåll.

²⁰ Det är här fråga om en om husbondeansvar erinrande konstruktion, jfr Thornstedt, Företagaransvar, s. 289 not 54.

²¹ Delade meningar råda om huruvida sakrättshavare måste instämmas i målet, se Strömberg s. 296 och Strahl s. 293 med not 9.

²² Strahl s. 297.

²³ Betr. terminologien se Strömberg s. 73.

Oskadliggörande kan träda i stället för förverkande. Lagtexten talar om »åtgärd till förebyggande av missbruk», varför ej blott fysiska åtgärder kunna komma i fråga utan också rättsliga åtgärder. Såsom exempel har — måhända något verklighetsfrämmande — nämnts förbud att till brottslingen uthyra en vid brott använd bil.

Såväl sakförverkande som värdeförverkande är *fakultativt* och kan följaktligen också ske *partiellt*.

C. Reglerna i SL 2:17 st. 1 avse icke blott hjälpmedel, som använts vid brott eller varmed brott förberetts, utan också *vad som frambragts genom straffbelagd gärning*. Här framträder den klassiska kategorien *producta sceleris*. Enligt straffrättskommittén åsyftar stadgandet falskt mynt och andra förfalskade föremål, genom spioneri tillkomna kartor med militära hemligheter inprickade och dylikt.²⁴ Däremot faller icke under stadgandet vad som tillverkats av stulet material, eftersom i sådana fall den brottsliga gärningen icke förövats av föremålets ägare eller någon, som var i dennes ställe. Exemplifieringen tyder närmast på att förverkande av *producta sceleris* skulle avse sådana föremål, som knappast kunna komma till annan än brottslig användning, och att alltså syftet enbart skulle vara att förhindra sådan användning. I förarbeten och kommentar utsäges emellertid, att till detta syfte också kan komma syftet att beröva den brottslige otillbörlig vinning.²⁵

Reglerna om förverkande av vad som frambragts genom straffbelagd gärning följa helt de ovan refererade reglerna om förverkande av hjälpmedel. Förverkandemöjligheterna *inskränkas* alltså genom kraven, att förverkande skall vara *påkallat till förebyggande av brott eller eljest av särskilda skäl, att ägaren eller någon, som var i hans ställe, begått brott, samt att det ej får vara uppenbart obilligt*. Viss hänsyn tages till *icke brottsliga sakrättsägars intressen*. Värdeförverkande kan ske och är givetvis icke minst lämpligt, då domstolen menar, att den brottslige bör berövas otillbörlig vinning. Förverkande kan ersättas med *oskadliggörande*, varjämte det är *fakultativt* och kan ske *partiellt*.

2. Förverkandepåföljder med syfte att reducera den brottsliges förmögenhet

A. I de fall, då brott medfört vinning för den brottslige, finnes vanligen möjlighet för målsägande att genom skadeståndstalan erhålla ersättning för sin mot vinningen svarande skada. Vid vissa brott är emellertid förhållandet det, att vinning för den brottslige icke motsvaras av skada för enskild.

Huvudregeln i SL 2:16 första stycket om förverkande av vinning avser just sådana brott. Enligt detta lagrum förverkas *vad som lämnats eller mot-*

²⁴ SOU 1944:69 s. 68.

²⁵ SOU 1944:69 s. 67, BSA s. 72, 77.

tagits, då det i strafflagen är särskilt belagt med straff. Lagen nämner tre huvudtyper av sådan egendom: muta samt för främjande av brott avsett förlag eller vederlag. Muta har samma betydelse som i SL 10:6 och 25:2, nämligen otillbörlig förmån för utövning av befattning, varmed ämbetsansvar är förenat. Med förlag avses egendom, ämnad till bestridande av utgifter, som äro förbundna med förövande av brott. Vederlag utgöres av egendom, som lämnas såsom lön för att någon förövar brott. Förlag och vederlag ha samma betydelse som i SL 3:2.

SL 2:16 avser icke uteslutande förverkande av vinning. Genom att första stycket möjliggör förverkande också av sådant som lämnats men icke mottagits (t. ex. lämnad men icke mottagen muta), kan egendom, som ännu icke kommit att utgöra vinning, bliva förverkad.²⁶ Detta är ett tecken på att jämväl förverkande av egendom, som kan lända till vinning för brottslig person, icke enbart behöver föranledas av önskan att indraga otillbörlig vinning. Liksom i vissa fall av förverkande av hjälpmedel kunna anständighets-skäl och kanske också vedergällningssynpunkter tänkas föranleda, att det framstår som önskvärt, att gärningsmannens förmögenhet reduceras.

I SL 2:16 första stycket förutsättes, att lämnandet eller mottagandet av egendom är belagt med straff i strafflagen. Utlovande, erbjudande eller begärande av muta kan, ehuru gärningarna äro straffbelagda, icke i och för sig medföra förverkande, utan härför erfordras lämnande eller mottagande av egendomen. *Hänsyn till gärningsmannens person* tages såtillvida icke, att minderårighet eller psykisk abnormitet icke gör förverkande omöjligt. Där- emot kan förverkande ej ske vid förseelser, som begåtts av oaktsamhet, om straff-endast följer på uppsåtlig gärning.

Som *särskild inskränkning* gäller, att förverkande *ej får vara uppenbart obilligt*.

Hänsyn till *icke brottsliga sakrättsägares intressen* kan tagas redan på grund av föreskriften, att förverkande ej får ske, om det är uppenbart obilligt. På grund av uttryckligt stadgande kan ej heller förverkande drabba den, som i god tro förvärvat muta, förlag, vederlag etc. eller särskild rätt (sakrätt) därtill. Stadgandet är direkt tillämpligt endast på förvärv *efter* brottet. Huruvida egendom, som redan *vid* brottet tillhörde annan än den brottslige, kan förverkas, är tvivelaktigt.²⁷ Liksom vid förverkande av hjälpmedel vid brott gäller enligt SL 5:13 att förverkande efter den brottsliges död kan ske hos hans arvingar.²⁸

I första hand skall sakförverkande ske, eventuellt av vissa bestämda penningar eller andra betalningsmedel. Finnes förverkandeföremålet ej i behåll,

²⁶ Delade meningar råda i frågan huruvida muta, förlag, vederlag etc. omfatta all den egendom, som lämnats eller mottagits, eller enbart det penningvärde, som överförts eller varit avsett att överföras, Strömberg s. 145, 228, Strahl s. 294. Jfr vidare nedan s. 89 ff.

²⁷ Strahl s. 296 m. hänvisn.

²⁸ Jfr Strahl s. 296 f. ang. giftorätt.

må i stället *värdeförverkande* ske. Enligt en allmänt omfattad åsikt äger domstolen, då mutan, förlaget, vederlaget etc. utgöres av penningar, giva förverkandeförklaringen formen av värdeförverkande.²⁰ Det är att märka, att sakförverkande, om mutan finnes i behåll, *skall* ske (om det ej är uppenbart obilligt), medan värdeförverkande, då egendomen ej finnes i behåll, *må* ske.

Egendomen anses finnas i behåll, om föremålet är åtkomligt för förverkande. I vad mån substitut för egendomen kan bliva föremål för förverkandeförklaring är ovisst.²⁰ Egendomen kan ha undandragits förverkande antingen genom någon faktisk åtgärd, såsom förbrukande eller undandöljande, eller genom att tredje man förvärvat sådan rätt till egendomen, att den ej kan förklaras förverkad. I praxis har i ett fall egendom, som utgjort material för ny och värdefullare produkt, behandlats såsom om den ej funnits i behåll.³¹

Att förverkande ej får ske, där det är uppenbart obilligt, betyder, att påföljden ej är helt obligatorisk utan i viss mån *fakultativ*. Med nämnda inskränkning skall emellertid förverkande ske och genomföras totalt. Då emellertid billighetshänsyn kunna helt utesluta förverkande, bör också en begränsning av påföljden till *partiellt förverkande* kunna ske.

B. SL 2: 16 st. 2 behandlar förverkande av *annan vinning, härrörande av i strafflagen straffbelagd gärning*, än som avses med första stycket. Denna regel är en principiellt viktig nyhet i 1948 års lagstiftning. Det skall vara fråga om vinning, som den brottsliga gärningen direkt medfört. Vinning betyder nettovinst. Också sådana utgifter, som strida mot lag och goda seder, få avdragas vid beräkningen av nettovinsten i den mån de kunna förverkas i annans hand. Detta beror på att samma penningbelopp ej anses böra få förverkas mer än en gång. Där vinningens storlek ej kan exakt fastställas, har domstolen rätt att göra en skälighetsprövning.³²

Liksom enligt första stycket gäller enligt andra stycket den inskränkning — där utsagd — att förverkande ej får ske, då vinningen motsvaras av skada för enskild och målsägandetalan alltså kan föras.

Såsom exempel på vinning, möjlig att förverka, anför straffrättskommittén vinning av koppleri eller hållande av spelhus.³³

Förverkande sker av ett mot vinningen svarande belopp, alltså i form av

²⁰ Strömberg s. 227, BSA s. 67, Strahl s. 295.

³⁰ KPr 1948: 80 s. 75, 76, Strömberg s. 227 not 1, Strahl s. 295.

³¹ Se ovan s. 21 not 10.

³² BSA s. 64, jfr lagrådsuttalandet KPr 1948: 80 s. 398, som dock rör frågan huruvida avdrag från bruttobeloppet får ske. Departementschefen synes med uttrycket »efter ty prövas skäligt» blott ha velat angiva, att förverkandepåföljden är fakultativ och kan avse endast del av vinningen, KPr 1948: 80 s. 76, jfr nedan s. 95 f. Rörande detta problem se även Hurwitz i NJM s. 109 f., Bomgren ibm s. 124 ff., Andenæs s. 471.

³³ SOU 1944: 69 s. 74.

värdeförverkande. Fråga om *hänsyn till icke brottsliga sakrättsägare* kan alltså icke uppstå.

Förverkandepåföljden är också enligt st. 2 *fakultativ*. Förverkande skall ske »efter ty prövas skäligt», vilket antyder, att förverkande kan underlåtas i större omfattning än enligt st. 1. Förverkande kan ske *partiellt* och då ej endast undantagsvis, såsom då fråga är om förverkande av muta, förlag, vederlag etc.

C. Såsom tidigare nämnts kan förverkande jämlikt SL 2:17 st. 1 av vad som *frambragts genom brott* ske i syfte att beröva den brottslige hans vinning. Detta syfte får väl antagas i regel samverka med syftet att genom förverkandet hindra brottslig användning av det frambragta. Förverkande av vinning enligt SL 2:17 st. 1 skiljer sig i flera hänseenden från vinningsförverkande enligt SL 2:16. Det förstnämnda lagrummet avser förverkande av föremål, eller i andra hand, av dess värde, medan SL 2:16 st. 2 enbart gäller värdeförverkande. Brotsprodukt kan förverkas enligt SL 2:17, även om den för gärningsmannen innebär vinning, som motsvaras av skada för enskild.

3. Förverkandepåföljder med repressivt syfte

Den nu gjorda genomgången av 1948 års förverkanderegler ger till resultat, att dessa regler kunna anses väsentligen åsyfta att avvärja fara för fortsatt brottslig verksamhet eller att beröva den brottslige hans vinning.⁸⁴ Syftena kunna samverka: genom att den brottslige berövas tillgångar, som utgöra vinning av hans brott, betagas honom de ekonomiska resurser, som fordras för brottslig verksamhet av visst slag. Understundom innebär förverkandepåföljden också att den brottslige tillfogas en näpst, som kan ha varit avsedd icke blott av domstolen utan även av lagstiftaren. Förverkande har då till uppgift att verka avhållande från brott på samma sätt som ett bötesstraff.⁸⁵

Den omständigheten, att olika syften kunna ligga bakom samma förverkandebestämmelse gör det, såsom tidigare nämnts, omöjligt att indela förverkandereglerna i från varandra fristående grupper. Av strafflagens förverkanderegler har icke någon ett rent repressivt syfte av ovan antydd art. Hurwitz har gjort gällande, att då förverkande sker utan syfte att avvärja fara eller att indraga oförtjänt vinning är det fråga om en »pönal konfiskation», som bör följa allmänt vedertagna straffrättsliga grundsatser även om förverkandet i lagstiftning eller doktrin ej anses utgöra straff.⁸⁶

När det gäller att utleta, vilka förverkandebestämmelser som ha ett be-

⁸⁴ Märk dock att förverkande enligt SL 2:16 såsom tidigare nämnts sträcker sig utöver vinningen, då det drabbar lämnad men ej mottagen muta e. d.

⁸⁵ Bergendal s. 633, Strahl s. 47.

⁸⁶ Hurwitz i NJM s. 107, Andenæs i NJM s. 114 ff.

straffningsliknande syfte, torde det redan med hänsyn till det vanskliga i att angiva vad bestraffning innebär vara föga fruktbärande att söka framkonstruera positiva kännetecken på dylika förverkandebestämmelser. Hurwitz' negativa bestämningsmetod förefaller mera användbar.

Om man anlägger dessa synpunkter på strafflagens förverkanderegler, förefaller det som om ett syfte utöver att avvärja fara eller indraga oförtjänt vinning skulle kunna spåras dels vid förverkande enligt SL 2:17 st. 1 av hjälpmedel om »eljest särskilda skäl föreligga»,³⁷ dels i vissa fall av förverkande av muta etc.³⁸

4. Sammanfattning

Ehuru strafflagens förverkanderegler uppenbarligen utformats i anslutning till den klassiska indelningen av förverkandeobjekten i scelere quaesita, instrumenta sceleris och producta sceleris, har genom gränsdragningen mellan 2:16 och 2:17 en viktigare indelningsgrund antytts. Vid förverkande enligt 2:17 är det i första hand väsentliga att påföljden träffar ett föremål med vissa fysiska egenskaper, låt vara att dessa egenskaper kunna bli relevanta först i förening med egenskaper hos föremålets ägare eller besittare. Förverkande enligt 2:16 riktar sig åter främst mot en gärningsman och dennes förmögenhetstillgångar. Att märka är, att denna gränsdragning icke sammanfaller med skillnaden mellan sakförverkande och värdeförverkande. Saker och värden kunna förverkas enligt såväl 2:16 som 2:17. Värdeförverkande kan tjäna två helt skilda syften: antingen att betaga sakinnehavaren lusten att undandraga saken eller att beröva vederbörande en ekonomisk tillgång. Det första syftet tillgodoses i 2:17 st. 1, det andra (och i viss mån jämväl det första) i 2:16 st. 1. I 2:16 st. 2 är det fråga om rent värdeförverkande utan samband med sakförverkande.

När den i systematiska framställningar vanligen begagnade klassiska indelningsmetoden i det följande frångås och ersättes med en tudelning, svarande mot ämnesfördelningen mellan strafflagens båda centrala förverkandeparagrafer, sker det närmast som en undersökning huruvida användbara resonemang de lege ferenda kunna grundas på en sådan systematik. Det måste dock förutskickas, att alltför stora anspråk icke få ställas på vare sig den ena eller den andra grupperingsmetodens resultat. Den heterogena karaktär, som framför allt det specialstraffrättsliga materialet har, gör alla systematiseringsförsök ytterst vanskliga.

³⁷ Se ovan s. 30.

³⁸ Se ovan s. 34.

KAPITEL III

Specialstraffrättens förverkandebestämmelser

Strafflagens fåtaliga förverkanderegler torde tämligen sällan komma till användning vid rättsskipningen. Däremot ha åtskilliga av specialstraffrättens förverkandebestämmelser, som äro utspridda i mer än hundralet författningar, stor praktisk betydelse. Förverkandeinstitutet har vuxit fram inom speciallagstiftningen, främst närings- och tullförfattningarna. Först under de senaste decennierna har det utfärdats generella förverkandebestämmelser, som hänföra sig till större brottsgrupper. Också inom specialstraffrätten kan man iakttaga en utveckling från speciella mot generella regler.¹

Vid 1948 års strafflagsrevision omdanades strafflagens förverkanderegler helt. Samtidigt blevo de kompletterade och systematiserade. De specialstraffrättsliga förverkandereglerna ha tillkommit vid skilda tidpunkter och av olika anledningar. De ha aldrig blivit föremål för någon samlad översyn. I de för olika typer av förverkande gemensamma frågor, som för strafflagens del besvarats genom 1948 års lagstiftning, lämna de specialstraffrättsliga bestämmelserna ofta intet besked.

Även om de specialstraffrättsliga förverkandebestämmelserna alltså icke bilda något sammanhängande regelsystem, framträda bland dem dock vissa grupper av närbesläktade regler. Genom att förverkande stadgats i specialförfattningar, som i de flesta fall ha klart avgränsade syften, är det där i allmänhet lättare att fastställa en förverkanderegels ändamål än då det gäller strafflagens förverkandebud, som ju knutits till denna lags hela brottskatalog.

Under förarbetena till 1948 års strafflagsregler nämnde straffrättskommittén, att förverkande i specialstraffrätten i allmänhet drabbar sådana ting, som varit föremål för åtgärd, varigenom en författningsbestämmelse överträtts, eller ting, som använts vid sådan överträdelse. Såsom motiv för förverkande angav kommittén dels viss egendoms farliga beskaffenhet, dels det lämpliga i att lagöverträdaren fråntages den vinning han eljest skulle skörda av sin gärning.²

Stundom, särskilt i nyare författningar, anges författningens ändamål uttryckligen i rubriken, ingressen eller själva författningstexten.³ Även där

¹ Strömberg s. 12 f., Nelson s. 517.

² SOU 1944: 69 s. 65 f.

³ T. ex. KK 14 juli 1932 med föreskrifter till förebyggande av kräftpestens spridning;

så ej är förhållandet, framgår ofta författningens och de särskilda bestämmelsernas syfte tillräckligt klart av innehållet. I ej så få fall lämnar emellertid själva författningstexten ingen säker vägledning. Där förarbeten äro tillgängliga redovisa de i allmänhet avsikten med reglerna. Detta material är vidlyftigt och i icke ringa utsträckning svåröverskådligt. Flertalet utan riksdagens medverkan tillkomna författningar sakna tryckta förarbeten. Utan närmare kännedom om de av vederbörande författning berörda faktiska förhållandena är det vanskligt att angiva bestämmelsernas ändamål. Därför måste denna översikt inledas med en reservation för eventuella oriktiga antaganden beträffande syftena.

Det bör nämnas, att det ej alltid förhåller sig så, att en förverkandebestämmelse primärt har samma syfte som den författning, i vilken den är intagen. Sålunda kan förverkandepåföljden ha ett snävare ändamål än författningens centrala bestämmelser.⁴

I följande översikt över nu gällande specialstraffrättsliga regler om förverkande har ett försök gjorts att gruppera reglerna efter vad som kan antagas vara varje särskild regels huvudsakliga syfte. Indelningen följer så långt det är möjligt den som ovan använts vid genomgången av strafflagens förverkanderegler. Strafflagens systematik kan dock icke utan vidare tillämpas på specialstraffrätten. Flera viktiga typer av specialstraffrättsliga förverkandebestämmelser sakna motsvarigheter i strafflagen. Det främsta systematiska problemet har här ansetts vara, huruvida specialstraffrättens förverkanderegler uppvisa någon motsvarighet till skiljelinjen mellan förverkande enligt SL 2: 17, där det väsentliga är att föremål eller annat gods på grund av sina fysiska egenskaper undandrages den enskilde, och förverkande enligt SL 2: 16, som kännetecknas av att personer i viss relation till straffbelagd gärning erhålla sin förmögenhet reducerad.

Det är tvivelaktigt, om specialstraffrätten har någon direkt motsvarighet till den kategori brottsprodukter, som främst avses med SL 2: 17 st. 1, d. v. s. genom brott frambragt egendom, som förverkas, därför att det är påkallat

»Kungl. Maj:t har, till förebyggande av sanitära olägenheter, funnit gott förordna som följer» (ingressen till KK 17 juni 1955 om införsel av vissa ägg- och mjölkprodukter); »Bestämmelserna ... hava till syfte att förebygga att genom införsel av djur och vissa andra varor djursjukdomar, som äro smittsamma eller kunna nedärvas, inkomma i riket eller här vinna ytterligare spridning. Härjämte åsyftas att hindra för rikets fauna skadlig inplantering av utländska djurarter» (1 § 1 st. veterinär införselkungörelse 21 nov. 1958; motsvarande innehåll i 1 § KK 28 maj 1959 ang. införsel av växter m. m.).

⁴ Ett exempel härpå utgör epizootilagen 12 april 1935. Lagen avser att hindra spridning av smittsamma djursjukdomar. Den stadgade ursprungligen ingen annan ansvarspåföljd än böter. Sedan bötesstraff visat sig otillräckligt för att avhålla från överträdelser, valde lagstiftaren att införa förverkandepåföljd framför att höja straffmaximum till fängelse (SOU 1940: 26 s. 99 f., KPr 1941: 84 s. 82, jordbruksutskottets utl. 1941: 18 s. 27). Förverkandepåföljden har alltså enligt vad som kan utläsas ur dess tillkomsthistoria icke till omedelbart syfte att oskadliggöra farlig egendom utan avser att reducera vederbörandes förmögenhet och därigenom framtvinga, att författningens bestämmelser följas.

till förebyggande av brott. Väl finns talrika exempel på att olovligen frambragt egendom förverkas. Då torde syftet dock vara antingen att kontrollera handhavandet av i sig farlig egendom⁵ (vare sig detta är straffbart eller icke) men stundom också att åvägbringa förmögenhetsreduktion i anledning av att vinning uppstått av ett brottsligt förfarande.⁶

Bakom flera bestämmelser om förverkande i kontrollsyfte kan visserligen anas en avsikt att förebygga att det frambragta användes för brottslig verksamhet. När fotografier, beskrivningar o. d. förverkas enligt lagen 17 maj 1940 med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m., kan i förverkandebestämmelsen inläsas ett syfte att förhindra spioneribrott, ehuru väl att märka ingen bevisning om fara för fortsatt brottslig verksamhet erfordras. Det torde dock vara onödigt långsökt att se allmänna kriminalpolitiska tankar om brottsprevention bakom förverkanderegler av denna typ. Detsamma torde i viss utsträckning gälla reglerna om hjälpmedelsförverkande. Vad som i första hand föranlett förverkandepåföljden är säkerligen endast en bedömning av de risker, som skulle uppstå, om förverkandeföremålen finge kvarbliva i enskild ägo.

För att minska lockelsen att nå vinning genom förbjuden varuframställning kan det finnas anledning att stadga förverkande av det olovligen tillverkade. Det är då icke nödvändigtvis det otillåtna i tillverkningen som så att säga gör brottsprodukterna smittade och ägnade att indragas, utan det kan helt enkelt vara så, att förverkandet har karaktären av en ekonomisk straffpåföljd, vars omfattning ansetts böra stå i direkt överensstämmelse med det förbjudna förfarandets omfattning.

Vad som nu sagts har utgjort anledning att vid detta försök till systematisk uppdelning av förverkandebestämmelserna icke uppställa brottsprodukter som en särskild kategori vid sidan av farlig egendom och förmögenhet, helt eller delvis härrörande av brott. När SL i 2: 17 st. 1 samtidigt med hjälpmedel vid brott nämner vad som frambragts genom straffbelagd gärning för att sedan i st. 2 behandla de exceptionellt farliga föremål, som kunna förklaras förverkade utan samband med brottslig gärning, förefaller det som om detta skett under intryck av den kontinentala konfiskationslärans systematik. Betecknande för det vaga i de framkonstruerade kategori-gränserna är att falska mynt och spionkartor i motiven anföras som exempel

⁵ Som exempel på förverkande i kontrollsyfte av farliga brottsprodukter kunna anföras bestämmelser rörande olovligen tillverkade fosterfödrivande medel, explosiva varor, gifter, apoteksvaror och livsmedel (se nedan s. 42 f.).

⁶ Exempel på förverkande i syfte att beröva en gärningsman vinningen av hans verksamhet — och oftast ekonomiska tillgångar därutöver — kunna uppletas inom samma krets av förverkandeföremål som de i föregående not nämnda. Mera renodlat än då det är fråga om vad som betecknats såsom i sig farlig egendom framträder detta syfte vid en rad brottsprodukter, som skola omnämnas längre fram vid behandlingen av förverkande i förmögenhetsreducerande syfte.

både på brottsprodukter, som kunna förverkas enligt st. 1, och på brottsverktyg, som förverkas enligt st. 2.⁷

Vid en genomgång av specialstraffrättens förverkanderegler äro emellertid icke blott dessa reglers syften av intresse. Även om syftena här lagts till grund för ett försök till systematisering och därför behandlas som det väsentligaste hos regeln, kunna även andra aspekter anläggas på förverkandereglerne med följd att nya kriterier träda i förgrunden. I doktrin och praxis ha särskilt vissa problem i samband med förverkande uppmärksamrats. I det följande har samtidigt med grupperingen av reglerna efter syften undersökts hur dessa problem te sig inom varje särskild grupp.

Ett sådant problem, som i rättstillämpningen vållat avsevärda svårigheter, är frågan i vad mån *straffdom* eller åtminstone konstaterad straffbarhet hos gärningsmannen och ej enbart straffbelagd gärning (med straffbarheten utesluten på grund av minderårighet, otillräknelighet eller åtalspreskription) är förutsättning för förverkandepåföljd. Frågan kompliceras av att det i och för sig icke är säkert, att en regel, som — tolkad efter ordalydelsen — synes förutsätta straffdom eller straffbarhet, av lagstiftaren avsetts innefatta ett sådant rekvisit. Problemet har stor praktisk betydelse. De lösningsförsök, som gjorts i praxis, torde mera än något annat ha visat hur nödvändig en översyn av de specialstraffrättsliga förverkandebestämmelserna är.

En annan fråga, där likaledes tvekan kan uppkomma om hur långt reglerna kunna tolkas enbart med ledning av sin ordalydelse, gäller *hos vem* förverkande kan ske. Nyare författningar lämna, ofta efter mönster av 1948 års strafflagsregler, mera utförliga upplysningar i detta hänseende, medan äldre regler icke sällan iakttaga en tystnad, som nödvändiggör en utfyllande tolkning med åtföljande risk för ojämn rättstillämpning.

Andra frågor, som lättare kunna besvaras direkt med ledning av författningstexten, äro hur *förverkandeföremålet* är avgränsat från egendom, som icke ansetts böra drabbas av förverkande, i vad mån *värdeförverkande* kan ske, då det egentliga förverkandeföremålet ej är åtkomligt, samt huruvida förverkandepåföljden är *obligatorisk* eller fakultativ.

Materialets tidigare anmärkta vidlyftighet och svåröverskådlighet gör, att översikten icke kan framträda med anspråk på att vara alldeles fullständig vare sig beträffande uppräkningsbestämmelser eller beträffande vad som kan finnas i författningstexter och förarbeten av intresse för de behandlade frågorna.⁸

⁷ SOU 1944: 69 s. 68, 71.

⁸ En kronologisk förteckning över samtliga av utredningen i detta kap. behandlade författningar med förverkandebestämmelser har fogats vid betänkandet (se s. 181 ff.). — Frågan i vad mån egendom, tillhörande juridiska personer, i praxis gjorts till föremål för förverkande har behandlats av Hans Danelius i en uppsats, publicerad såsom *bilaga 2* till detta betänkande; se vidare nedan s. 101 f.

A. Förverkandepåföljder med syfte att avvärja risker, som anses härröra från föremåls fysiska egenskaper

1. Farliga brottsverktyg och annan i sig farlig egendom

a. När det gäller brottsverktyg eller annan egendom, som måste betraktas som *permanent farlig* i så gott som var mans hand, är den första frågan, huruvida egendomen faller under SL 2:17 st. 2, som ju har direkt tillämpning även utanför SL:s område. Det finnes därför icke behov i specialstraffrätten av någon regel, konstruerad på samma sätt som SL 2:17 st. 2. Närmast denna bestämmelses syfte att oskadliggöra egendom, som på grund av sin beskaffenhet knappast kan komma till annan än brottslig användning, ligger syftet med bestämmelserna om *fosterfördrivande medel*.⁹ Sistnämnda syfte är att möjliggöra kontroll av införsel, tillverkning och tillhandahållande åt allmänheten av instrument och liknande föremål, som kunna användas vid fosterfördrivning. Föremålen uppdelas — tydligen efter sin större eller mindre farlighet — i två grupper.¹⁰ Beträffande den första gruppen råder ovillkorligt förbud mot införsel, tillverkning och tillhandahållande. Med den andra gruppens föremål får däremot handel ske under särskilda betingelser.¹¹

Ser man närmare på förteckningarna över de båda grupperna av fosterfördrivande medel, förefaller det ej osannolikt, att åtminstone någon av de till första gruppen hörande föremålstyperna också kan innefatta sådana brottsverktyg, som avses i SL 2:17 st. 2. Om så skulle vara fallet, är det att märka, att den omständigheten, att förverkande enligt SL 2:17 st. 2 ej förutsätter brottslig gärning, medför, att förverkandepåföljden kan komma att utsträckas längre än vad specialbestämmelserna om fosterfördrivande medel giva vid handen. Är antagandet att vissa fosterfördrivningsmedel jämväl falla inom ramen för SL 2:17 st. 2 riktigt, kan sålunda blotta innehavet av dylika medel föranleda förverkande, ehuru innehavet ej är kriminaliserat.¹²

⁹ 6 § KF 9 sept. 1938 med vissa bestämmelser ang. fosterfördrivande medel.

¹⁰ Genom KK 9 sept. 1938 med särskilda föreskrifter i anledning av förordningen den 9 sept. 1938 med vissa bestämmelser ang. fosterfördrivande medel.

¹¹ En kategorisk bestämmelse liknande den rörande nyssnämnda första grupp av fosterfördrivande medel gäller *fosforhaltiga tändstickor*, 2 § KF 30 mars 1900 ang. förbud mot tillverkning, införsel och försäljning av tändstickor, i vilkas tändmassa vanlig (vit eller gul) fosfor ingår.

¹² Under förarbetena till allmänna ransoneringslagen påpekades det, att — samtidigt som den föreslagna lagens förverkandebestämmelser voro tillämpliga även på ransoneringsbevis — förverkande av falska ransoneringsbevis kunde ske med stöd av SL 2:17 st. 2, även om bevisen icke kommit till användning vid brott (SOU 1952:24 s. 191). Detta fall skiljer sig dock såtillvida från abortverktygsexemplet, att falska ransoneringsbevis sannolikt icke falla under »ransoneringsbevis» enligt allmänna ransoneringslagen. Någon konkurrens mellan sistnämnda lags förverkandebestämmelser och SL 2:17 st. 2 kan i så fall icke uppstå. Jfr nedan s. 87 not 38.

Konkurrens av detta slag mellan SL 2: 17 st. 2 och speciella bestämmelser angående utpräglad farlig egendom torde vara svår att helt undvika vid lagstiftningsarbetet. (I det nu anförda fallet bör observeras, att bestämmelserna om fosterfördrivande medel äro av äldre datum än SL 2: 16 och 17.) Svårigheterna belysas ytterligare av förarbetena till bestämmelserna om stiletter m. m. Statens kriminaltekniska anstalt, som utarbetade förslag till bestämmelser, kunde ej uppgiva, huruvida SL 2: 17 (st. 1 eller st. 2) tillämpats beträffande stiletter, men menade, att i flagranta fall en stilet, som innehades av person, vilken gjort sig känd för sådant levnadssätt, att han kunde tänkas komma att begagna stiletten som angreppsvapen, skulle kunna förklaras förverkad. Anstalten förmodade, att domstolarna blott skulle tillämpa lagrummet i extrema fall. Vid remissbehandlingen framkom, att tvekan var stor beträffande denna förmodans riktighet. Man försökte dock ej skingra oklarheten om strafflagsbestämmelsens räckvidd utan föredrog att skapa en fristående förverkandebestämmelse.¹³

Vissa arter av *narkotika* (bearbetat opium, harts från indisk hampa och beredningar, i vilka sådant harts utgör en väsentlig beståndsdel) behandlas också av lagstiftaren som absolut farlig egendom, i det ovillkorligt förbud mot införsel, utförsel, tillverkning, innehav och saluhållande stadgats med straff och obligatoriskt förverkande som sanktioner.¹⁴

Den ovannämnda andra gruppen av fosterfördrivande medel utgöres av sådana föremål, som väl kunna befaras komma till brottslig användning eller eljest vålla skada, därest ej deras handhavande kontrolleras, men som därjämte kunna användas i legalt syfte. Jämförliga med föremålen i denna andra grupp äro förverkandeföremålen enligt en rad författningar, som samtliga tillkommit i säkerhets- och kontrollsyfte. Hit höra *vapen, ammunition, explosiva varor, gifter, apoteksvaror, flertalet narkotika, radioaktiva ämnen, krigsmateriel* m. m.¹⁵ Till denna grupp av författningar skulle med

¹³ 3, 4 §§ KF 5 juni 1959 om förbud mot innehav av vissa stiletter m. m., KPr 1959: 158 s. 6, 11, 17.

¹⁴ 12 § KK 16 sept. 1933 med vissa bestämmelser ang. narkotiska ämnen och beredningar; jfr SOU 1959: 24 s. 121.

¹⁵ 36 § 1, 6 mom. vapenförordning 10 juni 1949, 3, 4 §§ ovannämnda KF ang. stiletter, 61 § 1—3, 7 mom. KF 10 juni 1949 om explosiva varor, 34—37, 41 §§ giftstadga 26 nov. 1943, 14 § 2 mom. KK 22 sept. 1953 ang. registrering av växtskyddsmedel m. m., § 14 mom. 3 apoteksvarustadga 14 nov. 1913, 12 § ovannämnda KK ang. narkotiska ämnen och beredningar, 13, 14 §§ KK 30 april 1925 ang. kontroll å och handel med vissa för människor använda bakteriologiska preparat, 8 § KF 20 juni 1935 om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m., 9 § KF 19 maj 1939 ang. tillverkning, införsel och försäljning av gasskyddsmateriel, 8 § lag 1 juni 1956 om rätt att utvinna atomenergi m. m. (atomenergilag), 26 § strålskyddslag 14 mars 1958, bestämmelser angående fyndigheter av uran m. m. i 67 § lag 28 maj 1886 ang. stenkolsfyndigheter m. m., angående sprängämnen och avbildningar av militära anläggningar m. m. i 6 § (fr. o. m. 1 juli 1960 9 §) lag 17 maj 1940 med vissa bestämmelser till skydd för försvaret. 1946 års läkemedelsutredning har framlagt betänkande med förslag till läkemedelsförordning (SOU 1955: 44), avsedd att ersätta bl. a. ovannämnda bestämmelser om apoteksvaror, bakteriologiska preparat och nar-

visst fog också kunna föras de talrika bestämmelserna om spritdrycker och andra alkoholhaltiga varor, där förverkandereglerna otvivelaktigt bygga på bl. a. tanken, att det är fråga om egendom, vars användning måste vara underkastad kontroll. Sådana nykterhetspolitiska överväganden ha emellertid i stor utsträckning sammankopplats med fiskaliska synpunkter. Spritförfattningarnas förverkanderegler ha nära inbördes samband och komma vid behandlingen här att sammanföras med de regler, som ha till syfte att hindra flykt undan offentliga avgifter.

Huruvida fällande *straffdom* eller straffbarhet är förutsättning för förverkande eller det är tillräckligt, att straffbelagd gärning visas vara begången, är i åtskilliga fall ej klart. I några av de nyare bestämmelserna¹⁶ användas — tydligen efter mönster av strafflagsreglerna — ordalag, som klart utsäga, att den otillåtna gärningen, vare sig den leder till straff eller ej, utgör förverkandeanledning. När det gäller sådan egendom som avses i lagen med vissa bestämmelser till skydd för försvaret, behöver ej ens konstateras vem som begått den förbjudna gärningen. Det är tillräckligt, att egendomen finnes vara av viss i lagen angiven beskaffenhet. Här föreligger alltså en lagteknisk konstruktion liknande den i SL 2:17 st. 2 begagnade.¹⁷ Något klart exempel på att förverkande enligt författningstexten förutsätter att någon fälles till ansvar eller till straff synes icke kunna hämtas ur den nu aktuella gruppen av förverkanderegler. I flera fall tyder emellertid bestämmelsernas språkliga utformning närmast på att förverkande förutsätter straffdom¹⁸ medan åtskilliga formuleringar lämna plats för större tvekan i detta hänseende.¹⁹ Möjligen kan beträffande sådana regler av tvivelaktig innebörd antagas, att förverkandemöjligheterna icke uteslutas av att straff icke kan följa å gärningen. Även om reglernas språkliga innebörd icke är klar, talar nämligen deras syfte att oskadliggöra farlig egendom för att förverkande bör ses mera som en preventiv än som en repressiv åtgärd. Samtidigt måste dock beaktas, att reglernas syfte är ett oklart begrepp och att det önskvärda i ett

kotika. Förslag till uranlag (innehållande förverkandebestämmelser) har framlagts i KPr 1960:160 (se även SOU 1958:41), som kommer att behandlas av riksdagen under höstsessionen 1960.

¹⁶ Strålskyddslagen, bestämmelserna om uran m. m. i stenkolslagen, KF ang. stiletter m. m.

¹⁷ Föremålen »må, evad någon fälles till ansvar för överträdelse av denna lag eller ej, förklaras förverkade ...». Liknande formuleringar förekomma i 7 §, 8 § 1, 2 mom., 11 § 1 mom. lag 20 juni 1924 med särskilda bestämmelser ang. olovlig befattningsmedel spritdrycker och vin (samt i 33 § KF 18 maj 1956 om kontroll å ädelmetallarbeten, se s. 82).

¹⁸ »Övertygas någon om förseelse ... äger domstolen förklara, att vara ... skall ... vara förverkad.» (KK ang. registrering av växtskyddsmedel, liknande i apoteksvarustadgan och KK ang. bakteriologiska preparat.)

¹⁹ »Tillhandahåller någon ... straffes ..., och vare fosterfördrivande medel ... förverkat.» (Liknande uttryckssätt i vapenförordningen och KF om explosiva varor.) — »Bryter någon ..., böte ...; och vare det gods ... förbrutet. Den, som ..., böte ... och have förbrutit varan.» (KF ang. tändstickor med fosforhaltig tändmassa, liknande i giftstadgan.)

»effektivt» realiserande av ett sådant syfte icke bör få leda till extensiva tolkningar till den enskildes nackdel.²⁰

Föremål för förverkande är regelbundet den såsom farlig bedömda egendomen. Emballage, kärl, förpackning e. d. förverkas, då fråga är om explosiva varor, växtskyddsmedel och narkotika.²¹ Enligt t. ex. giftstadgan och apoteksvarustadgan förverkas däremot ej förpackning, ehuru så i många fall skulle kunna tänkas vara ändamålsenligt.²²

Beträffande fosterfördrivande medel uppställs ett särskilt rekvisit för förverkande: medlen skola uppenbarligen vara avsedda att olovligen tillhållas eller till riket införas.

Liksom enligt SL 2: 17 st. 2 stadgas ibland enbart sakförverkande,²³ medan i andra fall *värdeförverkande* kan inträda, då egendomen ej är åtkomlig för sakförverkande.²⁴

Förverkande är helt *obligatoriskt* beträffande fosterfördrivande medel, fosforhaltiga tändstickor, gifter, narkotika samt utvunnet uran o. d. I vissa fall göres skillnad mellan olovlig införsel (jämte försök därtill) och annan befattning med förverkandeföremålet. Förverkande är då obligatoriskt vid införselbrott (uppenbarligen i anslutning till lagen om straff för olovlig varuinförsel) men eljest fakultativt.²⁵

Vid fakultativt förverkande kunna bestämmelserna angiva olika angelägenhetsgrader. Krigsmateriel och gasskyddsmateriel förverkas ej, då omständigheterna äro synnerligen mildrande. Några nyare bestämmelser ha skrivits med strafflagsreglerna som mönster: förverkande skall ske, om det ej är uppenbart obilligt.²⁶ Andra bestämmelser äro lindrigare. Enligt vapen-

²⁰ Jfr Thornstedt i Festskrift tillägnad Nils Herlitz, Stockholm 1955, s. 366 f.

²¹ En speciell typ av »förpackningsförverkande» förekommer i 26 § 1 st. strålskyddslagen, enligt vilken strålskyddsanordning, vari radioaktivt ämne förvaras, kan förverkas.

²² Bergendal anser (s. 629), att förverkandet utan särskild bestämmelse jämväl omfattar nödigt emballage. Samma åsikt har Strömberg, s. 102 not 9. Härtill är att säga, att fall kunna tänkas, då emballaget visserligen är nödvändigt men likväl — på grund av att det kan användas ånyo eller av annan anledning — representerar ett så stort värde, att det icke rimligen utan författningsstöd bör inbegripas i förverkandet.

²³ Så beträffande fosterfördrivande medel, fosforhaltiga tändstickor, gifter, apoteksvaror, narkotika, bakteriologiska preparat, föremål, som avses i lagen med vissa bestämmelser till skydd för försvaret, m. m. Beträffande stiletter m. m. upptog statens kriminaltekniska anstalts förslag till förordning (stencilerat betänkande) en regel om subsidiärt värdeförverkande, som emellertid ströks vid departementsbehandlingen av förslaget, jfr KPr 1959: 158 s. 15, 17.

²⁴ Strålskyddslagen, KK ang. registrering av växtskyddsmedel, KF om explosiva varor, vapenförordningen, atomenergilagen, KF ang. krigsmateriel och KF ang. gasskyddsmateriel.

²⁵ På detta sätt är förverkande konstruerat enligt vapenförordningen och KF om explosiva varor.

²⁶ Så beträffande stiletter m. m. samt i atomenergilagen och strålskyddslagen (i vad gäller radioaktivt ämne). Under förarbetena till atomenergilagen uttalades, att förverkandebestämmelserna icke borde göras helt ovillkorliga. Möjlighet borde finnas att rätta förverkandepåföljden efter omständigheterna i det särskilda fallet. Uttrycket »om det ej är

förordningen och KF om explosiva varor skall sakförverkande i princip inträda, men då förseelsen skett av förbiseende²⁷ eller eljest särskilda skäl äro därtill, äger rätten pröva, huruvida förverkande skall ske. Värdeförverkande enligt samma båda förordningar *må* ske.²⁸ En än mildare variant förekommer i strålskyddslagen, enligt vilken anordning, som är avsedd att utsända joniserande strålning och som olovligen brukats i radiologiskt arbete eller olovligen innehaves, *må* förverkas, när särskilda skäl äro därtill.²⁹

Partiellt förverkande bör, i enlighet med vad som sagts vid genomgång av strafflagsreglerna, i princip vara möjligt, så snart förverkande är fakultativt.³⁰ Då fråga är om farlig egendom torde emellertid enligt sakens natur partiellt förverkande icke ifrågakomma i tillnärmelsevis samma utsträckning som vid förverkande i förmögenhetsreducerande syfte.

Frågan *hos vem* förverkande kan ske hänger nära samman med frågan i vad mån hänsyn tages till godtroende sakrättshavare, främst då ägare, som ej haft med det begångna brottet att skaffa. I de nu ifrågavarande författningarna förekommer icke, att förverkandemöjligheterna begränsats genom krav på att objektet skall *tillhöra* gärningsmannen.³¹ Förverkandeföremålets farliga art har uppenbarligen betraktats som ett så dominerande skäl för förverkande, att den privaträttsliga relationen mellan gärningsman och föremål blivit mindre relevant. Den kan dock beaktas i alla de fall, då förverkande icke utgör en obligatorisk påföljd. Flera hithörande regler begränsa dock förverkandepåföljden till egendom, som *innehaves* av gärningsmannen. Antingen är själva innehavet kriminaliserat (så enligt vapenförordningen, KF om explosiva varor och atomenergilagen) eller också är den med en vidsträcktare kriminalisering förbundna förverkandepåföljden inskränkt till att avse de objekt, som innehavas av gärningsmannen (så vid vissa förseelser mot giftstadgan och KF ang. fosterfördrivande medel).

Av intresse i detta sammanhang är en formuleringsändring, som gjordes, då vapenförordningen ersatte 1934 års vapenkungörelse. I kungörelsen stod »straffes ... och have förverkat egendomen». Departementschefen anförde i propositionen med förslag till vapenförordning, att tvekan yppats, huruvida

uppenbart obilligt» ansågs lämpligt, ehuru exempel på lindrigare bestämmelser funnes i t. ex. vapenförordningen och KF om explosiva varor. (KPr 1956:178 s. 31.)

²⁷ Vid remissbehandling av förslag till strålskyddslag anmärktes, att uttrycket »av förbiseende» är oklart, bl. a. i vad gäller frågan om uttrycket omfattar rättsvillfarelse, KPr 1958:29 s. 110; jfr även Thornstedt, Rättsvillfarelse, s. 267, och SOU 1959:24 s. 145.

²⁸ I apoteksvarustadgan och KK ang. bakteriologiska preparat användes likaledes uttrycket att förverkande *må* ske.

²⁹ Enligt förarbetena (SOU 1956:38 s. 244) bör förverkande ske undantagsvis, särskilt vid flagrant eller upprepat brott mot tillståndsskyldigheten beträffande röntgenarbete och där förnyat missbruk kan befaras.

³⁰ Atomenergilagen och KK ang. växtskyddsmedel angiva uttryckligen, att förverkande kan ske partiellt.

³¹ Jfr betr. hithörande frågor Strömberg s. 152 ff.

dessas ordalag beredde möjlighet för domstolarna att taga hänsyn till sådana fall, där t. ex. vapnet ägdes av annan än den som begått förseelsen i fråga.³² För att undanröja denna ovisshet ändrades därför lydelsen till »straffes . . . , och skall egendomen förklaras förverkad». Det bör märkas, att härav endast kan utläsas den nya formuleringens innebörd — beträffande den äldre formuleringen säges ju blott, att den vållat tvekan.

För alla de fall, då författningstexten icke utsäger hos vem förverkande kan ske, kan någon presumtion att förverkande endast skulle få ske hos den, som gjort sig skyldig till en straffbelagd gärning, säkerligen icke uppställas. Domstolen måste för varje särskilt fall taga ställning till huruvida förverkandepåföljden skall tillåtas drabba också en sakrättshavare, som icke kan sättas i samband med den straffbelagda gärningen. Att stadganden av detta slag kunna giva upphov till avsevärd osäkerhet vid tillämpningen är uppenbart.³³

Ibland innehålla författningarna föreskrifter rörande *förfarandet* med förverkad egendom. När det gäller farlig egendom, finnas icke sällan särskilda föreskrifter om beslag och om förvaring av det beslagtagna under tiden fram till förverkandebeslutet. Stundom föreskrives, att efter förverkandedom försäljning får ske genom exekutiv myndighet men då endast till personer, som äga särskilda kvalifikationer att handha egendomen i fråga.³⁴ KF angående fosterfördrivande medel lägger i medicinalstyrelsens hand att bestämma om förverkad egendom.

Någon gång givas regler om rättstillämpningen vid *konkurrens* mellan olika förverkanderegler.³⁵

b. Gemensam för den egendom, som avses med de i föregående avsnitt genomgångna förverkanderegler, är en större eller mindre *permanent* farlighet. En närstående grupp förverkanderegler vänder sig mot mera *tempo-*

³² KPr 1949:95 s. 107.

³³ Giftstadgans förverkandebestämmelser, som äro uppdelade på olika paragrafer, visa huru skiftande uttryckssätt kunna användas i en och samma författning:

34 §. Den som obehörigen till riket inför eller söker införa gift . . . straffes . . . och have förbrutit varan.

35 §. Den som . . . tillverkar gift . . . straffes . . . Giftet vare i dylika fall förbrutet.

36 §. Den som . . . saluhåller, försäljer eller eljest överlåter gift . . . straffes . . . och have förbrutit sådant gift, som innehaves av honom.

37 §. Beträdes någon med att innehava gift . . . , böte . . . och vare giftet förbrutet.

³⁴ Så i giftstadgan och apoteksvarustadgan. Som en kuriositet kan nämnas, att KK ang. narkotiska ämnen och beredningar har en dylik bestämmelse om försäljning av förverkad egendom, enligt vilken vid försäljningen i vissa fall skall göras förbehåll eller ställas villkor, varvid straff och nytt förverkande äro sanktioner för överträdelse.

³⁵ Så i vapenförordningen 38 § 3 st. och KF ang. tillverkning, införsel och försäljning av gasskyddsmateriel 9 § (». . . straffes, där ej gällande bestämmelser om ansvar för olovlig varuinförsel äro tillämpliga . . . »). Se beträffande förhållandet mellan atomenergilagerna och strålskyddslagen SOU 1956:38 s. 244.

rär farlighet hos föremålen eller rättare sagt mot risken för temporär farlighet. Hit höra bestämmelser, som främst avse att hindra uppkomst och utbredning av *sjukdomar* hos människor,³⁶ djur³⁷ och växter.³⁸ Bestämmelserna äro utspridda i en lång rad författningar, vilkas antal dock under de senaste åren nedbragts väsentligt genom att den veterinära införselkungörelsens förverkanderegler trätt i stället för icke mindre än elva dittills gällande författningars förverkandebud, varjämte kungörelsen angående införsel av växter ersatt fyra tidigare gällande förverkandebestämmelser.

I några författningar med syfte att motverka sjukdomsspridning förekomma förverkanderegler av andra typer, som längre fram skola behandlas.³⁹

Förhållandet mellan *straffdom* och förverkande är ej enhetligt bestämt. Exempel finnas såväl på uttrycklig föreskrift om att förverkande förutsätter straffdom⁴⁰ som — i nyare författningar — på att den förbjudna gärningen,

³⁶ 108 § 2 mom. livsmedelsstadga 21 dec. 1951, 17 § lag 20 mars 1959 om köttbesiktning m. m., 19 § KF 30 sept. 1921 ang. kontroll vid införsel till riket av köttvaror och djurfett, 13 § KK 30 nov. 1934 ang. kontroll vid utförsel av kött, 6 § KK 30 nov. 1934 ang. kontroll vid införsel av köttvaror till område med köttbesiktningstvang, 3 § KK 17 juni 1955 om införsel av vissa ägg- och mjölkprodukter, 4 § KK 1 juli 1927 ang. bestämmelser att iakttagas vid införsel till riket av samt handel med utländskt smör (upphör att gälla 1 juli 1960), 13 § KF 21 dec. 1951 om införsel och utförsel av margarinvaror samt om kontroll över tillverkningen av dessa varor, 3 § KK 21 juli 1937 ang. märkning av kärl, vari surströmming saluföres, m. m. (syftet synes vara livsmedelskontroll), 5 § KK 30 juni 1949 ang. beredning och inläggning m. m. av salt strömming, avsedd för försäljning inom riket. Till denna grupp bör också föras 3 § KK 5 juni 1959 om införsel till riket av preventivmedel, vilken kungörelse syftar till viss sanitär kvalitetskontroll, samt 5 § KF 5 juni 1959 om handel med preventivmedel, där det främsta syftet är sanitär kontroll men där också vissa ordningsintressen skyddas.

³⁷ 19 § KK 21 nov. 1958 med vissa bestämmelser till förebyggande av djursjukdomars införande i riket m. m. (veterinär införselkungörelse), 12 § KK 14 juli 1932 med föreskrifter till förebyggande av kräftpestens spridning, 27 § KF 20 juni 1941 ang. bekämpande av tuberkulos hos nötkreatur (förverkandebestämmelserna i de båda sistnämnda författningarna avse möjligen främst reduktion av gärningsmannens förmögenhet), 13 § KK 30 juni 1948 om införsel av levande duvor samt om rätt att innehava brevdovor m. m. (skydd mot sjukdomar men också försvarspolitiskt syfte), 4 § KK 20 sept. 1951 ang. införsel av djursperma (troligen mera avelsskydd än skydd mot sjukdomar), 15 § KK 21 mars 1958 om viss offentlig kontroll av fjäderfäslakterier, 2 § KK 27 juni 1947 ang. förbud mot överlåtelse och försling m. m. av levande vildkanin och vildsvin avser ej skydd mot sjukdomar utan skydd mot utbredning av skadliga djurarter.

³⁸ 24 § KK 28 maj 1959 ang. införsel av växter m. m., 6 § KK 5 febr. 1909 ang. införsel av samt handel med vissa slag av utländskt frö (mähända främst kvalitetskydd eller skydd för den inhemska fröodlingen), 3 § KK 3 juni 1949 med vissa bestämmelser ang. införsel av skogsfrö och skogsplanter (troligen närmast skydd för skogsskötseln), 3 § KK 28 maj 1959 om förbud mot försäljning och plantering av berberisbuskar, 3 § KK 24 mars 1950 med vissa bestämmelser ang. införsel av fruktträd och bärbuskar (skydd dels för fruktodlingsnäringen, dels mot växtsjukdomar).

³⁹ Livsmedelsstadgan: gods eller penningar, som den tilltalade mottagit i samband med överträdelse, se nedan s. 67; föreskrifterna till förebyggande av kräftpestens spridning: redskap och fångst, se nedan s. 52, 67.

⁴⁰ Livsmedelsstadgan, bestämmelserna om margarinvaror och om kräftpest.

vare sig den straffas eller ej, medför förverkande.⁴¹ I flertalet författningar användas emellertid formuleringar, som i detta hänseende ej äro entydiga.⁴²

Såsom i ett föregående avsnitt anförts i anslutning till vapenförordningen och giftstadgans förverkandebestämmelser torde det vara vanskligt att av författningstextens formulering draga säkra slutsatser i frågan *hos vem* förverkande kan ske. En formulering liknande den i vapenförordningen införda användes i somliga författningar,⁴³ medan andra ha ordalag, som snarast tyda på att förverkande kan ske endast hos gärningsmannen.⁴⁴ Det i förordningen om handel med preventivmedel förekommande rekvisitet, att preventivmedlen skola ha anträffats hos gärningsmannen, hindrar säkerligen icke, att förverkande sker även då medlen vid tiden för gärningen tillhörde annan än gärningsmannen.

Föremål för förverkande är i samtliga fall den egendom överträdelsen gäller. Enligt åtskilliga författningar förverkas dessutom emballage, kärl o. d. Någon saklig skillnad mellan de fall, där dylikt »förpackningsförverkande» är stadgat, och de, där det ej nämnes i författningstexten, torde icke kunna påvisas.

Förverkandet har regelmässigt formen av sakförverkande. Omkring hälften av författningarna i denna grupp ha dessutom för det fall, att egendomen ej kan tillrättaskaffas, bestämmelser om *värdeförverkande*. Ej heller denna olikhet i utformningen synes vara sakligt motiverad.⁴⁵

Förverkandepåföljden är mycket ofta *obligatorisk*. I vissa författningar, särskilt i dem, som stå tullförfattningarna nära, göres dock undantag från förverkandekravet, då förseelse skett av förbiseende.⁴⁶ Fakultativt förverkande förekommer huvudsakligen i några författningar, som tillkommit efter 1948 års strafflagsreform.⁴⁷ Då säges ibland uttryckligen, att förverkande

⁴¹ Bestämmelserna om köttbesiktning och om kontroll av fjäderfäslakterier.

⁴² Så kan vara fallet också i författningar, som tillkommit så sent, att principen att redan straffbelagd gärning medför förverkande eljest allmänt börjat tillämpas vid lagstiftning. Se t. ex. KK 28 maj 1959 ang. införsel av växter m. m.: »Den som ... straffes ... Varan skall förklaras förverkad ...»

⁴³ Åtskilliga av bestämmelserna om varuinförsel, veterinära införselkungörelsen.

⁴⁴ Flera av bestämmelserna om varuinförsel (jfr not 42).

⁴⁵ Såsom exempel på den tveksamhet som råder i frågan huruvida värdeförverkande bör stadgas eller ej kan nämnas den nya lagen om köttbesiktning. Det av veterinärstyrelsen uppgjorda lagförslaget innehöll en regel om subsidiärt värdeförverkande (KPr 1959: 11 s. 81), vilken emellertid ströks vid departementsbearbetningen av förslaget. Förarbetena till lagen angiva blott, att allmänna förfogandelagens förverkandebestämmelser (där subsidiärt värdeförverkande finnes stadgat) tjänat som formell förebild för departementsförslaget (KPr 1959: 11 s. 75). Märk att den obetydligt senare utfärdade kungörelsen ang. införsel av växter har en bestämmelse om subsidiärt värdeförverkande.

⁴⁶ Bestämmelserna om kontroll vid utförsel av kött, veterinära införselkungörelsen, KK ang. införsel av växter, bestämmelserna ang. salt strömming.

⁴⁷ Bestämmelserna 1951 om margarinvaror, livsmedelsstadgan 1951 och — från tiden före 1948 — KF 1941 ang. bekämpande av tuberkulos hos nötkreatur. Bestämmelserna 1958 om fjäderfäslakterier samt lagen 1959 om köttbesiktning föreskriva förverkande, »där ej särskilda förhållanden till annat föranleda».

kan ske partiellt. Åtskilliga av de författningar, som tillkommit efter 1948, ha dock obligatoriska förverkandebestämmelser.

Föreskrifter angående *förfarandet* med förverkad egendom lämnas tämligen sporadiskt. De kunna gå ut på förstörande av egendomen⁴⁸ eller överlämna åt Kungl. Maj:t eller ämbetsverk att bestämma om densamma.⁴⁹ Utländskt smör, som är förverkat, skall antingen säljas efter vederbörlig märkning eller också förstöras. Liknande bestämmelser finnas i lagen om köttbesiktning. Understundom givas regler om rätt för åklagare eller tulltjänsteman att verkställa beslag. Enligt några författningar får försäljning ske redan innan förverkandefrågan avgjorts.⁵⁰

Beträffande införselförbudna varor finnes ett säreget förverkandestädgande för det fall att sådan vara skall försäljas genom tullverkets försorg. Om ej särskild författningsbestämmelse finnes rörande sättet för försäljningen och om försäljningen ej kan ske under vissa betryggande förhållanden, ankommer det på Kungl. Maj:t att förordna om egendomen. Om försäljning skolat ske för ägarens räkning, kan varan (tydligen av Kungl. Maj:t) förklaras förbruten till kronan.⁵¹

I förordningen om bekämpande av tuberkulos hos nötkreatur säges, att förverkandepåföljd ådömes på talan av allmän åklagare. Domstolen skulle alltså icke ex officio kunna upptaga fråga om förverkande.⁵²

c. På gränsen till bestämmelserna om förverkande av farlig egendom ligga några huvudsakligen äldre regler, enligt vilka olika slags egendom, som i det allmännas intresse är *underkastad kontroll*, kan förverkas. Dessa regler äro sinsemellan föga besläktade och behandlas här samtidigt främst därför att de icke kunna inpassas i någon av de tidigare nämnda större grupperna. De arter av egendom, som avses, äro varor som ha oriktig ursprungsbeteckning eller som falskeligen utgivis för att vara av viss statskontrollerad kvalitet samt vissa äldre föremål, vilka äro underkastade exportförbud.⁵³

⁴⁸ Bestämmelserna om berberisbuskar (förstörande genom åklagarens försorg; jfr 3 § 2 st. lag 26 maj 1933 om utrotande av berberis å viss mark, enligt vilken utrotandet sker på ägarens bekostnad), djursperma, salt strömming, surströmming (i de båda sistnämnda fallen förstöres egendomen på ägarens bekostnad). Brevduva, som förklarats förverkad, skall under iakttagande av de föreskrifter till förekommande av smittspridning, som meddelas av vederbörande tjänsteveterinär, dödas och därefter försäljas.

⁴⁹ Bestämmelserna om skogsfrö m. m. (Kungl. Maj:t för varje särskilt fall), om ägg och mjölkprodukter (veterinärstyrelsen), om preventivmedel (medicinalstyrelsen), om införsel av växter m. m. (statens växtskyddsanstalt efter anmälan av generaltullstyrelsen) etc.

⁵⁰ Bestämmelserna om fjäderfäslakterier och om kontroll vid införsel av köttvaror till område med köttbesiktningstväng.

⁵¹ 2 § KF 16 maj 1924 ang. transitering av införselförbudna varor m. m.

⁵² Jfr Strömberg s. 290. Se även 12 § 3 st. lag 12 april 1935 om bekämpande av smittsamma husdjursjukdomar (epizootilag).

⁵³ 7 § lag 4 juni 1913 ang. förbud mot införsel till riket av varor med oriktig ursprungsbeteckning, 22 § KF 12 juli 1907 ang. de slag av papper, bläck, skrivmaskin- och stämpelfärger, som må till vissa offentliga handlingar användas, 4 § KK 6 maj 1927 ang. förbud

Reglerna om varor med oriktig ursprungsbeteckning äro ganska säregna. Det är här ej fråga om en brottspåföljd i egentlig mening. Vara av ifrågasatt slag skall tagas i beslag vid ankomsten. Generaltullstyrelsen prövar därefter i särskilt rättegångsförfarande (under förarbetena framhölls uttryckligen, att prövningen skall ske i domstolsmässiga former), huruvida beslaget är lagligen grundat. Finnes så vara fallet skall oriktig ursprungsbeteckning utplånas eller också skall å varan angivas, att den är av utländskt ursprung. Om så ej kan ske utan att varan förstöres eller förlorar sitt handelsvärde, skall generaltullstyrelsen förklara den förbruten. Varan skall vidare förklaras förbruten, om varuägaren icke ställer sig till efterrättelse föreläggande om den oriktiga ursprungsbeteckningens oskadliggörande.⁵⁴ Värdeförverkande kan ej träda i stället för sakförverkande, vilket ytterligare visar, att man velat komma åt föremålen såsom sådana snarare än deras värde. Yttersta syftet med förverkandereglerne torde vara att skydda det inhemska näringslivet.

De föga tidsenliga bestämmelserna om förverkande av föregivet men icke vederbörligen godkänt normalpapper och normalbläck stå sakligt reglerna om varor med oriktig ursprungsbeteckning nära men äro till sin utformning av mera ordinär art. Förverkandepåföljden är obligatorisk; värdeförverkande förekommer ej. Förbrutet papper skall makuleras, förbrutet bläck förstöras.

2. Andra hjälpmedel vid förbjuden verksamhet

Bestämmelser om förverkande av brottsverktyg i syfte att avvärja fara för fortsatt brottslig verksamhet förekomma huvudsakligen inom några tämligen väl avgränsade rättsområden: författningar om *smuggling*, om *sprit- och tobakstillverkning* och om *jakt och fiske* samt författningar med bestämmelser till skydd för *försvaret*. Dessa grupper av författningar inrymma

mot utförsel från riket av vissa äldre kulturföremål; jfr nedan s. 53. Nära förverkandebestämmelserna i sistnämnda kungörelse stå reglerna i 16 § 2 st. lag 12 juni 1942 om fornminnen, vilka emellertid på grund av sin speciella utformning behandlas i kap. IV (s. 87).

⁵⁴ I patentlagstiftningskommitténs betänkande I (riksdagstrycket 1913, 2 saml., 2 avd., 3 bandet) med förslag till lag i ämnet uttalas (s. 27 f.), att den i då gällande 1888 års förordning i samma ämne stadgade förverkandepåföljden oftast ej vore påkallad för vinnande av det med författningen avsedda ändamålet. Kritiken mot 1888 års förverkandebestämmelser är i flera hänseenden intressant. Det framhölls, att påföljden i allmänhet drabbade den svenske importören och ej den utländske leverantören, ehuru importören i de flesta fall vore utan skuld till att oriktig ursprungsbeteckning åsatts varan. Påföljden kunde i många fall bliva alltför sträng, i synnerhet som domaren saknade varje möjlighet att efter omständigheterna bestämma påföljden olika. Därför borde föreskriften om varans förverkande utbytas mot stadgande om bötesstraff. Förverkande borde endast ifrågakomma, om varuägaren icke utplånade eller neutraliserade oriktig ursprungsbeteckning. Kommittén avvisade ett förslag att rätt för varuägaren att reexportera varan skulle uppställas som alternativ till förverkande. Anledning till att förslaget avvisades var främst, att genom rätt till reexport varor, som oriktigt angivits ha svenskt ursprung, skulle tvingas ut i den utländska marknaden.

dessutom bestämmelser om förverkande av annan egendom än hjälpmedel. Smuggelförfattningarna stadga sålunda regelmässigt förverkande av smuggelgodset samt sprit- och tobakstillverkningsförfattningarna förverkande av det tillverkade. Jakt- och fiskeförfattningarna innehålla så gott som alltid bestämmelser om förverkande av fångst, och författningarna till skydd för försvaret stadga i flera fall förverkande av egendom, som frambragts genom förbjudna förfaranden.

Stadganden om förverkande av hjälpmedel vid brott finnas i de tre centrala lagarna rörande smuggling: varuutförsellagen, varuinförsellagen och spritinörsellagen.⁵⁵

I sprit- och tobakstillverkningsförfattningarna förekomma bestämmelser om redskapsförverkande liksom också i en förordning om handel med skattefri sprit, där förverkandeföremål äro redskap vid borttagande eller försvagande av denaturering.⁵⁶

De centrala författningarna rörande jakt och fiske äro jaktlagen och jaktstadgan samt fiskelagen och fiskeristadgan.⁵⁷ Till fiskeristadgan ansluta sig en rad särbestämmelser.⁵⁸

⁵⁵ 1 § 9 mom., 3 § 1 mom., 4 § 1 mom., 6 § lag 8 juni 1923 om straff för olovlig varuinförsel, 4 § lag 18 juni 1949 om straff för olovlig varuutförsel, 8 § 1, 2, 4 mom. lag 20 juni 1924 med särskilda bestämmelser ang. olovlig befattning med spritdrycker och vin. Dessa lagars förverkanderegler behandlas ingående i SOU 1959: 24 s. 195 ff. De skola sammanföras i en enhetlig lag om straff för varusmuggling, KPr 1960: 115. (Denna KPr har i vad gäller förverkandebestämmelserna utan ändringar antagits av riksdagen, L¹U 1960: 34, RSkr 1960: 348, men lagen har vid tiden för betänkandets tryckning ännu icke utfärdats.) Förverkandebestämmelserna i den föreslagna lagen äro också avsedda att ersätta förverkandebestämmelser, som nu upptagas i en rad import- och exportförfattningar. Förverkanderegler ha utformats i nära anslutning till motsvarande bestämmelser i SL. Med hänsyn till att smugglingsförfattningarnas nuvarande förverkanderegler torde upphöra att gälla inom en snar framtid, ha de behandlats tämligen kortfattat i detta betänkande. — Beträffande förverkande av hjälpmedel vid smuggling är att märka, att förslaget innebär den principiella avvikelser i förhållande till gällande bestämmelser, att man i främsta rummet skall beakta, huruvida förverkande är påkallat till förebyggande av brott, KPr 1960: 115 s. 74. Förverkande av forslingsredskap torde i nu gällande lagstiftning betraktas som en speciell påföljd »av huvudsakligen straffrättslig karaktär», ibm s. 75.

⁵⁶ 19, 20 §§ KF 26 febr. 1954 ang. tillverkning av brännvin, 35 § lag 11 juni 1943 ang. statsmonopol å tillverkning och import av tobaksvaror, 25 § 1 mom. KF 1 juli 1918 ang. handel med skattefri sprit.

⁵⁷ 31 § 1 mom. lag 3 juni 1938 om rätt till jakt, 30, 31 §§ jaktstadga 3 juni 1938, 36 § lag 1 dec. 1950 om rätt till fiske, 32, 33 §§ fiskeristadga 24 sept. 1954.

⁵⁸ 5 § KK 21 dec. 1956 med vissa fredningsbestämmelser för rödspätta, skrubba och torsk i Östersjön, 3 § KK 19 sept. 1958 med särskilda fredningsbestämmelser för rödspätta och skrubba, 8 § KK 21 nov. 1952 med vissa bestämmelser om storleken av maskor i fiskeredskap av nät och om minimimått på fisk m. m., 5 § KK 12 dec. 1952 ang. fiske med räktrål efter djuphavsräka, 9 § KK 2 juni 1933 med vissa bestämmelser rörande fiskeriförhållandena i de till Sverige och Danmark gränsande farvattnen, 5 § KK 18 febr. 1955 med särskilda bestämmelser rörande fiske med vad eller not längs svenska kusten av Öresund, 12 § KK 18 mars 1949 med vissa bestämmelser rörande lax- och laxöringsfisket i Idefjorden och Svinesund m. m., 15 § KK 13 jan. 1928 ang. tillämpning av den genom deklaration den 10 maj 1927 mellan Sverige och Finland fastställda stadga för fiskets bedrivande inom Torne älvs fiskeområde, 12 § KK 14 juli 1932 med föreskrifter till förebyggande av kräftpestens spridning.

Förverkandebestämmelserna i författningarna till skydd för försvaret⁶⁰ avse icke blott hjälpmedel vid förfaranden, som förbjudas i dessa författningar, utan framför allt presumtiva hjälpmedel vid spioneribrott.

På gränsen till hjälpmedelskategorien stå sådana *alkoholhaltiga drycker* och andra berusningsmedel, som kunna förverkas där de ha samband med fylleri, rattfylleri och liknande brott.⁶⁰ Utanför nämnda kategori falla däremot *periodisk skrift*, som sprides i strid mot ett under krig meddelat utgivningsförbud eller utgör fortsättning av en med spridningsförbud avsedd skrift, samt *politiska uniformer*, som olovligen burits.⁶¹ Där torde föreligga goda exempel på vad som kallats *corpora delicti*, brottets objekt eller medel för normöverträdelse.⁶² Sakligt står också förverkande av uniformer på gränsen mellan förverkande av farlig egendom och hjälpmedelsförverkande. Bestämmelsen om förverkande av periodisk skrift har formen av en hänvisning till »vad i allmänhet är stadgat om förverkande av föremål på grund av brott», varmed otvivelaktigt avses bestämmelserna i SL 2: 17 st. 1.

Som *corpora delicti* utan utpräglad karaktär av farlig egendom eller hjälpmedel torde man kunna betrakta sådana äldre kulturföremål, som äro underkastade exportförbud.⁶³ Förverkanderegeln riktar sig där såväl mot föremålen som mot lagöverträdaren. Exportförbudet föranleddes av att gamla allmogeföremål i stor skala köptes upp och exporterades till Amerika. Genom förverkandepåföljden ville man försöka hindra, att inhemska antikviteter hamnade i utlandet, men sakförverkandet kombinerades med värdeförverkande för att vålla utövarna av den förbjudna hanteringen ekonomiskt avbräck. Påföljden är därför också besläktad med de nedan under B behandlade förverkandena med förmögenhetsreducerande syfte.

Såsom hjälpmedelsförverkande torde lotteriförordningens förverkande av

⁶⁰ 6 § (fr. o. m. 1 juli 1960 9 §) lag 17 maj 1940 med vissa bestämmelser till skydd för försvaret, 2 § lag 16 dec. 1949 om förbud mot spridning av vissa kartor m. m., 3 § KK 31 aug. 1940 ang. förbud mot försäljning och utförsel av flygfotografier m. m., 4 § lag 3 maj 1946 om radioanläggningar, 24 § skyddsområdeskungörelse 21 okt. 1955, 13 kap. 13 § 3 st. luftfartslag 6 juni 1957.

⁶⁰ 1 § lag 9 maj 1958 om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m. Lagens syfte är dels att den anhållne icke skall sättas i tillfälle att berusa sig omedelbart efter det att han nyktrat till och frigivits, dels att i viss mån verka uppfostrande, dels ock att skydda trafiksäkerheten (L^U 1941: 37 s. 2 f.). Betr. lagens tillämpningsområde se MO:s ämbetsberättelse 1960 s. 246 ff.

⁶¹ 7 kap. 8 § 2 st. tryckfrihetsförordning 5 april 1949, 2 § lag 9 maj 1947 om förbud mot politiska uniformer. Märk beträffande periodisk skrift, att det här, i motsats till vad förhållandet är enligt tryckfrihetsförordningen 7 kap. 7 §, är fråga om en ren förverkandepåföljd. Den i sistnämnda paragrafs andra stycke givna legaldefinitionen av termen konfiskering torde blott hänföra sig till den i samma § nämnda påföljden. Stadgandenas placering i det ursprungliga förslaget, KPr 1948: 230 s. 15, lämnar visst stöd för en förmodan, att »konfiskering av tryckt skrift» och »konfiskering av periodisk skrift» uppställts som sidoordnade begrepp. Jfr nedan s. 80 samt Strömberg i StvT 1951 s. 132 not 4.

⁶² Strömberg s. 116 f., 128 f., 146; jfr även Hurwitz, Konfiskation, s. 166 ff., dens. Kriminalret, s. 583 f.

⁶³ 4 § KK 6 maj 1927 ang. förbud mot utförsel från riket av vissa äldre kulturföremål; jfr ovan s. 50. Se för det följande även KPr 1927: 249.

»bevis om rätt till delaktighet i lotteriet och andra lotteriet avseende handlingar, varmed olagligen tagits befattning» böra fattas.⁶⁴ Avsikten med sådant förverkande är sannolikt att försvåra anordnandet av ytterligare olagliga lotterier.

I lagstiftningen på nu ifrågavarande område kan spåras en tydlig tendens att borttaga kravet på fällande *straffdom* för förverkande. Ej blott nytilkomna författningar ha i detta hänseende utformats efter mönster av SL 2: 17 st. 1. Även äldre författningar, t. ex. smuggelförfattningarna, ha reviderats i sådan riktning. Fortfarande synes dock fällande dom krävas enligt jaktförfattningarna.⁶⁵ Flertalet fiskeförfattningar ändrades efter tillkomsten av 1954 års fiskeristadga till överensstämmelse med denna i vad gäller förverkandereglerna.⁶⁶ I några av dessa författningar kvarstå dock förverkandebestämmelser av äldre typ, vilkas innebörd stundom är oklar.⁶⁷ Författningarna till skydd för försvaret förutsätta regelmässigt endast att straffbelagd gärning begåtts. Detta har i författningstexterna uttryckts på skilda sätt. Enligt lagen med vissa bestämmelser till skydd för försvaret kan förverkande inträda, evad någon fälles till ansvar eller ej. I den kort efter 1948 års strafflagsändringar tillkomna lagen om förbud mot spridning av vissa kartor m. m. göres en hänvisning till strafflagsreglerna,⁶⁸ medan denna metod avvisades under förarbetena till luftfartslagen.⁶⁹

⁶⁴ 11 § lotteriförordning 19 maj 1939. Jfr nedan s. 69.

⁶⁵ Formuleringarna i jaktlagen (»Har den som blivit dömd till ansvar för olovlig jakt ... inom två år därefter ånyo gjort sig skyldig till sådan förseelse, vare ... förbrutna») och jaktstadgan äro ej helt entydiga. Sedda i samband med bestämmelserna om förverkande av jaktbyte m. m., där det uttryckligen kräves, att någon skall fällas till ansvar, synas dock även reglerna om förverkande av jaktredskap förutsätta, att vederbörande ånyo fälles till ansvar.

⁶⁶ Under förarbetena till fiskelagen uttalade departementschefen, att förutsättningarna för redskapsförverkande borde vara »i stort sett desamma» som för förverkande enligt SL 2: 17 och omformade därför de föreslagna bestämmelserna till huvudsaklig överensstämmelse med strafflagsreglerna. Lagrådet ville draga parallellen med strafflagen ännu längre och göra förverkande beroende jämväl av huruvida det vore påkallat till förebyggande av olovligt fiske eller eljest betingat av särskilda skäl. Departementschefen invände mot detta förslag, att den effekt, som åsyftades med förverkanderegeln i fråga, skulle genom en sådan ändring i icke ringa mån gå förlorad. Han framhöll dessutom, att åtskilliga exempel på förverkandebestämmelser med samma innebörd som den av honom föreslagna finnes i specialstraffrätten. Fiskelagens förverkandebestämmelser ha alltså avsettligt fått en något strängare utformning än SL 2: 17 (KPr 1950: 60 s. 130, 208, 231, L³U 1950: 23 s. 62).

⁶⁷ Så i bestämmelserna om tobaksvaror och om handel med skattefri sprit. — När KK med föreskrifter till förebyggande av kräftpestens spridning för förverkande kräver, att någon gjort sig förfallen till straff, synes detta medföra, att förverkande ej kan ske, då minderårig överträtt fångstförbud. Med hänsyn till att denna författning (jfr ovan s. 48) avser att hindra sjukdomsspridning, förefaller det icke ändamålsenligt, att förverkandemöjligheten är inskränkt på detta sätt.

⁶⁸ »Om förverkande ... gälle vad i allmänhet är stadgat om förverkande av föremål, som använts såsom hjälpmedel vid brott». Jfr ovan s. 53 not 61 ang. 7 kap. 8 § 2 st. tryckfrihetsförordningen.

⁶⁹ De sakkunniga föreslogo en förverkandebestämmelse, enligt vilken de i SL 2: 17 givna

Förverkande av jaktredskap m. m. enligt jaktförfattningarna intager så- tillvida en särställning som *upprepad* förseelse i vissa fall utgör förutsätt- ning för förverkande.

Enligt lagen om förverkande av alkoholhaltiga drycker förutsattes straff- belagd gärning men ej att vederbörande åtalas eller straffas.⁷⁰ I uniforms- förbudslagen kräves, att straffbelagd gärning begåtts.

Föremål för förverkande är den egendom, som utgjort hjälpmedel vid den förbjudna gärningen.⁷¹ Vad som skall anses som forslingsredskap finnes utförligt beskrivet i smuggelförfattningarna.⁷² Icke desto mindre har i syn- nerhet beträffande fartyg uppstått tvekan om när förverkande kan ske. Här kompliceras läget av de speciella rekvisit, som uppställts: förvaringspersedel skall på grund av sin beskaffenhet vara särskilt ägnad att användas i och för olovlig varutransport, forslingsredskap skall ha begagnats vid resa, som måste antagas ha ägt rum i väsentligt syfte att företaga olovlig varutransport, etc. Möjligheterna att förklara transportmedel förverkade äro större enligt spritinförsellagen än enligt varuinförsellagen. Det är antagligt, att förverkan- deföremål av här avsett slag icke sällan kunna falla under SL 2: 17 st. 2 och förty förklaras förverkade utan samband med ansvarstalan. Liknande spe- ciella rekvisit gälla för förverkande av brännvinstillverkningsredskap. Möj- ligheterna att förverka jakt- och fiskredskap ha under senare år avsevärt utsträckts. Vid tillkomsten av 1938 års jaktstadga eftersträvades överens- stämmelse med jaktlagens bestämmelser. Liksom den, som fångade djur

stadgandena skulle äga motsvarande tillämpning. Riksåklagaren anmärkte (KPr 1957: 69 s. 186), att av luftfartslagens motiv framginge, att påföljden mindre vore avsedd att före- bygga framtida brottslig användning av luftfartyget än att tillgodose rent repressiva syf- ten. Han ansåg, att förverkandeparagrafen borde avfattas så, att någon tvekan ej kunde uppstå om vilka bestämmelser som skulle gälla för förverkande av luftfartyg. Till följd av detta påpekande ströks hänvisningen till SL 2: 17 och ersattes av en fullständig upprä- kning i lagtexten av de förverkandeförutsättningar, som ansågos böra gälla. Utan att uttala sig om riksåklagarens antaganden rörande rangordningen mellan bestämmelsernas syften förklarade departementschefen det riktigast att utforma reglerna i nära anslutning till in- nehållet i SL 2: 17.

⁷⁰ L'U 1941: 37 s. 6 (förarbete till den tidigare gällande 1941 års lag i samma ämne): Förverkande kan ske, även om den tilltalade på grund av sin sinnesbeskaffenhet för- klaras fri från ansvar. Minderåriga, som ej fyllt 15 år, omfattas däremot ej av reglerna (ÖÅ och statspolisintendenten hade föreslagit, att förverkande skulle ske, även om veder- börande vore minderårig eller otillräknelig eller ej kunde anträffas och således ej ådömas ansvar). Departementschefen fann det ej påkallat att bereda möjlighet att föra särskild talan angående förverkande.

⁷¹ När jaktlagen i 21 och 22 §§ behandlar förverkande av löslöpande hund, rör det sig knappast om förverkande i ordets här eljest använda betydelse. Ingendera paragrafen är straffsanktionerad i jaktlagen (22 § täckes dock delvis av straffbud i jaktstadgan), var- för förverkandet icke kan sägas ha karaktär av brottspåföljd. Enligt båda paragraferna torde vidare förverkad hund tillfalla jakträttsägaren (Eberstein, Speciell fastighetsrätt, I, stenc. komp. 1949, s. 261). Förverkande av hund enligt 31 § 1 mom. jaktlagen är där- emot ett typiskt hjälpmedelsförverkande.

⁷² Bl. a. gälla storleksgränser för båtar och luftfartyg, se betr. de förra SOU 1959: 24 s. 114, 116, 117, 201 ff. samt betr. de senare KPr 1955: 13 s. 145. Jfr KPr 1960: 115 s. 70, 75.

medelst otillåtet redskap, ej borde i fråga om rätten att behålla det åtkomna villebrådet sättas i bättre ställning än den, som fångat det på olaga tid, borde beträffande den, som använt otillåtet jaktredskap, stadgas förverkandepåföljd. Därigenom avsåg man också att minska möjligheterna att upprepa förbrytelsen.⁷³ Under förarbetena till fiskelagen uttalade kommitterade, att respekten för lagen syntes fordra, att om någon fälldes till ansvar för olovligt fiske även vid fisket använt redskap skulle kunna dömas förverkat. Kommittén hänvisade till motsvarande bestämmelser i jaktlagen och fiskeristadgan samt uttalade, att en dylik bestämmelse måste vara väl ägnad att underlätta efterhållandet av tjuvfisket.⁷⁴ I linje med tendensen att utvidga kretsen av föremål för redskapsförverkande ligger också ett utan erinran lämnat uttalande av fiskeristyrelsen under remissbehandlingen av förslaget till fiskeristadga om att begreppet fiskeredskap ej borde tolkas alltför restriktivt utan även innefatta t. ex. anordning för fiske medelst sprängämne eller elström.⁷⁵

I bestämmelserna till skydd för försvaret kan, såsom tidigare nämnts, urskiljas en snävare grupp av hjälpmedel vid förfaranden, som förbjudas i författningarna, och en vidsträcktare grupp av presumtiva spionerihjälpmedel. Till den förra gruppen hör materiel, som använts vid otillåten fotografering, radioanläggning, som olovligen innehafts eller nyttjats, och luftfartyg, som använts trots förbud mot trafik. Under presumtiva hjälpmedel — enligt den i detta kapitel begagnade systematiken alltså närmast farlig egendom — falla fotografier, avbildningar, beskrivningar, kartor, mätuppgifter m. m.

Lagen om förverkande av alkoholhaltiga drycker uppställer särskilda rekvisit för förverkande: berusningsmedel skola ha påträffats *hos den brottslige* eller, om det är fråga om trafikonykterhet, hos passagerare, i vilket fall förverkande dock endast inträder om berusningsmedlen må antagas ha varit avsedda också för gärningsmannen. För förverkande av forslingsredskap vid smuggling kräves i flertalet fall, att godset skall ha anträffats under forslingen. I lagen om förbud mot politiska uniformer infördes förverkandebestämmelsen på förslag av lagrådet och inskränktes till uniformer, som olovligen burits. Också KK ang. förbud mot försäljning och utförsel av flygfotografier uppställer särskilda rekvisit: fotografierna m. m. skola ha påträffats hos gärningsmannen och vara avsedda för försäljning eller utdelning.

Vid hjälpmedelsförverkande och förverkande av farlig egendom är det genomgående fråga om *sakförverkande*. Varuinförsel- och spritinförsellagarna stadga värdeförverkande, då egendomen förskingrats, medan varuut-

⁷³ SOU 1936: 38 s. 190 f.

⁷⁴ SOU 1947: 47 s. 299.

⁷⁵ KPr 1954: 183 s. 163.

försellagen för värdeförverkande kräver, att egendomen ej finnes i behåll. Spritförfattningarna ha enbart sakförverkande. Värdet av tobakstillverkningsredskap kan förklaras förverkat, om redskapet förskingrats. Enligt jakt- och fiskeförfattningarna (med undantag för jaktlagen) sker värdeförverkande, då egendomen ej finnes i behåll. Bestämmelserna till skydd för försvaret ha däremot i stor utsträckning enbart sakförverkande som påföljd. Värdeförverkande förekommer ej heller beträffande alkoholhaltiga drycker och politiska uniformer.

Redskapsförverkande är enligt smuggelförfattningarna i princip *obligatoriskt*. Varuinförsellagen är något strängare än varuutförsellagen: vid olovlig varuinförsel kan förverkande underlåtas endast då det av omständigheterna framgår, att införseln ej skett i avsikt att undandraga varan stadgad avgift till tullverket, medan varuutförsellagen blott kräver, att brottet skall ha skett av förbiseende. Spritinförsellagens bestämmelser om redskapsförverkande äro likaledes i princip obligatoriska. Förverkandepåföljd behöver dock ej inträda, där den finnes uppenbart oskälig med hänsyn till särskilda omständigheter, såsom bristande möjlighet för den, som förfogar över redskapet, att förebygga olovlig användning. — Att förverkande av redskap för tillverkning av brännvin och tobaksvaror är obligatoriskt beror givetvis på att sådana redskap knappast kunna tänkas komma till laglig användning.⁷⁶ Redskap för borttagande av denatureringsmedel kunna enligt ifrågavarande förverkanderegels ordalydelse undgå att förklaras förverkade, om synnerligen mildrande omständigheter föreligga. Denna uppmjukning av en såsom obligatorisk föreslagen förverkanderegeln gjordes i lagstiftningsärendet med tanke på andra förverkandeobjekt än redskap. Trots att det formellt är möjligt att underlåta förverkandeförklaring beträffande redskap, har lagstiftarens mening säkerligen varit, att sådana redskap regelmässigt skola förklaras förverkade.⁷⁷

Jaktförfattningarna stadga obligatoriskt hjälpmedelsförverkande. Liksom fiskelagen stadgar fiskeristadgan och de efter mönster av denna utarbetade specialbestämmelserna redskapsförverkande, om det ej är uppenbart obilligt.⁷⁸ Bestämmelser om obligatoriskt förverkande kvarstå i ett par äldre, icke

⁷⁶ 19 § 2. KF 26 febr. 1954 ang. tillverkning av brännvin, 35 § lag 11 juni 1943 ang. statsmonopol å tillverkning och import av tobaksvaror. Jfr SL 2: 17 st. 2. — Vissa begränsningar i möjligheterna att förverka brännvinstillverkningsredskap ligga i beskrivningarna av de gärningar, som kunna föranleda förverkande. Tillverkande eller saluhållande av redskap skall ha skett med uppenbart syfte att redskapet skall komma till förbjuden användning. Överlåtare av redskap skall ha haft skälig anledning att antaga, att det skulle komma till sådan användning. Innehav av redskap är straffbart, om redskapet uppenbarligen är avsett att nyttjas på otillåtet sätt.

⁷⁷ 25 § 1 mom. KF 1 juli 1918 ang. handel med skattefri sprit, BevU 1918: 51 s. 37.

⁷⁸ Kommittéförslaget till fiskelag upptog fakultativt förverkande med den motiveringen, att sådan påföljd ej syntes böra inträda, då brottet vore att anse som synnerligen ringa eller då påföljden eljest befunnos obillig, SOU 1947: 47 s. 299. Såsom exempel anföres, att

reviderade författningar.⁷⁹ Anmärkas bör, att fiskeförfattningarnas regler om förverkande av fångst i stor utsträckning äro obligatoriska.

I bestämmelserna till skydd för försvaret är förverkandepåföljden genomgående fakultativ. Bestämmelsernas formella stränghet varierar dock avsevärt: flygfotografier m. m. *må* förklaras förverkade, medan radioanläggningar *skola* vara förverkade, utom då förseelsen skett av förbiseende eller under omständigheter, som eljest äro synnerligen mildrande.⁸⁰ Nyare bestämmelser ha utformats i anslutning till SL 2:17. Lagen om förbud mot spridning av vissa kartor m. m. innehåller en hänvisning till »vad i allmänhet är stadgat om förverkande av föremål, som använts såsom hjälpmedel vid brott».

Förverkande av politiska uniformer är obligatoriskt men förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m. enligt 1958 års lag fakultativt (förverkande skall ske, »om ej särskilda skäl äro däremot»).

I de regler om fakultativt förverkande, som utformats med SL 2:17 som förlaga, nämnes understundom uttryckligen, att förverkande kan ske partiellt.⁸¹

Några av de hithörande författningarna innehålla bestämmelser till *skydd för godtroende sakrättshavare*, i allmänhet (efter mönster av SL 2:17) bestående i förklaring, att förverkande ej drabbar den, som i god tro förvärvat föremålet eller särskild rätt därtill. Med denna förklaring sammankopplas rekvisitet att ägaren eller någon, som var i hans ställe, uppsåtligen förövat den förbjudna gärningen eller medverkat därtill. Lagen om radioanläggningar, som tillkom 1946, säger, att förverkande ej skall ske, om förseelsen begåtts av annan än anläggningens innehavare och denne ej låtit något komma sig till last i avseende å förseelsen.⁸²

De tidigare berörda, utförliga speciella rekvisiten i smuggelförfattningarna hänföra sig också till förhållandet mellan tredje man och förverkandeföre-

redskapen ha särskilt stort värde i jämförelse med skadan och tillhöra svensk yrkesfiskare, som är beroende därav för sitt uppehälle. Å andra sidan borde enligt kommittén möjligheten att icke förklara redskapen förverkade ej brukas slentrianmässigt i fall, då den fiskande bedrivit sin olovliga hantering mot bättre vetande och kanske vanemässigt.

⁷⁹ Bestämmelserna om fiske inom Torne älvs fiskeområde (utformade efter mönster av 1900 års fiskeristadga) och om förebyggande av kräftpestens spridning.

⁸⁰ Ang. ytterligare undantag se nedan angående regler till skydd för godtroende sakrättshavare.

⁸¹ Så t. ex. i flertalet fiskeförfattningar men däremot ej i luftfartslagen. Under förarbetena till fiskeristadgan uttalade departementschefen, att förverkande av fiskredskap borde ske partiellt endast i undantagsfall (t. ex. då det vore fråga om ett mycket stort fast redskap). I lagen om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m. nämnes ej heller partiellt förverkande och torde knappast kunna tänkas förekomma i praktiken. — Jfr även ovan s. 46.

⁸² Undantaget infördes i tidigare gällande lag 3 nov. 1939 om anläggningar för radiotelegrafi eller radiotelefoni på förslag av lagrådet, som fann det uppenbart obilligt, att förverkande skulle kunna drabba ägaren-innehavaren, om i avseende å brottet ingenting kunde läggas denne till last (KPr 1939 U: 55 s. 11).

målet. Varuinförsel- och varuutförsellagarna kräva sålunda, att forslingsredskapet skall tillhöra eller på grund av avbetalningsköp innehavas av smuggelgodsets ägare eller annan, som ägt kännedom om smugglingen eller haft skälig anledning att misstänka den. Än mera detaljerade bestämmelser till skydd för tredje man finnas i spritinförsellagen.⁸³ Alla tre smuggellagarna innehålla utförliga, mot reglerna i SL 2: 17 st. 1 svarande regler angående behandlingen av begränsade sakrätter.

En speciell regel till skydd för sakrättshavare finnes i 36 § 1 mom. andra stycket jaktlagen. Jakträttsinnehavare m. fl., vilka äga taga jaktredskap o. d. som pant, då någon å bar gärning beträdes med olovlig jakt, skola vid försäljning av föremålen tillgodojuta sin panträtt.

Vid granskning av förslaget till luftfartslag yttrade lagrådet, att förverkandebestämmelserna syntes böra bli tillämpliga också då brott begåtts av *grov oaktsamhet*. Departementschefen anförde härtill, att man vid nordiska överläggningar om luftfartslagstiftning visat sig obenägen att tillstyrka detta förslag av lagrådet. Under hänvisning till utredningen rörande specialstraffrätten förklarade departementschefen, att han icke då vore beredd att föreslå en så vittgående förverkandebestämmelse.⁸⁴

Under förarbetena till spritinförsellagen framkastades tanken, att forslingsredskap skulle häfta för böter. Från olika håll gjordes emellertid allvarliga invändningar häremot, och någon sådan bestämmelse upptogs ej i lagen.⁸⁵

Av föreskrifter angående *förfarandet* med förverkad egendom förtjäna följande att anmärkas. Liksom böter fördelas enligt jaktförfattningarna värdet av förverkad egendom lika mellan kronan och jaktvårdsfonden, vilken står under statlig förvaltning. — Fångstredskap, vilkas användning är förbjuden enligt jaktstadgan, skola oskadliggöras. I KK med föreskrifter till förebyggande av kräftpestens spridning föreskrives kokning eller uppbränning av egendom, varmed vidtagits förbjuden åtgärd. — I fiskelagen och fiskeristadgan givas särskilda regler om beslag, utformade som tillägg till rättegångsbalkens regler. På samma sätt har förfarits i lagen om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m. Enligt denna lag förverkade drycker behandlas på samma sätt som drycker, vilka förverkats enligt rusdrycksförsäljningsförordningen. Vid luftfartslagens tillkomst skrevos ej regler om

⁸³ De i spritinförsellagen uppställda stränga kraven på att ägare, brukare och förare av forslingsredskap samtliga skola vara i god tro ha föranletts av att tidigare förverkandebestämmelser kringgingos genom skenöverlåtelse till personer, som ej kunde övertygas om ond tro (KPr 1924:223 s. 46). Överhuvudtaget innebar 1924 års spritinförsellag en kraftig skärpning av tidigare gällande förverkanderegler, föranledd av den efter restriktionssystemets införande ökade spritsmuggligen. — Jfr ang. förslaget till lag om varusmuggling KPr 1960:115 s. 121 f.

⁸⁴ KPr 1957:69 s. 270, 283. Se nedan s. 155.

⁸⁵ KPr 1924:223 s. 67.

beslag, eftersom rättegångsbalkens regler ansågos tillräckliga.⁸⁶ — Vid smuggling använd förvaringspersedel, som på grund av sin beskaffenhet är särskilt ägnad för smuggling, får säljas endast om den gjorts otjänlig för olagligt bruk.

B. Förverkandepåföljder med syfte att reducera den brottsliges förmögenhet

Liksom SL 2: 17 i specialstraffrätten motsvaras av bestämmelser om förverkande av farliga brottsverktyg, annan i sig farlig egendom och hjälpmedel vid förbjuden verksamhet, har specialstraffrätten också förverkanderegler, som i så måtto erinra om SL 2: 16, att de syfta till att indraga egendom, varunder då inbegripes såväl penningbelopp som saker. Medan vinningsförverkande enligt SL 2: 16 i princip drabbar nettovinsten av ett brottsligt förfarande, sträcka sig de specialstraffrättsliga förverkandereglererna så gott som alltid vida längre, i det att hela den egendom eller det värde, som det förbjudna förfarandet avsett, göres till föremål för förverkande. Anledningarna härtill äro flera. Den viktigaste torde vara, att de specialstraffrättsliga förverkandena av denna typ i större utsträckning än motsvarande strafflagsregler äro avsedda att utgöra brottspåföljder med bestraffande syfte. Av betydelse är antagligen också, att nettovinsten av brottslig verksamhet i de flesta fall är ytterst svår att fastställa.⁸⁷

1. Muta och dylikt

Den klaraste överensstämmelsen i syfte mellan strafflagens och specialstraffrättens förverkanderegler finnes beträffande förverkande av muta. Lagen om illojal konkurrens innehåller en bestämmelse om förverkande av muta vid passiv bestickning i det enskilda näringslivet.⁸⁸ Bestämmelsen har utformats i anslutning till den vid tiden för dess tillkomst gällande strafflagsbestämmelsen angående bestickning.⁸⁹ Ändringar i strafflagen ha icke föranlett motsvarande ändringar i lagen om illojal konkurrens. Därför föreligga numera diskrepanser mellan dessa lagars regler om förverkande av muta. Till en början är att märka, att enligt lagen om illojal konkurrens endast emottagen muta eller dess värde förverkas, medan SL 2: 16 möjliggör förverkande också av muta, som lämnats men ej mottagits. Härigenom är förverkande enligt lagen om illojal konkurrens en mera renodlad form av vinningsförverkande än förverkande enligt SL 2: 16 st. 1.

⁸⁶ Se betr. rusdrycksförsäljningsförordningen nedan s. 66 samt betr. luftfartslagen SOU 1955: 42 s. 182.

⁸⁷ Jfr Hurwitz i NJM s. 109 f.

⁸⁸ 7 § lag 29 maj 1931 med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens.

⁸⁹ KPr 1919: 269 s. 34. Bestämmelsen har i oförändrat skick överflyttats från lag 19 juni 1919 med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens.

Förverkanderegeln i lagen om illojal konkurrens är liksom andra äldre specialstraffrättsliga bestämmelser av detta slag knapphändig. Sålunda saknas motsvarigheter till bestämmelserna i SL 2:16 st. 1 att förverkande ej skall ske, där det är uppenbart obilligt, och att förverkanderegeln ej gäller mot den som i god tro förvärvat muta eller särskild rätt därtill. Ej heller uppställas såsom förutsättning för värdeförverkande att egendomen ej finnes i behåll.⁹⁰

Under förarbetena till lagen om illojal konkurrens framkastades tanken, att emottagen muta borde tillfalla den anställdes principal. Denna tanke avisades dock under hänvisning till att brottet kan vara och ibland t. o. m. uteslutande är riktat mot andra. Principalen borde dock vara berättigad till ersättning för skada, som tillfogats honom.⁹¹

Någon motsvarighet till reglerna i SL 2:16 st. 1 om förverkande av »främjande av brott avsett förslag eller vederlag och annat dylikt, som lämnats eller mottagits då det i denna lag är särskilt belagt med straff», finnes icke i specialstraffrätten.

2. Annan vinning

Utöver den nämnda bestämmelsen i lagen om illojal konkurrens innehålla de specialstraffrättsliga författningarna numera icke någon förverkanderegeln enligt vilken allenast själva vinningen av ett brott indrages till kronan. SL 2:16 st. 2 har således icke någon direkt motsvarighet inom specialstraffrätten.⁹²

3. Förmögenhetsreduktion utöver vinningen

Inom den långa serien regler om förverkande av förmögenhetstillgångar kunna vissa större grupper urskiljas. Detta oaktat kunna försök till uppdelning av författningsmaterialet icke ske annat än med en viss godtycklighet. I syfte att för läsaren underlätta överblicken över materialet har här den indelningen gjorts, att i ett första avsnitt (a) sammanförts dels förverkandebestämmelser av fiskalisk karaktär, dels bestämmelser om förverkande, dikterade av nykterhetspolitiska skäl. Sedan dessa båda stora och tämligen lätt avgränsbara grupper skilts ut, ha övriga förverkanderegler med förmögenhetsreducerande syfte — vilka utgöra en synnerligen heterogen samling — behandlats i ett sammanhang (under b här nedan).

⁹⁰ Värdeförverkande torde dock även här vara subsidiärt i förhållande till sakförverkande, Strömberg s. 204.

⁹¹ Patentlagstiftningskommitténs betänkande IV, Stockholm 1915, s. 366.

⁹² Ang. en regel om vinningsförverkande hos annan än den brottslige se nedan s. 71 f. Ang. en tidigare regel om vinningsförverkande se nedan s. 71 not 36. — Under remissbehandlingen av förslaget till lag om straff för varusmuggling föreslogs en regel om vinningsförverkande, KPr 1960:115 s. 72, 74.

a. Den i det praktiska rättslivet säkerligen viktigaste gruppen av förverkanderegler omfattar de bestämmelser, som ha till syfte att hindra flykt undan offentliga avgifter av olika slag. Dylika *fiskaliska förverkanderegler* förekomma sedan gammalt i lagstiftningen om *varusmuggling*. De centrala författningarna på detta område äro lagarna om olovlig varuinförsel och varuutförsel samt spritinförsellagen, av vilka den sistnämnda jämväl tillgodoser nykterhetspolitiska intressen.⁹³ Förverkandebestämmelser med rent fiskaliskt syfte finnas i förordningen om *försäljningsskatt*, som i nära anslutning till varuinförsellagen utsträcker förverkandepåföljden till tullfria varor, vilka äro belagda med försäljningsskatt.⁹⁴ Bestämmelserna om skatt å *tobak* och *spelkort* ha likaledes kompletterats med förverkanderegler.⁹⁵

Den sammankoppling av fiskaliska och nykterhetspolitiska skäl, som ligger bakom förverkandebuden i spritinförsellagen, präglar också brännvinstillverkningsförordningen.⁹⁶ I den rika floran av författningar rörande *drycker* finnas talrika andra förverkandebestämmelser, där än de fiskaliska, än de nykterhetspolitiska synpunkterna dominera. Väsentligen fiskalisk karaktär synas förverkandebestämmelserna ha i förordningarna om tillverkning och beskattning av maltdrycker samt om skatt å läskedrycker och lagrat lättöl.⁹⁷ Förverkande av huvudsakligen nykterhetspolitiska skäl har stadgats i en rad författningar angående handel med alkoholhaltiga drycker och andra alkoholhaltiga varor, som kunna missbrukas såsom drycker.⁹⁸

Med den systematik, som här använts, ligger det nära till hands att anse

⁹³ 1 § 8, 9 mom., 3 § 1 mom., 4 § 1, 2 mom., 8 § lag 8 juni 1923 om straff för olovlig varuinförsel, 4 § lag 18 juni 1949 om straff för olovlig varuutförsel, 7 §, 11 § 1—4 mom. lag 20 juni 1924 med särskilda bestämmelser ang. olovlig befattning med spritdrycker och vin. I åtskilliga här ej förtecknade författningar stadgas förverkandepåföljd på det sättet att beträffande påföljd för olovlig införsel eller utförsel hänvisning göres till varuinförsel- och varuutförsellagarnas bestämmelser. De författningar, som den 1 juli 1959 innehöllo hänvisningar av detta slag, finnas redovisade i SOU 1959: 24 s. 26—52. Jfr vidare KPr 1960: 115.

⁹⁴ 34 § KF 5 mars 1948 om försäljningsskatt, KPr 1948: 10 s. 99. Det är att märka, att denna författning ej reviderats samtidigt med varuinförsellagen.

⁹⁵ 35, 38—41, 44, 45 §§ lag 11 juni 1943 ang. statsmonopol å tillverkning och import av tobaksvaror, 9:o KK 13 juni 1919 ang. stämpelavgift för spelkort samt om kortstämplingens verkställande.

⁹⁶ 19—21 §§ KF 26 febr. 1954 ang. tillverkning av brännvin.

⁹⁷ 31 § KF 15 dec. 1939 ang. tillverkning och beskattning av maltdrycker, 14 § KF 22 dec. 1939 om skatt å läskedrycker, 10 § KF 14 mars 1958 om skatt å lagrat lättöl. — Dessa tre förordningar ha fr. o. m. 1 juli 1960 ersatts av den under betänkandets tryckning publicerade KF 27 maj 1960 om tillverkning och beskattning av malt- och läskedrycker, vilken förordning icke innehåller någon förverkandebestämmelse.

⁹⁸ 80 § 3, 4 mom., 81 § 1 mom., 86 § 3 mom., 89 § 1 mom. rusdrycksförsäljningsförordning 26 maj 1954, 14 § 1 mom. KK 6 maj 1955 ang. försäljning och införsel av rusdrycker för särskilda ändamål, 54 § 2 mom. ölförsäljningsförordning 26 maj 1954, 25 § 1 mom. KF 1 juli 1918 ang. handel med skattefri sprit, 12 § 1 mom. KF 1 juli 1918 ang. vissa alkoholhaltiga preparat m. m., 6 § KK 6 maj 1955 ang. försäljning av alkoholhaltiga läkemedel å apotek m. m.

de förverkandebestämmelser, som dikterats av nykterhetspolitiska hänsyn, närmare besläktade med de tidigare behandlade reglerna om förverkande av farlig egendom (gifter, narkotika o. d.) än med de rent fiskaliska förverkanderegler. När det gäller alkoholhaltiga drycker ha emellertid sedan länge de fiskaliska och nykterhetspolitiska synpunkterna vävts samman till den grad, att en klyvning av författningsmaterialet ger ett konstlat resultat. Med hänsyn härtill ter det sig naturligtast om än ej principiellt mest riktigt att behandla dessa bestämmelser samtidigt.

I detta sammanhang äro förarbetena till 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning (som ersatts av 1954 års nu gällande förordning) av visst intresse såsom exempel på överväganden bakom förverkanderegler av nu ifrågavarande slag. Rusdryckslagstiftningsrevisionen framhöll i sitt betänkande bl. a. följande.⁹⁹ Genom de höga bötessatser, som före dagsbottsystemets införande funnos i rusdryckslagstiftningen, kunde de vinstmöjligheter, som voro för handen vid vissa hithörande förbrytelser, mötas med relativt stora ekonomiska risker. Vidare kunde vid straffmätningen i viss utsträckning hänsyn tagas till de brottsligas ekonomiska förhållanden. Dagsbottssystemet försämrade möjligheterna att utmäta höga bötesstraff för att motverka vinningslystnad som brottsmotiv. I betänkandet togs avstånd från normerade böter bland annat därför att normerade böter icke medgåvo böternas anpassning efter den sakfälldes betalningsförmåga. De sakkunniga föreslogo att — utöver förverkande av drycker med kärl och emballage — skulle föreskrivas »ett slags konfiskation jämväl av den vinst, som det olagliga förfarandet medfört för den brottslige» och hänvisade därvid till de allmänna bestämmelserna om konfiskation av vinning i de danska, norska och finska strafflagarna. Principens tillämpningsområde borde till en början begränsas till sådana fall, där det förelåge ett mera framträdande behov av ingripande mot olagliga vinstmöjligheter. Enligt det föreslagna stadgandet skulle den skyldige »dömas att utgiva det belopp i penningar som kan anses motsvara den vinst han genom förbrytelsen erhållit». Där vinsten icke kunde exakt fastställas, skulle domstolen företaga en diskretionär uppskattning. — Departementschefen fann det tveksamt, om en dylik bestämmelse överhuvud vore tillräckligt motiverad.¹⁰⁰ Dessutom skulle den ytterligare skärpa den motsättning, som redan förelåge mellan de olika spritförfattningarnas straffbestämmelser. Den kom därför icke att inflyta i 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning.

I frågan, huruvida fällande *straffdom* förutsattes för förverkande eller det är tillräckligt, att straffbelagd gärning visas vara begången, har principen i SL att gärning, ej straffdom, kräves följts vid nyskrivning och revidering av författningar. Äldre, ej klara formuleringar av typer, som tidigare exem-

⁹⁹ SOU 1934: 39 s. 398 f.

¹⁰⁰ KPr 1937: 242 s. 239.

plifierats, kvarstå dock flerstädes.¹ Ordalagen i rusdrycks- och ölförsäljningsförordningarna förutsätta fällande straffdom vid olovlig försäljning. Enligt spritinförsellagen och brännvinstillverkningsförordningen kan förverkandetalan föras utan samband med talan om straffansvar. I spritinförsellagen uppställs den rent objektiva förutsättningen, att rusdrycker uppenbarligen ha olovligen införts eller olovligen tillverkats. Denna förutsättning hänför sig icke till vad den, som förvärvat dem eller eljest tagit befattning med dem, vetat eller bort veta angående deras införande till riket.² Brännvinstillverkningsförordningens påföljdsbestämmelser ändrades redan året efter förordningens tillkomst till större överensstämmelse med SL 2: 16 och 17. Därvid omformulerades bestämmelserna i syfte att klart angiva, att förverkande inträder oberoende av huruvida någon fälles till ansvar för gärningen.³

Föremål för förverkande — här bortses från tidigare omnämnda regler i de nu ifrågakvarande författningarna om hjälpmedelsförverkande — är i princip den egendom, varmed otillåten befattning tagits. Emballage o. d. nämnes ofta uttryckligen såsom ingående i förverkandeföremålet. Med syftet att åstadkomma förmögenhetsminskning för gärningsmannen överensstämmer att, då egendomen ej är åtkomlig för sakförverkande, dess värde förklaras förverkat.⁴ Bestämmelserna härom ha olika innehåll. Varuinförsellagen m. fl. författningar talar om att egendom förskingrats, varuutförsellagen om att egendomen ej kan tillrättaskaffas.⁵ Enbart sakförverkande gäller bl. a. beträffande spelkort samt i allmänhet då förverkande förestavas av övervägande nykterhetspolitiska skäl.

Förverkande kan understundom drabba också annan egendom än den, som varit föremål för olovligt förfarande. Enligt rusdrycksförsäljningsförordningen förverkas ej blott olovligen försålda rusdrycker utan även å försäljningsstället med därtill hörande lägenheter befintliga eller eljest för försäljning avsedda rusdrycker. Likartade bestämmelser finnas i andra författningar rörande drycker m. m.

Obligatoriskt förverkande förekommer i stor utsträckning. Enligt smugg-

¹ Så t. ex. i bestämmelserna om tobaksvaror, spelkort, skattefri sprit och vissa alkoholtäta preparat.

² KPr 1924: 223 s. 103.

³ KPr 1955: 5 s. 32. Omformuleringen berörde 19 och 21 §§. I 20 § kvarstår en mindre tydlig formulering: »Den som tillverkar ... straffes ... och vare apparaten och apparatdelen förverkade».

⁴ I förarbetena till allmänna förfogande- och ransoneringslagarna utsäges, att med värde avses marknadsvärdet av varan i den legala handeln, samt att, om enligt prisregleringslagen visst pris gäller för förnödenheten, värdet bör bestämmas med ledning av detta pris. Där uttalas vidare, att förverkandepåföljden skall hänföra sig till den förnödenhet, som gärningen avser, varemot förverkande icke kan avse förnödenhet, som trätt i den förras ställe. I sådant fall skall i stället ersättning för värdet av förnödenheten utgivas (SOU 1952: 24 s. 179). — Se även KPr 1960: 115 s. 122, 152.

⁵ Betr. värdeförverkande vid subjektflerhet se Strömberg s. 215 ff., Strahl s. 298. Ang. ett fall av »dubbel förverkandepåföljd» se NJA 1951 s. 544 och KPr 1960: 115 s. 121 f.

lingsförfattningarna är förverkande i princip obligatoriskt. Strängast är spritinförsellagen, som icke medger undantag från förverkande av vara (men väl i någon utsträckning från redskapsförverkande). Varuinförsellagen undantager från förverkandepåföljd endast det fall, att av omständigheterna framgår, att den olovliga varuinförseln icke skett i avsikt att undandraga varan stadgad avgift till tullverket. Något lindrigare är varuutförsellagen: om det av omständigheterna framgår, att brott skett av förbiseende, kan förverkande underlätas. Domstolen har alltså där viss diskretionär prövningsrätt. Samma författning kan innehålla både obligatoriska och fakultativa förverkandebestämmelser. Brännvinstillverkningsförordningen stadgar fakultativt förverkande (»där det ej är uppenbart obilligt»), då tillverkare eller bränneriföreståndare olovligen förfogat över brännvin,⁶ men obligatoriskt förverkande, då brännvin olovligen tillverkats. Helt fakultativt förverkande förekommer endast i några nyare, mindre viktiga författningar.⁷ Möjligheten av partiellt förverkande nämnes icke i något fall.

Nu ifrågavarande grupp av författningar innehålla föga av intresse i frågorna *hos vem* förverkande kan ske och i vad mån hänsyn toges till godtroende sakrättshavare. Anmärkas kan, att förverkande vid överträdelse av författningarna om tillverkning av maltdrycker, läskedrycker och lagrat lättöl endast får drabba sådan vara, som fortfarande är i tillverkarens besittning. Rusdrycksförsäljningsförordningen är också av intresse i detta sammanhang. Före författningsändring 1957 kunde vid langning endast säljarens förråd av rusdrycker tagas i beslag och förklaras förverkade. Genom författningsändringen skapades möjlighet att förverka också drycker, som kommit i köparens besittning, detta trots att endast försäljning, ej köp, belagts med straff.⁸ I flera författningar uppställes däremot uttryckligen det

⁶ Under förarbetena föreslogs såsom förutsättning för förverkande, att ej »synnerligen mildrande omständigheter» föreläge. Lagrådet ifrågasatte lämpligheten av detta uttrycksätt och erinrade särskilt om fall, då tillverkaren ej själv kunde straffas för det otillåtna förfogandet. Vidare kunde förekomma fall, då förverkande framstode såsom obilligt, oaktat tillverkaren kunde straffas och omständigheterna beträffande själva gärningen icke vore synnerligen mildrande. Lagrådet förordade därför den i SL 2:17 använda formuleringen »ej uppenbart obilligt». — Lagrådet framhöll samtidigt i annat sammanhang, att det torde vara önskvärt, att i specialstraffrätten ej utan synnerliga skäl infördes regler som innebure avvikelse från allmänt gällande principer (KPr 1955:5 s. 32 f.). Föreskrift om förverkande »där ej synnerligen mildrande omständigheter föreligga» finnes däremot i KF ang. handel med skattefri sprit. Det anförda tillägget till en föreslagen obligatorisk förverkanderegeln föreslogs under utskottsbehandlingen med anledning av att ovillkorlig tillämpning å partihandlare av förverkandebestämmelserna understundom skulle kunna drabba vederbörande alltför tungt. Utskottet ansåg det riktigast, att möjlighet till sådan lindring hölles öppen jämväl för de fall, då fråga ej vore om partihandlare, och gav därför generell avfattning åt undantagsbestämmelsen (BevU 1918:51 s. 37).

⁷ Bestämmelserna ang. försäljning och införsel av rusdrycker för särskilda ändamål samt ang. försäljning av alkoholhaltiga läkemedel å apotek. — I förslaget till lag om straff för varusmuggling är förverkande icke helt obligatoriskt, men vid smuggling av t. ex. sprit och tobaksvaror anses förverkande undantagslöst böra ske, KPr 1960:115 s. 74.

⁸ KPr 1957:143 s. 95 ff.

kravet, att egendomen skall anträffas hos den brottslige eller befinna sig i den brottsliges besittning.⁹

Smugglingsförfattningarna innehålla utförliga regler om beslag samt dessutom andra föreskrifter om *förfarandet*, bl. a. innebärande att vid hinder för talan mot ägare talan kan föras mot forslare eller annan innehavare av beslagtagen egendom. Där särregler förekomma, äro de ofta betingade av speciella faktiska förhållanden.¹⁰ Beslagsreglerna, som förekomma också på andra håll än i smugglingsförfattningarna, äro konstruerade som komplement till RB:s regler. Rörande förfarandet med förverkade rusdrycker innehåller rusdrycksförsäljningsförordningen detaljerade regler, som äro närmast besläktade med motsvarande bestämmelser rörande de förverkandeföremål, som i denna översikt förts till farlig egendom.

b. Sedan sålunda de fiskaliskt och nykterhetspolitiskt betingade stadgandena genomgåts, återstå en rad andra, sinsemellan olika förverkandebestämmelser, som likaledes ha till syfte att medföra minskning av förmögenhet. På gränsen till tullförfattningarna stå åtskilliga *importreglerande* författningar, som stadga förverkande av egendom, varmed otillåten befattning tagits. Även i de fall då dylik egendom endast får införas mot erläggande av införselavgift, är förverkandebestämmelsernas syfte dock icke — i varje fall ej i första hand — att skydda kronans fiskaliska intresse av att uppbära införselavgifter. Ifrågavarande bestämmelser torde i stället böra ses i samband med förverkandereglererna i andra författningar, som utgöra led i den statliga kontrollen av handel och andra näringar. Författningar av detta slag förekomma i stor mängd, och endast en ringa del av dem äro utrustade med stadganden om förverkande. Detta gör, att den till detta lagstiftningsområde hörande gruppen av förverkanderegler är ännu mera heterogen och svår att överblicka än de föregående. Här framträder tydligt förverkandereglerernas traditionella anknytning till vissa rättsområden. Utsikten till ekonomisk vinning torde oftast vara drivfjädern till överträdelser av näringsreglerande författningar. Visserligen användes förverkande såsom sanktion vid flera av de överträdelsetyper, där vinstbegäret torde vara särskilt betydelsefullt, t. ex. ransoneringsförseelser, men exempel på regleringar, där förverkande kunde vara lika väl motiverat, kunna utan svårighet uppletas. Å andra sidan användes förverkande sedan gammalt såsom påföljd för över-

⁹ T. ex. i KK ang. försäljning och införsel av rusdrycker för särskilda ändamål, KF ang. handel med skattefri sprit, ölförsäljningsförordningen.

¹⁰ Exempelvis kan nämnas, att maltdrycker, som beslagtagits enligt KF ang. tillverkning och beskattning av maltdrycker, få utan avbidan å förverkandedom försälas av den beslagtagande myndigheten till annan tillverkare. Anledning till särregeln är maltdryckers begränsade hållbarhet, SOU 1936: 5 s. 265; jfr ovan s. 62 not 97. — Ang. förfarandet med beslagtagnen egendom enligt tullförfattningarna se SOU 1959: 24 s. 332 ff. och KPr 1960: 115 s. 129 f.

trädelser, där böter eller frihetsstraff knappast synes kräva komplettering i form av förmögensreducerande förverkande.

De tidigare vid genomgången av hjälpmedelsförverkandena behandlade *jakt- och fiskeförfattningarna* utgöra ett område, där förverkande av utbytet av otillåtna handlingar sedan länge praktiserats.¹¹ Möjligen har sammankopplingen med hjälpmedelsförverkande bidragit till fångstförverkandets utbredning. Fångstförverkande enligt jaktlagen och fiskelagen intager såtillvida en särställning som förverkandet i princip sker till jakt- resp. fiskerättsinnehavaren, där sådan finnes. Det är då ej fråga om förverkande i betydelsen konfiskation utan närmast om en form av skadeersättning, »kvasireparativt» förverkande.¹² Jakt- eller fiskerättshavarens anspråk på fångsten eller dess värde behandlas såsom enskilt anspråk i anledning av brott.¹³ Principen är emellertid genombruten i en rad fall, där olovlig jakt och olovligt fiske tillika äro olaga, d. v. s. skada ett allmänt intresse. De reparativa reglerna äro där redaktionellt sammanförda med regler, om vilkas egentliga förverkandekaraktär ingen tvekan kan råda.¹⁴

Andra förverkandebestämmelser förete släktskap med reglerna om förverkande av farlig egendom. Dessa senare ingå regelmässigt som led i handels- och tillverkningskontroll. Här behandlas sådana författningar, där kontrollbehovet och därmed förverkandesanktionen icke dikterats av egendomens farlighet utan av andra skäl. Gränsen är oklar och kan diskuteras. I *livsmedelsstadgan* finnas som tidigare nämnts regler om förverkande av varor. Där torde föreligga ett syfte att hindra sjukdomars uppkomst och utbredning. Förverkande kan emellertid sträckas längre och träffa gods eller penningar, som mottagits i samband med överträdelse. Detta tyder på att syftet är att reducera gärningsmannens förmögenhet i anledning av brott, som medfört vinning.¹⁵ *Epizootilagens* förverkandebestämmelser utgöra exempel på förverkandepåföljder med snävare syfte än själva författning-

¹¹ Regler om förverkande av fångst förekomma i jaktlagen, jaktstadgan, 2 § KK 15 dec. 1882 ang. förbud mot jakt efter val vid Sveriges västkust under viss tid av året, fiskelagen, fiskeristadgan samt en rad ovan s. 52 not 58 nämnda fiskeförfattningar, av vilka flertalet ha fiskeristadgans förverkandebestämmelser som förlaga.

¹² Jfr Strömberg s. 78 f., Strömberg, Åtalspreskription s. 43.

¹³ SOU 1944: 10 s. 64, Strömberg s. 79, 290.

¹⁴ Enligt jaktlagen förverkas sålunda villebråd och fallvilt till kronan (och jaktvårdsfonden) ej blott då enskild jakträttsinnehavare saknas utan också då fångsten skett med otillåtet redskap eller då fråga är om björn, lo eller örn. — Genom ändring i fiskelagen i samband med fiskeristadgans tillkomst har stadgats, att fångsten tillfaller kronan om den tillika är förverkad på annan grund än som är stadgad i fiskelagen (KPr 1954: 183 s. 203).

¹⁵ Stadgandets förarbeten tyda närmast på att syftet att indraga tillgångar varit dominerande. De sakkunniga ansågo det nödvändigt att för vissa förseelser kunna förena straff med förverkandepåföljd. Då frihetsstraff icke borde ifrågakomma, kunde straffsanktionen eljest bliva för svag (SOU 1949: 43 s. 345). Departementschefen fann det icke nödvändigt att i författningstexten sätta ut, att förverkande skulle inträda först vid försvärande omständigheter eller upprepad förseelse (KPr 1951: 63 s. 248).

en.¹⁶ Där fungerar förverkande liksom enligt livsmedelsstadgan och åtskilliga andra till nu ifrågavarande grupp hörande författningar som en grad i straffskalan mellan böter och frihetsstraff.¹⁷

Ett område, där sedan lång tid förverkande använts som sanktion jämsides med straff, är *skogslagstiftningen*. Skogsvårdslagen och en närstående författning¹⁸ stadga sålunda förverkande som påföljd för olovlig avverkning. Även här har förverkande föranletts av önskan att göra påföljden effektiv.¹⁹ Sakligt nära skogsvårdslagen står 1925 års *bulvanlag*,²⁰ som innehåller föreskrift om förverkande av avverkat virke och bortfört stråfoder. Syftet är dock här ej så mycket att skydda skog och jord som att förhindra, att de jordägare, mot vilka lagen riktar sig, från fastigheten lösgöra och realisera lätt fränskiljbara värden. Domstolen kan förordna om återförande av stråfoder till fastigheten — en regel, som påminner om det »kvasireparativa» förverkandet enligt jakt- och fiskelagarna. Den som överträtt avverkningsförbud eller förbud att bortföra stråfoder är emellertid skyldig att utgiva ett belopp, motsvarande värdet av virket eller fodret. Där är det fråga om en ren förverkanderegeln.²¹

Sin största praktiska betydelse utanför tullagstiftningen torde förverkandereglererna ha — eller rättare ha haft — i *kristidslagstiftningen*. De egentliga kristidsförfattningarna ha i stor utsträckning upphävts, men tages begreppet kristidslagstiftning i vidsträckt bemärkelse, kan hit föras en stor del av de nu gällande handels- och näringskontrollerande förverkandebestämmelserna. Kristidslagarna leva nu främst — till en del förpuppade — i allmänna fullmaktslagar. Förverkanderegler finnas i rekvisitionslagen, lagen om räntereglering m. m., allmänna ransoneringslagen, allmänna förfogandelagen och allmänna prisregleringslagen. Vidare innehåller valutalagen bemyndigande

¹⁶ Se ovan s. 39 not 4.

¹⁷ Under förarbetena till luftfartslagen dryftades i kommittébetänkandet (SOU 1955:42 s. 182) frågan i vilken utsträckning förverkande borde införas såsom påföljd. De sakkunniga ansågo, att beträffande andra straffbelagda gärningar än dem, där förverkande föreslogs, strafflatituderna regelmässigt medgävo, att begånget brott erhöles tillräcklig påföljd. Vid överträdelse av föreskrift om förbud mot eller inskränkning av luftfart kunde däremot förverkandeförklaring enligt de sakkunnigas mening ej undvaras. Särskilt vid totalförbud mot luftfart inom riket syntes stränghet vara motiverad.

¹⁸ 39 § skogsvårdslag 21 maj 1948, § 70 KF 26 jan. 1894 ang. hushållningen med de allmänna skogarna i riket. Det är tvivelaktigt, om bestämmelserna i sistnämnda författning äro att fatta som förverkanderegler i egentlig mening. Värdet av det förverkade undandrages den brottslige nyttjanderättshavaren och tillgodoföres markägaren (genom att tillfalla allmän inrättning, prästerskapets löneregleringsfond eller statsverkets skogsmedel), vilket tyder på att förverkandet närmast har reparativ funktion.

¹⁹ Under förarbetena till 1903 års skogsvårdslag vägdes förverkande mot böter. För att det med lagstiftningen åsyftade ändamålet skulle kunna vinnas ansågs förverkande icke kunna undvaras (NJA II 1923 s. 446).

²⁰ 5 § lag 18 juni 1925 om bulvanförhållande i fråga om fast egendom. Jfr NJA II 1925 s. 300.

²¹ Jordkommissionens betänkanden, 1, Stockholm 1922, s. 247, jfr s. 300.

för Kungl. Maj:t att i valutaförfattning intaga förverkandebestämmelse.²² Till valutalagen ansluter sig valutaförordningen, till rekvisitionslagen civilförsvarslagen och till allmänna prisregleringslagen en rad författningar med prisreglerande syfte.²³ Nära rekvisitionslagen stå ett par lagar om disposition av fartyg.²⁴ Den tidigare behandlade luftfartslagen innehåller bestämmelser om förverkande ej blott av luftfartyg utan även av befordrat gods.²⁵ En viktig roll i handelsregleringen spela bestämmelserna om importförbud,²⁶ vilka äro utformade i nära anslutning till smugglingslagstiftningen. Ytterligare några näringsreglerande författningar innehålla förverkandebestämmelser.²⁷

En i viss mån mera avlägsen släktskap med nu genomgångna regler ha vissa bestämmelser i *lagen om allmänna sammankomster, allmänna ordningsstadgan och lotteriförordningen*, enligt vilka uppburna inträdesavgifter, insatser m. m. kunna förklaras förverkade.²⁸ Syftet med förverkandebestämmelserna i lotteriförordningen synes vara att motverka vissa såsom skadliga bedömda former av organiserad vadhållning. Eftersom sådan vadhållning kan tillåtas men då sker under kontroll och är föremål för beskattning, ha förverkandebestämmelserna också en fiskalisk funktion. Förverkandebestämmelserna i *lagen om allmänna sammankomster* och i *allmänna ordningsstadgan* härstamma från en tidigare författning om förbud mot offentliga nöjestillställningar på vissa kyrkliga högtidsdagar. Förverkandepåföljden synes ha ett tämligen renodlat repressivt syfte.²⁹

²² 23 § 3 mom. rekvisitionslag 30 juni 1942, 9 § 2 mom. lag 7 dec. 1951 om räntereglering m. m., 41 § allmän ransoneringslag 26 maj 1954, 40 § allmän förfogandelag 26 maj 1954, 17 § allmän prisregleringslag 1 juni 1956, 9 § valutalag 22 juni 1939.

²³ 17, 19 §§ valutaförordning 5 juni 1959. — 91 § civilförsvarslag 15 juli 1944 (ersättes 1 juli 1960 av 81 § civilförsvarslag 22 april 1960). — 10 § KK 29 sept. 1950 om tillverkning av och handel med vissa fodermedel, 13 § KF 5 juni 1953 ang. reglering av införseln av vissa slag av fisk och skaldjur, 4 § KF 7 juni 1956 ang. tillverkningen av potatismjöl, 14 § KF 7 juni 1956 ang. reglering av införseln av vissa levande djur och jordbruksprodukter m. m., 18 § KF 7 juni 1956 ang. reglering av införseln av fettråvaror och fettvaror m. m.

²⁴ 5 § lag 22 juni 1939 om förbud i vissa fall mot överlåtelse eller upplåtelse av fartyg m. m., 4 § lag 21 mars 1940 med vissa bestämmelser om fraktfart med svenska fartyg.

²⁵ Jfr ovan s. 53 med not 59 samt SOU 1955:42 s. 181 f.

²⁶ 5 § KK 14 mars 1947 ang. allmänt importförbud, 3 § KK 20 okt. 1944 ang. importförbud å oarbetat guld m. m.

²⁷ 29 § lag 25 sept. 1953 om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet (Lagen innehöll ursprungligen icke några förverkandebestämmelser. Dessa infördes i samband med nu gällande prisregleringslags tillkomst och utformades i anslutning till denna lag. SOU 1955:45 s. 175), 10 § KK 6 mars 1942 med vissa bestämmelser ang. handeln med mjölk, 2 § KK 6 maj 1949 om förbud mot försäljning av islandssill under viss tid av året, 3 § KK 10 aug. 1926 ang. bestämmelser att iakttagas vid införsel till riket av hönsägg (avser att skydda det inhemska näringslivet, RSKr 1926:116).

²⁸ 16 § lag 14 dec. 1956 om allmänna sammankomster, 30 § allmän ordningsstadga 14 dec. 1956, 11 § lotteriförordning 19 maj 1939 (jfr ovan s. 53 f.).

²⁹ Som främsta motiv för förverkandeförklaring har angivits, att en tillställning hållits i strid mot förbud eller av polismyndighet meddelat beslut, SOU 1954:37 s. 119. Men även

Efter denna översikt över de talrika till denna grupp hänförliga författningarna skola deras förverkandebestämmelser närmare jämföras.

Förhållandet mellan *straffdom* och förverkande är här lika litet som eljest enhetligt bestämt. Medan jaktlagen och jaktstadgan kräva att någon fälltts till ansvar, använda fiskelagen och fiskeristadgan uttryck, som angiva att det är tillräckligt att förbjuden gärning begåtts.³⁰ Även författningar, som tillkommit senare än SL 2: 16 och 17, kräva stundom fällande dom, så t. ex. livsmedelsstadgan och valutaförordningen.³¹ Uttrycken att någon fälles till ansvar och dömes till straff användas omväxlande utan att någon skillnad synes vara avsedd. De äldre kristidsförfattningarna kräva i allmänhet straffdom, medan de nyare tala om begången gärning. Lagrådet har strävat efter att bringa nya lagar i så nära överensstämmelse som möjligt med strafflagsreglerna.³² De båda rättsfallen NJA 1952 s. 240 och 1953 s. 524 ha vid luftfartslagens tillkomst åberopats till stöd för att låta gärning utgöra förutsättning för förverkande.³³ Vid tillkomsten av allmänna förfogandelagen framhölls, att förverkandebestämmelsernas lydelse möjliggjorde, att de tillämpades, även om gärningsmannen vore strafffri på grund av minderårighet eller psykisk abnormitet. Detsamma gällde, om straff förfallit på grund av preskription, varvid dock den i SL 2: 18 stadgade begränsningen i talerätten torde böra tillämpas.³⁴

i andra fall, när omständigheterna varit försvårande eller förseelsen av mera allvarlig art, bör förverkande kunna komma i fråga, KPr 1956: 143 s. 237.

³⁰ Se t. ex. KPr 1950: 60 s. 208. — Skogsvårds- och bulvanlagarna göra ett speciellt undantag från förverkandepåföljdens inträde för det fall, att förbjuden gärning begåtts men det förbud eller den föreskrift, som överträtts, sedermera på visst sätt blivit utan verkan.

³¹ Särskilt anmärkningsvärt är, att 1959 års valutaförordning, som utgör ett led i »en teknisk omläggning och modernisering av valutalagstiftningen i likhet med vad som på senare tid skett i fråga om andra beredskapslagar av fullmaktskaraktär» (KPr 1959: 129 s. 1), övertagit sina förverkandebestämmelser helt oförändrade från 1940 års valutaförordning utan att därvid de förverkandepprinciper, som knätsatts genom 1948 års strafflagstiftning, skänkts beaktande. Genom KF 3 juni 1960 om ändring i valutaförordningen den 5 juni 1959, så ock om fortsatt giltighet av samma förordning, ha emellertid förverkandebestämmelserna moderniserats. Så har t. ex. kravet på fällande straffdom övergivits. Anmärkas bör, att den uppenbarligen med SL 2: 16 st. 1 som förlaga formulerade bestämmelsen »Utgjordes egendomen av annat än penningar i svenskt mynt och finnes den ej i behåll, må i stället värdet förklaras helt eller delvis förverkat» synes liksom förlagan behäftad med oklarhet; jfr nedan s. 60 ff. samt motion 1960: II:789 s. 5 f. och B:oU 1960: 22 s. 15. I betänkandets text har hänsyn ej kunnat tagas till den nya lydelsen av valutaförordningen. Jfr vidare betr. valutaförordningens förverkandebestämmelser Kjell Rosenberg, Valutaregleringen, Stockholm 1955, s. 88 f. och Lars Hjerner i FT 1959 s. 306 ff.

³² Vid tillkomsten av lagen om räntereglering yttrade lagrådet, att vad som skulle utdömas vore att betrakta såsom sådan påföljd som avses i SL 2: 16. Särskilt med hänsyn till innehållet i SL 5: 13 st. 2 syntes påföljdens tillämpande icke böra göras beroende av att den brottslige fälldes till straff (KPr 1951: 221 s. 81). Se vidare betr. allmänna ransoneringslagen SOU 1952: 24 s. 192 och KPr 1954: 20 s. 132, betr. prisregleringslagen SOU 1955: 45 s. 170.

³³ SOU 1955: 42 s. 182.

³⁴ SOU 1952: 24 s. 178, där NJA 1950 s. 477 och 1952 s. 240 åberopades. Riksåklagaren ansåg vid remissbehandlingen av kommittéförslaget, att uttrycklig bestämmelse måste in-

Beträffande äldre författningar söker man förgäves efter klara linjer eller konsekvens när det gäller förverkandepåföljdens anknytning till straff. I nyare författningar synes man ha följt strafflagens princip att låta påföljden vara beroende av huruvida straffbelagd gärning begåtts.

Avgörandet i det livligt diskuterade plenimålet NJA 1952 s. 240 lämnar med hänsyn till den egendomliga röstfördelningen dessvärre knappast någon ledning i frågan. Sedan den i målet tillämpade prisregleringslagen ersatts med en ny, med förverkandereglerna utformade i anslutning till SL, är det ej ens klart vilken betydelse prejudikatet har för förverkande vid prisöverträdelser.³⁵

En säregen konstruktion förekommer i lagen med vissa bestämmelser om fraktfart med svenska fartyg. För det fall att någon är förfallen till straff, stadgas vederlagsförverkande av vanlig typ. Är den, som skolat erhålla vederlaget (frakt eller ersättning för bogsering), icke förfallen till straff, kan han förpliktas att »av frakten eller ersättningen utgiva det belopp, vartill för honom uppkommen vinst å den olovliga åtgärden högst kan skattas». Här föreligger alltså rent vinningsförverkande, ehuru det — i motsats till vad som är fallet enligt SL 2: 16 st. 2 — ej är fråga om vinning för gärningsmannen.³⁶

Att förverkande jämväl kan följa å oaktsamhetsbrott säges uttryckligen i allmänna förfogande- och ransoneringslagarna.³⁷

Föremål för förverkande är i allmänhet den egendom, som förseelsen angår, eller dess värde. Exempel finnas dock på att enbart värdeförverkande eller enbart sakförverkande föreskrivits. Förutsättning för värdeförverkande är ofta att egendomen ej finnes i behåll, att den ej kan tillrättaskaffas eller att den undergått förskämning (jakt- och fiskeförfattningarna). Genom hänvisning till bestämmelserna om olovlig varuinförsel kan förskingring (i tullagstiftningens mening) vara uppställd som förutsättning.³⁸

tagas i lagtexten. Departementschefen ansåg det emellertid följa av vedertagna principer på straffrättens område att bestämmelserna i strafflagens allmänna del merendels vore analogiskt tillämpliga i den mån ej annat framginge av vederbörande specialförfattning. Själva avfattningen av reglerna kunde icke åberopas som hinder för att gärningsmannen ådömdes förverkandepåföljd också i sådant fall, där han icke kunde fällas till straff, t. ex. på grund av sinnessjukdom eller åtalspreskription. Frågan huruvida en dylik påföljd vore utesluten på grund av allmänna rättsgrundsatser eller ej, finge liksom hittills lösas i rättspraxis (KPr 1954: 20 s. 163 f.).

³⁵ Se nedan s. 119 ff.

³⁶ Jfr NJA 1921 s. 64 och Robert Malmgren, Sveriges grundlagar, 7 uppl., Stockholm 1957, s. 32. — Ett liknande stadgande fanns i 1939 års prisregleringslag, som ersattes av en ny lag 1941: »Har vid försäljning eller transport tagits högre ersättning i penningar eller annat vederlag än som svarar mot fastställt normalpris ... må domstol ... förplikta den som betingat sig ersättningen att, efter ty skäligen finnes, till kronan erlægga högst skillnaden mellan den tagna ersättningen ... samt det belopp, som med tillämpning av normalpriset skolat utgå ...».

³⁷ Jfr nedan s. 74 not 46.

³⁸ KK ang. importförbud å oarbetat guld m. m.

I allmänhet finnas regler om alternativt *värdeförverkande*, vilket överensstämmer med nu ifrågavarande förverkandebestämmelsers syfte att utgöra en ekonomisk brottspåföljd. Undantag utgöra dock ett par författningar från förra seklet.³⁹

Enbart värdeförverkande förekommer i stor utsträckning i kristidslagstiftningen. Den speciella förverkandepåföljd, som något oegentligt kommit att benämnas vederlag, har där varit vanlig men lever huvudsakligen kvar i några av de fullmaktslagar, som utgöra kristidslagstiftningens mera bestående resultat.

Allmänna förfogandelagen och allmänna ransoneringslagen uppvisa ett par av de mest vidsträckta förverkandereglererna i hela lagstiftningen. Mot det mera traditionella förverkandebegreppet svara föreskrifterna i dessa lagar om förverkande av egendom, som genom gärningen undanhållits, olovligen använts, tillverkats, frambringats eller beretts. Därjämte kunna emellertid förverkas dels ytterligare förråd av den förnödenhet gärningen avsett, dels förråd av andra förnödenheter, beträffande vilka reglering genomförts. Det lämpliga i att bereda möjlighet för så vidsträckta förverkanden har diskuterats.⁴⁰ Exempel på en mindre omfattande förverkandepåföljd av liknande slag finnes i ränteregleringslagen, enligt vilken värdet av uppburen ränta förverkas.⁴¹

Värdeförverkande stadgas i allmänhet såsom subsidiärt i förhållande till sakförverkande.⁴²

En speciell utsträckning av föremålet för sakförverkande äger rum en-

³⁹ KK ang. förbud mot jakt efter val, KF ang. hushållningen med de allmänna skogarna.

⁴⁰ Jordbruksnämnden yttrade under remissbehandlingen av förslaget till ransoneringslag, att erfarenheten under kristiden torde ha visat, att förverkandebestämmelserna leda till ekonomiskt långt kännbarare följder än bestämmelserna om bötesstraff. Departementschefen avvisade emellertid en av nämnden framkastad tanke att ytterligare skärpa förverkandepåföljden genom omkastning av bevisbördan vid varusvinn (KPr 1954:20 s. 137 ff.). Grossistförbundet anförde under remissbehandlingen av förslaget till förfogandelag, att bestämmelsen, att även förråd av andra förnödenheter kunde förverkas, vore högst tvivelaktig ur rättssäkerhetspunkt. Förbundet ville inskränka förverkandemöjligheterna till förnödenheter, som voro föremål för brott. Departementschefen framhöll, att endast särskilda skäl kunde föranleda förverkande av andra förnödenheter än dem som den brottsliga gärningen avsett. Skäl till vidsträcktare förverkande kunde vara att gärningsmannen grovt förbrutit sig mot gällande föreskrifter. Vidare kunde det vara naturligt att tillämpa det vidsträcktare förverkandet t. ex. mot en icke näringsidkande person, som i samband med överträdelse av meddelad föreskrift ertappades med att inneha förråd av andra förnödenheter, vilka vore föremål för reglering, ehuru det icke kunde till fullo styrkas, att han olovligen förvärvat dessa förnödenheter, samt det framstode som uppenbart, att han förvärvat dem för att handha dem i strid mot meddelade bestämmelser (KPr 1954:20 s. 163, 165).

⁴¹ I ett av riksbanken uppgjort lagutkast hade föreslagits en längre gående förverkandebestämmelse, enligt vilken värdet av lämnat, erbjudet, taget eller betingat räntebelopp skulle kunna förklaras förverkat (KPr 1951:221 s. 70, 78).

⁴² Enligt valutaförordningen har domstolen viss möjlighet att välja mellan sakförverkande och vederlagsförverkande; jfr ovan s. 70 not 31.

ligt åtskilliga fiskeförfattningar. Problemet hur förverkande skall ske, då endast viss del av ett fiskparti fångats olagligen, har efter dansk förebild lösts så, att hela partiet kan förklaras förverkat, där ej partiets innehavare låter i viss ordning fransortera den lagligen fångade fisken.⁴³

»Förpackningsförverkande» föreskrives i åtskilliga författningar, t. ex. livsmedelsstadgan, allmänna förfogande- och ransoneringslagarna samt vissa fiskeförfattningar och författningar med prisreglerande syfte.

Vid val mellan *obligatoriskt* och *fakultativt* förverkande har under senare år skett en tydlig förskjutning i riktning mot ökade möjligheter till undantag från förverkandepåföljd. De i SL 2: 16 och 17 använda uttryckssätten ha dock i förhållandevis ringa omfattning använts — i allmänhet har lagstiftaren vid uppmjukningen av de tidigare dominerande obligatoriska förverkandebestämmelserna på olika sätt sökt framhåva, att förverkande bör underlåtas endast då särskilda omständigheter föranleda därtill.

Helt obligatoriskt förverkande förekommer numera inom den här behandlade gruppen av författningar huvudsakligen i jakt- och fiskelagstiftningen. Anmärkningsvärt är, att redskapsförverkandet i fiskeförfattningarna såsom tidigare nämnts är fakultativt. Fiskpartier, som innehålla både lagligen och olagligen fångad fisk, förverkas, om det ej är uppenbart obilligt.

Därutöver finnes obligatoriskt förverkande blott kvar i några isolerade författningar, som icke reviderats efter tillkomsten av strafflagens allmänna förverkanderegler.⁴⁴

På gränsen till obligatoriska regler stå bestämmelserna i vissa handelsreglerande författningar, där efter mönster av varuutförsellagen förverkande kan underlåtas endast då det av omständigheterna framgår, att lagöverträdelsen skett av förbiseende.⁴⁵

De fakultativa reglerna förete en serie variationer i stränghet. I allmänna förfogande- och ransoneringslagarna göres en gradering: förverkande »där ej särskilda förhållanden till annat föranleda» av egendom (eller dess värde),

⁴³ KPr 1954: 183 s. 163. Särskilda faktiska förhållanden kunna medföra andra egendomligheter. I KK med särskilda fredningsbestämmelser för rödspätta och skrubba förbjödes bl. a. fångst av visst slags fiskhonor. Vad som belagts med straff- och förverkandepåföljd är dock egentligen underlåtenhet att kasta tillbaka fångade honor i vattnet.

⁴⁴ KF ang. hushållningen med de allmänna skogarna (enligt skogsvårdslagen kan där emot förverkande vid särskilda förhållanden underlåtas), lagen om bulvanförhållande i fråga om fast egendom, KK ang. importförbud å oarbetat guld m. m. Därjämte stadgas obligatoriskt förverkande i KK 6 maj 1949 om förbud mot försäljning av islandssill under viss tid av året.

⁴⁵ KK ang. allmänt importförbud (jfr L¹U 1953: 34 s. 7, 22 och NJA 1949 s. 278, varvid dock bör observeras, att möjligheten att vid brott av förbiseende underlåta förverkande infördes genom SFS 1950: 325), KF ang. reglering av införseln av vissa slag av fisk och skaldjur (prisreglerande syfte enligt KPr 1953: 197), KF ang. reglering av införseln av fettråvaror och fettvaror m. m., KF ang. reglering av införseln av vissa levande djur och jordbruksprodukter m. m.

som direkt varit föremål för den otillåtna gärningen, förverkande »efter ty skäligt prövas» av ytterligare förråd av den förnödenhet gärningen avsett samt förverkande om det »föreligger särskild anledning därtill» av andra reglering underkastade förråd. Kravet på förverkande blir alltså enligt dessa lagar svagare, ju större avståndet mellan gärningen och förverkandeföremålet är.⁴⁶

Inom den mera speciella kristidslagstiftningen har den första av de tre nyss anförda formuleringarna företrädesvis kommit till användning.⁴⁷ Där förekomma emellertid också uttryckssätt, som antyda lägre angelägenhetsgrad: förverkande kan inträda »efter ty skäligt finnes»⁴⁸ eller också »äger domstolen» förklara vara förverkad.⁴⁹

Då förverkande är fakultativt, säges ofta också uttryckligen att det kan ådömas *partiellt*. Regelns fakultativa karaktär kan ligga i att domstolen be-

⁴⁶ Jfr ovan s. 64 f. Enligt den strängaste formuleringen är avsikten, att förverkande regelmässigt skall ådömas, så snart de formella förutsättningarna äro förhanden. Det förutsättes vidare, att jämkning i regel icke skall göras beträffande kvantiteten av den förnödenhet, som skall förklaras förverkad, eller beträffande det belopp, som skall utgivas. Enligt de båda lindrigare formuleringarna skall förverkande ske efter skälighetsprövning i det särskilda fallet (SOU 1952:24 s. 178). Jfr även ovan s. 72 not 40. — Vid allmänna ransonerings- och förfogandelagarnas tillkomst uttalade andra lagutskottet, närmast i anledning av motioner om att förverkandepåföljd ej borde ifrågakomma vid oaktsamhetsbrott: »Enligt de bestämmelser, som i början av andra världskriget återfanns i kristidsförfattningarna, hade domstolarna tämligen fria händer då det gällde förverkandefrågor. Dessa fick nämligen då avgöras efter skälighetsprövning. Erfarenheten visade emellertid, att bestämmelserna måste skärpas ... Det bör enligt utskottets mening icke ifrågakomma att nu ändra dessa bestämmelser. Trots allt lämnar de — vilket också framgår av motionärernas framställning — ett visst utrymme för skälighetsprövning i det särskilda fallet. I vilken mån omständigheterna vid ett oaktsamhetsbrott kan anses vara sådana, att gärningsmannen bör helt eller delvis befrias från förverkandepåföljd, får överlämnas åt rättstillämpningen.» (L^U 1954:19 s. 103 f.) Jfr även KPr 1942:173 s. 7 ff. och 1942:337 s. 34 ff. ang. den av utskottet nämnda skärpningen av kristidsförfattningarnas förverkandebestämmelser. — Enligt den föreslagna lagen om straff för varusmuggling har domstolen alltid möjlighet att underlåta att döma till förverkande. Huvudregeln är dock, att smuggelgods förverkas till kronan, KPr 1960:115 s. 121.

⁴⁷ Allmänna prisregleringslagen (Enligt tidigare gällande prisregleringslag kunde nedläggning ske av vederlaget, om särskilda skäl föranledde därtill. I den nu gällande lagen har uttryckligen angivits, att domstolen helt kan underlåta att utdöma påföljd, SOU 1955:45 s. 170 f.), KF ang. tillverkningen av potatismjöl, KK med vissa bestämmelser ang. handeln med mjölk. Samma formulering finnes i skogsvårdslagen, rörande vilken departementschefen yttrade, att ett ovillkorligt utdömande av förverkandepåföljd skulle kunna verka obilligt i undantagsfall (NJA II 1948 s. 146).

⁴⁸ Bl. a. valutaförordningen, civilförsvarslagen, rekvisitionslagen (där förverkandebestämmelsen utformats efter mönster av 1939 års förfogandelag, KPr 1942:201 s. 66. Vid sistnämnda lags tillkomst uttalades, att det kunde betvivlas, huruvida dagsböter såsom normalstraff vore en tillräckligt avskräckande påföljd för brott av ifrågavarande slag, där motivet i de flesta fall syntes vara att söka i vinningslystnad. Det hade visat sig, att den ekonomiska vinsten av sådana lagöverträdelser ofta kunde vara mycket stor. Med hänsyn härtill syntes det lämpligt att i lagen upptaga bestämmelser om förverkande. Förverkande syntes dock ej böra obligatoriskt tillämpas vid överträdelser av lagen, KPr 1939:284 s. 45).

⁴⁹ KK om tillverkning av och handel med vissa fodermedel.

myndigas utdöma värde partiellt.⁵⁰ En speciell kombination av regler om fakultativt och partiellt förverkande återfinnes i några författningar och kan spåras tillbaka till den s. k. straffkungörelsen (KK 17 juni 1943 med vissa bestämmelser ang. handeln med ransonerade varor, m. m.).⁵¹ Samtidigt som det säges, att förverkande skall ske, där ej särskilda förhållanden till annat föranleda, föreskrives det, att jämkning av påföljdens omfattning får ske endast om synnerliga skäl giva anledning därtill. Bristen på förarbeten gör det vanskligt att fastställa, om lagstiftaren med dessa båda till valören något olika uttryck velat något mera än att inskräpa, att domstolarna icke böra visa för stor mildhet. En granskare av praxis har konstaterat, att de fall, då jämkad eller ingen förverkandepåföljd utdömts, varit anmärkningsvärt talrika.⁵²

Luftfartslagen, vars förverkandebestämmelser till en del torde falla inom detta avsnitt, har förverkanderegler, som utformats i nära anslutning till SL 2: 17 st. 1.⁵³

I författningstexterna tages förhållandevis sällan ställning till frågan *hos vem* förverkande kan ske. Ofta framgår dock av stadgandenas utformning, att det förutsättes, att förverkande endast skall kunna drabba gärningsmannen. I några författningar har inskrivits strafflagens princip, att förverkanderegeln ej gäller mot den som i god tro förvärvat egendomen eller särskild rätt därtill.⁵⁴ Andra regler med liknande funktion äro skogsvårds- och bulvanlagarnas föreskrifter, att egendom för att få förverkas fortfarande skall vara i den brottsliges besittning,⁵⁵ samt allmänna förfogande- och ransoneringslagarnas stadganden, att förråd skola ägas eller innehavas av gärningsmannen.

Vid sistnämnda båda lagars tillkomst gjordes vissa uttalanden av intresse

⁵⁰ Så enligt ränteregleringslagen: i den mån särskilda förhållanden föranleda därtill, må nedsättning ske av det värde som skall utgivas. Jfr ovan s. 72 not 40.

⁵¹ Lagen om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning, allmänna förfogande-, ransonerings- och prisregleringslagarna, KF ang. tillverkningen av potatismjöl.

⁵² H. Engfeldt i SvJT 1948 s. 731 f.

⁵³ Jfr ovan s. 54 not 69.

⁵⁴ Fiskelagen, fiskeristadgan och efter mönster av densamma skrivna författningar, luftfartslagen.

⁵⁵ Ett förslag att olovligen avverkat virke skulle kunna förverkas, även om det kommit i annan mans ägo eller besittning, förkastades vid HD:s granskning av förslaget till 1903 års skogsvårdslag. HD uttalade, att ett sådant stadgande i viss mån strede mot gällande grundsatser rörande dens rätt, som i god tro åtkommit lös egendom (NJA II 1923 s. 446). Vid tillkomsten av nu gällande lag erinrades om att genom lag den 9 juni 1944 om köparens rätt till märkt virke virkesköparen erhölet ökat skydd mot virkets ianspråktagande för betalning av säljarens gäld. Denna lag åsyftar emellertid icke några rättsverkningar utöver köparens skyddande mot anspråk från säljarens borgenärer. Virkets märkning för köparens räkning innebär ej i och för sig ett överflyttande av besittningen och förhindrar således icke, att virket därest detsamma olagligen avverkats kan komma att tagas i beslag. Köparens intresse av skydd får här vika för det allmännas intresse av att kunna förhindra olaga avverkningar (NJA II 1948 s. 146).

i förevarande hänseende.⁵⁶ Den omständigheten att detaljerade regler om förverkandepåföljd upptagits i förslaget till förfogandelag medför, att de i SL 2: 16 lämnade bestämmelserna ej bliva analogiskt tillämpliga. Det i nämnda lagrum upptagna stadgandet, att förverkande ej gäller mot den, som är i god tro, kommer sålunda icke att få någon tillämpning såvitt angår förfogandelagen. Riksåklagaren ifrågasatte emellertid, om icke lagen borde kompletteras med ett motsvarande stadgande. Enligt departementschefens mening saknades dock behov därav, eftersom förverkandepåföljden knutits till den brottsliga gärningen. I SL 2: 16 och t. ex. varuinförsellagen anknytes påföljden däremot till egendomen. Förverkandepåföljd enligt förfogandelagen kan sålunda ifrågakomma endast för den, som begått den brottsliga gärningen eller medverkat därtill på sådant sätt, att straffbarhet kan inträda jämlikt strafflagens medverkansregler. Däremot kommer dylik påföljd icke att kunna ådömas den, som exempelvis i enlighet med gällande ransoneringsföreskrifter köper en förnödenhet, vilken av fångesmannen förvärvat i strid med meddelat ransoneringsstadgande. Föreligger åter det fallet, att någon i och med förvärvet av förnödenhet bryter mot sådan föreskrift, borde enligt departementschefens mening spörsmålet, huruvida förverkandepåföljd skall ådömas honom eller ej, i stort sett lösas efter samma grunder som frågan, huruvida han bör straffas eller icke. Vore det uppenbart, att ursäktlig rättsvillfarelse föreläge, kunde sålunda ifrågakomma att ej ådöma förverkandepåföljd. Då kunde nämligen »särskilda förhållanden» böra föranleda befrielse från påföljden.

Förverkande av insatser enligt lotteriförordningen omfattar alla uppburna insatser, vare sig de innehavas av den brottslige eller av hans ombud.⁵⁷

I valutalagens text har tydligt utmärkts, att förverkande må stadgas med verkan även mot annan än den till straff dömd.⁵⁸ Enligt valutaförordningen,

⁵⁶ KPr 1954: 20 s. 164.

⁵⁷ Enligt den tidigare gällande 1881 års lotteriförordning skulle vid förseelse mot förordningen dömas förbrutna vinster i form av lösören, såframt de funnes åtkomliga. Den nuvarande förverkanderegeln är hämtad från 1934 års vadhållningsförordning, som ej innehöll någon bestämmelse om förverkande av vinster men väl om förverkande av insatser. Under förarbetena till nu gällande lotteriförordning föreslogs obligatoriskt förverkande av insatser samt fakultativt förverkande av utfästa vinster, som vore åtkomliga och icke utgjordes av penningar (SOU 1938: 17 s. 63, KPr 1939: 76 s. 5). Jämväl redskapsförverkande (betr. spelapparater, tombolahjul o. d.) övervägdes men avvisades såsom onödigt långtgående. Fakultativt förverkande av andra vinster än penningvinster ansågs lämpligt för att möjliggöra straffskärpning. Första lagutskottet (1939: 17 s. 18 f.) fann det betänkligt att beträffande ett och samma företag föreskriva förverkande av såväl insatser som vinster och menade, att förverkande av insatser borde vara tillräckligt för att undanröja möjligheten att en anordnare skulle kunna bereda sig vinning av ett olagligt lotteri. Bestämmelsen gjordes fakultativ på förslag av utskottet, som uttalade, att det kunde synas obilligt att tillämpa förverkandepåföljd även vid exempelvis helt obetydliga förseelser.

⁵⁸ KPr 1939: 290 s. 20; jfr s. 45. Valutalagen är som tidigare nämnts en fullmaktslag, som icke själv innehåller någon förverkandebestämmelse men enligt vilken sådana bestämmelser må meddelas.

som utfärdats med stöd av valutalagen, kunna tillgångar förverkas ändå att de ej tillhöra den dömden. Förverkandepåföljd må dock ej inträda, där egendomen tillhör annan än den dömden och ägaren icke finnes ha ägt kännedom om brottet eller skälig anledning att misstänka detsamma.⁵⁹

Liksom beträffande de tidigare genomgångna regelgrupperna förekomma här i vad gäller *förfarandet* regler om beslag, vilka i allmänhet äro konstruerade som komplement till rättegångsbalkens regler.

Vid förverkande, som ej enligt vad ovan sagts har skadeståndsliknande funktion, tillfaller den förverkade egendomen regelmässigt kronan. Några undantag finnas. Enligt jaktlagen och jaktstadgan dela kronan och jaktvårdsfonden i vissa fall det förverkade. Skogsvårdslagen föreskriver, att försäljningssumma för förverkat virke liksom utdömt värde tillfaller skogsvårdskassan. Vissa äldre bestämmelser om åklagarens rätt till förverkad egendom torde knappast ha praktisk betydelse.⁶⁰

Rörande *konkurrens* mellan förverkanden innehålla förarbetena till allmänna förfogande- och ransoneringslagarna vissa uttalanden, som förtjäna att återgivas här. Föreligga förutsättningar för tillämpning av förverkandepåföljd såväl enligt någon av dessa lagar som enligt annat stadgande, exempelvis i prisregleringslagen, skall givetvis icke dubbel påföljd ådömas. I det fall åter, att såväl säljare som köpare av förnödenhet olovligen förfogat över

⁵⁹ KPr 1939: 290 s. 45. Bestämmelserna ha utformats i anslutning till uttalanden av lagrådet 1932 vid granskning av ett tidigare departementsförslag till valutalag. Lagrådet yttrade: »Enligt förslaget kan ett av Konungen meddelat förordnande innefatta inskränkningar såväl i rätten att föryttra betalningsmedel, fordringar och värdepapper som i det fria förvärvet av sådan egendom. Då nu jämlikt förevarande paragraf för överträdelse av meddelat föreskrift må stadgas, förutom straff, även påföljd att betalningsmedel, fordringar eller värdepapper, som brottet avser, skola vara förverkade, synes denna bestämmelse böra såtillvida fullständigas, att sådan påföljd förklaras kunna avse även det vederlag, som vid en olovlig föryttring uppburits av säljaren; förverkandepåföljden skulle sålunda kunna göras gällande på en gång mot såväl köparen som säljaren. Skyldighet att där det förverkade ej finnes i behåll, i stället gälda dess värde lär inträda såväl för den förre som för den senare beträffande den av honom förverkade egendomen. — I likhet med vad som gäller enligt vissa andra lagstadganden torde ej heller här den möjligheten böra vara utesluten, att egendom, tillhörig annan än den i målet sakfällde, under vissa förutsättningar kan dömas förverkad. I detta hänseende torde enligt Konungens förordnande ej blott påföljdens tillämpning kunna göras beroende av vad domstolen i varje särskilt fall finner skäligt, utan påföljden överhuvud icke skola inträda, där ägaren icke finnes hava ägt kännedom om brottet eller skälig anledning att misstänka detsamma.» — Se vidare ovan s. 70 not 31 med där gjorda hänvisningar. — I ett mål angående förverkande jämlikt KK 20 okt. 1944 ang. importförbud å oarbetat guld m. m. har hovrätten för Västra Sverige (avd. IV nr 149 den 22 okt. 1959, domen ej lagakraftvunnen) förklarat ett guldparti förverkat, oaktat den förbudna gärningen (försök till införsel) företagits utan ägarens uppdrag eller vilja. Se även NJA 1948 s. 420.

⁶⁰ Enligt KK 5 febr. 1909 ang. införsel av samt handel med vissa slag av utländskt frö (se ovan s. 48) tager angivare hälften av åklagarens andel. Bestämmelsen i lag 4 juni 1913 ang. förbud mot införsel till riket av varor med oriktig ursprungsbeteckning (ovan s. 50) om att andel i förbruten varas värde tillfaller tullstatens enskilda pensionsinrättning saknar numera betydelse, Svensk lagsamling, Tullväsendet, s. 49, 238.

förnödenheten, bör dels säljaren förpliktas utgiva den mottagna köpeskillingen, dels förnödenheten förklaras förverkad eller, om den icke finnes i behåll, köparen förpliktas utgiva dess värde. Äro flera brottsliga, skall förverkande utdömas solidariskt. I särskilda fall kan dock undantag göras från denna regel. Sålunda antages i motiven, att både husbonde och anställd kunna fällas till ansvar för en av den anställde verkställd försäljning av förnödenhet, för vilken förfogandeförbud gäller. Det säges då understundom kunna vara skäligt, att endast husbonden förpliktas att utgiva värdet av den mottagna köpeskillingen.⁶¹

⁶¹ SOU 1952:24 s. 178 f.

KAPITEL IV

Förverkande närstående påföljder

Förverkandeinstitutets brist på enhetlighet — liksom också avsaknaden av en fast terminologi — medför, att gränsdragningen mellan förverkande och andra handlingspåföljder av ekonomisk natur blir tämligen godtycklig. I föregående kapitel har vad som traditionellt brukar hänföras till förverkande tagits upp till behandling. Något försök till avgränsning av förverkandeinstitutet skall — utöver den inledningsvis uppställda definitionen¹ — icke göras här. Det må vara tillräckligt att konstatera, att vid sidan av det traditionella förverkandebegreppet finnas åtskilliga företeelser, som till konstruktion och funktion förete större eller mindre likheter med förverkande. Innan en kritisk granskning av förverkandepåföljderna inom och utom strafflagen påbörjas, kan det vara skäl att undersöka, hur förverkande förhåller sig till andra, liknande påföljder. I överensstämmelse med den indelning, som begagnats vid genomgången i kap. II och III av de olika förverkandearterna, behandlas först de ekonomiska brottpåföljder, som ha till syfte att beröva någon viss egendom på grund av dennas fysiska egenskaper, och därefter påföljder, som äro avsedda att reducera vederbörandes förmögenhetstillgångar.

A. Påföljder med syfte att avvärja risker, som anses härröra från föremåls fysiska egenskaper

Av att lagstiftaren bedömer viss egendom som skadlig eller farlig bör — såvida icke särskilda hänsyn föranleda till annat bedömande — rimligen följa, att egendomen oskadliggöres, i sista hand genom att förstöras. Huruvida oskadliggörande och förstörande kunna föras in under förverkandebegreppet är tvivelaktigt. Formuleringen av SL 2: 17 st. 3 visar, att det där stadgade oskadliggörandet — »åtgärd till förebyggande av missbruk» — icke anses utgöra förverkande. I kap. III har nämnts, att författningsföreskrifter angående förfarandet med förverkad egendom kunna innehålla, att egendomen skall förstöras.² Eljest torde i förverkande anses ligga, att det förverkade tillfaller kronan. Därför är det naturligt, att till förverkande icke räkna de påföljder, som bestå i oskadliggörande eller förstörande. Ett spe-

¹ Se ovan s. 19. Jfr betr. följande mening SvJT 1960 rf s. 43.

² Se ovan s. 50.

cialfall av förstörande är »konfiskering» av tryckt skrift enligt 7 kap. 7 § tryckfrihetsförordningen 5 april 1949. Där stadgas, att tryckt skrift, som innefattar tryckfrihetsbrott, må konfiskeras. Domens praktiska innebörd är här en helt annan än vid förverkandeförklaring. Föremål för konfiskeringen är — formellt sett — »skriften» såsom intellektuell produkt, men domens verkställighet riktar sig mot materiella föremål: alla för spridning avsedda exemplar av skriften skola förstöras; med formar, stenar, stereotyper, plåtar och andra dylika, uteslutande för tryckningen av skriften användbara materialier förfäres så, att missbruk därmed ej kan ske. Trots namnet konfiskering hör alltså påföljden knappast hemma bland vad som här betecknats som förverkandepåföljder.³ Det finnes därför icke anledning att vid denna undersökning närmare behandla denna art av konfiskering enligt tryckfrihetsförordningen. Enligt andra förordningar, t. ex. giftstadgan och apoteksvarustadgan, är förstörande efter förverkandedom en fakultativ åtgärd.

Till åtskilliga varuinförselbestämmelser är knuten en förverkandeliknande klausul om att egendom, som olovligen införts från utlandet men likväl icke skall vara förverkad, hemfaller till kronan eller tillfaller kronan, om den ej åter utföres inom viss tid.⁴ Denna rättsverkan förutsätter icke, att straffbelagd gärning begåtts, varjämte den inträder utan beslut av domstol.⁵ Bestämmelsernas utformning varierar. Det stadgas ibland, att med olovligen införd egendom, som ej återutföres, skall förfaras enligt sakkunnig myndighets bestämmande.⁶ En annan variant förekommer i veterinära införselkungörelsen, enligt vilken domstol vid lindrigare förseelse kan förordna om

³ Strömberg, Om konfiskation av tryckt skrift, StvT 1951 s. 130—143, särskilt s. 132. Beträffande möjligheten till »konfiskering» av periodisk skrift, som sprides i strid mot ett under krig meddelat utgivningsförbud eller uppenbart utgör fortsättning av skrift, som avses med sådant förbud, hänvisas i 7 kap. 8 § till SL:s regler om förverkande. Jfr ovan s. 53 samt KPr 1948:230 s. 105, 106, 177 f. — Termen konfiskation (konfiskering) förekommer numera ej på något annat ställe i författningsmaterialet än i tryckfrihetsförordningen. I äldre tid kom detta i och för sig mera pregnanta uttryck till flitig användning.

⁴ 35 § 2 mom. vapenförordning 10 juni 1949, 2 § 3 mom. KK 10 aug. 1926 ang. bestämmelser att iakttagas vid införsel till riket av hönsägg, 2 § 3 mom. KK 1 juli 1927 ang. bestämmelser att iakttagas vid införsel till riket av samt handel med utländskt smör (jfr ovan s. 48 not 36), 4 § KF 9 maj 1919 ang. förbud mot användning av papp och konstläder i skodon (upphör att gälla med utgången av juni 1960), 4 § KK 28 maj 1959 ang. införsel till riket av vissa slag av frön, 5 § KF 5 juni 1959 om förbud mot innehav av vissa stiletter m. m. — Någon saklig skillnad mellan uttrycken »hemfaller till» och »tillfaller» torde ej finnas; det senare synes numera ensamt begagnas. — Det kan här liksom beträffande de egentliga förverkandepåföljderna vara vanskligt att urskilja i vad mån farliga egenskaper hos godset föranlett föreskrifter om att egendomen skall tillfalla kronan; jfr nedan s. 82 med not 13.

⁵ Strömberg s. 314. Något formligt beslut om hemfallande torde ej meddelas; vid tullverket föras enligt uppgift förteckningar över gods av detta slag, vari införingar göras av den tjänsteman, som har godset om hand.

⁶ Så enligt 4 § KK 17 juni 1955 om införsel av vissa ägg- och mjölkprodukter (veterinärstyrelsen), 4 § KK 3 juni 1949 med vissa bestämmelser ang. införsel av skogsfrö och skogsplantor, 4 § KK 24 mars 1950 med vissa bestämmelser ang. införsel av fruktträd och bärbuskar (i de båda sistnämnda författningarna Kungl. Maj:t).

återutförelse eller, där sådan ej kan ske, om huru med varan skall förfaras. I sistnämnda fall, för vilket föreskrives, att veterinärstyrelsen skall höras, torde alltså någon form av oskadliggörande, genom vilket ägaren ej avhändes sin rätt, kunna ersätta förverkande. Föreskrift om att egendom tillfaller kronan, om ej återutförelse sker, påträffas ej blott som komplement till egentliga förverkanderegler utan också i författningar, som icke innehålla dylika regler.

Även andra förverkandeliknande påföljder återfinnas i författningar, som ha ämnesfrändskap med de nyss behandlade. Föremål, som bortförts från potatiskräftsmtt område, skola oskadliggöras; icke författningensliga mättings- och vägningsredskap få av justeringsmyndigheten göras obrukbara genom försegling; utrotning av berberis kan ske på jordägarens bekostnad. De flestades förekommande bestämmelserna om rätt att döda okynnes eller löslöpande hund förutsätta i motsats till nyss nämnda påföljder icke medverkan av något offentligt organ vid verkställigheten.⁷

En grupp regler, som stå förverkandebestämmelserna mycket nära, äro de om SL 2: 17 st. 2 och 3 erinrande föreskrifter angående åtgärder till förhindrande av verktygsmisbruk, som återfinnas i en rad immaterialrättsliga författningar. Domstol kan sålunda på yrkande av patenthavare förordna om sådan åtgärd beträffande apparater, redskap och anordningar, som endast kunna användas för ändamål, som innebär patentintrång.⁸ Förordnande kan dock blott givas beträffande föremål, som finnes i den skyldiges besittning eller över vilket han eljest förfogar. Regler om skydd för godtroende sakrättshavare finnas icke och torde knappast heller vara erforderliga. En liknande bestämmelse finnes beträffande redskap, som uteslutande är användbart för sådan tillverkning, som förbjödes i lagen om skydd för vissa mönster och modeller.⁹ Där saknas dock motsvarighet till patentförordningens begränsning av föremålskretsen. — I de tre lagarna om rätt till litterära och musikaliska verk, verk av bildande konst samt fotografiska bilder¹⁰ ha inskrivits regler, i huvudsak överensstämmande med patentför-

⁷ 12 § KK 10 maj 1929 med vissa bestämmelser ang. bekämpande av potatiskräfta, 26 § KK 22 juni 1934 ang. de mättings- och vägningsredskap, som må justeras, m. m. (justeringskungörelse), 3 § lag 26 maj 1933 om utrotande av berberis å viss mark. — 3 § lag 30 juni 1943 om tillsyn över hundar, 22 § 3 st. lag 3 juni 1938 om rätt till jakt (se även ovan s. 55 not 71), 19 § lag 20 juni 1919 innefattande bestämmelser i anledning av konventionen den 5 februari 1919 mellan Sverige och Norge angående flyttlapparnas rätt till renbetning, 38 § 3. lag 18 juli 1928 om de svenska lapparnas rätt till renbeten i Sverige (enligt 38 § 2. får dödande ske genom lappfogdes eller polismyndighets försorg), 157 § 2 st. konvention 5 febr. 1919 mellan Sverige och Norge ang. flyttlapparnas rätt till renbetning (enligt 157 § 1 st. får dödande ske genom polismyndighets försorg).

⁸ 19 § 3 mom. KF 16 maj 1884 ang. patent. Se även Strömberg, Åtalspreskription, s. 61 f.

⁹ 16 § lag 10 juli 1899 om skydd för vissa mönster och modeller. — Enligt patentförordningen är oskadliggörandet fakultativt, enligt lagen om mönsterskydd obligatoriskt (under förutsättning av målsägandens yrkande).

¹⁰ 25 § lag 30 maj 1919 om rätt till litterära och musikaliska verk, 16 § lag s. d. om rätt

ordningens, rörande former, plåtar och andra uteslutande för olovligt mångfaldigande eller olovligt efterbildande användbara materialier. Likheten med tryckfrihetsförordningens konfiskeringsbestämmelser är påfallande.

På gränsen till påföljder med syfte att indraga vinning står förstörande av varumärkta varor i de fall, då obehörigen använda namn eller märken ej kunna utplånas.¹¹ En speciell form av oskadliggörande gäller beträffande underhaltiga ädelmetallarbeten: dessa sönderslås, oberoende av om avvikelser från den föreskrivna halten kan medföra ansvar.¹² Metallvärdet bevaras alltså åt föremålets ägare.

B. Påföljder med syfte att reducera den brottsliges förmögenhet

Här ha de förverkandeliknande påföljderna sitt största utbredningsområde. Till en del likna de påföljderna under A.

Den tidigare omnämnda bestämmelsen, att *egendom*, som införts från utlandet och som icke skall vara förverkad, *tillfaller kronan*, om den ej återutföres inom viss tid, finnes intagen i flera författningar, där dess syfte snarare får antagas vara att tillfoga importören förlust av varans värde än att förhindra, att varan inkommer i landet (eller framtvinga, att en redan införd vara återutföres).¹³ Det är dock att märka, att någon sådan bestämmelse icke finnes intagen i de centrala smugglingsförfattningarna varuinförsellagen, varuutförsellagen och spritinförsellagen. Där återfinnas i stället tidigare omnämnda regler om förverkande utan beslut av domstol.¹⁴

En parallell till de förverkanderegler, som ha till syfte att hindra flykt undan offentliga avgifter, utgör föreskriften om *dödande av hund*, för vilken hundskatt ej erlagts.¹⁵

Långt större betydelse vid undandragande av skatt eller allmänna avgifter ha de rent ekonomiska påföljderna, vilka kunna ha formen av normerade böter, straffskatt eller straffavgifter.

till verk av bildande konst, 9 § lag s. d. om rätt till fotografiska bilder. — Oskadliggörande *skall* ske, om målsäganden så yrkar. I förslag till lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk har motsvarande påföljd gjorts beroende av domstolens skälighetsprövning, SOU 1956: 25 s. 24, 436 ff., KPr 1960: 17 s. 294 ff.

¹¹ 12 § lag 5 juli 1884 om skydd för varumärken; jfr 7, 8 §§ lag 4 juni 1913 ang. förbud mot införsel till riket av varor med oriktig ursprungsbeteckning (utförligt kommenterad i SOU 1959: 24 s. 383 ff.).

¹² 33, 35 §§ KF 18 maj 1956 om kontroll å ädelmetallarbeten.

¹³ 86 § 1 mom. rusdrycksförsäljningsförordning 26 maj 1954, 2 § KK 26 april 1957 med vissa bestämmelser ang. alkoholhaltiga preparat, 2 § KK 18 dec. 1918 ang. resandes rätt till införsel av denaturerad sprit samt ang. behandling av dylik vara, som icke får till riket införas, 36 § lag 11 juni 1943 ang. statsmonopol å tillverkning och import av tobaksvaror, 47, 50 §§ KK 30 juni 1943 med vissa bestämmelser rörande tillämpningen av nyssnämnda lag, 34 § KF 1 juli 1918 ang. handel med skattefri sprit. I lagen 11 juni 1943 och KF 1 juli 1918 förekommer regeln i den varianten, att vid underlåten återutförsel förfares med varan på sätt Kungl. Maj:t förordnar.

¹⁴ Se s. 19 not 4.

¹⁵ 11 § KF 17 maj 1923 ang. skatt för hundar.

Vid en jämförelse mellan förverkande och andra ekonomiska brottspåföljder äro *normerade böter* av särskilt intresse.

I 15 § bötesverkställighetslagen finnes en legaldefinition: bötesbeloppet skall vara beroende av värdet av viss egendom eller eljest bestämt efter särskild beräkningsgrund. Böter, beroende av viss egendoms värde, ansågs redan vid tiden för dagsbotsreformen vara en ålderdomlig typ av straffbestämmelser.¹⁷ Det är därför förvånande, att denna form av normerade böter, efter att praktiskt taget helt ha utrensats ur straffsystemet, nyligen åter upptagits i en förordning med föreskrifter om vissa betalningsvillkor vid yrkesmässig försäljning av bilar.¹⁸ Böter i förhållande till viss egendoms myckenhet äro stadgade för olovlig införsel av samt annan olovlig befattning med spritdrycker, vin och vissa tobaksvaror, för bristande tillsyn över fortskaffningsmedel i samband med sådan införsel m. m. samt för olovlig flottning.¹⁹ Vanligare är att böterna sättas i relation till undandragen skatt eller avgift; så vid falskdeklaration, vårdslös deklaration, olovlig varuinförsel, överträdelse av föreskrifter om stämpelbeläggning och underlåtenhet att anmäla införsel av vara, för vilken prisutjämningsavgift skall utgå.²⁰

¹⁷ KPr 1931:188 s. 61. Vid nämnda KPr finnes som bilaga C (s. 126 ff.) fogad en förteckning över då gällande bestämmelser om normerade böter. Flertalet av de där förtecknade bestämmelserna ha upphävts utan att ersättas av andra bestämmelser om normerade böter. Utöver de ovan i texten samt i noterna 18—20 uppräknade fallen äro normerade böter påföljd bl. a. för utsättande ånyo av pant (HB 10:6, 1/6 av pantens värde; bestämmelsen torde knappast ha någon praktisk betydelse vid sidan om SL 22:1—4) och uraktlåtenhet att anmäla vidtagna förändringar i ett med mätbrev försett fartyg (§ 46 KF 12 nov. 1880 ang. skeppsmätning, 5—20 kr. för varje ton, varmed dräktigheten bör högre beräknas).

¹⁸ 4 § KF 11 dec. 1959 med föreskrifter om vissa betalningsvillkor vid yrkesmässig försäljning av bilar (böter 1/10 av bilens värde, minimum 500 kr., maximum 2 000 kr.). Användningen av normerade böter förklaras med att författningen samordnats med en »privaträttslig» överenskommelse, innehållande vitesklausul, KPr 1959:155 s. 10 f. Ang. dessa egendomliga, om bötesbestämmelser erinrande vitesklausuler se KU:s memorial 1956:8 s. 14—22.

¹⁹ 1 § 1 mom., 5 § 1 mom., 6 § 1 mom., 10 § 1 mom. lag 20 juni 1924 med särskilda bestämmelser ang. olovlig befattning med spritdrycker och vin (böter för olovlig införsel 15—25 kr. per liter, minimum 50 kr.; böter för annan olovlig befattning med spritdrycker och vin 10—20 kr. per liter, minimum 30 kr., maximum 5 000 kr.; böter för bristande tillsyn över fortskaffningsmedel i samband med sådan införsel m. m. högst 8 kr. per liter, minimum 30 kr.), 22 § lag 8 juni 1923 om straff för olovlig varuinförsel (2—10 kr. per kg vid olovlig införsel av oarbetad tobak eller tobaksmjöl, minimum 10 kr.), 77 § lag 19 juni 1919 om flottning i allmän flottled (5—50 öre för varje stycke flottgods, minimum 10 kr.). I lag 28 april 1949 om flottningen i Torne och Muonio gränsälvar ha normerade böter ersatts med dagsböter. De normerade böter för vissa olovliga åtgärder med hummer, som voro föreskrivna i 1900 års fiskeristadga (omnämnda av Strahl s. 99), ha i 1954 års fiskeristadga ersatts av dagsbotsstraff. — I SOU 1959:24 s. 191 ff. samt KPr 1960:115 s. 67 f. föreslås, att de normerade böterna i smugglingslagstiftningen skola ersättas av ett enhetligt system med dagsböter, kombinerat med en särskild straffskala med penningböter för ringa fall.

²⁰ 1, 2 §§ skattestrafflag 11 juni 1943 (böter för falskdeklaration maximum fem gånger den på visst sätt beräknade undandragna skattens belopp, minimum 100 kr., böter för vårdslös deklaration maximum hälften av böterna för falskdeklaration, minimum 50 kr.),

Att normerade böter i en del fall valts framför dagsböter och vanliga penningböter torde i allmänhet ha berott dels på att man velat skapa garanti mot alltför lindriga böter, dels på önskan att indraga vinning av det lagstridiga förfarandet.²¹ Då lagöverträdaren vid undandragande av skatt eller avgift har att utge skatten eller avgiften jämsides med att han dömes till normerade böter, kommer påföljden liksom i allmänhet vid värdeförverkande att sträcka sig utöver vinningen av den förbjudna gärningen.²²

För studiet av förhållandet mellan dagsböter och normerade böter äro skattestrafflagens förarbeten givande. I sakkunnigförslaget till skattestrafflag diskuteras ingående, huruvida det gällande systemet med normerade böter borde bibehållas eller ersättas med dagsbotssystemet.²³ De sakkunniga instämde i ett tidigare gjort uttalande,²⁴ att normerade böter till en del tjäna ett rent konfiskationssyfte. De framhöllo, att normerade böter vore behäftade med vissa olägenheter, som ej vidlådde dagsböter. Främst gällde därvidlag, att möjlighet saknades att vid straffmätningen taga tillräcklig hänsyn till den brottsliges ekonomiska ställning. De sakkunniga ansågo sig kunna konstatera, att dagsbotssystemet vore lättare att tillämpa än systemet med normerade böter, vilket skulle framgå av att normerade böter syntes utmätas mera ojämnt än som vore betingat av omständigheterna i de särskilda fallen. Vidare påpekade de sakkunniga, att straffet i andra likartade fall utgjordes av dagsböter.

Tanken att normerade böter genom större stränghet skulle vara mera effektiva ur allmänpreventiv synpunkt bemötte de sakkunniga med att hänvisa till att undandragen skatt regelmässigt står i en viss relation till den

1 § 1 mom., 3 § 1 mom., 4 § 2 mom. lag 8 juni 1923 om straff för olovlig varuinförsel (böter för olovlig varuinförsel 2—6 gånger tullavgiften, minimum 10 kr., vid vissa försvarande omständigheter 4—10 gånger tullavgiften, minimum 100 kr., böter för bristande tillsyn över fortskaffningsmedel högst dubbla tullavgiften, minimum 10 kr., vid försök att uppnå avgiftsrestitution eller avgiftsbefrielse 2—6 gånger avgiften, minimum 30 kr.), 47 § KF 19 nov. 1914 ang. stämpelavgiften och 12 § KF 6 nov. 1908 ang. en särskild stämpelavgift vid köp och byte av fondpapper (skilda straffsatser för olika gärningar, $\frac{1}{2}$, 1, 2, 4—10 eller 20 gånger stämpelavgiftens belopp, minimum 25 kr., specialbestämmelser rörande avräkningsnotor), 219 § tullstadga 7 okt. 1927 (böter för oriktig anmälan om last högst dubbla tullavgiften, minimum 10 kr.; se även 224 § ang. försummad förpassning och SOU 1959: 24 s. 180) samt bestämmelser med motsvarande innehåll i 94 och 101 §§ frihamnsstadga 8 nov. 1935. — Huruvida i de fall, då böterna i lagen äro bestämda till visst belopp (t. ex. 22 kap. 8 § BB m. fl. stadganden i 1734 års lag /jfr SOU 1935: 56 s. 37/, 9 § KF 17 maj 1923 ang. skatt för hundar /jfr bil. D t. KPr 1931: 188/, 48 § stämpelförordningen), normerade böter i bötesverkställighetslagens mening skola anses föreligga (vilket Strahl, s. 99, synes anse), förefaller tvivelaktigt. Då det regelmässigt torde röra sig om s. k. småböter, har frågan emellertid icke någon praktisk betydelse. — Jfr även Sandströms kritik (Skattestrafflagen, Stockholm 1955, s. 122 not 1) av termen normerade böter.

²¹ Strahl s. 99. — Strahl uttalar, att normerade böter ådömas flera medverkande solidariskt. Att denna princip ej gäller undantagslöst framgår av NJA 1958 s. 304. Jfr även Bergendal s. 615 f. och i SvJT 1928 s. 451 samt Strömberg s. 221 f.

²² SOU 1944: 69 s. 73.

²³ SOU 1942: 31 s. 73 ff.

²⁴ SOU 1935: 56 s. 65.

brottsliges ekonomiska förhållanden. Med tillämpning av dagsbotssystemet skulle då följden bli den, att vid ett grövre brott, där en välsituerad person undandragit ett avsevärt skattebelopp, den brottslige dömdes till ett högt antal dagsböter, då dessutom varje dagsbot fastställdes till ett högt belopp. De fall, då normerade böter kunde tänkas uppgå till väsentligt högre summor än dagsböter skulle vara de, där normerade böter i avsevärd grad överstiga vad som är rimligt i förhållande till den dömdes ekonomiska förhållanden.

De sakkunnigas överväganden utmynnade i förslag att de normerade böterna skulle utbytas mot dagsböter. I enlighet med departementschefens förslag bibehöllos emellertid de normerade böterna.²⁵ Departementschefen — liksom också lagrådet — fäste vikt vid den under remissbehandlingen understrukna risken för att dagsbotssystemet kunde medföra lindrigare påföljd än normerade böter.

Sammanfattningsvis kan om normerade böter sägas, att de under senare decennier fått ett alltmera inskränkt användningsområde.

Ur de normerade böterna har den mera principiellt än praktiskt betydelsefulla påföljden *straffskatt* framgått. Straffskatt kan åläggas den, som för brott mot skattestrafflagen förskyllt frihetsstraff, och kan uppgå till högst tre gånger det belopp, som undandragits eller skulle ha undandragits, om den oriktiga uppgiften följts. Trots påföljdens namn är det icke fråga om en skatt. Påföljden föreslogs av lagrådet som komplement till frihetsstraffet för att icke ett högt bötesstraff skulle kunna komma att framstå såsom svårare än ett kortvarigt frihetsstraff.²⁶

Systematiskt nära straffskatten står skyldigheten att jämte böter erlagga *dubbel hundskatt* vid vissa förseelser mot hundskatteförordningen.²⁷ Även i andra fall kan vid sidan om böter utgå en förverkandeliknande *straffavgift*. Så är fallet, då oriktig ursprungs-beteckning å vara kan oskadliggöras.²⁸ Vid olovlig tillverkning av alkoholhaltiga drycker m. m. har den skyldige att utgiva omsättningskatt, särskild tillverkningsavgift e. d., som beräknats på ett schablonmässigt och för gärningsmannen oförmånligt sätt.²⁹ På liknande

²⁵ KPr 1943: 140 s. 46.

²⁶ KPr 1943: 140 s. 46, 108, Strömberg, Åtalspreskription, s. 58 f.

²⁷ 9 § KF 17 maj 1923 ang. skatt för hundar; jfr Strahl s. 316, Strömberg, Åtalspreskription, s. 59 f., KPr 1943: 140 s. 108 samt NJA 1927 s. 663 och 1935 s. 308.

²⁸ 8 § lag 4 juni 1913 ang. förbud mot införsel till riket av varor med oriktig ursprungs-beteckning (10 % av varans värde, beräknat på visst sätt, minimum 10 kr., maximum 500 kr.).

²⁹ 19 § 3., 21 § 4. KF 26 febr. 1954 ang. tillverkning av brännvin, 29, 32 §§ KF 15 dec. 1939 ang. tillverkning och beskattning av maltdrycker, 12 § KF 22 dec. 1939 om skatt å läskedrycker. De båda sistnämnda förordningarna ha fr. o. m. 1 juli 1960 ersatts av den under betänkandets tryckning publicerade KF 27 maj 1960 om tillverkning och beskattning av malt- och läskedrycker, vilken förordning icke innehåller någon bestämmelse om straffavgift. — Den omsättningsskatt, som skall utgivas enligt 25 § 2 mom. KF 1 juli 1918 ang. handel med skattefri sprit, synes ej vara avsedd att utgöra straffavgift.

sätt skall den, som överträder bestämmelserna i kungörelsen om älgavgifter, förpliktas att erlägga maximal älgavgift samtidigt som han dömes till böter.³⁰

Samtliga de nu behandlade typerna av förverkandeliknande påföljder ha liksom egentligt förverkande den funktionen, att genom dem den enskilde berövas tillgångar utan att dessa tillgodoföras någon annan enskild person. Såsom tidigare vidrörts använda författningarna stundom beteckningen förverkande också för gärningspåföljder, varigenom egendom eller dess värde omhändertages av exekutiva organ för att tillgodoföras annan enskild person.

I kap. III har nämnts, hur sådana närmast skadestandsreglerande regler finnas sammanvävda med egentliga förverkanderegler i jaktlagen och fiskelagen.³¹ Såsom Strahl framhållit, böra emellertid sådana regler, enligt vilka objektet tillfaller enskild, skiljas från förverkande i straffrättslig mening.³² Påföljder av denna civilrättsliga karaktär, vilka avse att bereda målsäganden gottgörelse eller restituera egendom till honom, följa icke samma regler som förverkande i anledning av brott. De torde ej vara underkastade straffrättsliga bestämmelser om verkan av dödsfall eller om preskription. Talan om utdömande av sådan påföljd föres enligt reglerna om enskilt anspråk i anledning av brott.³³

Det senast sagda har tillämpning även på det i 5 § lag 30 juni 1948 angående införande av lagen om ändring i strafflagen m. m. införda äldre stadgandet, att vad någon olovligen sått eller planterat å annans jord tillfaller den laglige innehavaren av jorden.³⁴

Civilrättsliga förverkandepåföljder av helt annat slag än de skadestandsreglerande finnas i åtskilliga författningar. Ehuru det också där är fråga om följder av normöverträdelser, dock icke straffbelagda sådana, har företeelsen icke stort annat än namnet förverkande gemensamt med straffrättsligt förverkande. Förverkande av rätt att taga testamente, förverkande av hyresrätt och andra exempel ha givits i kap. I.³⁵

Närmare de egentliga förverkandena stå då de av Strahl nämnda författningar, enligt vilka *förlust av viss rättighet eller behörighet* kan inträda såsom brottspåföljd.³⁶ Återkallelse av körkort och läkarlegitimation, indragning av sociala förmåner m. m. hör hit. Företeelserna äro så pass tydligt

³⁰ 8 § KK 1 juni 1951 om älgavgifter m. m. Även skyldighet att erlägga automobilskatt och jaktvårdsavgift kan ådömas såsom brottspåföljd (14 § KF 2 juni 1922 om automobilskatt, 32 § lag 3 juni 1938 om rätt till jakt). Där tillämpas dock icke någon för den dömde ogynnsam beräkningsmetod. Se vidare Bergendal s. 625 f. och Strömberg, Åtalspreskription, s. 60 f.

³¹ Se ovan s. 67.

³² Strahl s. 289; jfr även Strömberg s. 66.

³³ Processlagberedningen i SOU 1944: 10 s. 63 f.

³⁴ Detta civilrättsliga stadgande fanns tidigare inskrivet i SL 24: 1, SOU 1944: 69 s. 444. Se även Strahl s. 289, Strömberg, Åtalspreskription, s. 50 not 22, SOU 1953: 14 s. 71.

³⁵ Se ovan s. 19 not 3.

³⁶ Strahl s. 317, Strömberg, Åtalspreskription, s. 62.

skilda från egentligt förverkande att någon närmare behandling av dem icke är motiverad. Exempel på användning av termen förverkande lämnar epizootilagen, som talar om att ersättning av allmänna medel för vissa kostnader och förluster kan helt eller delvis vara förverkad, då någon dömes till ansvar för förseelse mot lagen.³⁷ Allmänna ransoneringslagen talar i samma sats om förverkande av egendom och förverkande av ransoneringsbevis.³⁸

I lagen om fornminnen finnes en säregt konstruerad bestämmelse enligt vilken den, som underlåter att på föreskrivet sätt anmäla fornfynd, har »förverkat all rätt på grund av fyndet». Detsamma gäller, där någon eljest undandöljer, skadar, förändrar, avyttrar eller förvärvar föremål, som enligt samma lag skall tillfalla eller hembjudas kronan. Bestämmelsen betecknades vid sin tillkomst som en förverkandepåföljd.³⁹ Till sin konstruktion avviker den i så hög grad från förverkandebestämmelser av sedvanlig typ, att den icke upptagits i översikten under III. »Rätt på grund av fyndet» torde avse såväl äganderätt som rätt till hittelön (10 §) och till förhöjd löseskilling (11 §). Formuleringen täcker, om denna tolkning är riktig, såväl egentlig förverkandepåföljd som förlust av rättighet.

Strafflagberedningen har föreslagit, att ett nytt begrepp införes bredvid förverkande av egendom, nämligen *annan dylik rättsverkan*. Därmed avses vissa med förverkande likartade rättsverkningar inom specialstraffrätten:

1) där brottet består i undandragande av skatt eller annan allmän avgift och den brottslige har att förutom det undandragna utgiva ett belopp, beräknat efter storleken av vad han undandragit det allmänna (t. ex. skattestrafflagen, hundskatteförordningen);

2) där den som olovligen utövat viss verksamhet med vilken i vanliga fall följer avgifter eller skattskyldighet vid sidan av »påföljd» för överträdelsen kan förpliktas att erlägga sådan avgift eller skatt (t. ex. enligt lagstiftningen om alkoholhaltiga drycker, KK om älgavgifter m. m.).⁴⁰

³⁷ Jfr Nelson s. 519. — På liknande sätt kan domstol enligt 8 § lag 2 april 1918 med vissa bestämmelser om sjöfynd förklara bärjarlön »förverkad» eller nedsätta dess belopp under eljest skäligt belopp.

³⁸ 41 § allmän ransoneringslag 26 maj 1954. — I SOU 1952: 24 s. 191 påpekas, att ransoneringsbevis, som äro falska, kunna förklaras förverkade med stöd av SL 2:17 st. 2 även om de icke kommit till användning vid brott. Enligt ransoneringslagen är det fråga om »förverkande» av den rättighet, varpå ransoneringsbevisen utgöra tecken, enligt SL om förverkande av den farliga egendom de falska rättighetsbevisen utgöra. Jfr ovan s. 42 not 12.

³⁹ 16 § lag 12 juni 1942 om fornminnen, KPr 1942: 8 s. 54. Jfr ovan s. 51.

⁴⁰ SOU 1956: 55 s. 311.

KAPITEL V

Granskning av strafflagens förverkandebestämmelser

Den inventering av specialstraffrättens förverkanderegler, som gjorts i kap. III, visar, att reglerna i SL 2: 16 och 17 i åtskilliga hänseenden fått betydelse som förebilder vid nyskrivning och omskrivning av speciella förverkanderegler. Att så skulle ske var också avsett, då reglerna infördes.¹ Viktigast har varit, att förverkande i nyare lagstiftning kommit att knytas till den förutsättningen, att straffbelagd gärning begåtts, och ej till att straff kunnat utdömas i det särskilda fallet. Vidare har den av straffrättskommittén rekommenderade uppmjukningen² av de ofta obilligt verkande obligatoriska reglerna efter hand förts vidare.

Ej blott det sakliga innehållet i SL 2: 16 och 17 har tjänat som förebild för specialstraffrättslig lagstiftning. Också i formellt hänseende ha specialstraffrättens regler förts närmare strafflagens.

Anmärkningsvärt är emellertid, att — så när som på enstaka undantag, härrörande från tiden närmast efter tillkomsten av 1948 års strafflagsregler³ — direkt hänvisning till dessa regler ej skett i specialstraffrättsliga författningar. Tvärtom har en sådan lagstiftningsmetod uttryckligen förkastats.⁴ Av strafflagsreglerna är endast SL 2: 17 st. 2 om föremål med utpräglad karaktär av brottsverktyg tillämplig utanför strafflagens område.⁵ Dessutom kan, på sätt nedan närmare skall utvecklas, analogisk tillämpning av SL 2: 18, 5: 13 och 5: 19 a ifrågakomma.⁶ Beträffande reglerna i SL 2: 16 och 2: 17 st. 1 uttalas i kommentaren, att specialstraffrättens förverkandebestämmelser, i den mån de sakna detaljreglering, få tolkas analogt med de allmänna reglerna i SL.⁷ Härtill är att säga, att det mången gång kan vara tveksamt, huruvida en specialstraffrättslig bestämmelse kan anses sakna detaljreglering.⁸

¹ SOU 1944: 69 s. 72.

² SOU 1944: 69 s. 72.

³ 7 kap. 8 § 2 st. tryckfrihetsförordning 5 april 1949 (se s. 53), 2 § lag 16 dec. 1949 om förbud mot spridning av vissa kartor m. m. (»Om förverkande av karta varom fråga är gälle vad i allmänhet är stadgat om förverkande av föremål som använts såsom hjälpmedel vid brott.»)

⁴ Under förarbetena till luftfartslag 6 juni 1957, se s. 54 not 69.

⁵ SOU 1944: 69 s. 72, 74, BSA s. 70, 82.

⁶ Se s. 117 ff. BSA s. 70, 83 f.

⁷ BSA s. 70, 83.

⁸ Förverkandebestämmelserna i allmänna förfogandelagen 26 maj 1954 ha förklarats

Än vidare är att märka, att även i de fall, då SL 2: 16 och 17 både sakligt och formellt tjänat som förebilder för specialstraffrättsliga förverkandebestämmelser, strafflagsreglerna icke överflyttats i oförändrat skick. Förändringarna ha i mycket stor utsträckning bestått i förkortningar och förenklingar.

Den centrala ställning, som SL 2: 16 och 17 intaga inom förverkandelagstiftningen, gör att en kritisk översikt över specialstraffrättens förverkandebestämmelser icke gärna kan ske, utan att strafflagsreglerna dessförinnan underkastats en närmare saklig och formell granskning. Detta är så mycket mera påkallat som strafflagberedningen vid sin översyn av strafflagens påföljdsbestämmelser ansett sig — under hänvisning till de för utredningen angående specialstraffrätten utfärdade direktiven — icke böra upptaga förverkandebestämmelserna till saklig granskning. I sitt förslag till skyddslag har beredningen upptagit SL 2: 16 och 17 i väsentligen oförändrat skick.⁹

Väl kan det sägas, att reglerna i SL 2: 16 och 17 under det decennium, som förflutit, sedan de trädde i kraft, icke blivit föremål för mera omfattande kritik och att de därför borde kunna utan ytterligare nagelfarande användas som schabloner vid en revision av den specialstraffrättsliga förverkandelagstiftningen. Det är dock iögonenfallande i hur stor utsträckning de båda paragrafernas text tyngts med inskjutna särregler och undantag.¹⁰ I vart fall finnes det anledning att undersöka, huruvida icke någon förenkling och förkortning av lagbuden står att vinna. Med hänsyn till paragrafernas betydelse som förlagor vid speciallagstiftning böra alla möjligheter ej blott till sakliga utan även till formella förenklingar tillvaratagas.

Granskningen av lagrummen redovisas i det följande fördelad på textens olika punkter.

(SL 2: 16) *Muta så ock för främjande av brott avsett förlag eller vederlag och annat dylikt, som lämnats eller mottagits då det i denna lag är särskilt belagt med straff, skall, om det ej är uppenbart obilligt, förklaras förverkat till kronan; utgjordes egendomen av annat än penningar och finnes den ej i behåll, må i stället värdet förklaras förverkat.*

I straffrättskommitténs förslag motsvarades hela SL 2: 16 av 2 kap. 19 §, som hade följande lydelse:

Muta och för utförande av brott avsett förlag eller vederlag samt annat dylikt, vars mottagande är i denna lag belagt med straff, ävensom annan vinning av där vara så detaljerade, att bestämmelserna i SL 2: 16 ej äro analogiskt tillämpliga. Att allmänna förfogandelagen icke innehåller någon bestämmelse om att förverkande ej gäller mot den som är i god tro innebär därför ett besked om att godtroende sakrättshavare ej skyddas på samma sätt som enligt strafflagsreglerna (KPr 1954: 20 s. 164; jfr ovan s. 76).

⁹ SOU 1956: 55 s. 301, 463 f.

¹⁰ Redan vid remissbehandlingen av straffrättskommitténs betänkande yppades viss kritik mot den föreslagna lagtextens stilistiska utformning, KPr 1948: 80 s. 63.

straffbelagd gärning, vilken ej motsvaras av skada för enskild, må, om skäl därtill äro, förklaras förverkade till kronan och förvärvaren således förpliktas att till kronan utgiva egendomen eller dess värde.

Paragrafen var i förslaget placerad efter 2 kap. 18 §, som handlade om hjälpmedelsförverkande och alltså motsvarade SL 2: 17. Anledningen till att ordningsföljden i den slutliga lagtexten kastades om angavs vara, att förverkande av muta m. m. alltid måste hänföra sig till viss straffbelagd gärning, medan så icke behövde vara fallet beträffande förverkande av hjälpmedel.¹¹

I straffrättskommitténs gestaltning innefattade bestämmelsen i princip vinningsförverkande.¹² Det av Kungl. Maj:t framlagda förslaget gav en väsentligt annan karaktär åt bestämmelsen. Under remissbehandlingen hade föreslagits, att även utlovad och erbjuden eller åtminstone överlämnad men icke mottagen muta skulle kunna förklaras förverkad.¹³ I lagrummet utsträcktes förverkandet till vad som lämnats men däremot icke till vad som blott erbjudits eller utlovats. Medan remissmyndigheternas uttalanden att döma av referaten i propositionen endast gällde muta, har lagtexten låtit samma gräns gälla också förlag, vederlag och »annat dylikt».

Principen om vinningsförverkande är därmed klart genombruten.¹⁴ Dessutom har lagtexten genom förändringarna blivit mera komplicerad.

Den allvarligaste konsekvensen är emellertid, att det i straffrättskommitténs förslag ledande syftet att indraga oförtjänt vinning på ett olyckligt sätt kommit att skymmas av den nya ordalydelsen. I propositionen redovisas innebörden av ändringen ej tydligt. Tolkningen av den slutligen antagna lagtexten har diskuterats av Strahl och Nelson.¹⁵ Av departementschefens yttrande, läst i sammanhang med de dessförinnan återgivna remissuttalandena,¹⁶ framgå icke andra skäl till ändringarna än (a) att förverkande av muta, förlag, vederlag och annat dylikt ansågs böra vara obligatoriskt,¹⁷ medan vinningsförverkande utanför detta område såsom straffrättskommittén föreslagit kunde förbli fakultativt, (b) att redan lämnandet av muta, förlag, vederlag och annat dylikt ansågs böra grunda förverkande (beträffande för-

¹¹ KPr 1948: 80 s. 75.

¹² Förlag (penningar, som lämnas för bestridande av utgifter, som äro förbundna med förövandets av brott, BSA s. 91) torde knappast kunna anses utgöra vinning av brottslig gärning. Detsamma gäller måhända i vissa fall vederlag. Straffrättskommittén synes emellertid till sådan vinning ha räknat såväl muta och vederlag som förlag (SOU 1944: 69 s. 73). Att det diskutabla häri ej tidigare påtalats kan bero på att bestämmelsen, såsom i det följande visas, ändå upphörde att utslutande gälla vinning av brott. En antydning om att förlag ej är vinning synes ligga i uttalandet BSA s. 67 överst.

¹³ KPr 1948: 80 s. 74 f.

¹⁴ Jfr ovan not 12.

¹⁵ Nelson s. 519 f.; Strahl s. 300.

¹⁶ KPr 1948: 80 s. 74 f.

¹⁷ »Obillighetsklausulen» i SL 2: 16 st. 1 insattes efter förslag av lagrådet, KPr 1948: 80 s. 397 f.

lag, vederlag och annat dylikt dock endast om överlämnandet var straffbart), samt (c) att förverkandemöjlighet ansågs böra skapas också för det fall, att egendom övergått till tredje man, som vid förvärvet var i ond tro. Departementschefen nämnde icke något om den förskjutning i betydelsen av muta, förlag, vederlag och annat dylikt, som enligt Strahl måste bli en följd av formuleringsändringarna. Strahl har menat, att med muta etc. i straffrättskommitténs förslag avses mottagarens nettovinst genom brottet men i den slutliga lagtexten själva det objekt, som lämnats eller mottagits, icke den vinst, som överförs till mottagaren eller skolat överföras, om objektet mottagits.¹⁸ Strahls tolkning innebär alltså, att begreppen muta, förlag och vederlag, som användas också på andra ställen i strafflagen,¹⁹ skulle utan att något därom nämnts i motiven ha radikalt ändrats från att avse en beräknad ekonomisk vinst till att betyda konkreta föremål. Strahl gör vidare gällande, att syftet med bestämmelsen samtidigt och likaledes utan motivering ändrats från att fråntaga den brottslige orättmätig vinning till att indraga den så att säga smittade egendomen till kronan.²⁰ Nelson och med honom Strahl framhålla en egendomlig konsekvens av denna tolkning: en bestucken, som lyckats sälja den mottagna egendomen till en ondtröende, får behålla köpeskillingen, medan däremot samma egendom förverkas hos den ondtröende förvärvaren.²¹

Nelsons och Strahls tolkning har icke accepterats i lagkommentaren, där det sägs, att möjligheten att taga själva egendomen från en ondtröende förvärvare icke torde utesluta, att den brottslige i stället förpliktas att utgiva dess värde.²² Om kommentarförfattaren anser sig ha stöd för sin uppfattning i lagtexten eller om han tager avstånd från Nelsons och Strahls tolkning endast därför att han finner dess konsekvenser otillfredsställande, framgår icke. »Obillighetsklausulen» torde, såsom Strömberg framhållit,²³ kunna användas, om förverkandet skulle drabba en tredje man, som uppenbarligen stått helt utanför brottet. Detta innebär dock icke, att man, om den tredje mannen väl befunnit sig i ond tro men icke anses böra drabbas av förverkande, skulle kunna förplikta den som tagit emot mutan att utgiva dens värde. Obillighetsklausulen hänför sig blott till valet mellan förverkande och icke förverkande. Något val mellan sakförverkande och värdeförverkande kan icke träffas med stöd av klausulen, eftersom det avgörande icke är billigheten utan — då fråga är om annan egendom än penningar — huruvida egendomen finnes i behåll.

Onekligen stämmer Nelsons och Strahls tolkning bättre överens med la-

¹⁸ Strahl s. 294.

¹⁹ Muta nämnes i SL 10:6 och 25:2, förlag och vederlag i SL 3:2.

²⁰ Strahl s. 300.

²¹ Nelson s. 519 f., Strahl s. 299.

²² BSA s. 68.

²³ Strömberg s. 168. Jfr Strahl s. 296 not 8.

gens ordalydelse än vad kommentarförfattarnas påstående om valrätt mellan värdeförverkande hos gärningsmannen och sakförverkande hos ondtroende tredje man gör. Därmed är dock icke sagt, att inga invändningar kunna riktas mot Strahls »betydelseförskjutningsteori». När Strahl skall belägga sin — och kommentarförfattarnas — åsikt, att värdeförverkande alltid kan ske, om mutan etc. utgjorts av penningar, träffar han en stötesten i lagens ord: »utgjordes egendomen av annat än penningar och finnes den ej i behåll, må i stället värdet förklaras förverkat». Den bokstavliga innebörden härav kan icke gärna vara annan än den, att värdeförverkande ej får ske, då egendomen utgjorts av penningar. Givetvis vore det dock helt orimligt, om förverkande av penningmuta skulle förutsätta, att själva mynten eller sedlarna funnes åtkomliga. Strahl förklarar skillnaden mellan lagens allmänt antagna mening — att värdeförverkande av penningmuta etc. får ske — och dess bokstav — som synes giva vid handen att sådant värdeförverkande ej får ske — med att straffrättskommitténs terminologi här icke övergivits. Strahl menar ju, att muta i kommittéförslaget betydde mottagarens nettovinst, icke det mottagna föremålet. Förverkande av muta skulle då kunna betyda såväl förverkande av det ifrågavarande föremålet som förpliktande att utgiva dess värde.²⁴ Uttrycklig bestämmelse om värdeförverkande av penningmuta skulle då ej behövas.

Det är onekligen förvånande, att en så väsentlig betydelseförskjutning som den av Strahl påstådda skulle ha skett i all tysthet genom departementschefens formulering av den nu aktuella punktens första led, samtidigt som det andra ledet nyskrivits med bibehållande av den strax förut förkastade terminologien. Det finnes anledning att undersöka, huruvida icke någon annan förklaring är tänkbar.

Rörande förverkande av muta säges i straffrättskommitténs förslag, att stadgandet hänför sig till förslagens bestämmelse om straff för tagande av muta. Där talas det om »muta eller annan otillbörlig förmån för . . . tjänsteutövning».²⁵ I den slutliga lagtexten (SL 25: 2) bibehölls äldre lags term »belöning» i stället för »förmån» för att markera, att såväl före som efter

²⁴ Strahl s. 295, BSA s. 67. Detta andra led av paragrafens första punkt har också vållat Strömberg tolkningssvårigheter. Hans förklaring (s. 227) avviker något från Strahls. En tredje variant kan kanske framkastas. Under det stadium i förarbetena, då vinningsförverkande klövs i sak- och värdeförverkande, föreslogs obligatoriskt förverkande av muta etc. men fakultativt förverkande beträffande annan egendom än penningar, där den ej fanns i behåll (se nedan s. 95). Måhända har uppfattningen att penningmuta liksom behållen sakmuta alltid borde förklaras förverkad varit anledningen till att man skrivit »utgjordes egendomen av annat än penningar och finnes den ej i behåll». När sedan »obillighetsklausulen» i anledning av lagrådets uttalanden sköts in i punktens första led, fick andra ledet (vars fakultativa skrivning möjligen är att uppfatta såsom mildare än första ledets; jfr not 38 nedan) stå kvar i oförändrat skick. — I praxis har sakförverkande tillämpats beträffande penningmuta, NJA 1959 C 621.

²⁵ SOU 1944: 69 s. 32, 73, 408 f.

tjänsteutövningen lämnade förmåner avsågos.²⁶ Under straffbudet falla ej blott kontanta belöningar utan även andra förmåner. I kommentaren framhålls, att med muta avses i SL 2: 16 detsamma som i SL 10: 6 och 25: 2, alltså en otillbörlig förmån för utövning av befattning, varmed ämbetsansvar är förenat. »Annan otillbörlig belöning» faller under »annat dylikt» i SL 2: 16 i den mån den ej går in under begreppet muta.²⁷ Med förlag avses enligt kommentaren liksom i SL 3: 2 penningar eller annan egendom, som avsetts till bestridande av utgifter, förbundna med förövande av brott. Vederlag avser — likaledes i anslutning till SL 3: 2 — egendom, som utgör lön för förövande av brott.²⁸

Ingenting tyder på att betydelsen av orden muta, annan otillbörlig belöning, förlag och vederlag i strafflagens speciella del skulle ha förskjutits, då konstruktionen av förverkandebestämmelsen i nuvarande SL 2: 16 ändrades. Ej heller är det sannolikt, att dessa ord numera skulle ha skilda betydelser i olika delar av SL. Strahls mening, att muta etc, i kommittéförslaget betydde mottagarens nettovinst genom brottet, icke det mottagna föremålet såsom sådant, måste jämföras med den föreslagna lagtexten, där det heter, att förvärvaren må förpliktas att utgiva egendomen eller dess värde till kronan. Stadgandet var alltså icke (såsom nuvarande SL 2: 16 st. 2) utformat som en regel om exklusivt värdeförverkande. Tvärtom förklaras i motiven, att själva den mottagna egendomen, där det förvärvade är i behåll, kan förklaras förverkad, detta oavsett i vems ägo den numera är.²⁹ Kommittéförslaget är alltså icke främmande för tanken, att det kan finnas anledning att indraga just den egendom, som utgjort muta etc. Att den av straffrättskommittén föreslagna bestämmelsen uteslutande skulle ha till syfte att indraga orättmätig vinning kan ej med säkerhet antagas. Nettovinst föres av kommittén på tal först då det gäller vinning av brott, vilken icke är jämförlig med muta, förlag eller vederlag.³⁰ Därmed är emellertid icke sagt, att ej tanken var, att också förverkande av muta skulle begränsas till nettovinsten av den brottsliga gärningen. Det kan tänkas, att straffrättskommittén åtminstone beträffande muta utgått från att egendomen är identisk med nettovinsten.

I departementschefens förslag övergavs konstruktionen med alternativt sak- eller värdeförverkande inom paragrafens hela område och ersattes med sakförverkande jämte subsidiärt värdeförverkande beträffande muta etc. samt exklusivt värdeförverkande beträffande annan vinning. Då beträffande muta etc. sakförverkande gavs prioritet framför värdeförverkande, medförde detta visserligen, att större utrymme lämnades för förverkande i syfte att

²⁶ KPr 1948: 80 s. 165, 318. Jfr KPr 1941: 309 s. 5 f.

²⁷ BSA s. 63.

²⁸ BSA s. 62.

²⁹ SOU 1944: 69 s. 74.

³⁰ SOU 1944: 69 s. 74, BSA s. 64.

indraga »smittad» egendom. I och för sig är det emellertid ej säkert, att ändringen föranleddes av en önskan att i större utsträckning komma åt dylik »smittad» egendom. Lika litet får förverkandepåföljdens utsträckning till lämnad men icke mottagen egendom tagas som tecken på en sådan önskan. Bakom utsträckningen lågo uppenbarligen de ovan³¹ nämnda remissutlandena. Göta hovrätt, som ville utsträcka förverkandemöjligheterna till utlovad eller erbjuden muta, kan därvid knappast ha fäst vikt vid dylika tankar om »smittad» egendom — hovrätten talar om det utfästa beloppet och har alltså tänkt på värdet, ej på saken. De remissmyndigheter, som föreslogo den sedermera genomförda gränsdragningen, ha nämnt överlämnat belopp, alltså fortfarande fungibel och väl därför mindre »smittokänslig» egendom.

I vad mån syftet att indraga orättmätig vinst övergivits är måhända ej heller helt klart. Att beträffande muta etc. sakförverkande satts främst innebär troligen ej, att föremål, vilka t. ex. tagits såsom muta, skulle kunna förklaras förverkade också då den brottsliges vinning är mindre än egendomens värde. En bil, som i bestickningssyfte sålts alltför billigt till ämbetsman, torde sålunda icke kunna förklaras förverkad. Den förmån, som ligger i prisnedsättningen, utgör den otillbörliga belöningen, och det är prisnedsättningens belopp, ej bilen, som bör förverkas. Ej heller den omständigheten, att förverkandet utsträckts till att gälla även fall, då egendom lämnats men ej mottagits, behöver innebära, att syftet att indraga vinning mist sin betydelse.³² Stadgandets tidigare antydda tillkomsthistoria tillåter den uppfattningen, att det här är fråga om ett — låt vara ur logisk och systematisk synpunkt mindre lyckat — tillägg till regeln om förverkande med syfte att indraga orättmätig vinst.

Det är således icke säkert, att en så kraftig motsättning som den av Strahl antagna föreligger mellan straffrättskommitténs och departementschefens förslag. Syftet att indraga »smittad» egendom kan spåras i det tidigare förslaget, och syftet att indraga orättmätig vinst torde också i den promulgerade lydelsen av lagtexten vara det viktigaste.

Det är tydligt, att omarbetningen av straffrättskommitténs förslag givit upphov till tolkningssvårigheter. Det kan därför vara skäl att ägna intresse åt de ovan redovisade skälen till ändringarna i kommittéförslaget.

³¹ S. 90.

³² I vad mån vederlag bör förverkas torde kunna avgöras med ledning av de riktlinjer, som här dragas upp beträffande muta. Vanskligare är att bedöma i vilken utsträckning förlag utgör konfiskabel vinning. Har förlaget icke förbrukats för avsett ändamål, är det sannolikt att betrakta såsom vinning. Det är oklart i vad mån vinning kan anses föreligga, då förlaget hunnit användas till bestridande av utgifter, som äro förbundna med förövande av brott. Mot försök att skilja mellan sådana utgifter, som strida mot lag och goda seder, och andra utgifter (jfr de resonemang, som beträffande sammanträffande förverkandeanledningar föras i BSA s. 64) talar att alla utgifter i samband med en gärning, som kan föranleda förverkande, få antagas ytterst tjäna ett lagstridigt ändamål.

a) *Obligatoriskt eller fakultativt förverkande?* Pendlingarna ha här varit kraftiga. Straffrättskommittén föreslog en mild lydelse (... »må, om skäl därtill äro, förklaras förverkade» ...). Departementschefen gick först över till helt obligatoriskt förverkande beträffande muta etc., då egendomen utgjordes av penningar eller av sak, som funnes i behåll, samt fakultativt beträffande dels värdet av sak, som ej funnes i behåll (... »må ... förklaras förverkat» ...), dels annan vinning (... »må ... efter ty prövas skäligt förpliktas att utgiva ...»).³³ Lagrådet invände, att ett obligatoriskt förverkande — med hänsyn till svårigheten att på förhand med säkerhet överblicka dess verkningar — ofta kunde vara otillfredsställande. Såsom exempel nämndes fall, då egendomen lämnats eller mottagits av omyndig eller av någon som handlat under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten.³⁴ Som ett ytterligare skäl för att göra förverkande ej blott av vinning utan även av förlag för brott fakultativt anföres i kommentaren i anslutning till ett lagrådsuttalande, att förverkande av hjälpmedel alltid är fakultativt samt att därmed bör kunna jämföras det fall, att en förlagsgivare icke själv köpt och överlämnat hjälpmedlet utan i stället lämnat pengar till inköp därav.³⁵ Lagrådet ansåg, att stadgandet borde avfattas så, att något stöd för en alltför begränsad tillämpning av påföljden ej erhöles. Lagrådets yttrande föranledde departementschefen att inskjuta orden »om det ej är uppenbart obilligt» i texten.³⁶ — Beträffande »obillighetsklausulen» kan den anmärkningen göras, att ej endast obillighet kan föranleda undantag från förverkanderegeln. Muta torde kunna ges i sådana former, t. ex. hedrande men ej påvisbart lukrativa uppdrag, att förverkande ej går att genomföra.³⁷

Resultatet av de gjorda jämkningarna har blivit, att SL 2: 16 innehåller tre olika lokutioner beträffande icke-obligatoriskt förverkande: »skall, om det ej är uppenbart obilligt», »må»³⁸ och »må ... efter ty prövas skäligt». Utsträcket jämförelsen till SL 2: 17, finnes där ytterligare en: »må ... om ... det ej är uppenbart obilligt». Uttrycket »må ... efter ty prövas skäligt» har

³³ Justitiekanslerämbetet förordade vid remissbehandlingen obligatoriskt förverkande, KPr 1948: 80 s. 74. Förverkande av muta var enligt SL 25: 7 i detta lagrums ursprungliga lydelse obligatoriskt.

³⁴ KPr 1948: 80 s. 397 f.

³⁵ BSA s. 67, KPr 1948: 80 s. 398.

³⁶ KPr 1948: 80 s. 472 f.

³⁷ Även när det gäller t. ex. ett avlönat uppdrag åt den brottslige (BSA s. 69), torde förverkande mången gång vara omöjligt att genomföra.

³⁸ Strömberg anser, att skillnaden i formulering beträffande sakförverkande och värdeförverkande i SL 2: 16 st. 1 ej motsvaras av någon saklig gradskillnad, s. 229. I belysning av att departementschefens ursprungliga förslag upptog obligatoriskt sakförverkande är det ej säkert, att Strömbergs åsikt är riktig. Jfr lagrådets referat av det remitterade departementsförslaget, KPr 1948: 80 s. 397, och BSA s. 66 f. Samma billighetshänsyn, som tala för partiellt förverkande, då gärningsmannen förbrukat medlen (SOU 1944: 69 s. 74 och nedan s. 97), kunna också ha föranlett, att värdeförverkande framför sakförverkande ansetts böra vara fakultativt.

enligt departementschefen valts för att angiva, att en skälighetsprövning med hänsyn till omständigheterna skall ske och avse dels huruvida förverkande över huvud bör inträda, dels huruvida förverkandeförklaring bör avse hela vinningen av brottet eller endast en del därav.³⁹ I kommentaren uttalas, att partiellt förverkande undantagsvis bör kunna ske också i första styckets fall.⁴⁰

Formellt kan i förevarande avseende mot förverkandereglererna invändas, att graderingen av reglernas stränghet icke bör drivas längre än nödvändigt. I kap. III har visats, vilken mängd olika uttryckssätt, som använts i specialstraffrätten, när det gällt att angiva, att förverkande må ådömas efter skälighetsprövning. Icke minst med hänsyn till att större enhetlighet i förverkandereglererna utanför strafflagen är önskvärd, torde antalet uttrycksvarianter i SL 2: 16 och 17 böra reduceras så långt det kan ske utan att sakliga olägenheter uppstå. Enklast vore det, om formuleringen »må förklaras förverkat» användes i alla fall av icke-obligatoriskt förverkande. Anses en differentiering nödvändig, borde det i varje fall vara tillräckligt att bredvid denna formulering ha en strängare variant »skall, om det ej är uppenbart obilligt, förklaras förverkat». I formellt hänseende kan vidare ifrågasättas, huruvida möjligheten till partiellt förverkande behöver uttryckligen angivas, då förverkande icke är obligatoriskt. Såsom ovan sagts torde den åsikten numera vara allmänt accepterad, att fakultativt förverkande alltid kan ske partiellt, även om uttrycklig bestämmelse därom saknas. Anses emellertid lagtexten i tydlighetens intresse böra utsäga, att partiellt förverkande är möjligt, synes uttrycket »helt eller delvis» vara att föredraga framför »efter ty provas skäligt».⁴¹

Ej heller i sakligt hänseende synas dessa skillnader i uttryckssätt motiverade. Man kan ifrågasätta om det är lämpligt att genom sådana skillnader giva en generell anvisning om att färre undantag från förverkanderegeln böra göras i första än i andra styckets fall. Härvid är att märka, att st. 2 genom begränsningen till fall, där vinningen ej motsvaras av skada för enskild, i själva verket har ett mycket snävt tillämpningsområde.⁴² Förarbetena nämna vinning av koppleri och hållande av spelhus samt även vinning av häleri i särskilda fall.⁴³ Strahl tillägger vinning av fosterfördrivning mot betalning.⁴⁴

³⁹ KPr 1948: 80 s. 76. Lagtexten ger dessutom utrymme för ett fritt bedömande av vinningens storlek, KPr 1948: 80 s. 398; jfr BSA s. 64.

⁴⁰ BSA s. 67.

⁴¹ BSA s. 77, 81, Strömberg s. 188 f. med hänvisningar i not 4, Strahl s. 301. — Det i texten föreslagna utbytet av orden »efter ty provas skäligt» mot »helt eller delvis» kan, om man accepterar det förra uttryckets i BSA s. 64, 66 angivna innebörd (jfr ovan s. 35 med not 32 och denna s. not 39), medföra, att utrymmet för uppskattningsvis av vinningens storlek inskränkes. Jfr nedan s. 104.

⁴² BSA s. 66.

⁴³ SOU 1944: 69 s. 74; jfr beträffande häleri Strömberg s. 224, Strahl s. 302 och SvJT 1957 rf s. 30.

Talrika exempel kunna konstrueras enligt såväl st. 1 som st. 2, visande antingen att det skulle vara stötande att underlåta förverkandeförklaring eller att förverkande skulle drabba orimligt hårt. Liksom beträffande muta etc. torde det dock i flertalet fall te sig mindre lämpligt, att en gärningsman får behålla vinning som avses i st. 2. Detta skulle närmast tala för samma »halv-obligatoriska» formulering av förverkandeklausulen som i st. 1. En annan sak är att vinning, bestående i pengar, mera sällan torde finnas åtkomlig för beslag och förverkande. Att den brottslige förbrukat medlen har av straffrättskommittén nämnts som en anledning att låta förverkande ske partiellt.⁴⁵

Den i SL 2:16 gjorda uppdelningen av icke-obligatoriskt förverkande i olika grader med tre skilda lokutioner torde sålunda utan olägenhet kunna upphävas och ersättas med ett och samma uttryckssätt. Straffrättskommitténs »må, om skäl därtill äro, förklaras förverkat» säger egentligen icke mera än »må förklaras förverkat». Mot sistnämnda uttryck skulle möjligen kunna invändas, att det är för milt.⁴⁶ Anser man en strängare formulering önskvärd, kan i enlighet med vad som tidigare sagts väljas uttrycket »skall, om det ej är uppenbart obilligt, förklaras förverkat». Icke minst hänsyn till strafflagsreglernas roll som förebilder för specialstraffrättsliga stadganden talar dock för att orden »må förklaras förverkat» användas som enhetligt uttryck för att förverkande är fakultativt.

b) *Bör lämnad men ej mottagen muta etc. kunna förklaras förverkad?* Tidigare har redogjorts för hur en sådan utvidgning av förverkanderegeln gjordes under departementsbehandlingen.⁴⁷ Lagens gränsdragning är ur systematisk synpunkt i viss mån godtycklig: förverkandepåföljden täcker hela den omfattning, i vilken förberedelse är straffbelagd genom SL 3:2⁴⁸ och motsvarar vidare vad som i SL 8:10 straffbelagts såsom tagande av utländskt understöd men har snävare tillämpningsområde än straffbestämmelserna rörande bestickning i SL 10:6, tagande av muta i SL 25:2 och otillbörligt verkande vid röstning i SL 10:7. Om rent vinningsförverkande ej ansetts tillräckligt, är det ej klart, varför lämnad, ej mottagen muta men icke erbjuden eller utlovad muta skall kunna förverkas.⁴⁹ Nackdelen med att knyta förverkandepåföljden till allt handlande, som är belagt med straff i SL 10:6 och 25:2 skulle förmodligen främst visa sig vara, att det ofta vore svårt att fastslå värdet av muta, som ej ens lämnats.

⁴⁴ Strahl s. 302.

⁴⁵ SOU 1944:69 s. 74; jfr ovan s. 95 not 38.

⁴⁶ Jfr lagrådets uttalande KPr 1948:80 s. 398, refererat ovan å s. 95.

⁴⁷ S. 90, 94.

⁴⁸ BSA s. 92.

⁴⁹ I praxis finnes exempel på att ganska mycket krävts för att muta skall anses mottagen, se NJA 1958 B 6 (åtalspunkten Bil & truckdelen b/).

Av systematiska skäl kunde det vara tilltalande antingen att bringa de nu nämnda tillämpningsområdena för straff och förverkande att överensstämma med varandra eller att med upphävande av förverkanderegeln beträffande lämnad men ej mottagen muta etc. söka återföra regeln i SL 2: 16 till att i princip avse vinning. Man rör sig här på ett ömtåligt rättsområde, där värderingarna äro växlande och där lagtillämpningen varit föremål för livlig diskussion. Men även om man genom en lagändring skulle kunna vinna en lagtekniskt måhända mera enhetlig lösning, synes frågan knappast ha sådan praktisk betydelse, att det finnes skäl att överväga någon ändring av påföljdens tillämpningsområde i det nu diskuterade hänseendet.

c) *Bör förverkande vara möjligt också då egendomen övergått till godtroende tredje man?* Diskussionen får här utsträckas till att gälla också första styckets andra mening:

(SL 2: 16 forts.) *Vad nu sagts gälle dock ej mot den som i god tro förvärvat här avsedd egendom eller särskild rätt därtill.*

I straffrättskommitténs förslag innehöll paragrafen ingen bestämmelse om skydd för godtroende förvärvare. Såsom tidigare anmärkts,⁵⁰ var tanken tvärtom, att brottsligen förvärvad egendom, som fanns i behåll, skulle kunna förklaras förverkad oavsett i vems ägo den hamnat. Departementschefen instämde i att egendomen i fråga borde kunna förklaras förverkad även om den övergått till tredje man.⁵¹ Han menade emellertid, att den, som var i god tro, när han förvärvade egendomen, borde vara skyddad. I det närmaste likalydande skyddsregler infördes därför i både 16 och 17 §§. Kommittéförslagets motsvarighet till SL 2: 17 hade en utförlig godtrosregel: »Har föremålet överlåtits, må det förklaras förverkat endast där det förvärvats av någon som insåg eller hade skälig anledning antaga att omständigheterna voro sådana som nu sagts».⁵² Kommittén motiverade regeln med att en överlåtelse efter gärningen icke under alla omständigheter kunde tillåtas att hindra förverkande, eftersom förverkanderegeln då lätt kunde göras overksam. Å andra sidan vore det obilligt mot förvärvaren, om denne under alla omständigheter skulle vara nödsakad att finna sig i att föremålet förverkades.⁵³ Departementschefen ansåg, att en definition av begreppet god tro icke borde meddelas för det speciella fall, varom fråga vore i SL 2: 17 st. 1, och omformulerade därför skyddsregeln till att helt allmänt gälla den som i god tro förvärvat viss egendom eller särskild rätt därtill.⁵⁴ Enligt både 16 och 17

⁵⁰ S. 93, SOU 1944: 69 s. 74. Strahl (s. 294 not 2) förklarar avsaknaden av godtrosregeln med att muta i betydelsen nettovinst ej kan överlåtas.

⁵¹ KPr 1948: 80 s. 76.

⁵² SOU 1944: 69 s. 8.

⁵³ SOU 1944: 69 s. 70.

⁵⁴ KPr 1948: 80 s. 79.

§§ avses med »särskild rätt» sådana rättigheter, »som enligt rådande uppfattning hänföras till sakrätter». »Särskild rätt» är alltså ett vidsträcktare begrepp än »säkerhetsrätt» i SL 22: 4. »Någons rätt» i SL 2: 17 st. 1 är i sin tur ännu vidsträcktare, då uttrycket förutom begränsade sakrätter också omfattar avbetalningssäljares rätt på grund av äganderättsförbehåll.⁵⁵

Det är att märka, att skyddsregeln endast avser förvärv efter det att den brottsliga gärningen begåtts. SL 2: 16 st. 1 innehåller i motsats till 2: 17 st. 1 icke någon regel om huru förverkande skall ske, då egendomen redan vid tiden för den brottsliga gärningen tillhör annan än den brottslige eller besväras av annan sakrätt, som tillkommer utomstående. I kommentaren sägs, att domstolen borde få analogivis tillämpa de i 2: 17 givna reglerna, vilka icke upptagits i 2: 16 på grund av att de där antogos ha ringa praktisk betydelse.⁵⁶ Enligt kommentarens författare skulle alltså de komplicerade reglerna i SL 2: 17 st. 1 om behandlingen av särskilda sakrätter gälla också i de fall, som omfattades av SL 2: 16 st. 1, detta dock utan att lagtexten eller ens förarbetena giva någon antydning om en sådan tolkning. Ur lagteknisk synpunkt hade det otvivelaktigt varit lyckligare, om de bestämmelser, som hänföra sig till båda paragraferna, antingen inskrivits i båda lagrummen, eventuellt genom hänvisning från det ena till det andra, eller också samlats i en paragraf, innehållande gemensamma regler.

Den av Nelson och Strahl anmärkta, kriminalpolitiskt omotiverade konsekvensen av lagens nuvarande ordalydelse, att överlåtelse av förverkandeobjekt till ondtroende hindrar värdeförverkande hos gärningsmannen, kan undgås genom att domstolarna i lagen tillerkännas frihet att välja mellan sakförverkande och värdeförverkande också i de fall, då egendomen finnes i behåll. Värdeförverkandet kommer alltså att vara alternativt men icke subsidiärt i förhållande till sakförverkande. En naturlig följd måste då bli, att förverkandet såsom rimligt är främst kommer att drabba den, som handlat ur socialetisk synpunkt mest klandervärt.⁵⁷

Göres en dylik ändring, kan det ifrågasättas, huruvida tillräckliga skäl finnas att bibehålla en särskild regel om skydd för den som i god tro förvärvat egendomen efter den brottsliga gärningen. Att förverkanderegeln är fakultativ medför nämligen — vare sig en »obillighetsklausul» intages eller

⁵⁵ KPr 1948: 80 s. 76, 79. Jfr nedan s. 71 samt Birger Ekeberg m. fl., Förmögenhetsbrotten, 4 uppl., Stockholm 1952, s. 267 f.

⁵⁶ BSA s. 69, Strahl s. 297, Strömberg s. 183 f. Strahl (s. 296) antager, att man under förarbetena ansett, att ingen kan såsom muta, förlag eller vederlag lämna annat eller mera än det vartill han har rätt. Han ifrågasätter också en analogisk tillämpning av bestämmelsen i SL 2: 17 st. 1 om »ägaren eller någon som var i hans ställe» och tillägger, att i så fall nog också bör slutas av bestämmelsen om skydd för den som efter brottet förvärvat särskild rätt till egendomen, att den som redan vid brottet hade sådan rätt bör åtnjuta motsvarande skydd.

⁵⁷ Jfr Strahl s. 301.

ej — viss säkerhet för att en i förhållande till den brottsliga gärningen helt fristående person icke kommer att drabbas av förverkande.⁵⁸

En annan egendomlig följd av att värdeförverkande kan inträda först då egendomen ej längre finnes i behåll (d. v. s. är borta eller har förvärvats av godtroende) är att endast *en* person kan drabbas av förverkandet, så länge egendomen finnes i behåll,⁵⁹ medan jämte gärningsmannen en hel kedja av ondtröende förvärvare få sitt ansvar aktualiserat i samma stund som möjligheten till sakförverkande försvinner.⁶⁰

Den nu i förverkandeparagraferna befintliga godtrosregeln utgör samtidigt en påminnelse om att ondtröende förvärvare liksom gärningsmannen löper risk att få sin egendom indragen. Ett borttagande av regeln om skydd för godtroende förvärvare skulle givetvis icke i och för sig behöva medföra, att förverkande ej kunde ske hos ondtröende förvärvare. Möjligheten att förverka egendom hos ondtröende förvärvare på grund av annans brott torde för övrigt icke ha särdeles stor betydelse. En sådan förvärvare lär nämligen ofta genom förvärvet göra sig skyldig till häleri eller häleriförseelse av den art, att självständig förverkandetalan kan föras mot honom.⁶¹

Det bör anmärkas, att, om egendom genom brott tillfaller en godtroende utomstående på sådant sätt, som avses i SL 3: 7, denne godtroende icke skyddas av lagen i dess nuvarande lydelse.⁶² Det måste också vara rimligt, att t. ex. bestickning i den formen, att en helt godtroende anhörig till den bestuckne erhåller en otillbörlig förmån, kan medföra förverkande hos den anhörige.

En tänkbar lösning vore att ersätta de nuvarande kortfattade, negativa reglerna i SL 2: 16 och 17 om skydd för godtroende förvärvare med ett positivt, mera detaljerat stadgande om att förverkande kan ådömas gärningsmannen (samt anstiftare eller medhjälpare) eller den, i vars ställe gärningsmannen (anstiftaren, medhjälparen) var, den som genom den straffbelagda gärningen avsiktligt beretts vinning eller tillägnats något, samt den som efter gärningen förvärvat egendomen eller särskild rätt därtill med vetskap eller skälig anledning till antagande om egendomens samband med gärningen. Därmed skulle klarare än genom de nuvarande skyddsreglerna utpekas de båda personkretsar, som icke anses förtjänta av skydd mot förverkande.

⁵⁸ Jfr Strömberg s. 168, Strahl s. 296 not 8.

⁵⁹ Här bortses från det fallet att flera gärningsmän gemensamt äga förverkandeföremålet.

⁶⁰ »Var och en som haft sådan befattning med föremålet, att han genom förverkandeförklaring kunnat förpliktas utge detta, kan förpliktas att gälda dess värde», SOU 1944: 69 s. 71, vilket uttalande närmast gäller nuvarande SL 2: 17 st. 1 men torde äga tillämpning jämväl betr. SL 2: 16 st. 1. Märk att departementschefen förordat restriktivitet vid ansvars utkrävande samt att betalningsskyldigheten skall åläggas solidariskt, KPr 1948: 80 s. 79 f., BSA s. 79; jfr NJA 1951 s. 287, 544.

⁶¹ BSA s. 68.

⁶² BSA s. 67 f., Strömberg s. 170 f.; jfr Nelson s. 520.

Den första av dessa kretsar utgöres av sådana — godtroende eller ondtröende — mottagare av vinning, som avses med SL 3:7.⁶³ Den andra kretsen består av förvärvare som — väl ofta genom en skentransaktion — gjort sitt förvärv för att i samförstånd med gärningsmannen söka bringa egendomen utom räckhåll för förverkande.⁶⁴ Mest angeläget torde det vara att kunna rikta förverkande mot förvärvare, som tillhöra den första av de båda nämnda kretsarna. En utsträckning av förverkandemöjligheterna till den andra kretsen kan, om såsom föreslagits kravet på bevisning om kollusion uppluckras (»skälig anledning till antagande om egendomens samband med gärningen»), innebära att rättsskyddet för utomstående i någon mån försvagas. För att icke fältet skall lämnas öppet för skentransaktioner torde det dock vara nödvändigt att bereda domstolarna möjlighet att förklara egendom förverkad också hos den andra kretsen av förvärvare. — De begränsade sakrätternas ställning vid förverkandeförklaring är en särskild fråga, som skall behandlas vid genomgången av SL 2:17 st. 1. På samma sätt skall frågan, i vilken utsträckning dödsfall bör avskära förverkandepåföljd, diskuteras i samband med granskningen av SL 5:13.

I detta sammanhang kan lämpligen beröras de speciella problem, som uppkomma, då förverkande av en juridisk persons egendom kommer i fråga. Så är främst fallet, då gärningsmannen är företrädare för en juridisk person. Liksom egendom tillhörande andra fysiska personer än gärningsmannen kan förklaras förverkad på grund av dennes handlande, har i praxis förverkande också drabbat juridiska personer, oaktat dessa enligt svensk rätt icke kunna fällas till straff. En inom utredningen verkställd genomgång av de talrika rättsfallen inom detta område⁶⁵ har givit vid handen, att sakförverkande regelbundet drabbat den juridiska person, som företrätts av gärningsmannen, detta även då förverkandebestämmelsernas lydelse sammankopplar straff- och förverkandepåföljderna (»böte ... och have förverkat»). Subsidiärt värdeförverkande har drabbat ställföreträdaren, då sakförverkande ej kunnat ske hos honom eller den juridiska personen. Endast undantagsvis har värdeförverkande, då av vederlagstyp, ålagts juridisk person.

Den tydliga skillnaden i användningen mot juridisk person av sakförverkande och av värdeförverkande beror antagligen på att värdeförverkande framstått som mera repressivt betonat än sakförverkande, vilket medfört att påföljden riktats mot det subjekt, som kunnat straffas. Huruvida en dylik skillnad är sakligt motiverad, kan knappast besvaras generellt utan måste avgöras från fall till fall. Av väsentlig betydelse är den ställning gärningsmannen intager i förhållande till den juridiska personen. Lika naturligt som det kan vara att låta ett av gärningsmännen ägt aktiebolag drabbas av vär-

⁶³ Strömberg s. 170 f., Nelson s. 520.

⁶⁴ Strömberg s. 178 ff., Nelson s. 521.

⁶⁵ Se *bilaga 2* (nedan s. 170 ff.).

deförverkande, lika stötande kan det te sig att förklara en sak förverkad hos en juridisk person, som är helt fristående i förhållande till den skyldige. Förverkande av ett i förhållande till bolagets förmögenhet måttligt belopp kan, om det sker hos den enskilde ställföreträdaren, ödelägga dennes ekonomi. Omvänt kan ett enbart med beaktande av den ansvarige ställföreträdarens ekonomiska förhållanden bestämt förverkandebelopp bliva så obetydligt, att det för bolaget lönar sig att under hand hålla ställföreträdaren skadeslös samt fortsätta den förbjudna verksamheten.⁶⁶ Det är svårt att i lagtext fixera vilka hänsyn som i dylika fall böra tagas. Därför lär det icke kunna undgås, att lagtexten erhåller en formulering, som lämnar domstolarna möjlighet att beakta samtliga föreliggande omständigheter. En rimlig begränsning i förverkandemöjligheterna torde dock vara att förverkande, såsom nyss antytts, i princip endast bör drabba juridisk person, som företrädes av gärningsman eller annan medverkande.

Ytterligare en formulering, som återfinnes i så gott som alla förverkandestadganden, skall beröras i anslutning till SL 2: 16 st. 1. Framför allt i äldre lagstiftning förekomma icke sällan regler om att förverkad egendom eller andel däri skall tillfalla annan än kronan, vanligen åklagaren eller en särskild fond.⁶⁷ Några regler av denna typ äga som nämnts i kap. III fortfarande giltighet. Reglerna om åklagares rätt till förverkad egendom ha dock i stort sett förlorat sin betydelse genom lagstiftningen om upphävande av åklagares rätt till andel i böter m. m.⁶⁸ I nyare lagstiftning stadgas så gott som alltid, att förverkad egendom och dess värde tillfaller kronan. Strömberg anser, säkerligen med all rätt, att principen är att anse som underförstådd, när inga avvikande föreskrifter meddelats.⁶⁹ Eftersom principen har få undantag men brukar inskrivas i specialförfattningarna, ej sällan i en särskild paragraf,⁷⁰ förefaller det som om en bestämmelse med generell gil-

⁶⁶ Målet NJA 1958 C 850 erbjuder ett exempel på att en ekonomisk brottspåföljd, som riktas mot ställföreträdaren för en juridisk person, icke utmätts med hänsyn enbart till den juridiska personens ekonomiska förhållanden. En chefstjänsteman i ett stort bolag (aktiekapital 75 milj. kr.) dömdes för vårdslös deklaration, ägnad att för bolaget leda till drygt 160 000 kr. för låg skatt, att böta 3 000 kr. Visserligen förelågo speciella, i hovrättens dom återopade förmildrande omständigheter, men en jämförelse med den av Thornstedt i NTfK 1957 s. 50 publicerade tabellen visar i hur hög grad eljest i deklara-tionsmål brukliga straffmättningsnormer frångåtts. — Jfr betr. straffskatt NJA II 1944 s. 25.

⁶⁷ Strahl s. 315, Strömberg s. 348 f.

⁶⁸ Lag 10 febr. 1933 om ändrade bestämmelser i vissa fall rörande fördelning av böter m. m., lag 24 april 1936 om upphörande av landsfogdes rätt till andel i böter m. m., lag 19 mars 1937 om upphävande av vissa åklagares rätt till andel i böter m. m., lag 19 juli 1941 om upphörande av landsfiskals rätt till andel i böter m. m.

⁶⁹ Strömberg s. 348.

⁷⁰ Några exempel från de senaste årens lagstiftning: 5 § KF 7 juni 1956 ang. tillverkningen av potatismjöl, 17 § KF 7 juni 1956 ang. reglering av införseln av vissa levande djur och jordbruksprodukter m. m., 19 § lag 20 mars 1959 om köttbesiktning m. m.

tighet skulle innebära en icke helt obetydlig teknisk förenkling. Samma skäl, som föranledde lagen 20 april 1951 med vissa bestämmelser om böter och viten,⁷¹ torde kunna anföras till stöd för en motsvarande allmän reglering beträffande förverkande. Enklarest synes en sådan reglering kunna ske genom att en regel, motsvarande den för böter i SL 2: 8 st. 3 meddelade, införes beträffande förverkande och, till skillnad från nyssnämnda lagrum, gives giltighet också inom specialstraffrätten.

(SL 2: 16, forts.) *Har någon eljest av gärning, som i denna lag är belagd med straff, haft vinning, som ej motsvaras av skada för enskild, må han efter ty prövas skäligt förpliktas att utgiva däremot svarande belopp till kronan.*

Paragrafens andra stycke har icke i samma utsträckning som det första givit anledning till tvekan vid tolkningen. Strahl diskuterar, huruvida relativsatsen »som ej motsvaras av skada för enskild» kan tänkas innebära, att förverkande skulle kunna få ske även vid förmögenhetsbrott, där brottsbeskrivningen förutsätter förmögenhetsöverföring, nämligen i de fall, då den brottsliga vinning överstiger målsägandens skadeståndsanspråk.⁷² Denna tolkning avvisas emellertid av Strahl, som finner reservationen endast innebära, att förverkande aldrig kan inträda vid förmögenhetsbrott av den angivna typen.

Delade meningar ha framförts i frågan huruvida belöning för brott kan förverkas enligt st. 2, om ej bestämmelserna i st. 1 om förverkande av vederlag äro tillämpliga. Strömberg finner förverkande av belöning kunna ske också enligt st. 2. Nelson och Strahl dela icke denna uppfattning.⁷³ Också kommentarförfattarna ställa sig kritiska till tanken att belöning för brott skulle kunna förverkas enligt st. 2.⁷⁴ Det kan ifrågasättas, om problemet är av den vikt, att det bör lösas genom ändring i eller tillägg till lagtexten. Ett sådant förtydligande skulle i vart fall vara ur lagteknisk synpunkt vanskligt att göra.

Att med vinning i princip skall förstås nettovinst torde få anses allmänt erkänt.⁷⁵ Tvekan kan uppstå om vilka utgifter, som skola få avdragas vid beräkningen av nettovinsten. Ej heller här torde det vara möjligt att lagstiftningsvägen skapa klarhet.

Uttrycket att någon »eljest» haft vinning är ej helt lyckat, då det kan föranleda den uppfattningen, att st. 1 i sin helhet handlar om vinning. Såsom

⁷¹ KPr 1951: 90 s. 3.

⁷² Strahl s. 301 f.

⁷³ Strömberg s. 224, Nelson s. 520 (där hänvisningen till Strömberg rätteligen bör avse s. 224), Strahl s. 302.

⁷⁴ BSA s. 63 f., jfr lagrådsuttalande i KPr 1948: 80 s. 398.

⁷⁵ SOU 1944: 69 s. 74, KPr 1948: 80 s. 398, BSA s. 64, Strömberg s. 226, Nelson s. 520, Strahl s. 303, Hurwitz i NJM, bilag IV s. 4, jfr beträffande norsk rätt Andenæs s. 471 samt dens. i Festschrift för Ekeberg s. 59 f.

tidigare nämnts,⁷⁶ är det tveksamt om paragrafen ens i sin ursprungligen föreslagna lydelse enbart behandlade vinningsförverkande. Det nuvarande st. 1 i SL 2: 16 sträcker sig i varje fall längre än så, och »eljest» måste därför fattas som ett påpekande, att vinningsförverkande kan förekomma enligt st. 1.

Uttrycket »efter ty provas skäligt» har såsom tidigare sagts⁷⁷ till uppgift att angiva, att förverkandepåföljden är fakultativ, att den kan ådömas partiellt och att ett fritt bedömande av vinningens storlek får ske. Eftersom påföljdens fakultativa karaktär ligger redan i att vederbörande må förpliktas, torde liksom på övriga ställen, där partiellt förverkande skall angivas, uttrycket »helt eller delvis» kunna användas. Någon inskränkning i domstolens möjligheter att ådöma förverkande också i de fall, då vinningens storlek ej kan exakt fastställas, behöver en sådan ändring icke innebära.

Införes en regel, motsvarande den för böter i SL 2: 8 st. 3 meddelade, beträffande förverkad egendom, måste i st. 2 klarare än vad nu är fallet angivas, att fråga är om förverkande. Det är därför icke tillräckligt att angiva, att vederbörande kan förpliktas utgiva ett mot vinningen svarande belopp. Måhända har lagstiftaren funnit det stötande att i lagbud utsäga, att vinning skall förklaras förverkad. Något hinder mot att använda en dylik formulering torde likväl ej föreligga. Det ligger i sakens natur, att vinningens belopp måste angivas i domslutet.

(SL 2: 17) *Vad som använts såsom hjälpmedel vid gärning, vilken i denna lag är belagd med straff, eller frambragts genom sådan gärning må, såvitt ägaren eller någon som var i hans ställe uppsåtligen förövat gärningen eller medverkat därtill, förklaras helt eller delvis förverkat till kronan, om det är påkallat till förebyggande av brott eller eljest särskilda skäl föreligga och det ej är uppenbart obilligt; finnes egendomen ej i behåll, må i stället värdet förklaras förverkat.*

Straffrättskommittén upptog i 2 kap. 18 § av sitt förslag en bestämmelse om hjälpmedelsförverkande, som med allenast mindre förändringar återfinnes i SL 2: 17.⁷⁸ Såsom skäl till förverkande av hjälpmedel anförde kommittén dels det otillfredsställande i att en brottsling skall vara berättigad att efter avtjänat straff återfå sina verktyg, dels det önskvärda i att föremål, som genom sin beskaffenhet framstå såsom särskilt lämpade till brottsverktyg, kunna förklaras förverkade också om de icke kommit till brottslig användning. Vad som frambragts genom brott borde också stundom kunna förklaras förverkat. I alla dessa fall var syftet att genom förverkandet undanröja fara för fortsatt brottslig användning av föremålen.⁷⁹ Emellertid

⁷⁶ Se ovan s. 90 not 12.

⁷⁷ Ovan s. 95 f.

⁷⁸ SOU 1944: 69 s. 8 f.

⁷⁹ SOU 1944: 69 s. 67.

anses också förverkande enligt SL 2:17 st. 1 av vad som frambragts genom brott kunna ha till syfte att beröva den brottslige otillbörlig vinning.⁸⁰

Förverkande enligt SL 2:17 drabbar i princip bestämda föremål på grund av deras egenskaper. St. 1 upptager emellertid en regel om subsidiärt värdeförverkande, som av straffrättskommittén motiverats med att det icke bör stå den brottslige öppet att genom att gömma undan föremålet eller överlåta det till annan undandraga sig förverkandepåföljden.⁸¹ Det är dock tveksamt, om värdeförverkande har något existensberättigande, då det är fråga om hjälpmedel vid brottslig verksamhet. Eftersom förverkandet syftar till att beröva den brottslige ett bestämt föremål, upphör det primära intresset av dess genomförande så snart föremålet blivit oåtkomligt. Det brottsförebyggande syftet realiserar ju genom att den frestelse till förnyad brottslighet, som ligger i innehavet av hjälpmedlet, tages bort. Också då förverkandet sker därför att det skulle vara utåt stötande, om den brottslige finge förbli i besittning av verktyget, bortfaller förverkandeanledningen både vid överlåtelse och undangömmande.

Tanken att den brottslige skulle avhålla sig från att gömma undan eller överlåta föremålet av vetskapen om att han i så fall löpte risk att få dess värde förverkat är måhända ej helt realistisk. I de flesta fall torde förverkande endast bli aktuellt beträffande sådana brottsverktyg, som beslagtagits under polisutredningen. Förverkande enligt SL 2:17 st. 1 kommer säkerligen oftast att drabba yrkesförbrytare och andra mer eller mindre asociala personer, vilkas förmögenhetsförhållanden regelmässigt äro sådana, att domar å penningprestationer icke kunna verkställas mot dem. Det finnes knappast anledning att bibehålla en regel om värdeförverkande för de sällsynta fall, som utmärkas dels av att ett brottsverktyg icke kunnat åtkommas med beslag men ändå är möjligt att identifiera och värdesätta, dels av att den, hos vilken värdeförverkande skall ske, har så god ekonomi, att en dom mot honom kan verkställas. Det är att märka, att värdeförverkande ej kan ske enligt SL 2:17 st. 2. Enligt detta lagrum kan visserligen brottsverktyg dömas förverkat, oavsett vem som äger det, men frestelsen att gömma undan förverkandeföremål kan tänkas förekomma också där.⁸²

En annan del av den ifrågavarande punkten skulle kanske också kunna borttagas utan nackdel, nämligen klausulen om att förverkande kan ske ej blott om det är påkallat till förebyggande av brott utan också om »eljest sär-

⁸⁰ BSA s. 72, 77, Strahl s. 310, där i not 4 hänvisas till SOU 1944:69 s. 67. Det med hänvisningen avsedda stycket hänför sig emellertid även till nuvarande SL 2:16 (jfr hur stycket refererats i KPr 1948:80 s. 77) och utgör därför intet bevis för att straffrättskommittén avsett, att vinningsförverkande skulle kunna ske jämväl enligt hjälpmedelsparagrafen.

⁸¹ SOU 1944:69 s. 70. Märk att värdeförverkandet icke motiverats med att den brottslige borde berövas otillbörlig vinning.

⁸² Enligt Strömberg, s. 198, förekommer ej alternativt värdeförverkande i SL 2:17 st. 2 av den anledningen, att förverkande enligt detta lagrum ej är brottspåföljd.

skilda skäl föreligga». Straffrättskommittén hade därvid i tankarna sådana fall, då det skulle vara stötande om den brottslige, trots att han blivit fälld, skulle få behålla de hjälpmedel han använt vid brottet.⁸³ I den mån ett brottsverktyg icke är av så absolut farlig beskaffenhet, att det kan förverkas enligt SL 2: 17 st. 2, eller i ägarens hand så riskabelt, att ett förverkande-beslut kan meddelas med stöd av första stycket, finnes det anledning att överväga, om enbart den omständigheten, att hjälpmedlets kvarblivande i den brottsliges ägo kan väcka anstöt, verkligen utgör tillräckligt skäl för förverkande. Väl kan det synas mindre tilltalande, att mördaren efter att ha benådats hugger ved med mordyxan. Det avgörande för frågan om mordverktyget skall förverkas bör dock vara huruvida det kan befaras komma till användning vid förnyad brottslighet.⁸⁴ Klausulen »om . . . eljest särskilda skäl föreligga» är dessutom så allmänt hållen, att gränserna för förverkandemöjligheterna framstå som synnerligen vaga. Detta måste ur rättssäkerhetssynpunkt anses vara otillfredsställande.

»Obillighetsklausulen», som i SL 2: 17 st. 1 har en mildare utformning än i 2: 16 st. 1,⁸⁵ torde knappast ha någon självständig betydelse vid sidan av verbet »må» och torde därför utan olägenhet kunna utgå.⁸⁶

(SL 2: 17 forts.) *Samma lag vare om hjälpmedel, varmed någon tagit befattning som innebär i denna lag straffbelagd förberedelse till brott.*

För att rätt förstås måste denna punkt läsas i sammanhang med SL 3: 2. I sistnämnda lagrum angives vad slags hjälpmedel det är fråga om: »gift, sprängämne, vapen, dyrk, förfalskningsverktyg eller annat sådant hjälpmedel». Uppräkningen liknar definitionen av sådana brottsverktyg, som avses i SL 2: 17 st. 2: »dyrk, falskt mynt eller annat föremål, som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning». SL 3: 2 avser föremål, som genom sin beskaffenhet äro särskilt ägnade för brottslig verksamhet, SL 2: 17 st. 2 föremål med utpräglad karaktär av brottsverktyg.⁸⁷ Kretsen av föremål, som genom sin beskaffenhet äro särskilt ägnade för brottslig verksamhet, är vidsträcktare

⁸³ SOU 1944: 69 s. 69. Det är tveksamt i vad mån det i kommentaren (BSA s. 77) nämnda fallet, att den brottslige skördat otillbörlig vinning, omfattas av lagstiftarens mening; jfr ovan not 80 och 81.

⁸⁴ Strahl menar (s. 308), att förverkande kan te sig som en naturlig reaktion mot brottet och därigenom vara en från allmän- eller individualpreventiv synpunkt ändamålsenlig brottspåföljd till komplettering av straffet. Det av Strahl valda exemplet, förverkande av en dräpares revolver, utgör med hänsyn till att vapnet kan åtkommas med stöd av vapenförordningens bestämmelser (enligt vilka tillstånd att innehava vapen kan återkallas och vapnet förklaras förverkat, därest det icke efter återkallelsen återlämnas) knappast något belägg för Strahls uppfattning om det lämpliga i en regel om förverkandeförklaring av »särskilda skäl». Jfr dock Strömberg s. 140 ff., 151 f. — Se även Andenæs s. 468.

⁸⁵ Strahl s. 308.

⁸⁶ Jfr ovan s. 95 f.

⁸⁷ SOU 1944: 69 s. 68, 71, 81. KPr 1948: 80 s. 80.

än och omsluter säkerligen helt kretsen av föremål med utpräglad karaktär av brottsverktyg.⁸⁸ Gift, sprängämne och vapen kunna ju icke sägas ha utpräglad karaktär av brottsverktyg.

Det är att märka, att den egendom, som faller utanför SL 2: 17 st. 2 men inom ramen för 2: 17 st. 1 andra punkten, i stor utsträckning är föremål för sträng kontroll enligt speciella författningar, vilka för övrigt ej sällan innehålla förverkandebestämmelser. Så är t. ex. förhållandet beträffande gift, sprängämne och vapen. Detta minskar den praktiska betydelsen av förverkanderegeln i SL 2: 17 st. 1 andra punkten.⁸⁹

Strahl har kastat fram men avvisat tanken på en utvidgning av den generella bestämmelsen om förverkande av hjälpmedel till föremål, varmed tagits befattning, som är belagd med straff. Den nu aktuella meningen rörande hjälpmedel, varmed någon tagit befattning, som innebär straffbelagd förberedelse, skulle då kunna utgå. Konsekvenserna av en så vittgående regel äro emellertid svåra att överblicka, och en dylik utvidgning av förverkanderegeln torde därför ej böra ske.⁹⁰

Även om det får anses tämligen säkert, att regeln i SL 2: 17 st. 1 andra punkten har ringa praktisk betydelse vid sidan av SL 2: 17 st. 2 och specialstraffrättens bestämmelser angående farlig egendom, skulle dock ett borttagande av regeln medföra, att förverkandepåföljden ej kunde inträda i vissa lägen, där den vore ändamålsenlig. Vad som skulle komma att falla utanför förverkandereglerna i SL 2: 17 st. 2 och specialstraffrätten vore vanliga bruksföremål, som använts vid straffbelagd förberedelse. Är det fråga om lättanskaffade föremål med förhållandevis ringa värde, kan visserligen behovet av att kunna inskrida med förverkandeförklaring icke sägas vara kännbart. Men gäller det mera värdefulla eller svåranskaffade föremål, som kanske dessutom i gärningsmannens hand svårligen kunna tänkas komma till icke brottslig användning, är läget ett annat. Ett svetsaggregat, som använts vid förberedelse till grov stöld, skulle sålunda icke kunna förklaras förverkat, om den nu aktuella punkten borttoges. Trots att punkten har begränsad praktisk betydelse, synes den därför böra stå kvar.

(SL 2: 17 forts.) *Vad nu sagts gälle dock ej mot den som i god tro förvärvat egendom eller särskild rätt därtill.*

Regeln om skydd för godtroende förvärvare är praktiskt taget likalydande med sin motsvarighet i SL 2: 16 st. 1, som tidigare behandlats.⁹¹ Också beträffande hjälpmedel gäller, att paragrafens uppbyggnad — med värdeför-

⁸⁸ BSA s. 92, Strömberg s. 150 f. — Strömberg (s. 146 not 3) och Strahl (s. 304 f.) ha påpekat, att lagens hjälpmedelsbegrepp ej är klart avgränsat mot den klassiska kategorien corpora delicti. Jfr Strömberg s. 107 ff., 127 ff.

⁸⁹ Jfr ovan not 84.

⁹⁰ Strahl s. 305 not 7.

⁹¹ Ovan s. 98 ff.

verkande under förutsättning att saken ej finnes i behåll — kan föranleda den tolkningen, att en gärningsman kan undandraga sig förverkandepåföljd genom att överlåta saken till en ondtroende person.

Då förverkande ansetts böra kunna ske hos ondtroende förvärvare, synas två olika skäl ha föranlett detta ställningstagande. För det första har man velat undvika, att gärningsmannen genom en skentransaktion lyckas undandraga föremålet från förverkande. Här verkar alltså möjligheten att förverka hos ondtroende i samma riktning som hotet om värdeförverkande i de fall, då föremålet ej är i behåll. Det är vanskligt att bedöma i vad mån förverkandehotet är ägnat att avskräcka från skentransaktioner. Sannolikt kan det icke uteslutas, att ett borttagande av möjligheten att förverka egendom hos ondtroende förvärvare skulle uppmuntra till försök att genom egendomsöverlåtelser kringgå förverkandereglerne. En annan och klarare metod att förhindra sådana transaktioner vore dock att uttryckligen angiva, att förverkande kan ske hos den som efter gärningen förvärvat egendom eller särskild rätt därtill med vetskap eller skälig anledning till antagande om egendomens samband med gärningen. — För det andra har man velat förebygga, att förvärvaren gör brottsligt bruk av föremålet. Straffrättskommittén har sålunda förklarat det motiverat att — med hänsyn till den användning andra kunna komma att göra av ett föremål — förverka det, även om den brottslige själv icke behöver befaras komma att använda det för brott.⁹² Det nu anförda resonemanget har visserligen förts vid utläggningen av orden »om det är påkallat till förebyggande av brott» men det kan få aktualitet just då det är frågan om föremål, som efter gärningen förvärvats av ondtroende. Resonemanget är emellertid ägnat att ingiva betänkligheter. Ett sådant förverkande är endast formellt knutet till gärningsmannen och hans gärning. Den verkliga grunden för påföljden utgöres av farhågor för att förvärvaren skall använda egendomen vid nya brott. För sådana fall förefaller det emellertid icke tilltalande, att förverkandepåföljden skall kunna utsträckas längre än vad som i och för sig är möjligt med begagnande av regeln i SL 2: 17 st. 2. Där ej egendomens farlighet utgör tillräcklig grund för förverkande, kan med nuvarande utformning av SL 2: 17 st. 1 straffbelagd gärning, som begåtts av annan än föremålets ägare, åberopas vid förverkandetalan mot ägaren under förutsättning att denne, då han förvärvade egendomen, befann sig i ond tro.

Vad som nu anförts rörande godtroende och ondtroende förvärvare torde motivera, att här liksom beträffande SL 2: 16 st. 1 överväges, huruvida något behov av en regel om skydd för godtroende förvärvare föreligger. Därvid bör beaktas, att redan den omständigheten att regeln är fakultativ medför, att för godtroende ägare obilliga förverkanden kunna undvikas. Om denna regel toges bort från SL 2: 17 st. 1, komma förverkandemöjligheterna väsent-

⁹² SOU 1944: 69 s. 69.

ligen att begränsas av kravet, att förverkande skall vara påkallat till förbyggande av brott. Förverkandepåföljd kan alltså fortfarande ådömas en förvärvare, därför att anledning finnes att befara, att denne skall begå brott.

Såsom ovan anförts vid behandlingen av motsvarande regel i SL 2: 16 st. 1 är det tänkbart, att i stället för godtrosregeln positivt angiva vilka personer som få ådömas förverkande. I så fall bör detta ske i en paragraf med för vinnings- och hjälpmedelsförverkande gemensamma regler.

(SL 2: 17 forts.) *Avser förverkandeförklaring fartyg, som besväras av sjöpanträtt eller inteckning, eller luftfartyg, besvärat av luftpanträtt eller inteckning, må domstolen ock förklara, att panträtten skall upphöra i den förverkade egendomen. Finnes i annat fall någons rätt till föremål som förklaras förverkat böra oaktat förklaringen bestå, göre domstolen förbehåll därom.*

Såsom tidigare nämnts anses dessa båda tämligen komplicerade meningar gälla också sakförverkande enligt SL 2: 16 st. 1.⁹³ Det har sagts, att reglerna där ha ringa praktisk betydelse.⁹⁴ Väl är det sant, att fartyg och luftfartyg mera sällan lämnas såsom muta, förlag eller vederlag. Dock torde i sådana fall, som avses i SL 2: 16 st. 1, anledning kunna uppkomma att tillämpa andra meningens föreskrift om skyldighet att göra förbehåll om beståndet av annans rätt till förverkandeföremål.

I straffrättskommitténs förslag stadgades blott, att förverkandeförklaring finge ske med förbehåll för särskild rätt till föremålet.⁹⁵ Kommittén anförde, att det i vad anginge innehavare av begränsad sakrätt, panthavare och säljare med äganderättsförbehåll ankomme på domstolen att vid prövning, huruvida förverkande skulle ske, beakta dessa rättshavares intressen. Därjämte kunde domstolen vid förverkandeförklaring göra förbehåll för sådan särskild rätt till föremålet.⁹⁶

Det är att märka, att straffrättskommitténs anförda uttalanden gjordes i samband med att kommittén behandlade regeln om skydd för godtroende förvärvare. Denna regel angavs uttryckligen gälla förvärv efter gärningen. Den, som redan vid tiden för gärningen var godtroende ägare till förverkandeföremålet, skyddades genom bestämmelsen, att förverkande endast kunde inträda, där den, som var ägare till föremålet eller som var i hans ställe, förövat gärningen eller medverkat därtill.⁹⁷ Det skulle kunna tänkas, att uttalandena om innehavare av särskild rätt också endast avsåge dem, som förvärvat sådan rätt efter gärningen. I den slutliga lagtexten avser emellertid godtrosregeln uttryckligen förvärv efter gärningen av såväl äganderätt som särskild rätt, varför de nu aktuella meningarna måste hänföra sig till förvärv före gärningen av särskild rätt.

⁹³ Ovan s. 99.

⁹⁴ BSA s. 69.

⁹⁵ SOU 1944: 69 s. 8.

⁹⁶ SOU 1944: 69 s. 70.

⁹⁷ Jfr Strahl s. 296 med not 8 och där lämnade hänvisningar.

I departementschefens till lagrådet remitterade förslag till lagtext hade klausulen om att förverkandeförklaring finge ske med förbehåll för särskild rätt till föremålet strukits.⁹⁸ Härmed avsågs dock icke någon saklig ändring, utan anledningen var, att departementschefen icke fann något uttryckligt stadgande erforderligt. Att exempelvis en avbetalningssäljares rätt till gods, som sålts under äganderättsförbehåll, icke kunde förverkas genom köparens brottsliga förfarande med godset framginge enligt departementschefen av de stadgade allmänna förutsättningarna för förverkande.⁹⁹

Lagrådet fann det tveksamt, huruvida med de nyss anförda uttalandena också avsåges sjöpanträtter och fartygsinteckningar. Därvid uppehöll sig lagrådet särskilt vid vad som förekommit under förarbetena till lagen 20 juni 1924 med särskilda bestämmelser angående olovlig befattning med spritdrycker och vin.¹⁰⁰ Denna lag upptog vid sin tillkomst en regel om skyldighet för domstol att vid förverkandeförklaring beträffande intecknat sprit-smugglingsfartyg under vissa förutsättningar förklara, att panträtten i fartyget skulle upphöra. Regelns införande hade föregåtts av en diskussion, under vilken ledamöter av lagrådet uttalat, att det vore tveksamt, huruvida sjöpanträtter och inteckningar förfölle, då fartyg förklarades förverkat.¹ Departementschefen menade, att sådana rättigheter bestode, om ej annat uttryckligen sades.² Med anledning härav avvisade departementschefen ett inom lagrådet framfört förslag att införa ett uttryckligt stadgande för att häva den tvekan, som kunde föreligga. Vid riksdagsbehandlingen insattes emellertid den ovan nämnda förtydligande regeln angående fartygsinteckningar.³ Det framhölls, att de fall man ville träffa med förverkandepåföljd endast vore de, då inteckningshavaren på ett eller annat sätt vore i komplott med fartygsägaren eller smugglaren.

⁹⁸ KPr 1948: 80 s. 358.

⁹⁹ KPr 1948: 80 s. 79, 400.

¹⁰⁰ KPr 1948: 80 s. 401 f.

¹ KPr 1924: 223 s. 106. Jfr även KPr 1928: 171 s. 26, 37 f.

² KPr 1924: 223 s. 126.

³ Sammansatt bevillnings- och första lagutskotts utl. 1924: 1 s. 6 f. och memorial 1924: 2 s. 2 f. I utlåtandet anförde utskottet bl. a.: »Väl ansluter sig utskottet närmast till den av departementschefen uttalade uppfattningen, att den omständigheten, att ett fartyg förverkas, icke i sig själv medför, att sjöpanträtter och inteckningar, som häfta vid fartyget, förlora sin giltighet. Uppmärksammas måste dock den tveksamhet i detta hänseende, som uttalats inom lagrådet. Större avseende än härvid bör emellertid enligt utskottets förmenande fästas vid den — såsom både inom lagrådet och av departementschefen vitsordats — med nämnda förhållande följande möjligheten för en fartygsägare att genom manipulationer med inteckningar i fartyget väsentligen undanröja de ekonomiska verkningarna av en förverkandedom.» Utskottet ansåg därför bestämmelse böra införas om att panträtt på grund av inteckning i princip skulle upphöra att gälla vid förverkandeförklaring. Då utskottet menade, att sjöpanträtter svårigen kunde missbrukas på anført sätt, ansågs anledning icke finnas att införa bestämmelser angående förverkande av sådana rättigheter. — Regeln om fartygsinteckningar i 1924 års lag ersattes 1949 med hänvisning till varuinförsellagens efter mönster av SL 2:17 st. 1 utarbetade regel (NJA II 1949 s. 606).

Vid behandlingen år 1948 av förslaget till generella förverkandebestämmelser fann lagrådet liksom vid 1924 års granskning av bestämmelserna rörande smuggelfartyg, att det vore uppenbart, att en fartygsägare lätt skulle kunna göra en förverkandedom ekonomiskt kraftlös genom missbruk av möjligheten att låta inteckna fartyget. Enligt lagrådet kunde motsvarande förhållande förekomma jämväl beträffande fordringar av beskaffenhet att grunda sjöpanträtt.⁴ Med den tillämnade lagstiftningens syfte syntes därför överensstämma, att förverkande också kunde drabba sådana rättigheter. I enlighet med lagrådets förslag fastslogs detta uttryckligen i lagtexten.

Genom ett tillägg till SL 2: 17 st. 1 i samband med 1955 års lagstiftning om inskrivning av rätt till luftfartyg utvidgades principen utan närmare motivering till att gälla också luftfartyg, besvärade av luftpanträtt eller inteckning.⁵

Beträffande det fall, att någon eljest har särskild rätt till föremål, som förklaras förverkat, anslöt sig lagrådet till straffrättskommitténs uppfattning att lagtexten borde innehålla en erinran om domstolens skyldighet att vid prövningen, huruvida förverkande skall äga rum, beakta deras intressen, vilka ha begränsad sakrätt i föremålet.⁶ Detta vore än mera påkallat med hänsyn till den av lagrådet föreslagna regleringen beträffande sjöpanträtter och fartygsinteckningar. Med beaktande av lagrådets synpunkter formulerade departementschefen den nu gällande regeln och valde därvid uttrycket »någons rätt» framför »särskild rätt» för att utmärka, att regeln också omfattar den rätt en avbetalningssäljare har till det sålda föremålet, om detta tillhör honom på grund av äganderättsförbehåll.⁷

Av den här lämnade redogörelsen för stadgandenas tillkomsthistoria framgår, att de under lagförslagets behandling tillfogade, sinsemellan helt olika reglerna angående sakrätter, som besvara förverkandeföremål, byggts upp på grundval av de högst speciella reglerna angående smuggelfartyg.

Till en början kan framhållas, att uppdelningen av de begränsade sakrätterna i två grupper, den ena omfattande hypotekariska panträtter i fartyg och luftfartyg samt sjö- och luftpanträtter, den andra övriga begränsade sakrätter ävensom avbetalningssäljares rätt på grund av förbehåll, icke kan anses rationell. Uppdelningen är visserligen förklarlig med hänsyn till reglernas ursprung. En särreglering beträffande panträtter i smuggelfartyg låter sig emellertid icke utan vidare föras över till de generella förverkandeparaagraferna i strafflagen. I vart fall hade det varit skäl att behandla alla förverkandeföremål, som besväras av hypotekariska lösörepanträtter, på samma sätt som intecknade fartyg och luftfartyg. Också panträtt i fast egendom kunde av principiella skäl böra föras in under samma reglering.

⁴ KPr 1948: 80 s. 401.

⁵ KPr 1955: 13 s. 144, 350 f.

⁶ KPr 1948: 80 s. 402.

⁷ KPr 1948: 80 s. 473.

Mot detta resonemang kan invändas, att det är tämligen opraktiskt att tänka sig intecknad spannmål, intecknad fastighet etc. såsom föremål för hjälpmedelsförverkande. Det förhåller sig ju dock så, att regleringen har tillämpning också på muta, förlag, vederlag och annan egendom, som avses i SL 2: 16 st. 1. I och för sig är det ingalunda otänkbart, att sådan intecknad egendom gives såsom muta.

Konsekvensen härav skulle bliva, att uppräknings av de rättigheter, som vid förverkande upphöra först efter uttrycklig förklaring av domstolen, bör förlängas åtminstone med rätt på grund av inteckning i fast egendom, i spannmål och i spånadslin och hampa.⁸ Kanske borde också andra begränsade sakrätter omnämnas. Däremot synes det vara att gå för långt att medtaga också sådana förmånsrätter, som kunna skapas genom inteckning men som icke äro förenade med panträtt. Väl kan förverkandeförklaring beträffande egendom, som omfattas av förlagsinteckning eller inteckning i jordbruksinventarier, medföra, att inteckningshavarens förmånsrätt helt eller delvis mister sitt värde. Obilliga konsekvenser av en sådan förverkandeförklaring torde dock kunna undvikas genom att förverkanderegeln är fakultativ.

Såsom tidigare framhållits är emellertid redan den nu gällande regleringen tung och komplicerad. Det finnes därför i första hand anledning att undersöka, huruvida den nuvarande »dubbla» konstruktionen verkligen måste bibehållas.

Därvid måste hänsyn tagas till att det ej är helt klart huruvida regeln om skyldighet för domstolen att göra förbehåll om rättighet, som finnes böra bestå, är en materiellträttslig regel (innebärande, att rättigheterna upphöra, om förbehåll ej göres) eller endast en erinran om domstolens skyldighet att beakta de begränsade sakrätterna (vilkas fortsatta existens alltså icke är beroende av om de förbehållas eller ej) jämte en föreskrift, om vad domstolen har att iakttaga, därest sådan rätt finnes böra bestå. Denna oklarhet sammanhänger med att det över huvud taget aldrig synes ha fastslagits vilken inverkan en förverkandeförklaring har på begränsade sakrätter. Ytterst torde oklarheten botts i de tämligen fruktlösa försök att helt inordna förverkande i det civilrättsliga begreppssystemet, som tidigare kännetecknat den rättsvetenskapliga behandlingen av förverkandeinstitutet.

De anförda uttalandena från förarbetena till spritinförsellagen⁹ synas giva vid handen, att departementschefen och riksdagsutskottet hade den uppfattningen, att hypotekariska panträtter icke berördes av en förverkandeförklaring beträffande föremålet. Lagrådet ställde sig tveksamt. Att den på utskottets förslag införda lagregeln om hypotekariska panträtter och dess ef-

⁸ KF 16 juni 1875 ang. inteckning i fast egendom, lag 20 juni 1924 om viss panträtt i spannmål, lag 30 juni 1942 om viss panträtt i spånadslin och hampa.

⁹ Ovan s. 110 med not 3.

terföljare, SL 2: 17 st. 1 fjärde punkten, ha klart materiellrättslig karaktär, lärer icke kunna vara föremål för tvekan. Bakom lagregeln ligger departementschefens och utskottets antagande, att intecknad panträtt i fartyg ej beröres av en förverkandeförklaring. Först med stöd av lagregeln blev det möjligt att meddela ett slags separat förverkandeförklaring också beträffande intecknad panträtt. Uttalandena beträffande de legala, icke hypotekariska sjöpanträtterna synas innebära, att dessa, som vid tillkomsten av spritinförsellagen ansågos svårligen kunna missbrukas, bestodo vid en förverkandeförklaring beträffande fartyget.

Det förefaller som om man under förarbetena till spritinförsellagen utgått från att förverkande innebar överförande av äganderätten men ej av de begränsade sakrätterna, vilka sågos som partiella begränsningar i äganderätten. Å andra sidan är det tydligt, att straffrättskommittén, då den uppgjorde sitt förslag till regel angående förbehållande av särskild rätt, hade den uppfattningen, att begränsade sakrätter förföllo, om ej förbehåll om deras bestånd gjordes. Kommittén säger uttryckligen, att om intet förbehåll sker, den särskilda rätten upphäves genom förverkandet utan att rättsägaren blir berättigad till någon ersättning därför av kronan.¹⁰ Då sedan den slutliga texten åstadkoms genom en sammankoppling av formuleringar, som hämtades från såväl spritinförsellagen som straffrättskommitténs förslag, blev rättsläget förvirrat. Enligt spritinförsellagens betraktelsesätt skulle ett förbehåll om särskilda rättigheters bestånd endast tjäna som en erinran för den verkställande myndigheten, och den omständigheten, att förbehåll av någon annan anledning än förverkandesyfte ej gjordes, skulle ej medföra bortfall. Denna tolkning stämmer dock ej väl överens med straffrättskommitténs uppfattning och lagtextens ordalydelse, som knappast tillåter antagandet, att särskild rätt skulle komma att bestå efter förverkande även om förbehåll ej gjorts.

Problemet har observerats under förarbetena till 1950 års fiskelag.¹¹ I det till lagrådet remitterade förslaget hade departementschefen omarbetat fiskerättskommitténs förslag till större överensstämmelse med SL 2: 17 st. 1.¹² Eftersom punkten angående fartygsinteckningar m. m. ej medtagits i lagförslaget, kom punkten »Finnes i annat fall någons rätt till redskap som förklaras förverkat böra oaktat förklaringen bestå, göra domstolen förbehåll därom» att stå omedelbart efter en regel om skydd för godtroende förvärvare (»Vad nu sagts gälle dock ej mot den som i god tro förvärvat redskapet eller särskild rätt därtill»). Flertalet av lagrådets ledamöter påpekade, att orden »i annat fall» borde utgå, om stadgandet skulle förstås såsom blott en föreskrift om uttryckligt förbehåll för rättighet, som skulle

¹⁰ SOU 1944: 69 s. 70.

¹¹ KPr 1950: 60 s. 208 f.

¹² NJA II 1951 s. 442 ff.

lämnas oberörd av förverkandeförklaringen. Om åter avsikten med stadgandet tillika vore en materiellrättslig regel, finge uttrycket »i annat fall» en sådan funktion att fylla, att det icke utan vidare kunde uteslutas. En lagrådsledamot ansåg det klart, att här ej vore fråga om en materiellrättslig regel utan blott om en erinran för domstolen angående prövningens omfattning och domens formulering. Departementschefen erinrade om att talan om förverkande, som anginge annan än den tilltalade, skulle föras även mot den förverkandet anginge.¹⁸ En innehavare av särskild rätt måste alltså instämmas som svarande, för att den särskilda rätten skulle kunna upphävas. Hade talan förts mot rättsinnehavare, låge det i sakens natur, att domstolen måste göra ett bestämt uttalande, huruvida rätten skulle gå förlorad eller lämnas orubbad. I enlighet med detta resonemang fick motsvarigheten till SL 2: 17 st. 1 femte punkten utgå.

Oavsett huruvida femte punkten innefattar en materiellrättslig regel eller ej, synes en tillfredsställande lösning av frågan om de begränsade sakrätternas behandling vid förverkande kunna nås genom att domstolens möjligheter att förordna om sådana rätters upphörande utsträcker till samtliga kategorier av sakrätter. En särskild regel om skyldighet att göra förbehåll för rätter, som finnas böra bestå, skulle då endast tjäna som ett bekräftande av att förverkandeförklaring icke utan att så uttryckligen säges rubbar begränsade sakrätter. Har talan förts beträffande sådan rätt, kommer den att nämnas i domslutet. Har det åter icke varit aktuellt att utsträcka förverkandet till sådan rätt, kvarstår den även utan förbehåll.

Nu föreslagna regelsystem skulle bliva tillämpligt vid sakförverkande enligt såväl SL 2: 16 st. 1 som 2: 17 st. 1 och 2. Det vore tänkbart att formulera vart och ett av dessa stycken så, att det klart framginge, dels att förverkandeförklaring såvitt gällde särskild rätt kunde ske i den formen, att domstolen förordnade, att rätten skulle upphöra, dels att sådan rätt kvarstode i den mån domstolen ej annorlunda förordnade. Mot en sådan redaktion talar främst det önskvärda i att lagtexten — icke minst med tanke på dess uppgift att vara förebild för specialstraffrättsliga bestämmelser — göres så kortfattad som möjligt. Därtill kommer också, att dylikt förverkande avseende särskild rätt kan tänkas bliva aktuellt också i fall, då förverkande grundar sig på en specialstraffrättslig bestämmelse. Hellre än att tynga sådana bestämmelser med föreskrifter om förverkande av särskild rätt synes regleringen böra upptagas i en strafflagsparagraf med tillämpning på såväl allmänstraffrättsligt som specialstraffrättsligt förverkande. Med ett sådant arrangemang kan det rentav tänkas, att man i specialstraffrätten (utom då det gäller absolut farlig egendom) skulle kunna undvara regler om förverkande av egendom utan avseende på vem som är ägare.

— Det bör observeras, att den inskrivningstekniska regleringen innefattar

¹⁸ KPr 1950: 60 s. 231.

vissa riskmoment, då det gäller förverkande av fast eller lös egendom, som kan intecknas. Om ej gravationsbevis utfärdas eller motsvarande upplysningar inhämtas av domstolen i omedelbar anslutning till förverkandefrågans prövning, kunna de faktiska förutsättningarna för denna prövning hinna förändras genom inskrivningsåtgärder utan att domstolen erhåller vetskap därom. Dessa svårigheter, som existera enligt gällande rätt, undanröjas icke genom de nu föreslagna lagändringarna.

(SL 2:17 forts.) *Ändå att fall, varom i första stycket sägs, ej är för handen, må dyrk, falskt mynt eller annat föremål, som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning, förklaras förverkat.*

Detta stycke faller såtillvida utanför den egentliga förverkandelagstiftningen som förverkande här ej utgör brottspåföljd. Genom att förverkandet ej är knutet till brott kan någon preskription av förverkandetalan ej tänkas. SL 2:17 st. 2 intager vidare den särställningen, att regeln är direkt tillämplig även utanför strafflagens ram. Det skulle kunna övervägas, om icke regeln snarare hör hemma i rättegångsbalkens beslagskapitel,¹⁴ strafflagens eller rättegångsbalkens promulgationslagar eller eventuellt i en särskild lag. Även om man accepterar den nuvarande ordningen med sammankoppling av förverkande i anledning av brott och förverkande av utpräglad farliga brottsverktyg, kan den lämpligaste formen för samordningen mellan första och andra styckenas regler diskuteras. Fattar man regeln i SL 2:17 st. 2 som det centrala stadgandet om indragning av farlig egendom och st. 1 som en utvidgning beträffande mindre farlig egendom, som kommit till brottslig användning synes det riktigast att inleda paragrafen med regeln om i och för sig farlig egendom och att foga regeln om hjälpmedel och produkter till denna såsom en subsidiär regel.¹⁵

Det kan vara tveksamt, om de båda exempel på förverkandeobjekt, dyrk och falskt mynt, som lämnas i stycket, kunna anses så upplysande, att de vid ett försök till förkortning av lagtexten böra bibehållas.¹⁶ I förarbetena nämnas ytterligare fotografier, kartor och teckningar, som tillkommit i spionerisyfte, falska skuldebrev, konstverk med falsk signatur och skrifter (på grund av tryckfrihetsförordningens bestämmelser dock ej tryckta skrifter), vilkas spridande skulle vara straffbart, emedan de innehålla osann framställning, ägnad att framkalla fara för rikets säkerhet, allmän ordning eller

¹⁴ RB 27:1 tillåter endast beslag av föremål, som kan antagas vara förverkat *på grund av brott*. Här torde föreligga en lucka i lagen, då sådana föremål, som avses i SL 2:17 st. 2, böra kunna beslagtagas utan att brott föreligger. Jfr SOU 1944:69 s. 76, KPr 1948:80 s. 353, Strömberg s. 315.

¹⁵ I den följande framställningen avses med SL 2:17 st. 1 och st. 2 nu gällande ordning och ordalydelse, där ej annat anges.

¹⁶ »Särskild» beskaffenhet betyder enligt motiven att föremålet skall ha utpräglad karaktär av brottsverktyg, KPr 1948:80 s. 78, 80.

medborgerlig frihet.¹⁷ I rättsfallet NJA 1958 s. 547 har med stöd av denna paragraf delar av en mopedmotor, som förändrats för olaglig användning, förklarats förverkade. I målet uttalade RÅ att exemplifieringen i lagtexten hänför sig till avsevärt farligare strafflagskriminalitet än den varom fråga ofta är på specialstraffrättens område.¹⁸ I detta sammanhang må erinras om att vissa specialstraffrättsliga beskrivningar av förverkandeobjekt låta förmoda, att förverkande skulle kunna ske såväl enligt den specialstraffrättsliga bestämmelsen som enligt SL 2: 17 st. 2. Såsom exempel kan anföras specialkonstruerade smugglingsredskap och sådana fosterfördrivande medel, som över huvud icke få införas, tillverkas eller tillhandahållas.¹⁹ Ur språklig synpunkt kan den anmärkningen riktas mot stadgandet, att relativsatsens första led — om föremåls särskilda beskaffenhet — knappast är hänförligt till dyrk och falskt mynt, medan andra ledet — om omständigheterna i övrigt — också kan gälla t. ex. låssmeds dyrkar eller en numismatikers falska mynt. Borttagas de båda exemplen, undgås såväl deras i rättsfallet anmärkta missvisande karaktär som den språkliga skönhetsfläcken.

(SL 2: 17, forts.) *I stället för förverkande äge rätten föreskriva åtgärd till förebyggande av missbruk.*

Mot detta stycke har under förarbetena riktats den invändningen, att en föreskrift om åtgärd av rättslig natur i många fall kunde ha oförutsebara verkningar, vartill komme svårigheten att genomdriva verkställighet i de fall, då åtgärden förutsatte medverkan av enskild. Invändningen föranledde blott departementschefen att uttala, att föreskrift om rättslig åtgärd endast borde meddelas undantagsvis.²⁰ Såsom departementschefen framhållit, synes det emellertid ej vara anledning att helt beröva domstolen möjligheten att föreskriva sådan åtgärd. Svårigheten att effektivt genomföra en rättslig åtgärd under medverkan av enskild torde f. ö. väl illustreras av det i kommentaren givna exemplet: förbud mot uthyrning till den brottslige av en bil, som använts vid brott.²¹

Eftersom sakförverkande enligt SL 2: 16 st. 1 icke är avsett att förhindra

¹⁷ SOU 1944: 69 s. 71.

¹⁸ Jfr Strahl i SvJT 1960 s. 189 f. — Göta hovrätt har i dom 12 febr. 1958 (DBr 39, se NJA 1959 C 660) funnit maskinritningar, som kunde befaras komma till sådan brottslig användning, som avses i 3 § andra st. lagen med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens, kunna vara föremål för förverkande enligt SL 2: 17 st. 2.

¹⁹ I de fall, där smugglingsförfattningar sakna bestämmelser om förverkande av smugglingsredskap, har SL 2: 17 st. 2 betydelse som kompletterande stadgande. Så har t. ex. i ett uppmärksammat mål om försök till insmuggling av guld, som dolts i lönnrum i en bils rambalkar, bilen förklarats förverkad enligt SL 2: 17 st. 2, medan smugglingsförsöket bestraffades enligt KK 20 okt. 1944 ang. importförbud å oarbetat guld m. m. (Göteborgs rådhusrätt, 7 avd. A, 7 mars 1959, dom Tu 4/1959).

²⁰ KPr 1948: 80 s. 78, 80.

²¹ BSA s. 78.

fortsatt brottslig användning av egendom, bör tillämpning av principen i st. 3 vara begränsad till fall, som avses i SL 2:17 st. 1 och 2.

(SL 2:18) Är straff förfallet, må talan angående påföljd som avses i 16 eller 17 § av åklagare väckas allenast om statsåklagaren finner det vara ur allmän synpunkt påkallat.

(SL 5:13 st. 2) Påföljd som i 2 kap. 16 eller 17 § sägs må, om det finnes skäligt, ådömas utan hinder av förbrytarens död.

(SL 5:19 a) Talan om ådömande av påföljd som i 2 kap. 16 § eller 17 § första stycket sägs må, där straff är förfallet, ej väckas senare än tio år från det brottet begicks.

Medan strafflagberedningen undvikit att taga upp de båda egentliga förverkandeparagraferna, 2:16 och 17, till saklig granskning, ha de straffprocessuella föreskrifterna i SL 2:18, 5:13 st. 2 och 5:19 a smälts samman till en paragraf i förslaget till skyddslag. I dess 12 kap., som handlar om preskription, lyder 7 §:

Kan påföljd på grund av den brottsliges död eller av annan orsak ej längre ådömas, må vad i 9 kap. 1 eller 2 § stadgas vinna tillämpning endast såframt talan därom väckts inom tio år från det brottet begicks. Talan må i sådant fall av åklagare väckas allenast om det finnes påkallat ur allmän synpunkt.

I skyddslagsförslaget motsvaras SL 2:16 av 9 kap. 1 § och SL 2:17 av 9 kap. 2 §. »Påföljd» omfattar böter, fängelse, avsättning m. m. men där emot ej förverkande och »annan dylik rättsverkan».²²

De sakliga skillnaderna mellan gällande lag och strafflagberedningens förslag äro, att preskriptionen föreslås avse möjligheten att ådöma förverkande, ej att väcka talan,²³ samt att prövningen av frågan, huruvida förverkandetalan skall väckas efter det möjligheten att ådöma böter etc. preskriberats, föreslås överflyttad från statsåklagarna till distriktsåklagarna.²⁴ Sistnämnda ändring står i överensstämmelse med uttalanden i brottsbalksförslaget angående den särskilda åklagarprövningen.²⁵ Syftet med åklagarprövningen är att hindra att förverkandetalan väckes, då straffet är förfallet och det skulle vara obilligt eller olämpligt att föra talan om förverkande på grund av brottslig verksamhet. Enskildas intresse av att icke få brott framdragna inför offentligheten, sedan straff förfallit, kan väga tyngre än det allmännas intresse av förverkande.²⁶

²² SOU 1956:55 s. 301. Ang. vad som förstås med »annan dylik rättsverkan» se a. a. s. 311.

²³ Genom ändringen skulle en såsom icke avsiktlig betecknad skillnad mellan SL 5:14 och 15 å ena sidan samt 5:19 a å andra sidan undanröjas, SOU 1953:17 s. 20, 146 f., 196, Strömberg, Ätalspreskription, s. 53.

²⁴ Att 12 kap. 7 § i förslaget till skillnad från SL 5:19 a låter utsträckningen av preskriptionstiden till tio år formellt också omfatta nuvarande SL 2:17 st. 2 har icke någon saklig betydelse: eftersom sistnämnda lagrum ej förutsätter straffbelagd gärning, löper i själva verket aldrig någon preskriptionstid, SOU 1956:55 s. 377, BSA s. 84.

²⁵ SOU 1953:14 s. 73, 116, 465.

²⁶ SOU 1944:69 s. 75.

Den reglering beträffande förhållandet mellan preskription av åtal och av förverkandetalan, som för strafflagens del skedde år 1948 genom att SL 2: 18, 5: 13 st. 2 och 5: 19 a antogs, avsågs få betydelse också för specialstraffrättens del.²⁷ I praxis och doktrin har emellertid frågan om dessa lagrums analogiska tillämpning utanför strafflagens område varit föremål för stor tvekan och livlig diskussion.²⁸ Detta motiverar en närmare granskning av problemet huruvida de nuvarande och de föreslagna reglerna äro ägnade att användas inom specialstraffrätten.

Bestämmelsen i SL 5: 19 a att talan om förverkande enligt SL 2: 16 och 2: 17 st. 1, där straff är förfallet, ej må väckas senare än tio år från det brottet begicks medför, att följande tre fall kunna uppkomma:

- 1) Förverkande enligt SL 2: 17 st. 2 av utpräglat farliga brottsverktyg: sådant förverkande har ej karaktär av brottspåföljd; någon utgångspunkt för preskriptionstid kan ej tänkas, och talan om förverkande preskriberas därför icke.
- 2) Förverkande enligt SL 2: 16 och 2: 17 st. 1, där å den gärning, som föranleder förverkandet, kan följa straffarbete över två år: förverkandetalan preskriberas samtidigt med åtalet (efter tio, femton eller tjugo-fem år).
- 3) Förverkandetalan enligt SL 2: 16 och 2: 17 st. 1, där å gärningen ej kan följa högre straff än straffarbete högst två år: förverkandetalan preskriberas efter tio år, medan åtalet preskriberas efter två eller fem år.

Det är att märka, att åtalspreskription avbrytes genom att den misstänkte häktas eller erhåller del av åtalet, medan det för att avbryta preskription av förverkandepåföljd är tillräckligt, att talan väckes.²⁹

Straff kan vara förfallet icke blott på grund av att i SL 5: 14 angiven preskriptionstid förflutit utan även jämlikt 5: 13 st. 1 på grund av gärningsmannens död. Förverkande enligt SL 2: 16 och 17 må emellertid, om det finnes skäligt, ådömas utan hinder av förbrytarens död. När det gäller utpräglat farliga brottsverktyg, är som nämnts förverkande ej underkastat preskription.³⁰ Men även när det är frågan om andra arter av förverkande

²⁷ SOU 1944: 69 s. 76, 109, 111.

²⁸ Se beträffande det följande avsnittet NJA 1950 s. 246, 1951 s. 573, 1952 s. 240, 1953 s. 524, 1956 s. 670, Strahl i SvJT 1953 s. 568 f. och 1960 s. 190 f. samt i Om påföljder s. 312 ff., Strömberg i Om konfiskation s. 250 ff., 270 ff., 285 ff., 310 och i Åtalspreskription s. 52 ff., Thornstedt i Festskrift för Herlitz s. 364 ff., Karlgren i SvJT 1956 s. 403, Agge s. 27 f., Hjermer i Ekonomisk revy 1955 s. 149 f. och i SvJT 1957 s. 197 ff., SOU 1959: 24 s. 199 ff., 210 ff., 224. Jfr även Hurwitz, Konfiskation, s. 135 ff.

²⁹ Denna skillnad mellan SL 5: 14 och 5: 19 a är avsedd att bestå, SOU 1953: 17 s. 196, Strömberg, Åtalspreskription, s. 53; jfr not 23 ovan.

³⁰ Före 1948 års lagändring innehöll SL 5: 13 en föreskrift om att bl. a. förverkandepåföljd, som blivit under förbrytarens livstid genom lagakraftägande dom ålagd, skulle när så ske kunde tillämpas även efter förbrytarens död. — Justitierådet Lawski anmärkte vid lagrådsgranskningen av förslaget till SL 5: 13, att dess innehåll saknade betydelse för för-

har det ansetts kunna vara stötande, om den brottsliges arvingar skulle lämnas i okvald besittning av de hjälpmedel, som använts för verksamheten, eller av den vinning denna verksamhet medfört. Mot obilliga förverkanden efter gärningsmannens död finnas korrektiv: föreskriften i SL 2: 18 om statsåklagarprövning och villkoret i SL 5: 13 st. 2 att förverkandet skall vara skäligt.³¹

I diskussionen om analogisk tillämpning av SL 2: 18, 5: 13 och 5: 19 a inom specialstraffrätten har HD:s pleniavgörande NJA 1952 s. 240 spelat en central roll. I detta rättsfall yrkade åklagaren, att förverkande måtte ådömas jämlikt prisregleringslagen 30 juni 1947,³² ehuru åtalet för prisöverträdelse preskriberats. Enligt den av HD beslutade domen ansågs påföljden förfalla med straffet. De åtta justitieråd, som dikterade domen, ansågo, att förverkande enligt prisregleringslagen vore »av annan, väsentligt mera straffbetonad natur» än förverkande enligt SL. Därför vore det uteslutet att, då straff förfallit, till men för gärningsmannen analogiskt tillämpa SL 5: 19 a. Av dessa åtta ledamöter uttalade sig en i frågan, huruvida det förhållandet, att förverkandestadgandet enligt sin ordalydelse förutsatte fällande straffdom, utgjorde hinder mot att vederlag utdömdes, när straffet förfallit genom åtalspreskription. Denne ledamot menade, att så ej vore fallet. Samma uppfattning hade tolv andra justitieråd — hälften av domstolens ledamöter — som ansågo SL 2: 18 och 5: 19 a tillämpliga å påföljder »av nu ifrågavarande natur» inom specialstraffrätten, om ej särskilt skäl till avvikelse förelåg. Då det ej fanns något sådant skäl, ville dessa tolv justitieråd utdöma vederlag. De återstående fyra ledamöterna röstade för att förverkandetalan skulle ogillas redan på den grund, att vederbörande icke kunnat fällas till straff för prisöverträdelse. De ansågo alltså förverkandebestämmelsens krav på fällande dom oeftergivligt.

I målet NJA 1953 s. 524 (det s. k. gravstensmålet) ansåg HD:s majoritet sig böra följa den i plenimålet av tretton ledamöter omfattade (men ej i domen uttalade) åsikten, att förverkande ej är uteslutet enbart därför att förverkandebestämmelsen enligt sin ordalydelse förutsätter straff.

Tvekan har främst rätt angående plenimålets innebörd. Den av HD anverkande enligt SL 2: 17 st. 2, och förordade i klarhetens intresse en begränsning av SL 5: 13 till att gälla förverkande enligt SL 2: 16 och 2: 17 st. 1, KPr 1948: 80 s. 405. Strafflagberedningen har ej funnit anledning att begränsa tillämpningen av 12 kap. 7 § i förslaget på dylikt sätt, SOU 1956: 55 s. 377, se även ovan s. 117 not 24.

³¹ SOU 1944: 69 s. 109, KPr 1948: 80 s. 103.

³² 12 § 3 mom. i 1947 års prisregleringslag stadgade: »Fälles någon till straff enligt 1 mom. eller 2 mom. första stycket, skall domstolen tillika förplikta honom att utgiva värdet av uppburet eller avtalat vederlag; dock att, i den mån särskilda förhållanden därtill föranleda, nedsättning må ske av det värde som skall utgivas». I 17 § av 1956 års nu gällande allmänna prisregleringslag heter det däremot: »Har någon förövat gärning, som enligt 10—13 §§ är belagd med straff, skall han, där ej särskilda förhållanden till annat föranleda, förpliktas att till kronan utgiva värdet av avtalat eller uppburet vederlag eller, om synnerliga skäl giva anledning därtill, viss del av vederlaget.»

tagna rättsgrundsatsen är, att vid åtalspreskription förverkandepåföljd enligt 12 § 3 mom. i 1947 års prisregleringslag förfaller med straffet.³³ Rättsgrundsatsen har genom ändrad prisregleringslagstiftning³⁴ upphört att vara aktuell i vad angår denna lagstiftning. Frågan vilka specialstraffrättsliga förverkandepåföljder, som skola vara av »annan, väsentligt mera straffbetonad natur» än förverkande enligt SL, kan endast besvaras med gissningar, eftersom HD:s domskäl icke lämna någon ledning.

Kritik har riktats mot att — så som skett i de båda nu behandlade rättsfallen — lagens ordalydelse frångåtts till den tilltalades nackdel. Väl är det sannolikt, att sakliga skäl i allmänhet ej funnits att variera förverkandebestämmelsernas ordalydelse så att förverkande gjorts beroende än av straffdom, än av dom å ansvar och än av straffbelagd gärning. I de båda rättsfallen synas emellertid effektivitetshänsyn och möjligen strävan efter likformig tillämpning av författningar med varierande uttrycksätt ha tillåtit att göra sig gällande på bekostnad av straffrättens legalitetsprincip. Det är jämväl anmärkningsvärt, att några ledamöter av HD vid omröstningen i gravstensmålet följt vota av dissidenter i plenimålet.

De båda rättsfallen och den i anledning av dem förda diskussionen kunna icke sägas ha givit någon allmänt godtagen lösning av problemet i vad mån den omständigheten, att en specialstraffrättslig bestämmelse kräver fällande dom, hindrar förverkande, då sådan dom av någon anledning ej kan meddelas. Ej heller torde det kunna fastslås i vilken utsträckning de tre nu aktuella strafflagsparagraferna ha analogisk tillämpning inom specialstraffrätten.³⁵

Det är emellertid tydligt, att preskription av förverkande ansetts böra bedömas på olika sätt, då fråga varit om mera eller om mindre straffbetonade förverkanden. Såsom nämnts i kap. III har förverkande såsom brottspåföljd ibland motiverats med att bötesstraff ej utgjort tillräckligt kännbar påföljd för brott, som begåtts av vinningslystnad, medan å andra sidan frihetsstraff ej ansetts böra komma till användning, i vart fall ej som normalstraff. Bötesstraff i förening med förverkande har då i realiteten kommit att fungera som en straffart, i skalan placerad mellan böter och fängelse. I sådana fall är förverkande utan tvivel i hög grad straffbetonat. Att räkna upp de författningar, där förverkandepåföljden är av sådant slag, låter sig emellertid knappast göra. Det finnes anledning att antaga, att överväganden liknande de nämnda gjorts även utan att redovisas i de tryckta motiven.

Det är därför också ogörligt att draga en gräns mellan utpräglad straff-

³³ NJA 1952, bilaga: Högsta domstolens minnesbok. Jfr justitierådet Beckmans votum NJA 1952 s. 243 överst.

³⁴ Se ovan s. 119 not 32.

³⁵ Det är tänkbart, att plenimålet och gravstensmålet ha betydelse också för frågan om analogisk tillämpning av SL 5:13 utanför strafflagen; jfr BSA s. 151, där dock ej författarnas ståndpunkt redovisas fullt klart.

betonade förverkanden och förverkanden, liknande de i SL förekommande, där alltså enligt pleniavgörandet de i SL 2: 18, 5: 13 st. 2 och 5: 19 a givna reglerna böra analogiskt tillämpas. Ett inslag av bestraffningssyfte finnes säkerligen redan i SL 2: 16 och 2: 17 st. 1. Mest framträdande torde det vara vid förverkande av vinning, minst vid förverkande av brottsverktyg. Är denna förmodan riktig, kan man möjligen gå ett steg längre och i anslutning till den systematik, som använts i kap. III, beteckna vinningsförverkandena som genomsnittligt mera straffbetonade än hjälpmedelsförverkandena.

Vilka konstruktioner, som än byggas på plenimålets orakeluttalanden, är det emellertid tydligt, att den rådande rättsosäkerheten knappast kan avhjälpas annorledes än lagstiftningsvägen.³⁶ Vid försök att skapa klarare rättsregler lär det visa sig, att den dunkla gränsdragningen mellan mera straffbetonade förverkanderegler (till vilka blott det upphävida stadgandet i 1947 års prisregleringslag med säkerhet kan föras) och förverkanderegler av strafflagens typ måste övergivas. De utvägar som främst synas böra prövas, äro antingen att låta reglerna i SL 2: 18, 5: 13 st. 2 och 5: 19 a i nuvarande eller av strafflagberedningen föreslagen utformning bliva oinskränkt tillämpliga inom specialstraffrätten eller att ändra strafflagens bestämmelser om preskription (med tanke också på analogisk tillämpning inom specialstraffrätten) därhän, att förverkande i görligaste mån likställas med straff. Vid prövningen av dessa båda alternativ bör hänsyn tagas icke blott till preskription av förverkandetalan utan också till frågorna om bortfallande av förverkandepåföljd vid dödsfall, om betydelsen av minderårighet och otilräknelighet för ådömande av förverkandepåföljd samt om preskription av ådömd förverkandepåföljd. I alla dessa frågor kunna jämförelser med straff göras, och ett enhetligt lösande av dem förutsätter en enhetlig grundsyn på förhållandet mellan straff och förverkandepåföljd.

Vad först angår frågan om preskription av förverkandetalan kan det helt allmänt sägas, att valet av preskriptionstid måste träffas efter en avvägning mellan motsatta intressen. Å ena sidan kräves, att sanktionen skall vara effektiv. Å andra sidan bör hänsyn tagas bl. a. till de anspråk den av sanktionen hotade rimligen kan ha på att icke under alltför lång tid vara utsatt för ett sådant hot.³⁷ Acceptorar man de i SL fastslagna tiderna för åtalspreskription som skäligen — någon anledning att här taga upp dem till diskussion finnes icke — blir nästa problem i vad mån något behov finnes av att låta tiderna för preskription av förverkandetalan avvika från tiderna för åtalspreskription.

Före 1948 års strafflagstiftning funnos inga regler om preskription av förverkandetalan. Praxis vacklade mellan impreskriptibilitet och sammankopp-

³⁶ Jfr Strömberg s. 255 f.

³⁷ Jfr Strahl s. 73, Strömberg, Åtalspreskription, s. 17 ff. — Vid 1960 års riksdag har beräkningen av åtalspreskriptionstiden för vissa fall diskuterats; se motionen I: 452, L^U nr 13 och första kammarens protokoll nr 13 s. 10 f.

ling med åtalspreskriptionen.³⁸ Då SL 5:19 a infördes, ansågos de kortare åtalspreskriptionstiderna, fem och två år, otillräckliga som gränser för preskription av förverkandetalan. Straffrättskommittén anförde, att förverkandeförklaring kunde vara motiverad, fastän så lång tid förflutit efter den brottsliga gärningen, att samhället ansåg sig kunna avstå från att göra sitt straffanspråk gällande.³⁹ Häremot kan invändas, att det är svårt att förstå, varför det skulle vara så mycket mindre stötande, att gärningsmannen efter två eller fem år undgår straff för brott, än att han efter motsvarande tid får behålla vad som använts vid eller vunnits genom sådan icke alltför grov brottslighet. Särskilt i de fall, då förverkandepåföljden har en tydligt repressiv karaktär, är det svårt att ur kriminalpolitisk synpunkt försvara, att förverkandepåföljd ådömes efter det att åtalet preskriberats.

Det bör vidare framhållas, att ett jämställande av åtalspreskription och preskription av förverkandetalan icke innebär någon förändring av möjligheterna att oskadliggöra eller förklara förverkade utpräglat farliga brottsverktyg, eftersom talan enligt SL 2:17 st. 2 icke är underkastad preskription. Frågan är då, om det skulle vara orimligt, att muta o. d. eller vanliga bruksföremål, vilka använts som hjälpmedel enligt 2:17 st. 1, undginge förverkande, då åtalet preskriberades eller gärningsmannen avled. Straffrättskommittén har därvidlag pekat på det fallet, att en länge bedriven brottslig verksamhet upptäckes först efter den brottsliges död.⁴⁰

Man kan i vad gäller talepreskription göra en jämförelse mellan förverkandepåföljd och de i kap. IV nämnda påföljderna straffskatt och normerade böter. Straffskatt ådömes den som förskyllt frihetsstraff för falskdeklaration eller vårdslös deklaration. Åtal för falskdeklaration preskriberas efter fem år och åtal för vårdslös deklaration efter två år. Det torde vara alldeles klart, att straffskatt ej kan utkrävas för ett preskriberat deklaraionsbrott.⁴¹ De påföljder, som vanligen räknas till normerade böter, preskriberas efter två år. Både straffskatt och normerade böter stå de vinningsreducerande förverkandena nära. Visserligen torde den tvååriga preskriptionen av normerade böter understundom ha i anmärkningsvärd grad försvårat brottslingars lagföring. I vad detta gäller åtal för vårdslös deklaration är dock att märka, att den vanliga ordningen för angivelse av sådana brott bereder åklagaren förhållandevis kort tidsfrist för utredning och väckande av åtal. En sådan olägenhet bör emellertid rätteligen avhjälpas genom en särregel om förlängd preskriptionstid vid detta brott.

Med tanke på vad som gäller om normerade böter torde en samordning

³⁸ Strömberg s. 273 ff.

³⁹ SOU 1944:69 s. 111. Anmärkningsvärt är, att den av straffrättskommittén föreslagna preskriptionstiden var tio år även i de fall, då åtalet preskriberades senare, SOU 1944:69 s. 12, KPr 1948:80 s. 104. — Jfr betr. SL 5:19 a vidare Strömberg, Åtalspreskription, s. 53 ff.

⁴⁰ SOU 1944:69 s. 109.

⁴¹ Jfr Strömberg, Åtalspreskription, s. 59.

av åtalspreskription och preskription av förverkandetalan icke kunna avvisas enbart på den grund, att förverkandepåföljden skulle förlora alltför mycket i effektivitet om den i stor utsträckning preskriberades redan efter två år. För en sådan lösning talar dessutom att rättsläget på det specialstraffrättsliga fältet skulle bli åtskilligt klarare vid samtidig preskription av åtal och förverkandepåföljd.

Frågan om preskriptionsreglernas lämpligaste utformning kompliceras emellertid av att fall kunna förekomma, då förövaren av en straffbelagd gärning, som kan medföra förverkande, ej är möjlig att nå med åtal. Det kan vara bevisligt, att gärningen begåtts, ehuru gärningsmannen är okänd. Det kan också tänkas, att gärningsmannen är känd men ej anträffbar för delgivning av stämning.⁴² En fullständig parallellitet mellan straff och förverkande skulle leda till att förverkandepåföljd icke kunde ådömas, där bestraffning är utesluten.

Ur rättspolitisk synpunkt måste det anses stötande att i de fall, då tillgångar, som böra bli föremål för förverkande, finnas åtkomliga, förverkandepåföljd ej skulle kunna ådömas endast därför att tekniska hinder mot åtal möta. Även en möjlighet till förverkandetalan utan samband med åtal måste dock på något sätt tidsbegränsas. Man skulle kunna överväga att låta förverkandetalan upptagas till prövning, därest sådan talan väckts före åtalspreskriptionstidens utgång. Eftersom åtals väckande icke har preskriptionsavbrytande verkan såvitt gäller straffpåföljden utan först häktning eller delgivning av åtal, synes det dock icke lyckligt att tillägga väckandet av talan sådan verkan beträffande förverkandepåföljden. Det är dessutom icke tilltalande, att ett yrkande om förverkande skulle kunna medföra, att frågan om förverkandepåföljd hölles svävande för obestämd tid framåt.

En lämpligare metod att sträcka ut möjligheterna att ådöma förverkandepåföljd över gränsen för möjligheterna att döma till straff synes vara att anknyta till reglerna i 17 § andra stycket rättegångsbalkens promulgationslag, enligt vilka kungörelsestämning å okänd eller oanträffbar svarande kan utfärdas i förverkandemål. Liksom åtalspreskription avbrytes genom häktning eller delgivning av åtal, skulle preskription av förverkandetalan kunna avbrytas antingen genom delgivning av stämning, innehållande yrkande om påföljdens ådömande, eller genom utfärdande av sådan kungörelse, som avses i nämnda 17 §.

Den omständigheten att förverkandefrågor provas ex officio gör att särregeln icke kan utformas som en regel om talepreskription. Vad som skall upphöra är icke rätten att väcka talan utan domstolens befogenhet att ådöma förverkande.

I de fall, då förverkande utgör brottspåföljd och gärningsmannen är

⁴² Jfr betr. det följande Strömberg s. 306 ff. De här ovan i texten behandlade problemen rörande preskription förefinnas redan nu men ha mindre praktisk betydelse, eftersom preskriptionstiden är så lång som tio år.

okänd, möter det säkerligen ofta svårigheter att bestämma utgångspunkten för preskriptionstidens beräkning. Samma problem existerar ju dock redan beträffande åtalspreskription. Det bör lösas efter samma riktlinjer beträffande såväl åtal som förverkande.⁴³

Regeln i SL 5: 13 st. 2 om ådömande av förverkandepåföljd efter förbrytarens död innebär en klar motsats till vad som gäller om straff. Också här kan det diskuteras, om en fullständig parallellitet mellan straff och förverkande är önskvärd och möjlig eller om förverkande bör kunna ifrågakomma i vidsträcktare mån än straff.

Otvivelaktigt kan det väcka anstöt, att en förbrytares brottsverktyg eller brottsliga vinning undgår förverkande genom att han dör, kanske sedan kort tid förflutit efter brottet, och stannar i hans arvingars ägo. Äro brottsverktygen utpräglat farliga, kunna de dock förklaras förverkade jämlikt SL 2: 17 st. 2. I stor utsträckning har vidare genom speciallagstiftning uppställts särskilda villkor för innehav av sådan egendom, som genom sin beskaffenhet är ägnad att vara hjälpmedel vid brott, t. ex. skjutvapen och gifter. Då det är fråga om vinning av brottslig verksamhet, måste betänkas, att möjlighet att indraga vinning genom förverkandeförklaring endast föreligger vid det fåtal brott, där målsägande ej finnes. Det är knappast anledning att bibehålla en specialreglering för de sannolikt ytterst sällsynta fall, då vinning av sådana brott kan tänkas ha uppstått för gärningsman, som avlider före förverkandefrågans prövning.

I tydlighetens intresse må framhållas, att det, om en ändring av angiven art göres, böra vara *gärningsmannens* död, som medför förverkandepåföljdens bortfall. Har egendom genom brott tillägnats annan än den brottslige finnes det icke någon rimlig anledning att underlåta förverkandepåföljd enbart därför att den som erhållit egendomen avlider. Om däremot gärningsmannen avlider, skulle alltså av honom företrädde rättssubjekt, hans arvingar och sådana personer, som avses i SL 3: 7, undgå förverkandepåföljd på samma sätt som straff bortfaller. Den nu föreslagna regleringen kan icke medföra menliga konsekvenser för någon enskild utan innebär blott ett partiellt bortfall av statsverkets anspråk. Framhållas bör, att de genom bortfallet gynnade befinna sig utanför de skyldigas krets.

Ha flera medverkat i straffbelagd gärning, bör den omständigheten att en av dem avlider icke i och för sig medföra, att förverkande bortfaller såsom påföljd för de övrigas handlande.

En reglering sådan som den nu skisserade hör hemma i SL 5 kap., där den skulle ersätta 13 § 2 st. och 19 a §. Den kan lämpligen inskrivas på sistnämnda paragrafs plats. Med acceptering av strafflagberedningens slopande av statsåklagarprövningen bortfaller vidare behovet av en regel svarande mot SL 2: 18.

⁴³ Strömberg, Åtalspreskription, s. 115 ff.

De föreslagna principerna skulle icke komma att få sin största betydelse för strafflagens del. Preskriptionsfrågor torde mera sällan bli aktuella vid förverkande av vinning eller av hjälpmedel vid strafflagsbrott. Långt större intresse tilldraga de sig inom specialstraffrätten, där det tidigare omnämnda plenimålet (NJA 1952 s. 240) och den i anledning av detta förda debatten visar, hur oklart rättsläget är. I och för sig torde det icke vara otänkbart, att de grundlinjer för en lösning, som här dragits upp, användas också på specialstraffrättens område.

Den av strafflagberedningen föreslagna regeln om preskription av förverkande (12 kap. 7 §) skulle kunna ändras på följande sätt:

Kan påföljd på grund av den brottsliges död eller av annan orsak ej längre ådömas, må vad i 9 kap. 1 § eller 2 § första stycket stadgas vinna tillämpning endast såframt stämning med sådant yrkande på sätt därom är stadgat delgivits eller kunnjorts innan påföljden bortföll.

Skyddslagsförslaget innehåller två bestämmelser om förverkande, vilka ej ha någon motsvarighet i gällande lag. Den ena återfinnes i 10 kap. 5 § och behandlar tillämpningen av förverkandebestämmelser i fråga om *underåriga och psykiskt rubbade*:⁴⁴

Har någon som ej fyllt femton år eller som handlat under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten begått brottslig gärning, må rätten förordna om förverkande av egendom eller annan dylik rättsverkan som kan följa å brottet, allenast om och i den mån det med hänsyn till hans sinnesart, gärningens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt må anses skäligt.

Paragrafen utsäger vad som redan nu anses gälla beträffande förverkande enligt SL 2: 16 och 17 st. 1.⁴⁵ Medan sistnämnda bestämmelser äro direkt tillämpliga endast inom strafflagens område, avses den av strafflagberedningen föreslagna paragrafen få tillämpning också inom specialstraffrätten. Där får paragrafen särskild betydelse i de fall, då förverkande förutsätter, att vederbörande fälles till straff eller till ansvar. Denna förutsättning är enligt strafflagberedningen uppfylld, så snart påföljd enligt skyddslagen ådömes. Eftersom sådan påföljd kan drabba psykiskt abnorma personer i vidare utsträckning än straff enligt nuvarande bestämmelser, innebär strafflagbered-

⁴⁴ Förslaget till skyddslag innehåller intet uttryckligt stadgande om att »påföljd» ej må ådömas den som avlidit, SOU 1956: 55 s. 368, 377. — I remissyttrande över betänkande med förslag till lag om straff för varusmuggling m. m. (SOU 1959: 24) anförde Sveriges advokatsamfunds styrelse: »Det är enligt styrelsens mening ställt utom tvekel att förverkande i realiteten framstår såsom en straffpåföljd. Både allmänheten och den som drabbas av förverkandepåföljden uppfattar densamma på detta sätt. Starka skäl kan därför anföras för den uppfattningen att samma preskriptionsregler som gäller i fråga om ådömande av straff borde gälla också beträffande förverkande, och styrelsen vill därför hemställa att detta spörsmål måtte göras till föremål för övervägande under lagstiftningsärendets fortsatta behandling». (TSA 1959 s. 432 f.)

⁴⁵ SOU 1944: 69 s. 68 f., 74, BSA s. 64, 74, SOU 1956: 55 s. 309 ff. Jfr även Strömberg s. 256 ff. ang. betydelsen av otillräknelighet vid olika former av förverkande.

ningens förslag en utvidgning av möjligheterna att ådöma förverkande. Såsom beredningen anført, synas några ur saklig synpunkt vägende invändningar ej kunna riktas mot denna utvidgning. Även om man intager den ståndpunkten, att förverkandepåföljd bör preskriberas samtidigt med straff och bortfalla vid dödsfall, är dock därmed icke givet, att otillräkneliga och underåriga personers handlande ej skulle kunna föranleda förverkandepåföljd. Tvärtom torde det just i fråga om dessa subjekt visa sig, att en fullständig parallellitet mellan straff och förverkande i praktiken är ogenomförbar. Här är det tillräckligt att konstatera, att det i många fall torde vara i alltför hög grad stötande för det allmänna rättsmedvetandet att låta underåriga och psykisk abnorma behålla brottsverktyg och vinning av brottslig verksamhet för att det skulle vara möjligt att slopa förverkandepåföljden beträffande dessa kategorier av gärningsmän. En rimlig avvägning mellan den allmänna opinionens rättfärdighetskrav och den underåriges eller den psykiskt abnormes behov av ekonomiskt skydd kan ske därigenom att reglerna äro icke-obligatoriska.

Det bör nämnas, att skyddslagsförslagets tidigare omnämnda regel i 12 kap. 7 § om preskription av förverkande efter sin ordalydelse icke är tillämplig på förverkande i anledning av underårigs gärning. Det talas där om att påföljd »ej längre» kan ådömas, vilket förutsätter, att påföljd tidigare kunnat ådömas. Enligt förslagets 10 kap. 1 § må emellertid över huvud icke dömas till påföljd för gärning, som någon begått, innan han fyllt femton år. Det inadekvata i uttryckssättet skulle möjligen kunna botas genom att ordet »längre» slopades. I en sålunda ändrad lydelse torde nämligen kunna läggas den innebörden, att preskriptionsregeln i 12 kap. 7 § bleve tillämplig också vid förverkande på grund av underårigs gärning.

Den andra helt nya förverkandeparagrafen i skyddslagsförslaget är 12 kap. 13 §:

Beslut om förverkande eller annan åtgärd enligt 9 kap. 1 eller 2 § förfaller, i den mån verkställighet ej skett inom tio år från det beslutet vann laga kraft.

En bestämmelse av motsvarande innehåll föreslogs av strafflagberedningen redan i dess betänkande om enhetligt frihetsstraff. Någon bestämmelse om *preskription av ådömt förverkande* finnes icke för närvarande, vilket vållat praktiska olägenheter. I praxis har stundom tillämpats en preskriptionstid av tio år.⁴⁶

Det torde stå utom tvivel, att verkställighetsåtgärder icke böra få fortgå under obegränsad tid. Preskriptionstiden tio år har valts i anslutning till vad som gäller för vanlig civil fordringspreskription. Om man önskar bestämma

⁴⁶ SvJT 1930 rf s. 52, NJA 1950 s. 63, 1951 s. 573, Strömberg s. 326 ff., Strahl i SvJT 1953 s. 569 och i Om påföljder s. 312, SOU 1953: 17 s. 156 f. och 1959: 24 s. 336, JO:s ämbetsberättelse 1960 s. 274.

tiden för preskription av ådömt förverkande i anslutning till någon redan existerande preskriptionsregel, skulle såsom tänkbara förebilder kunna nämnas preskriptionsförordningens tioårsregel (jämför också regeln om tioårig talepreskription i SL 5:19 a), uppbördsförordningens bestämmelse (71 §) om femårig preskription av debiterad skatt samt regeln i SL 5:20 om treårig preskription av ådömda böter och ålagt förvandlingsstraff.

Då strafflagberedningen föreslog tio års preskriptionstid, sades det, att det statliga ekonomiskt-fiskaliska intresset ej borde få vara utslagsgivande. Det framhölls emellertid, att preskriptionstiden borde göras så lång, att det i regel vore möjligt att med tillgängliga resurser verkställa förverkandet. Särskilt i fråga om stora förverkandebelopp vore det nödvändigt, att indrivningsåtgärder kunde företagas under en följd av år.⁴⁷ Liksom då det är fråga om preskription av förverkandetalan, gäller det här att väga effektivitetens krav mot rimlighetens. Förverkande av stora penningbelopp förekommer ej sällan enligt smugglingslagstiftningen och var särskilt vanligt vid tillämpningen av kristidslagarna. En treårig preskriptionstid skulle medföra, att den dömde frestades att söka under denna icke särdeles långa tid hålla undan tillgångar.⁴⁸ Det bör emellertid observeras, att en kort preskriptionstid icke är enbart fördelaktig för den dömde. Indrivningsmyndigheten kan nämligen tvingas att försätta honom i konkurs i stället för att medverka till ett avbetalningsförfarande.

Frågan om preskriptionstidens längd har huvudsakligen intresse vid värdeförverkande, eftersom föremål för sakförverkande regelmässigt torde ligga under beslag vid tiden för förverkandebeslutet. Värdeförverkande har, som tidigare utvecklats, i stor utsträckning en bestraffningsliknande funktion. Det är då ej helt tilltalande, att den ekonomiska brottspåföljd, som böter — särskilt normerade böter — utgöra, bortfaller efter tre år, medan en av förverkandebeslut drabbad riskerar att bli utsatt för verkställighetsförsök under tio år.

Icke minst i förevarande avseende väsentliga skillnader mellan böter och förverkande utgöra de omständigheterna, att böter kunna uttagas genom införsel eller förvandlas till frihetsstraff. Bötesindrivningen kan härigenom göras betydligt mera effektiv än indrivningen av förverkade belopp.

En inskränkning av preskriptionstiden till tre år skulle visserligen öka den här eljest eftersträfvade överensstämmelsen mellan bötespåföljd och förverkandepåföljd. Det är emellertid av angivna skäl sannolikt att en så kraf-

⁴⁷ SOU 1953:17 s. 157. Under remissbehandlingen av skyddslagsförslaget har anförts, att också en preskriptionstid av tio år kan vara för kort i de fall, då den dömde lyckas förhålla indrivningsförfarandet. Justitiekanslersämbetet har framkastat tanken, att domstol skulle kunna tillerkännas befogenhet att medgiva, att ett redan inlett indrivningsförfarande finge föras till slut inom viss angiven tid.

⁴⁸ Jfr Strömberg s. 331 f. — Ang. förslaget att i vissa fall skära ned den privaträttsliga preskriptionstiden till tre år se SOU 1957:11 s. 9 f., 36 ff.

tig förkortning skulle göra många förverkandedomar illusoriska. En förklaring till att tanken på tioårspreskription framförts kan vara inflytande från den civilrättsliga tioårspreskriptionen.⁴⁹ Detta lån av preskriptionsregel från civilrätten är dock anmärkningsvärt med hänsyn till att sakrättsliga anspråk icke preskriberas. Mot en femårig preskriptionstid kan givetvis liksom mot en treårig riktas den invändningen, att den försvagar förverkandepåföljdens effektivitet. En femårsfrist torde dock medföra väsentligt mindre risk än en treårsfrist för att ett på avbetalningar byggt indrivningsförfarande icke skall medhinnas. Det förefaller därför som om en regel om preskription efter fem år av ådömd förverkandepåföljd vore att föredraga framför såväl tioårig som treårig preskription. Någon anledning att bereda möjlighet att avbryta preskriptionen finnes icke.

Utkast till ändrade förverkandebestämmelser i strafflagen

De synpunkter, som anförts i detta kapitel, ha här nedan sammanfattats i ett utkast till ändrade strafflagsbestämmelser rörande förverkande. Utredningen har ej haft i uppdrag att utarbeta förslag till författningstexter. Här åsyftas blott att i en uppställning, som i sin form ansluter till gällande strafflagsbestämmelser, redovisa utredningens åsikter om hur skilda problem rörande förverkande böra lösas samt om hur förhållandet mellan strafflagens och specialstraffrättens förverkanderegler bör gestaltas. Vidare avses utkastet giva en ungefärlig uppfattning om hur pass utförliga strafflagsreglerna om förverkande enligt utredningens mening behöva vara. — I den föregående framställningen har visats, att frågorna rörande förverkande äro talrika och invecklade. Om fullständighet anses böra eftersträvas vid regleringen av dessa frågor, kan det icke undvikas, att lagtexten blir omfattande och svårläst. Anser man däremot i likhet med utredningen, att kortfattade och klara strafflagsbestämmelser, lätta att efterbilda i specialförfattningar, äro önskvärda, måste man finna sig i att reglerna förbigå en del punkter, som ehuru oklara få anses ha alltför ringa praktisk betydelse för att vara förtjänta av behandling i lagtexten.

Vid genomgången här ovan av strafflagens förverkanderegler ha flera gånger alternativa lösningsmöjligheter antytts. Det följande utkastet har emellertid skrivits som en sammanhängande text, varför formuleringarna på sådana punkter redovisa endast det av flera tänkbara alternativ, som utredningen funnit vara att föredraga.

⁴⁹ Jfr ovan s. 126 not 46.

Gällande lydelse:

2 kap. 16 §.

Muta så ock för främjande av brott avsett förlag eller vederlag och annat dylikt, som lämnats eller mottagits då det i denna lag är särskilt belagt med straff, *skall, om det ej är uppenbart obilligt*, förklaras förverkat till kronan; utgjordes egendomen av annat än penningar och finnes den ej i behåll, må i stället värdet förklaras förverkat. Vad nu sagts gälle dock ej mot den som i god tro förvärvat här avsedd egendom eller särskild rätt därtill.

Har någon eljest av gärning, som i denna lag är belagd med straff, haft vinning, som ej motsvaras av skada för enskild, må han efter ty prövas skäligt förpliktas att utgiva däremot svarande belopp till kronan.

2 kap. 17 §.

(Andra stycket, jfr nedan.) *Ändå att fall, varom i första stycket sägs, ej är för handen, må dyrk, falskt mynt eller annat föremål, som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning, förklaras förverkat.*

(Första stycket, jfr ovan.) Vad som använts såsom hjälpmedel vid gärning, vilken i denna lag är belagd med straff, eller frambragts genom sådan gärning må, såvitt ägaren eller någon som var i hans ställe uppsåtligt förövat gärningen eller medverkat därtill, förkla-

Föreslagen lydelse:

2 kap. 16 §.

Har muta, för främjande av brott avsett förlag eller vederlag eller annat dylikt lämnats eller mottagits då det i denna lag är särskilt belagt med straff, må det lämnade eller mottagna eller dess värde förklaras helt eller delvis förverkat.

Har någon i annat fall av gärning, som i denna lag är belagd med straff, haft vinning, som ej motsvaras av skada för enskild, må vinningen förklaras helt eller delvis förverkad.

2 kap. 17 §.

Föremål, som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning, må förklaras förverkat.

Ändå att fall, varom i första stycket sägs, ej är för handen, må vad som använts såsom hjälpmedel vid gärning, vilken i denna lag är belagd med straff, eller frambragts genom sådan gärning förklaras helt eller delvis förverkat, om det är påkallat till förebyggande av brott.

ras helt eller delvis förverkat till kronan, om det är påkallat till förebyggande av brott eller eljest särskilda skäl föreligga och det ej är uppenbart obilligt; finnes egendomen ej i behåll, må i stället värdet förklaras förverkat. Samma lag vare om hjälpmedel, varmed någon tagit befattning som innebär i denna lag straffbelagd förberedelse till brott. Vad nu sagts gälle dock ej mot den som i god tro förvärvat egendomen eller särskild rätt därtill. Avser förverkandeförklaring fartyg, som besväras av sjöpanträtt eller inteckning, eller luftfartyg, besvärat av luftpanträtt eller inteckning, må domstolen ock förklara, att panträtten skall upphöra i den förverkade egendomen. Finnes i annat fall någons rätt till föremål som förklaras förverkat böra oaktat förklaringen bestå, göre domstolen förbehåll därom.

(Tredje stycket.) I stället för förverkande äge rätten föreskriva åtgärd till förebyggande av missbruk.

Samma lag vare om hjälpmedel, varmed någon tagit befattning som innebär i denna lag straffbelagd förberedelse till brott.

Rätten äge i stället för att förklara egendom förverkad föreskriva åtgärd till förebyggande av missbruk.

2 kap. 17 a §.

Förverkande på grund av straffbelagd gärning må dömas den som utfört gärningen eller såsom anstiftare eller medhjälpare medverkat därtill, den i vars ställe gärningsman, anstiftare eller medhjälpare var, den som genom gärningen avsiktligt beretts vinning eller tillägnats något ävensom den som efter gärningen förvärvat egendom eller särskild rätt därtill med vetskap el-

ler skälig anledning till antagande om egendomens samband med gärningen.

Särskild rätt till föremål, som förklaras förverkat, består, där ej domstolen i enlighet med vad som gäller om förverkande av föremål förordnar att rätten skall upphöra.

Vad som förklaras förverkat skall, om ej annat är föreskrivet, tillfalla kronan.

2 kap. 18 §.

Är straff förfallet, må talan angående påföljd som avses i 16 eller 17 § av åklagare väckas allenast om statsåklagaren finner det vara ur allmän synpunkt påkallat.

(Paragrafen upphäves.)

5 kap. 13 §.

Dör förbrytare ... den egendomen.

Påföljd som i 2 kap. 16 eller 17 § sägs må, om det finnes skäligt, ådömas utan hinder av förbrytarens död.

5 kap. 13 §.

Dör förbrytare ... den egendomen.

5 kap. 19 a §.

Talan om ådömande av påföljd som i 2 kap. 16 § eller 17 § första stycket sägs må, där straff är förfallet, ej väckas senare än tio år från det brottet begicks.

5 kap. 19 a §.

Är straff för brott förfallet, må påföljd som i 2 kap. 16 § eller 17 § andra stycket sägs ej ådömas i annat fall än då stämning med yrkande om påföljden på sätt därom är stadgat delgivits eller kungjorts innan straffet förföll.

5 kap. 20 §.

Ådömt straff ... omedelbart ådömts.

5 kap. 20 §.

Ådömt straff ... omedelbart ådömts.

Ådömda böter ... laga kraft.
Har villkorligt ... laga kraft.

Ådömda böter ... laga kraft.
Har villkorligt ... laga kraft.
Ådömd förverkandepåföljd bortfaller i den mån verkställighet ej skett inom fem år från det beslutet vann laga kraft.

Anmärkningar rörande de föreslagna ändringarna

Flertalet ändringar ha tidigare behandlats i kapitlets huvuddel. Här göras blott vissa sammanfattande påpekanden samt kommentarer till några icke tidigare motiverade detaljändringar.

2 kap. 16 §

Beträffande vad som kan vara *föremål för förverkande* föreslås icke någon ändring.

Förutsättningarna för förverkande överensstämman i förslaget såtillvida med gällande lag, som straffbelagd gärning kräves för att förverkande skall kunna ådömas, varjämte påföljden är fakultativ men ej möjlig att använda, där skada uppstått för enskild. I förslagets 17 a § första stycket ha angivits vissa ytterligare förutsättningar för allt förverkande, som har karaktär av brottpåföljd. Dessa förutsättningar hänföra sig till relationen mellan den straffbelagda gärningen och den som ekonomiskt drabbas av förverkandemen.

Domstolen har tillerkänts rätt att välja mellan sakförverkande och värdeförverkande också i de fall, då egendomen finnes i behåll. Visserligen beredes härigenom större utrymme för domstolens fria skön än enligt gällande rätt. I gengäld torde emellertid obilliga konsekvenser av de nuvarande mekaniska reglerna om att sakförverkande skall ske så långt det över huvud taget är möjligt kunna undvikas. Då egendomen utgöres av identifierbara betalningsmedel, som finnas böra förverkas hos den som innehar dem, bör domslutet konstrueras som sakförverkande för att exekutionen skall säkerställas.

Att förverkande är fakultativt har i dessa paragrafer genomgående angivits med att förverkande må ådömas. Liksom enligt gällande rätt bör förverkande i princip användas och då främst i första styckets fall. Omständigheterna kunna emellertid skifta i så hög grad, att någon gradering i lagtexten av påföljdens angelägenhet icke synes böra ske.

Förverkande bör liksom för närvarande kunna ske partiellt också i första styckets fall. Detta har uttryckligen sagts i lagtexten.

Beträffande *innebörden av förverkande* avses liksom i SL 2: 17 med borttagandet av orden »till kronan» ingen saklig ändring. En generell regel om

att förverkad egendom och dess värde tillfaller kronan har inskrivits i förslagens 17 a § tredje stycket. För att den föreslagna lydelsen av denna generella regel bättre skall täcka också förverkande enligt SL 2:16 st. 2 har slutet av sistnämnda lagrum omformulerats.

Regeln om skydd för den, som efter den straffbelagda gärningen i god tro förvärvat egendom, som bort förklaras förverkad, har ersatts med en bestämmelse i förslagens 17 a § första stycket angående hos vem förverkande får ske.

Avsikten med att i st. 2 byta ut »eljest» mot »i annat fall» har varit att markera, att förverkande enligt st. 1 kan drabba även annat än vinning.

Det förhållandet, att st. 2 omredigerats i syfte att klarare angiva att det är fråga om förverkande, avses ej medföra ändring i vedertaget sätt att formulera domar så, att vederbörande förpliktas att utgiva ett mot vinningen svarande belopp till kronan.

2 kap. 17 §

Ordningsföljden mellan paragrafens båda första stycken har omkastats, detta med hänsyn såväl till att reglerna om absolut farlig egendom icke böra vara subsidiära i förhållande till nuvarande st. 1 som till att nuvarande st. 2 har generell giltighet även utanför SL:s område.

Exemplifiering av absolut farliga föremål i *nuvarande st. 2* har ej ansetts så upplysande, att den bör bibehållas. Någon ändring beträffande styckets nuvarande tillämpningsområde är emellertid ej avsedd.

Ej heller beträffande *nuvarande st. 1* föreslås någon ändring i fråga om vad som kan vara *föremål för förverkande*.

Förutsättningarna för förverkande enligt nuvarande st. 1 ha i vad gäller förhållandet mellan gärning och förverkandesubjekt erhållit en närmare bestämning i förslagens 17 a §.

Att den ledande synpunkten vid förverkande enligt nuvarande st. 1 bör vara förebyggande av brott har skarpare markerats genom att den vaga klausulen om att förverkande även eljest kan ske, där särskilda skäl föreligga, föreslås borttagen.

Påföljdens fakultativa karaktär anges i förslaget endast med ordet »må». Liksom i SL 2:16 st. 1 har »obillighetsklausulen» ansetts kunna utgå.

Förverkandes innebörd har i förslagens st. 2 undergått den viktiga förändringen, att värdeförverkande föreslås slopat.

Regeln om skydd för godtroende tredje man har liksom beträffande SL 2:16 st. 1 i förslaget ersatts med bestämmelserna i 17 a § första stycket.

Orden »till kronan» (som finnas i SL 2:16 st. 2 men egendomligt nog ej i 2:17 st. 2) bliva överflödiga genom den föreslagna regeln i 17 a § tredje stycket.

Den utförliga regleringen angående begränsade sakrätters behandling vid

förverkandeförklaring har bytts ut mot en enhetlig bestämmelse i 17 a § andra stycket.

I *tredje stycket* ha blott några redaktionella ändringar gjorts.

2 kap. 17 a §

Här ha samlats regler, som äro gemensamma ej blott för förverkande enligt SL 2: 16 och 17 (första stycket är dock ej tillämpligt beträffande nuvarande st. 2 i SL 2: 17, vilket utsagts genom att förverkande angivits förutsätta straffbelagd gärning) utan som även böra kunna få direkt eller analogisk tillämpning inom specialstraffrätten.

I *första stycket* har som gemensamt förverkanderekvisit angivits, att någon av vissa beskrivna civilrättsliga relationer mellan subjekt och objekt föreligger. Förverkandepåföljdens användning är i princip inskränkt till kretsen av gärningsmän, anstiftare, medhjälpare och av dem företrädade rättssubjekt, alltså även juridiska personer. Med hänsyn till paragrafens tillämplighet inom specialstraffrätten har något krav på uppsåt icke inskrivits i lagtexten. Detta innebär, att förverkande av hjälpmedel och brottsprodukter — i motsats till vad som nu gäller — kan tänkas följa också på culpösa strafflagsbrott. Denna utvidgning av möjligheterna att använda förverkande torde dock ha ringa praktisk betydelse, bl. a. på grund av kravet om att förverkandet skall vara påkallat till förebyggande av brott.⁵⁰ Liksom enligt nu gällande SL 2: 16 st. 1 (där krav på uppsåt ej ställes) avses förverkande dock icke kunna ske, när någon av oaktsamhet begått en gärning, som är straffbar endast som uppsåtlig. — De texttyngande uppräkningsarna gärningsmän, anstiftare, medhjälpare ha valts framför »gärningsman eller medverkande» (jfr nuvarande SL 2: 17 st. 1 första punkten) med hänsyn till att begreppet medverkande omfattar också gärningsman (se SL 3: 4 st. 2). — Endast i två fall kan förverkandepåföljden sträckas utanför den nyss angivna kretsen, nämligen dels då egendomens innehavare intager en ställning motsvarande den i SL 3: 7 avsedda, dels då kollusion mellan gärningsman (eller motsvarande person i den »inre kretsen») och tredje man sannolikt förelegat. Skyldighet att prestera full bevisning om kollusionen har ej ansetts kunna krävas. Det är tillräckligt, att vederbörande haft skäligen anledning till antagande om egendomens samband med den förverkandeutlösande gärningen. Den nu gällande, civilrättsligt influerade godtrosregleringen har övergivits.

Ur kretsen av personer, hos vilka förverkande får ske, har domstolen möjlighet att välja ut en eller flera. Naturligt är att gärningsmän och andra medverkande, som nämnts först, också drabbas i första hand. Liksom nu bör utan uttryckligt stadgande gälla att värdeförverkande, som ådömts flera personer, åvilar dessa solidariskt.

Uttrycket att förverkande ådömes någon utgör ett avsteg från språkbudet

⁵⁰ Se även nedan s. 105.

i nu gällande strafflagsregler, enligt vilket egendom eller värde förklaras förverkat, medan vinningsmottagare förpliktas att utgiva visst belopp. Men ehuru förverkandeförklaring rörande sak i domslut icke plägar direkt anknytas till viss person, är ett sådant domslut likväl icke möjligt att verkställa mot annan än svaranden i målet.⁵¹ Att någon ådömes förverkande torde icke kunna tolkas annorlunda än att förverkandedom kan verkställas beträffande egendom — eller begränsad sakrätt — som tillkommer vederbörande.

Andra stycket behandlar på ett enhetligt sätt de i gällande lag på två olika regler fördelade begränsade sakrätterna (inkluderande säljares rätt till gods, som sålts under äganderättsförbehåll). Beträffande sådana rätter fastslås i förslaget, att de icke rubbas av dom å sakförverkande med mindre så uttryckligen säges i domen. Ett beslut om upphävande av dylik rätt kommer i realiteten att innebära en form av partiellt förverkande. Vad som är stadgat om förutsättningarna för förverkande, sättet för ådömande av sådan påföljd samt verkningarna av förverkandedom bör därför äga tillämpning på förklaring att särskild rätt skall upphöra. Ett fall, som ej behandlas i lagtexten, är det, att panträtt eller annan begränsad sakrätt finnes böra förklaras förverkad utan att ägaren berövas sin rätt. Fallet har säkerligen ringa praktisk betydelse men kan tänkas förekomma t. ex. då panträtt lämnas som muta eller vederlag. Vid sådant förhållande torde hinder icke möta mot tillämpning av andra stycket sålunda, att domstolen förklarar panträtten förverkad, varvid äganderätten (här motsvarande lagens särskild rätt) in dubio består. Med hänsyn till de med verkställigheten av dylika domar förknippade svårigheterna synes emellertid först böra övervägas, huruvida icke värdet av den begränsade sakrätten kan förklaras förverkat.

Tredje stycket utgör för förverkad egendoms del en motsvarighet till såväl SL 2: 8 st. 3 som lag 20 april 1951 med vissa bestämmelser om böter och viten. Möjligen skulle det vacklande språkbruket i specialförfattningarna, där det också talas om förbruten egendom etc., kunna vålla svårigheter. Under senare år synes emellertid termen förverkande ha trängt undan andra synonyma ord. Det finnes därför knappast anledning att antaga annat än att den föreslagna lydelsen skulle täcka alla nytillkommande förverkandestadganden. Anmärkas bör, att orden »om ej annat är föreskrivet» icke ha någon tillämpning beträffande förverkande enligt SL 2: 16 och 17. Inskrivs de i 2 kap. 17 a § föreslagna reglerna för specialstraffrättens del i en särskild förverkandelag, kunna de citerade orden utgå ur strafflagsstadgandet.

2 kap. 18 §

I anslutning till strafflagberedningen föreslås regeln om statsåklagarprövning slopad. Om preskription av förverkandelatan stadgas i förslagets 5 kap. 19 a §.

⁵¹ Strömberg s. 322.

5 kap. 13 §

Vad paragrafens nuvarande andra stycke innehåller om verkan av förbrytares död såvitt gäller förverkandepåföljd motsvaras i utkastet av de under 19 a § placerade reglerna, vilka äro gemensamma såväl för de fall, då förverkande är uteslutet på grund av gärningsmannens död, som för de fall, att åtal är preskriberat.

5 kap. 19 a §

Den särskilda regeln om tioårig preskription av förverkandetalan föreslås ersatt av principen att förverkandetalan och åtal preskriberas samtidigt. Som nyss nämnts förutsätter utkastets text därjämte, att förverkande ej kan ådömas, då straff förfallit på grund av förbrytarens död. Det är att märka, att även då den hos vilken förverkande bör ske icke är identisk med förbrytaren, det endast är den senares död, som medför, att förverkande ej kan ådömas.

Dessa grundprinciper ha genombrutits i två fall, där förverkandetalan föreslås kunna föras oaktat ansvar ej kan utkrävas. Det ena fallet är då stämning med förverkandeyrkande delgivits vederbörande redan innan straffet förföll. Det andra undantaget är knutet till reglerna i 17 § rättegångsbalkens promulgationslag om kungörelsestämning med yrkande om förverkandepåföljd. Väl kan det vara tveksamt, huruvida en före gärningsmannens död kungjord stämning bör medföra, att förverkande kan ådömas också efter dödsfallet. Med den i betänkandet föreslagna generella regeln, att intet förverkande skall vara helt obligatoriskt, kunna dock stötande konsekvenser undvikas. Är gärningsmannen bevisligen död, torde sålunda i de flesta fall anledning ej föreligga att meddela förverkandeförklaring. Ett större praktiskt behov av en dylik undantagsregel torde föreligga, då stämning jämlikt 17 § kungjorts före talepreskriptions inträdande.

Regeln är avsedd att i likhet med 2 kap. 17 a § erhålla tillämpning inom specialstraffrätten.

5 kap. 20 §

Här har den av strafflagberedningen föreslagna regeln om preskription av ådömt förverkande tjänat som förebild. Preskriptionstiden har dock nedsatts till fem år.

Frågan om verkställighetspreskription vid dödsfall har ej lösts i utkastet till lagtext. Acceptorar man oreserverat principen att straff och förverkandepåföljd böra likställas, kan det föreslagna fjärde stycket av SL 5:20 givas följande lydelse:

Ådömd förverkandepåföljd bortfaller vid den dömdes död samt i den mån verkställighet ej skett inom fem år från det beslutet vann laga kraft.

Principen kan för värdeförverkandes del modifieras genom ett stadgande, motsvarande SL 5: 13 st. 1 andra punkten och av innehåll att verkställigheten av lagakraftvunnen dom å förverkandepåföljd må fortgå utan hinder av den dömdes död, där egendom under den dömdes livstid blivit av myndighet avskild för gäldande av förverkandebeloppet. Vid sakförverkande finnes icke samma behov av någon dylik regel, eftersom egendomen vid tiden för lagakraftvinnandet praktiskt taget alltid torde vara under beslag.

Anser man emellertid med utredningen, att förverkandepåföljd under vissa omständigheter bör få ådömas även efter gärningsmannens död (se förslaget till ny lydelse av SL 5: 19 a) kan naturligt nog icke någon regel om den ådömda påföljdens bortfall vid den dömdes död givas. Utredningen har därför nöjt sig med att enbart föreslå regeln om femårig preskription.

Liksom 2 kap. 17 a § och 5 kap. 19 a § bör regeln kunna direkt eller analogiskt tillämpas inom specialstraffrätten.

KAPITEL VI

Synpunkter på utformningen av specialstraffrättens förverkandebestämmelser

På grundval av den i kap. III gjorda genomgången av de specialstraffrättsliga förverkandereglererna och de i kap. V redovisade synpunkterna på förverkandeinstitutet inom den allmänna straffrätten har utredningen övervägt i vilken utsträckning och under vilka former förverkande lämpligen bör användas såsom gärningspåföljd inom specialstraffrätten. I ett första avsnitt (A, s. 138) anläggas rättspolitiska synpunkter på användningen av förverkande, varefter den med förverkande besläktade påföljden normerade böter bedömes på motsvarande sätt (B, s. 144). Sedan sammanfattas och diskuteras de vid genomgången av de specialstraffrättsliga förverkandereglererna konstaterade bristerna hos dessa regler (C, s. 146). Slutligen undersökes i vad mån generella regler kunna givas beträffande förverkande (D, s. 150).

A. Förverkandeinstitutets användningsområde

I den föregående framställningen ha tvenne huvudgrupper av förverkanderegler urskilts: förverkande, riktat mot sak, som på grund av sitt samband med brottslig verksamhet ansetts ej böra förbli i samme ägares hand, och förverkande, riktat mot person, som ansetts böra på grund av brottslig verksamhet få vidkännas en reduktion av sina förmögenhetstillgångar. Denna indelning avviker från den, som tidigare betecknats som den klassiska. Förverkanden, riktade mot sak, omfatta sannolikt alla instrumenta sceleris (brottsverktygen), vissa producta sceleris (farlig egendom, som olovligen tillverkats) samt vissa corpora delicti (t. ex. olovligen burna uniformer). Av de klassiska kategorierna omfattar förverkande, riktat mot person, framför allt flertalet producta sceleris, sannolikt alla scelere quaesita (vinning av brottslig gärning m. m.), knappast några instrumenta sceleris men däremot åtskilligt av det, som i doktrinen hänförts till corpora delicti (t. ex. smuggelgoods). Som synes skär den här begagnade indelningen tvärs över materialet i en helt annan riktning än de klassiska skiljelinjerna.

De mot bestämda föremål eller bestämt gods riktade förverkandepåföljderna kunna framstå som nödvändiga för att en reglering av viss egendoms användning skall få önskad effekt. Brottsverktyg, som överhuvudtaget icke kunna komma till lojal användning, förverkas enligt SL 2: 17 st. 2 även då

de äro avsedda att användas vid andra brott än strafflagsbrott. Om förverkande av dylika verktyg är därför knappast mera att säga för specialstraffrättens del än som redan sagts i kap. V. Till en del torde specialstraffrättsliga redskapsförverkanden täckas av SL 2: 17 st. 2 ej minst med hänsyn till den i rättsfallet NJA 1958 s. 547 antagna, ganska rymliga innebörden av hjälpmedelsbegreppet.¹ Sålunda torde t. ex. brännvinsbrännings- och smugglingsredskap ej sällan vara så konstruerade, att de icke kunna användas i annat än brottsligt syfte.² I än högre grad gäller detta om fosterfördrivningsverktyg.

Vid nyskrivning och revision av bestämmelser om redskapsförverkande bör i första hand undersökas, huruvida något behov av särregler vid sidan av SL 2: 17 st. 2 finnes. Nämnda lagrum är med hänsyn till sitt vidsträckta tillämpningsområde hållet i så allmänna ordalag, att det kan vara vanskligt att i ett lagstiftningsärendet avgöra vilka föremålstyper som äro hänförliga under lagrummet. Redan av den anledningen är det icke lagtekniskt lämpligt att föreskriva, att förverkandeförklaring skall drabba vissa föremål utöver dem, som kunna förklaras förverkade jämlikt SL 2: 17 st. 2. Med hänsyn till att en specialförfattning ofta främst riktar sig till en krets av yrkesmän eller på annat sätt begränsad kategori av medborgare, kunna pedagogiska skäl tala för att samtliga inom specialförfattningens ämnesområde fallande förverkandeföremål noggrant och uttömmande förtecknas i författningen, även om beträffande några av dem SL 2: 17 st. 2 är tillämpligt. Såsom antytts vid behandlingen av reglerna om fosterfördrivande medel³ bör dock märkas, att av en sålunda konstruerad specialförfattning icke framgår, att i den mån SL 2: 17 st. 2 kan tillämpas förverkande kan ske utan att straffbelagd gärning begåtts, även om specialförfattningen stadgar att förverkande är gärningspåföljd. Vidare medför tillämpligheten av SL 2: 17 st. 2 att enligt st. 3 oskadliggörande kan träda i stället för förverkande.

När det gäller andra brottsverktyg än de absolut farliga, synas motiven för förverkande minska i styrka i samma mån som farlighetsgraden sjunker. Den fördel man avser att vinna med förverkandepåföljder av denna art är väl främst att gärningsmannen berövas resurser att fortsätta sin brottsliga verksamhet eller åtminstone den frestelse till sådan verksamhet, som ligger i innehavet av verktygen. Ju billigare och lättåtkomligare verktygen äro, desto mindre effekt har förverkandet. När gärningsmannen innehar flera föremål av samma slag som det förverkade, är påföljden ganska meningslös. Medan starka skäl kunna tala för att ett specialinrett smuggelfartyg förklaras

¹ Se om detta rättsfall ovan s. 116 samt Strahl i SvJT 1960 s. 189 f.

² Bedömningen av nu gällande regler om förverkande av smugglingsredskap kompliceras av att reglerna ej enbart syfta till att förebygga förnyad brottslig användning av redskapen utan även i viss mån innebära en ekonomisk sanktion, SOU 1959: 24 s. 219. I förslaget till lag om straff för varusmuggling m. m. har det brottsförebyggande syftet givits en mera dominerande ställning, KPr 1960: 115 s. 74.

³ Ovan s. 42.

förverkat, lärer förverkandet av vanliga smärre fiskredskap knappast kunna ha annan effekt än den eventuella pedagogiska verkan, som understundom anförts såsom motiv för förverkande.⁴

De i äldre doktrin framförda argumenten att förverkandeföremålet bär brottslighetens stämpel eller att dess utrotande är ett etiskt krav kunna knappast sägas vara rationella. Dessa och liknande motiv ha dock säkerligen ofta — medvetet eller omedvetet — föresvävat lagstiftaren.

I kap. III har anförts, att förverkande av hjälpmedel traditionellt användes inom vissa bestämda områden.⁵ Det skulle kunna övervägas att i en allmän lag med förverkandebestämmelser intaga en motsvarighet till regeln i SL 2: 17 st. 1 pkt 1. Mot en sådan generell regel talar likväl det sannolika i att förverkanderegler numera finnas införda i alla de författningar, där behov av hjälpmedelsförverkande visat sig föreligga. Göres hjälpmedelsförverkande generellt möjligt, kan utrymme för ett icke önskvärt godtycke uppstå. Det synes angeläget, att hjälpmedelsförverkande icke användes som ett bistraff utan endast där den med föremålet förbundna brottsrisken verkligen motiverar en indragning. Förverkandet skall alltså vara påkallat till förebyggande av brott.

En genomgång av de enskilda förverkandestadgandena har icke varit möjlig inom ramen för denna översiktliga utredning. Det är icke osannolikt, att de existerande reglerna om hjälpmedelsförverkande utan olägenhet skulle kunna reduceras i antal. Vidare är det troligt, att samma skäl, som i föregående kapitel anförts mot subsidiärt värdeförverkande i de fall, då brottsverktyg är oåtkomligt, kunna utgöra anledning att taga bort föreskrifter om subsidiärt värdeförverkande ur åtskilliga av de förverkandebestämmelser, som rikta sig mot brottsverktyg eller andra hjälpmedel vid brott.⁶

När det gäller annan farlig egendom än brottsredskap, kan man anlägga synpunkter, liknande dem som ligga till grund för SL 2: 17 st. 2. Bedömes egendom som så farlig, att den överhuvudtaget icke okontrollerat bör få förekomma i enskildas händer — något som kan tänkas vara fallet beträffande t. ex. radioaktiva ämnen och höggradigt farliga gifter — kan anledning finnas att helt frikoppla förverkandet från brottslig gärning. I viss mån fyller kriminalisering av innehav av farlig egendom samma funktion som förverkande oberoende av brottslig gärning. Rättsmekanismen kompliceras emellertid onödigtvis, om innehav av dylik egendom kriminaliseras främst för att till straffet skall kunna knytas en förverkandepåföljd. Är egendomen verkligt farlig, finnes det ej skäl att göra påföljden beroende av omständigheter, som hänföra sig till gärningsmannen.

Vid förverkandepåföljd, som riktar sig mot egendom, blir alltså egendo-

⁴ Jfr ovan s. 22.

⁵ Ovan s. 51.

⁶ Se ovan s. 105.

mens farlighet avgörande, när det gäller att taga ställning till frågan, huruvida påföljden bör bibehållas. Någon proportionalitet mellan gärningsmannens skuld och det av påföljden vållade lidandet behöver ej eftersträvas. Det är vidare utan betydelse, om gärningen innebär fullbordat brott eller allenast straffbart försök.

I samband med granskningen av reglerna i SL 2: 17 st. 1 om förverkande av brottsverktyg har tvekan anförts om det alternativa värdeförverkandets förmåga att göra en regel om sakförverkande mera effektiv.⁷ Där ifrågasattes, huruvida värdeförverkande i nämnvärd grad vore ägnat att avskräcka från undångömmande av saken eller från skenöverlåtelse i syfte att göra saken oåtkomlig för förverkande. När det gäller brottsverktyg av det slag, som avses i SL 2: 17 st. 1, blev resultatet, att värdeförverkandet icke ansågs förtjänt av att bibehållas. Det är dock icke säkert, att det alternativa värdeförverkandet genomgående kan utdömas i specialstraffrätten. Det måste här bli fråga om en bedömning från fall till fall. Resonemang motsvarande dem, som tidigare förts beträffande det alternativa värdeförverkandet i SL 2: 17 st. 1, kunna leda till en kraftig inskränkning av värdeförverkanden med syfte att hindra undandöljande och skenöverlåtelse.

Bedömningen av förverkandepåföljdens nödvändighet måste ske efter helt andra linjer, då förverkandet åsyftar att träffa gärningsmannens förmögenhet. Hit höra de stadganden, som i kap. III förtecknats under rubriken förverkande med syfte att reducera den brottsliga förmögenhet.⁷ Som tidigare nämnts står dylikt förverkande bötesstraffen nära. Vid jämförelse med dessa framträda dock flera med förverkandepåföljderna förknippade nackdelar. Också då partiellt förverkande är möjligt kan det vara svårt att vid bestämmande av påföljdens omfattning tillämpa principer liknande dem som komma till användning vid straffmätning. Verkställigheten av ådömd förverkandepåföljd blir helt beroende av den dömdes ekonomiska förhållanden. För den som har utmätningsbara tillgångar kan en förverkandedom innebära ekonomisk ruin. Detta torde icke minst gälla rörelseidkare.⁸ Den medellöse behöver däremot icke vidkännas ekonomiskt lidande. Väl kan det sägas, att detsamma i någon mån gäller om böter och den bötfällde (icke minst med tanke på frekvensen av villkorliga domar å förvandlingsstraff) samt i än högre grad om skadeståndspåföljden och skadevållaren. Man måste dock vid en jämförelse mellan förmögenhetsreducerande förverkande och skadestånd hålla i minnet, att vinningsförverkandet syftar till att drabba den vinningslystnad, som yttrat sig i brottslighet, medan skadeståndet huvudsakligen avser att försätta den skadelidande i ett läge, jämförligt med det som rådde, innan skadan inträffade. Att skadeståndets positiva, reparativa verkan in-

⁷ Se ovan s. 105.

⁸ Rättsfallet NJA 1958 s. 456 ger en antydning om vilka enorma belopp som kunna bli föremål för förverkandeanspråk. — Jfr även 22 § utskökningslagens promulgationsförordn.

träder ojämnt och lämnar många skadelidande utan ersättning utgör intet försvar för den negativa, förmögenhetsminskande förverkandepåföljdens slumpmässiga verkningar. Om sådant förverkande, vilket ju icke kan antagas ha tillkommit för att gagna statskassan, visar sig kunna drabba hårdare än de ordinära straffen, finnes det anledning att överväga, om icke användningen av förverkande bör inskränkas så långt som möjligt.

Förmögenhetsreducerande förverkande har främst ansetts äga den fördelen framför dagsbotsstraff, att man genom regler om förverkande trots sig kunna undvika, att den ekonomiska påföljden bleve alltför litet kännbar. Därtill har kommit, att förverkande ansetts ha en pedagogisk verkan genom sin direkta anknytning till den otillåtna vinningen eller till den egendom, som varit föremål för brottsligt förfarande.

Vad dagsbotsstraffets kännbarhet beträffar kan till en början sägas, att penningvärdets fall visserligen medfört en reell sänkning av straffets maximum men att detta maximum i praktiken mera sällan torde ha betydelse för påföljdens användbarhet. Dagsbotsstraffet har avsetts vara en reaktionsform, möjlig att anpassa efter den dömdes ekonomiska förhållanden. Den omständigheten, att ett brott medfört vinning, har icke annan inverkan på dagsbotsbeloppets storlek än som kan följa av att vinningen påverkar den dömdes ekonomiska ställning. Vid dagsbotssystemets införande uttalade föredragande departementschefen, att den riktiga metoden för indragning av orättmätig vinst vore förverkande.⁹

Skulle lagstiftaren finna, att ett stadgande om dagsbotsstraff medför risk för alltför lindrig ekonomisk bestraffning av en gärningstyp, finnes i första hand möjligheten att skärpa påföljden genom stadgande om ett visst minimi-antal dagsböter. Innebär en straffskala, upptagande enbart dagsböter, att det kan löna sig bättre för den brottslige att betala böter än att avstå från det förbjudna handlandet, kan straffskalan byggas ut med endera eller båda av påföljderna förverkande och frihetsstraff. Vid val mellan de båda sistnämnda påföljderna är att beakta, att frihetsstraff kan vara uteslutet på grund av brottstypens relativt ofarliga karaktär. Med hänsyn till förverkandepåföljdens mekaniska verkningar synes denna påföljd böra väljas först då enbart dagsböter äro otillräckliga och frihetsstraff i enlighet med vad nyss sagts icke finnes böra ingå i straffskalan.

Vilket värde som kan ligga i den andra av förverkandepåföljdens påstådda fördelar framför det okvalificerade dagsbotsstraffet, nämligen den pedagogiska verkningen, är vanskligt att avgöra. Det torde vara obestridligt, att förverkandepåföljden i det allmänna medvetandet så nära förbundits med

⁹ NJA II 1931 s. 15 f.; jfr NJA 1933 s. 719. — Ett exempel på att förverkandebestämmelser utan olägenhet kunna borttagas utgör tillkomsten av KF 27 maj 1960 om tillverkning och beskattning av malt- och läskedrycker (se ovan s. 62 not 97), vars förarbeten (KPr 1960: 148, BevU 1960: 58) ej innehålla någon annan kommentar till slopandet av förverkandebestämmelserna än att lagstiftningen moderniserats och förenklats.

vissa arter av specialstraffrättsliga lagöverträdelser, att den framstår som en självklar följd av överträdelsen. Det bästa exemplet härpå är antagligen förverkande av smuggelgods. Denna påföljd har gammal hävd, och man kan våga det antagandet, att förverkande av smuggelgods genom att dess omfattning i förväg kan beräknas avskräcker från brott på ett mera konkret sätt än vaga spekulationer om bötesbelopps sannolika storlek.¹⁰

När det här genomgående pläderas för en restriktiv användning av värdeförverkande, sker det med utgångspunkt från den ofta nästan godtyckliga utbredning påföljden fått inom speciallagstiftningen. Ej sällan har den ena men ej den andra av två näraliggande författningar stadgande om förverkandepåföljd. En ingående analys av sådana fall — som här ej är möjlig utan som torde få anstå till en eventuell översyn av de särskilda stadgandena — skulle antagligen giva vid handen, att dylika skiljaktigheter, om än ibland betingade av sakliga skäl, ofta helt enkelt bero på att lagskrivningssedvänjorna förändrats under den tid, som förflutit mellan de olika författningarnas tillkomst. För de rättstillämpande myndigheterna och i än högre grad för allmänheten är det icke tillfredsställande, att av två likartade förseelser, som båda medföra bötesstraff, den ena därjämte föranleder ett långt mera kännbart förverkande.¹¹ Bekant var den under senaste kristid rådande ojämnheten i påföljder för överträdelser av skilda byggnadsreglerande föreskrifter: byggande i strid med bestämmelser i byggnadsstadgan (nu byggnadslagen) kunde förutom dagsböter medföra skyldighet att undanröja eller ändra det utförda, användning av virke i strid med ransoneringsförfattningar medförde förutom böter förverkande, medan brott mot lagen om tillståndstvång för byggnadsarbete sällan föranledde strängare straff än dagsböter (straffskalan omfattade dock även fängelse).

En samlad rättspolitisk bedömning av förverkandeinstitutet försvåras i hög grad av institutets oenhettliga karaktär. Det kan ifrågasättas, om man över huvud taget kan tala om förverkande som ett självständigt rättsinstitut.

¹⁰ Av intresse är, att i dansk rätt förverkande numera avskaffats som påföljd för smuggling. Reformen är emellertid icke fullt så radikal som den i förstone kan te sig ur svensk synvinkel. Visserligen stadgas enbart böter som straff för smuggling, men dels kunna böterna sättas till högre belopp än svenska dagsböter, dels skall beslagttaget smuggelgods utgöra säkerhet för böternas betalning. Det är därför sannolikt, att straffet i realiteten icke kommer att skilja sig mycket från förverkande med möjlighet till partiell reduktion. Se lov nr 1 af 28/1 1959, NTfK 1959 s. 59, Per Lindegaard i Juristen 1958 s. 639; jfr SOU 1959:24 s. 217 f.

¹¹ Ett exempel på hur förverkandepåföljden kan utvidgas lämnas i lag 20 mars 1959 om köttbesiktning m. m. Denna lag ersatte lag 11 maj 1934 ang. köttbesiktning och slakthus, vilken lag ej innehöll någon förverkandebestämmelse. Sådana bestämmelser finnas emellertid i KK 30 nov. 1934 ang. kontroll vid införsel av köttvaror till område med köttbesiktningstvång. Veterinärstyrelsen, som utarbetade förslaget till 1959 års lag, gjorde anmärkning mot denna olikhet i fråga om påföljder samt upplyste, att förhållandet givit anledning till tvistigheter mellan åklagarmyndighet och hälsovårdsnämnd. På veterinärstyrelsens inrådan försågs även köttbesiktningsslagen med förverkandebestämmelser, KPR 1959:11 s. 74 f.

I vart fall är det, såsom framställningen i kap. IV torde ha givit vid handen, vanskligt att avgränsa institutet mot andra mer eller mindre likartade ekonomiska brottspåföljder. Gränsdragningen kan icke undgå att bli präglad av godtycke.

I det föregående ha bristerna hos förverkande flera gånger vidrörts. Utredningens bestämda uppfattning är att förverkandepåföljder av lagstiftaren alltför ofta knutits till förbjudna handlingssätt och att en inskränkning av förverkandeinstitutets användning är eftersträfvansvärd. Skarpast framträda missförhållandena i fråga om förverkande med förmögenhetsreducerande syfte. Sådant förverkande är en ur kriminalpolitisk synpunkt väsentligt mindre smidig påföljd än dagsböter. Den tveksamhet som i lagstiftning och rättstillämpning yppats om den utsträckning i vilken tredje man bör kunna drabbas av förverkandepåföljder har skapats en rättsosäkerhet, som ingalunda bidragit till den pedagogiska verkan dessa påföljder antagits medföra.

Sammanfattningsvis kan om förmögenhetsreducerande förverkandes användningsområde sägas, att påföljden ej bör införas eller bibehållas annorstädes än där man är övertygad både om att straffhotet behöver förstärkas och om att detta icke kan ske med användning av vanliga straffarter.

Lika kraftig kritik kan ej riktas mot förverkande, som föranledes av föremåls fysiska egenskaper. Också här synes emellertid institutet ha en tendens att breda ut sig längre än som i och för sig motiveras av rena säkerhetssynpunkter. En sammanblandning av sådana synpunkter med föreställningar om förverkandes straffskärpande effekt har nog stundom lett till att påföljden tillgripits även i sammanhang, där den icke varit absolut nödvändig.

B. Användningen av normerade böter

Samma invändningar som gjorts mot förverkande med syfte att reducera förmögenhet kunna också riktas mot normerade böter. Dessas användningsområde har under de senaste decennierna kommit att väsentligen begränsas till deklaraionsbrott och vissa smugglingsbrott. Beträffande smugglingsbrotten har beslut fattats om att dagsböter skola ersätta de där kvarstående normerade böterna.¹² Det ursprungliga förslaget att såsom påföljder i skattestrafflagen använda dagsböter och frihetsstraff torde icke kunna betraktas som aktuellt, trots att de i kommittébetänkandet till stöd för förslaget anförda skälen fortfarande kunna åberopas.¹³ Möjligen skulle man kunna överväga att införa dagsbotssystemet och använda den kompletterande påföljden straffskatt ej blott vid frihetsstraff utan också då ett efter vanliga grunder utmätt dagsbotsstraff finnes utgöra en otillräcklig repression. Visserligen skulle i sådana fall den ekonomiska brottspåföljden klyvas i två på skilda

¹² KPr 1960: 115 s. 67 f.; jfr vidare ovan s. 52 not 55.

¹³ Se ovan s. 84 f.

sätt etiketterade delar. Detta är emellertid icke något annat än vad som sker i de talrika fall, där dagsböter jämte penningförverkande ådömes. Sannolikt skulle dagsbotsstraffet i flertalet fall vara fullt tillräckligt, och straffskattepåföljden finge då blott karaktär av ett reservkorrektiv. Kanske borde straffskattepåföljden reserveras för uppsåtliga brott. Vårdslös deklaration är i motsats till falskdeklaration genom att uppsåt ej kräves icke konstruerat som ett snikenhetsbrott. Att i praktiken åtskilliga fall av falskdeklaration på grund av svårigheten att fastslå förekomsten av uppsåt bliva rubricerade som vårdslös deklaration motiverar icke att påföljden också för fall av ren vårdslöshet utformas så som om vinningslystnad vore brottsanledning.

Liksom förmögenhetsreducerande förverkande ha normerade böter ansetts framför dagsbotsstraff äga fördelarna av strängare repression och av pedagogisk verkan. De kritiska resonemang, som här ovan förts beträffande förmögenhetsreducerande förverkande, äga motsvarande tillämpning beträffande de normerade böter.

Om normerade böter skola bibehållas såsom straff för deklaraionsbrott, måste frågan om straffmätningen vid brottskonkurrens lösas på ett sätt, som förhindrar uppenbart stötande konsekvenser av nu gällande regler. Att sådana konsekvenser kunna uppstå visar rättsfallet NJA 1958 s. 304. Där dömdes en arbetsgivare, som underlåtit att insända löneuppgifter beträffande 34 anställda i syfte att bereda dessa möjligheter att undandra sig skatt, för medhjälp till falskdeklaration till 34 särskilda bötesstraff, vart och ett av dem å lika stort belopp som det straff vartill vederbörande falskdeklarant dömts. De arbetsgivaren sålunda ådömda bötesstraffen utgjorde tillhopa 14 300 kr.^{13a} Enligt 2 § första stycket särskilda böteslagen gäller nämligen, att vad i 4 kap. SL stadgas om ådömande av gemensamt straff vid sammanträffande av brott ej skall tillämpas i fråga om brott, som finnes förskylla normerade böter. Det torde finnas anledning att överväga huruvida denna regel bör bibehållas. I varje fall synes dess existensberättigande vara tvivelaktigt i det fall att brotten äro av samma slag.^{13b} Ett accepterande av det ovan framkastade förslaget om dagsböter i kombination med straffskatt såsom påföljd för deklaraionsbrott skulle undanröja icke blott det genom nyssnämnda rättsfall exemplifierade problemet utan också svårigheterna att utmäta straff för den som i egenskap av företrädare för juridisk person gjort sig skyldig till deklaraionsbrott, eftersom straffskattepåföljden i motsats till vad som enligt gällande rätt är fallet borde kunna riktas också mot annan än fysisk person.

I förslaget till lag om straff för varusmuggling m. m. föreslås normerade böter ersatta av dagsböter och penningböter. Redan vid behandlingen år 1949 av förslaget till lag om olovlig varuutförsel gjorde första lagutskottet anmärk-

^{13a} Se även NJA 1959 s. 597.

^{13b} Jfr SOU 1937: 24 s. 70 f. och 1956: 55 s. 320 f.

ning mot att bötesstraff för olovlig utförsel och för olovlig införsel skulle utmätas efter olika grunder. I det betänkande, som ligger till grund för förslaget till lag om straff för varusmuggling, framhålls, att konfiskations-synpunkten i själva verket tillgodoses i dubbel måtto, om ett bötesystem, anordnat för att tjäna ett konfiskatoriskt syfte, tillämpas vid sidan av bestämmelser om förverkande, vilket i de flesta fall sträcker sig vida längre än till vinningen av det brottsliga handlandet. För smugglingsbrottens del kunde normerade böter icke i någon mån tillgodose det av sociala rättvisehänsyn betingade önskemålet, att bötesstraffet anpassas efter den sakfällades betalningsförmåga.¹⁴

Beträffande verkningarna av normerade böter kan ytterligare framhållas, att de kunna drabba ställföreträdaren för en juridisk person med en i jämförelse med ställföreträdarens ekonomiska förhållanden förkrossande styrka redan då deklaraionsbrott begåtts utan uppsåt.¹⁵

Åtskilligt talar alltså för att normerade böter liksom förverkande komma till så sparsam användning som möjligt. Också användningen av normerade böter synes böra inskränkas till att få karaktären av en nödfallsutväg, då dagsböter och frihetsstraff icke ensamma kunna begagnas som påföljder av brott i vinningssyfte.¹⁶

C. Brister hos de nu gällande förverkandereglerna

Innan förslag till ändringar i de specialstraffrättsliga författningarnas förverkanderegler kunna utarbetas, är det angeläget att söka närmare utreda, vilka brister som vidlåda själva reglerna. De väsentliga bristerna kunna grupperas på följande sätt:

Reglerna äro *splittrade*. De återfinnas utströdda i ett mycket stort antal författningar. Åtskilliga av dessa ha högst speciell karaktär och snävt begränsade tillämpningsområden.¹⁷ Icke blott i strafflagen utan även inom specialstraffrätten synas förverkandereglerna efter hand ha vunnit vidsträcktare tillämpningsområde.¹⁸ Beståndet av regler — om något sammanhängande

¹⁴ L'U 1949: 37 s. 9, SOU 1959: 24 s. 192 ff., KPr 1960: 115 s. 67 f.

¹⁵ Se t. ex. det ovan s. 102 not 66 anmärkta målet NJA 1958 C 850.

¹⁶ Vid den femte nordiska kriminalrättskonferensen år 1950 rådde enighet om att normerade böter såvitt möjligt borde undvikas. Från svensk sida (Schlyter, Strahl) framhölls dock, att med hänsyn till de svenska reglerna om bötesmaxima det i särskilda fall kunde föreligga behov av normerade bötesstraff, även om sträng återhållsamhet borde iakttagas, NTfK 1950 s. 261.

¹⁷ Såsom ovan s. 48 nämnts har under de senaste åren i flera fall specialbestämmelser förts samman i författningar med större räckvidd. Exempel på kvarstående splittrade bestämmelser utgöra särreglerna om fiske, se ovan s. 52 med not 58.

¹⁸ Förverkandereglerna ha ibland visat benägenhet att »smitta ned» närliggande eller nytillkommande författningar, se t. ex. s. 69 (ang. lagen om allmänna sammankomster samt allmänna ordningsstadgan) och samma s. not 27 (lagen om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet).

system kan man som tidigare nämnts knappast tala — är svåröverskådligt, vilket tillräckligt tydligt torde framgå av försöket till systematisering i kap. III.

Förverkandelagstiftningen är ofta *inkonsekvent*. Ej sällan förekommer det att förverkanderegler, som kunna komma att tillämpas bredvid varandra, äro utformade på skilda sätt.¹⁹ Likaså då det gäller varandra närliggande författningar med och utan förverkanderegler torde anledningen oftast vara, att olika uppfattningar rått vid skilda tidpunkter, i detta fall om hur påföljden bort konstrueras för att bäst tjäna sitt syfte. Särskilt påtagliga äro de inkonsekvenser, som begåtts vid val mellan obligatoriskt och fakultativt förverkande.²⁰ Till icke ringa del torde bristerna i konsekvens också bero på reglernas ovan anmärkta svåröverskådlighet, som gjort det vanskligt att infoga nya regler i serien av tidigare existerande.

Reglerna äro *ofullständiga* och *oklara*. Framför allt de förverkandebestämmelser, som tillkommit före 1948 års strafflagsreform, äro ofta ytterst kortfattade och lämna inga eller alltför otydliga svar på de allmänna frågor, som uppkomma vid tillämpningen av förverkandebestämmelserna.²¹ Oftast eller alltid saknas motsvarigheter till åtskilliga för de vanliga straffarterna gällande regler, såsom t. ex. rörande förvandling, kumulation eller absorption vid konkurrens, verkställighetspreskription, straffmyndighet och verkan av den brottsliges död. Efter tillkomsten av 1948 års strafflagsregler ha dessa i allmänhet beaktats vid utformningen av specialstraffrättsliga förverkanderegler.²² I icke ringa utsträckning ha emellertid avvikelser från strafflagsreglerna gjorts.²³ Sålunda saknas i stor omfattning regler om skydd för sak-

¹⁹ Se t. ex. betr. förhållandet mellan SL 2:17 st. 2 och specialstraffrättsliga regler om förverkande av absolut farlig egendom ovan s. 42 (fosterfördrivningsmedel) och 55 (forslingsredskap vid smuggling). — Inkonsekvensen i den växlande förekomsten av regler om förpackningsförverkande (se ovan s. 45, 49, 64, 73) är sannolikt blott skenbar; av att regler om förpackningsförverkande saknas kan icke utan vidare dragas den slutsatsen, att förpackning icke skulle få förklaras förverkad (jfr s. 45 not 22). — Regleringen av värdeförverkande som subsidiärt alternativ till sakförverkande kan däremot ofta betecknas som inkonsekvent, se ovan s. 45, 49, 64, 72. I än högre grad gäller detta det ovan i olika sammanhang diskuterade förhållandet mellan straffdom och förverkande, se för specialstraffrättens del s. 64 med not 3 (brännvinstillverkningsförförordningen) samt s. 70 (jakt- och fiskelagstiftningen), jfr även nedan s. 148 med not 24.

²⁰ Se ovan s. 45 f., 49 f., 64 f., 73 ff.

²¹ Se t. ex. ovan s. 60 f. (bestämmelserna om förverkande av muta i lagen om illojal konkurrens).

²² Exempel på att äldre bestämmelser reviderats med SL 2:16 och 17 som mönster redovisas ovan s. 54 (smuggelförfattningarna, fiskeförfattningar). Redigeringen av förverkandebestämmelser, som tillkommit efter 1948, har nödvändiggjort omarbetning, se ovan s. 64 (brännvinstillverkningsförförordningen), 70 not 31 (valutaförförordningen).

²³ Flera exempel ha anförts i kap. III, se s. 49 not 42 (KK ang. införsel av växter m. m.), s. 64 not 3 (brännvinstillverkningsförförordningen), 73 (ang. avvikelser i fråga om undantag från förverkandepåföljd). Jfr även s. 60 (angående förhållandet mellan SL 2:16 st. 2 och förmögenhetsreducerande förverkande i specialstraffrätten) samt de å s. 76 återgivna uttalandena.

rättshavare och godtroende förvärvare. Ett ingående studium av varje särskild bestämmelse och dess tillämpning erfordras för bedömning av frågorna huruvida de gjorda avvikelserna varit nödvändiga och om de utgöra hinder mot att vederbörande bestämmelse ersättes av en generell specialstraffrättslig förverkanderegeln.

I en speciell fråga råder betydande oklarhet, utan att detta i och för sig beror på att reglerna äro alltför knapphändigt avfattade, nämligen beträffande huruvida straffdom eller allenast straffbelagd gärning kräves för att förverkande skall inträda.²⁴ De försök att skingra oklarheten på denna punkt, som gjorts i praxis och doktrin, ha icke lett till något allmänt godtaget resultat. En annan fråga, där anmärkningsvärd oklarhet råder, gäller hos vem förverkande kan ske.²⁵ Också i andra hänseenden råder oklarhet ej sällan beroende på de speciella förverkanderegelnas tidigare anmärkta ofullständighet.²⁶

Vid övervägande av tänkbara botemedel mot de anförda bristerna kunna följande synpunkter anläggas.

När det gäller reglernas *splittring*, vore givetvis det mest radikala medlet att låta de otaliga speciella reglerna ersättas av en enhetlig lagstiftning, antingen i den formen att SL 2: 16 och 2: 17 st. 1 efter överarbetning gjordes tillämpliga även utanför strafflagens område eller så, att specialstraffrättens förverkanderegler samlades i en allmän lag av samma typ som särskilda böteslagen. Hurwitz har för dansk rätts del icke ställt sig avvisande till tanken på en generell strafflagsbestämmelse, ersättande samtliga specialregler om förverkande. Han anser en gemensam nordisk lagstiftning på detta område både möjlig och önskvärd.²⁷

SVårigheterna vid försök att genomföra vidsträcktare generella lagregler torde främst vara två:

För det första lär det knappast vara möjligt att i lagtext draga en klar gräns mellan vad som skall anses utgöra förverkande och vad som i kap. IV betecknats som förverkandeliknande påföljder. De speciella författningarnas språkbruk är alltför vacklande för att hänvisning till lagbestämmelser, som stadga förverkande, skall kunna göras. Även om den vanskliga uppgiften att giva en legaldefinition av förverkande kunde lösas i en gemensam förverkandelag, skulle förmodligen en sådan lags tillämpningsområde ändå icke bli klart. Väl kan det mot utredningens förslag att i en strafflagsparagraf (2 kap.

²⁴ Se ovan s. 44, 48 f., 54 f., 63 f., 70 f.

²⁵ Se ovan s. 46 f., 49, 56, 58 f., 65 f., 75 ff.

²⁶ Exempel på sådan oklarhet lämna de fakultativa reglernas olika uttryck för angelägenhetsgraden (se s. 73 f.), stadganden om att förverkande må underlåtas, där förseelse skett »av förbiseende» (s. 46 med not 27) samt valet mellan sakförverkande och värdeförverkande, där ej subsidiaritet är stadgad (s. 61 med not 90).

²⁷ NJM bil. IV s. 3.

17 a §) giva för allmänstraffrättsligt och specialstraffrättsligt förverkande gemensamma regler invändas, att samma problem uppkommer även där. Möjligheten att tillämpa varje särskild regel i 2 kap. 17 a § analogiskt, där den ej med säkerhet är direkt tillämplig, torde dock i praktiken undanröja dessa svårigheter.

För det andra användes förverkande i sakligt så vitt skilda sammanhang, att det torde vara mycket svårt att framleta principer, förtjänta av så vidsträckt giltighet att de med fördel skulle kunna inskrivas i en allmän förverkandelag. I åtskilliga fall är det antagligen icke lämpligt att mildra sådana förverkanderegler, som avsiktligt gjorts strängare än strafflagsreglerna. Det finnes därför risk för att generella bestämmelser måste få sådan utformning, att området för förverkande av strängare typ vidgas.

Möjligen skulle dock en översyn av de speciella förverkandebestämmelserna kunna kombineras med en lagstiftning, upptagande subsidiärt gällande regler. En sådan lagstiftning torde emellertid icke kunna undgå att bli tekniskt komplicerad och därför svåröverskådlig.

Även om det befinnes omöjligt eller olämpligt att utvidga strafflagsreglerna till att gälla också inom specialstraffrätten eller att skapa en särskild förverkandelag, förefaller det att vara både möjligt och lämpligt att fortsätta längre på den väg, som beträffs, då ansvars- och förverkandebestämmelser rörande smuggling, fiske samt införsel av djur och växter gjorts till föremål för systematisk bearbetning. Härvidlag är det emellertid av betydelse, att ändringar i gällande förverkandebestämmelser förutsätta noggrann kännedom om de faktiska förhållanden, till vilka bestämmelserna hänföra sig. Sådan kännedom kan svårigen vinnas av ett förslagsställande organ annat än efter ingående samråd med sakkunniga instanser. En tänkbar väg vore att en allmän översyn av speciella förverkandebestämmelser gjordes under samarbete mellan justitiedepartementet och de departement, inom vilkas verksamhetsområden förverkandebestämmelser kunna komma till användning. Vid en dylik översyn skulle kunna övervägas dels i vad mån existerande förverkandebestämmelser äro nödvändiga, dels i vilken utsträckning sådana bestämmelser kunna sammanföras eller eventuellt ersättas med hänvisningar till förverkandebestämmelser i mera centrala författningar. Inom ramen för denna kartläggande utredning är en sådan översyn icke möjlig att göra.

Också metoden med sammanslagning av detaljbestämmelser till mera vidsträckta stadganden har emellertid begränsad räckvidd. Ett stort antal olikartade förverkandebestämmelser skulle ändå komma att stå kvar var för sig, icke minst i näringsreglerande lagar. Dessutom kan en övergång till regler med vidsträcktare tillämpningsområde föra med sig, att utrymmet för användning av förverkande utvidgas på ett icke önskvärt sätt. Vidare bör observeras, att förverkandebestämmelserna i allmänhet icke torde kunna brytas ut ur de författningar, i vilka de äro inskrivna. De kunna då icke samman-

föras annat än samtidigt med de lagregler, till vilka de äro knutna såsom sanktionsregler.

Inkonsekvenserna i gällande förverkandelagstiftning kunna ej heller undanröjas utan ingående granskning av varje särskild författning. Till den del den bristande konsekvensen består i att förverkande blott stadgats i några av flera likartade författningar ha antagligen endast vederbörande förvaltande myndigheter tillräcklig erfarenhet för att kunna bedöma i vilken utsträckning förverkandepåföljder äro nödvändiga. En översyn av lagstiftningen försvåras härvid av att övervakande myndigheter knappast kunna väntas vara positivt inställda till författningsändringar, som — med större eller mindre fog — kunna befaras minska övervakningens effektivitet.

De inkonsekvenser, som bestå i att närliggande förverkandebestämmelser utformats på skilda sätt, kunna lättare bortopereras vid en rent lagteknisk översyn av de skilda författningarna, eventuellt kompletterad med utfärdande av en särskild förverkandelag. Också i sådant fall behövs emellertid samarbete med sakkunniga administrativa myndigheter.

Förverkandereglernas *ofullständighet* skulle lättast kunna avhjälpas genom en generell, eventuellt subsidiär lagstiftning. Särskilda omskrivningar av varje enskild författnings regler skulle icke oväsentligt tynga dessa författningar. Denna metod har dock tillämpats vid översyn av speciella fiskeförfattningar i samband med fiskeristadgans tillkomst. Anses en generell lagstiftning ej möjlig att genomföra, återstår ingen annan utväg än att förbättra de speciella förverkandereglernas kvalitet genom en revision av de särskilda stadgandena. Därvid bör i görligaste mån bestående *oklarhet* undanröjas, icke minst vad beträffar förhållandet mellan straffbelagd gärning, straff och förverkandepåföljd.

En successiv revision av förverkanderegler i specialstraffrätten i samband med omskrivning av de författningar, i vilka reglerna finnas intagna, skulle i någon mån gynnas av att dessa författningar i stor utsträckning skrivas om med något decenniums mellanrum. En blick på den vid betänkandet fogade kronologiska förteckningen över författningar med förverkandebestämmelser (se nedan s. 181 ff.) visar, att det aktuella författningsbeståndet till stor del är av sent datum. Man måste dock räkna med att ett mindre antal författningar kommer att kvarstå oreviderade under lång tid och att det därför vid en successiv revision kommer att dröja åtskillig tid innan samtliga med förverkandebestämmelser utrustade författningar blivit föremål för översyn.

D. Generellt tillämpliga lagregler

a. En undersökning av möjligheterna att åtminstone på vissa punkter giva generellt tillämpliga regler kan lämpligen inledas med en översikt över *redan existerande eller föreslagna dylika regler*.

Då för strafflagens del generella förverkanderegler infördes 1948, var som tidigare nämnts tanken att flera av dessa skulle bli antingen direkt eller analogiskt tillämpliga utanför strafflagen. De rekommendationer i denna riktning, som gjordes under förarbetena, ha dock icke helt följts av praxis. Medan SL 2: 17 st. 2 tillämpats å farliga hjälpmedel vid brott inom specialstraffrätten, har tvekan rått om gränserna för analogisk tillämpning av SL 2: 18, 5: 13 st. 2 och 5: 19 a.

1. Den enda nu gällande förverkanderegeln, som otvivelaktigt har generell giltighet, är SL 2: 17 st. 2. Också här har emellertid tvekan yppats om regelns räckvidd. Ej blott det tidigare omnämnda rättsfallet NJA 1958 s. 547 bär vittne härom. Även under förarbetena till den 1959 genomförda lagstiftningen mot stiletter framfördes olika uppfattningar i frågan huruvida stickvapen av dylikt slag skulle kunna förklaras förverkade jämlikt SL 2: 17 st. 2.²⁸ På åklagarhåll bedömes tydligen utsiktarna till sådan förverkandeförklaring som så små, att domstolsprövning av frågan veterligen ej begärts.

Såsom nämnts i detta kapitels första avsnitt, finnes det anledning att överväga, huruvida vissa specialstraffrättsliga regler om förverkande av utpräglat farliga brottsverktyg kunna anses berättigade till självständig existens vid sidan av SL 2: 17 st. 2. I vart fall bör vid ny- eller omskrivning av regler om redskapsförverkande undersökas, om icke sistnämnda lagrum erbjuder tillräcklig täckning för de fall, då förverkande är oundgängligt.

2. De vidlyftiga reglerna i SL 2: 17 st. 1 om skydd för tredje man vid förverkandeförklaring ha mer eller mindre fullständigt efterbildats i flera efter 1948 års strafflagsändringar tillkomna författningar. Just reglernas omständlighet synes emellertid ha gjort, att lagstiftaren tvekat att låta dem tynga detaljförfattningarnas text. En reglering av dessa ganska komplicerade spörsmål kan emellertid knappast undvaras. I det i föregående kapitel intagna utkastet till strafflagstext ha i 2 kap. 17 a § st. 1 och 2 intagits regler, som torde kunna tillämpas också beträffande specialstraffrättsliga förverkanden.²⁹ Vissa mot dessa generella regler svarande särbestämmelser skulle i samband med de generella reglernas antagande kunna utrensas. Det kan dock tänkas, att det i speciella fall kan vara önskvärt att ha en förverkandepåföljd, som i större omfattning drabbar tredje man. Så kan kanske vara förhållandet vid förverkande av egendom, som står på gränsen till absolut farlig egendom utan att dock kunna föras in under beskrivningen i SL 2: 17 st. 2. För dylika fall möter emellertid intet hinder mot att i den speciella författningen intaga strängare särregler.

3. Generell giltighet inom specialstraffrätten torde vidare kunna givas åt de föreslagna reglerna i SL 5: 19 a och 5: 20 om preskription av förverkandeta-

²⁸ KPr 1959: 158 s. 6, 11.

²⁹ Se ovan s. 100 f., 109, 130 f., 134 f.

lan och ådömd förverkandepåföljd. Reglerna ha närmare motiverats i kap. V.³⁰

4. Slutligen har i 2 kap. 17 a § st. 3 föreslagits ytterligare en regel, som bör kunna tillämpas över hela förverkandefältet, nämligen att förverkad egendom, om ej annat är föreskrivet, skall tillfalla kronan. Anses det ur lagteknisk synpunkt olämpligt att låta den föreslagna SL 2: 17 a erhålla giltighet också utanför strafflagen, kan motsvarande stadgande insättas i lag 20 april 1951 med vissa bestämmelser om böter och viten, vars text då skulle kunna utökas på följande sätt:

Böter skola, om ej annat är föreskrivet, tillfalla kronan. Vad nu sagts skall även gälla *förverkad egendom och dess värde samt viten*, som utdömas på grund av myndighets föreläggande eller omedelbart på grund av lag eller författning.

Lagens rubrik måste i så fall ändras till att avse »böter, *förverkad egendom* och viten» (eller eventuellt »böter *m. m.*»). Möjligen kan det vacklande språkbruket i specialförfattningarna, där det också talas om förbruten egendom etc., vålla vanskligheter. Under senare år synes emellertid termen förverkande ha trängt undan andra synonyma ord. Det finnes därför knappast anledning att antaga, att den föreslagna lydelsen av 1951 års lag icke skulle kunna täcka alla nytillkommande förverkandestadganden.

Härmed äro gällande samt tidigare föreslagna generella regler inventerade. Det kan ifrågasättas, huruvida icke ytterligare några regler angående förverkande skulle kunna givas generell giltighet. Det skulle då vara fråga om regler, som icke lämpligen kunna inskrivas i strafflagen utan som, om de antagas, måste beredas plats i en särskild lag. I föregående avsnitt har tanken på en förverkandelag av samma typ som särskilda böteslagen framkastats. En sådan lag blir erforderlig, därest man icke godtager förslaget att låta SL 2: 17 a vara tillämplig även utanför strafflagsbrottens område. Den särskilda förverkandelagen skulle i så fall innehålla stadganden motsvarande de för SL 2: 17 a, eventuellt också 5: 19 a och 5: 20, föreslagna. SL 2: 17 st. 2 kunde möjligen flyttas från strafflagen till den särskilda lagen. Vidare torde regeln i SL 2: 17 st. 3 om att rätten i stället för att förklara egendom förverkad äger föreskriva åtgärd till förebyggande av missbruk kunna förtjäna att upphöjas till generell regel också såvitt angår specialstraffrättsliga sakförverkanden.

b. Dessutom framläggas här (utan paragrafnumrering) *förslag till ytterligare generella lagregler*.

1. Den allvarligaste anmärkning, som riktats mot de specialstraffrättsliga förverkandereglererna i deras nuvarande utformning är utan tvekan den, att obligatoriskt förverkande icke sällan träffar den enskilde orimligt hårt. Förhållandet har påtalats upprepade gånger, senast i anledning av det uppmärk-

³⁰ Se ovan s. 117 ff., 131 f., 136 f.

sammade rättsfallet NJA 1958 s. 267.⁸¹ Att Kungl. Maj:t nådevägen kunnat förhindra att ur billighetssynpunkt alltför stötande domar verkställts utgör icke någon anledning att ej genom lagstiftning söka undanröja hindren för en rimlig rättsskipning på detta område.

I de fall, då tillämpningen av obligatoriska förverkandebestämmelser väckt uppeende, torde det i allmänhet ha varit fråga om kristidsförseelser eller tullförseelser. De förra sakna för närvarande aktualitet, och beträffande de senare kommer den nya lagen om straff för varusmuggling m. m. att medföra, att reglerna om smugglingsförverkande bli fakultativa.

Obligatoriska förverkanderegler finnas emellertid, såsom beskrivits i kap. III, utspridda i ett stort antal författningar. Åtminstone då det gäller mindre författningar med tämligen begränsat tillämpningsområde är det ej säkert, att lagstiftaren gjort en avvägning av skälen för och emot fakultativt förverkande. Framför allt i äldre författningar ha ganska regelbundet valts ordalag, som icke lämna utrymme åt domstolen att pröva huruvida och i vilken omfattning förverkande bör följa på den brottsliga gärningen.

Åsikten att en förverkanderegler endast i undantagsfall bör vara helt obligatorisk torde numera vara allmänt omfattad. De obligatoriska förverkanderegler, som förekomma i de senaste årens författningar, synas antingen vara överflyttade i oförändrat skick från äldre författningar eller utformade i anslutning till redan existerande obligatoriska regler, främst då de i smuggelförfattningarna givna. Man kan hoppas, att det efter slopandet av de obligatoriska smuggelförverkandena icke kommer att utfärdas nya obligatoriska regler annat än i de sällsynta fall, då föremålen för sakförverkande kunna vara av så farlig art, att det överhuvud icke får ifrågakomma att förverkandepåföljd ej ådömes.

Emellertid måste man räkna med att obligatoriska regler under lång tid framåt komma att finnas kvar i författningsmaterialet. En möjlighet vore att gå igenom alla existerande regler av detta slag och undersöka, om författningstexterna skulle kunna ändras därhän, att reglerna såvitt möjligt gjordes fakultativa. Ett sådant revisionsarbete bleve dock vidlyftigt och tungrott, då det måste bedrivas under samråd mellan olika departement, andra myndigheter och enskilda organ. En lättare framkomlig väg synes vara att i en särskild förverkandelag intaga en bestämmelse med det innehåll, som här nedan föreslås. Med stöd av en dylik bestämmelse skulle domstolen i varje fall av förverkande ha möjlighet att pröva såväl om förverkandepåföljd alls bör inträda som, därest den finnes böra ådömas, vilken omfattning den bör ha.

Väl kunna vissa betänkligheter yppas mot att på detta sätt genom en generell bestämmelse ingripa i en icke närmare bestämd krets av materiella reg-

⁸¹ Se om detta rättsfall SOU 1959:24 s. 141 ff., 159 f., KPr 1960:115 s. 152, Strahl i SvJT 1960 s. 191, motion I:163 av herr Alexanderson vid 1959 års riksdag samt L'U 1959:20.

ler. Det måste emellertid kraftigt understrykas, att — oaktat vad som tidigare sagts om det önskvärda i att förverkandepåföljden användes sparsamt — avsikten med den regel som föreslås, icke är att i stillhet söka avskaffa förverkande som brottspåföljd. Huruvida förverkande skall bibehållas, måste överbägas särskilt för varje författning efter hörande av sakkunniga myndigheter och andra berörda organ. I lagtexten markeras uttryckligen att, då förverkandepåföljd enligt vederbörande författning är obligatorisk, påföljden måste vara uppenbart obillig för att förverkande delvis eller helt skall få underlåtas. Särskilt i de fall, då förarbeten eller andra tolkningshjälpmedel tyda på att bestämmelsen avsiktligt gjorts obligatorisk, måste givetvis stora krav ställas på de omständigheter, som skola kunna medföra tillämpning av den föreslagna undantagsregeln.

Utredningen föreslår följande lydelse:

I lag eller författning föreskriven förverkandepåföljd må ej ådömas i den mån det är uppenbart obilligt.

2. Principen att förverkande av sak inkluderar förpackning o. d. anses såsom nämnts i kap. III gälla även i de fall, där den ej uttryckligen nämnts. Med hänsyn därtill kan det kanske förefalla överflödigt att införa en generell lagregel härom. Därest en särskild förverkandelag utfärdas, torde dock en bestämmelse sådan som den här nedan föreslagna kunna förebygga, att vid tillämpningen av de specialstraffrättsliga bestämmelser, som uttryckligen stadga förpackningsförverkande, motsättningsvis slutas, att sådant förverkande ej får ske utan författningsstöd.

Bestämmelsen har utformats så, att förpackningsförverkande icke skall vara en obligatorisk följd av att själva varan förklaras förverkad. Detta innebär ett avsteg från den sedvanliga formuleringen av bestämmelser om förpackningsförverkande. Det är ingalunda osannolikt, att förpackningar kunna ha ett förhållandevis högt värde. Är det då t. ex. fråga om egendom, som förklaras förverkad på grund av sina farliga egenskaper och som antingen skall förstöras eller lätteligen kan förvaras på annat sätt, kan det te sig obilligt att låta ägaren mista ej blott varan utan även förpackningarna.

Bakom den föreslagna lydelsen ligger jämväl tanken att, då förpackning förverkas jämte egendomen, domstolen uttryckligen bör angiva detta i domslutet.

Om en generell bestämmelse med följande innehåll införes, skulle de särskilda bestämmelserna om förpackningsförverkande kunna utmönstras ur specialförfattningarna:

Förklaras egendom förverkad må ock emballage eller kärl, vari egendomen förvaras, förklaras förverkat.

c. Slutligen må två frågor nämnas, där utredningen övervägt huruvida reg-

lering skulle kunna ske genom generella bestämmelser, men på nedan angivna skäl avstått från att framlägga förslag om sådana bestämmelser.

1. Den ena frågan gäller det förhållandet, att talrika specialstraffrättsliga stadganden icke uttryckligen angiva vilket *subjektivt rekvisit* som erfordras.³² Ansvar kan inträda även vid icke uppsåtliga lagöverträdelser, understundom utan att ens culpa kan läggas den tilltalade till last. Vilken grad av skuld som bör krävas vid olika specialstraffrättsliga delikt kan vara vanskligt att fastställa, och generella tolkningsregler kunna icke givas. Att förverkande skulle inträda som en oeftergivlig påföljd av ouppsåtliga lagöverträdelser ter sig särskilt stötande. I de fall, då ansvarsregler uttryckligen angiva, att culpa medför straff, har det också förekommit, att lagstiftaren hesiterat inför förverkandepåföljd.³³ Exempel finnas dock på att förverkande avsiktligt knutits som påföljd till oaktsamhetsbrott.³⁴ Utredningen anser det ogörligt att helt förkasta förverkande såsom påföljd av culpösa brott redan av den anledningen, att det i stor utsträckning icke är möjligt att fastställa, att specialstraffrättsliga brott *icke* äro straffbara i culpa.

Vidare är att märka, att det icke synes finnas några principiella hinder mot att förverkande knytes till culpösa lagöverträdelser såsom påföljd. Däremot kan ur rimlighetssynpunkt möjligen en skillnad göras mellan medveten och omedveten culpa. Det synes åtminstone vara acceptabelt, att den som medvetet tagit en viss risk, som i någon hänseende är förbunden med förverkandeobjektet, också får finna sig i att detta straffbelagda risktagande medför förlust av egendom. Fastän omedveten culpa i och för sig kan vara minst lika allvarlig som medveten, gör dock bristen på insikt om den med handlingen förbundna faran att en förverkandepåföljd ter sig mera stötande. Förverkandes brottsprevenirande effekt kan vidare antagas vara större vid medveten culpa.

Man bör dock märka, att de specialstraffrättsliga oaktsamhetsbrotten genomsnittligen äro av mindre allvarlig beskaffenhet än de uppsåtliga. I än högre grad än vid de uppsåtliga lagöverträdelserna bör alltså sparsamhet med förverkande iakttagas, då fråga är om ouppsåtligt handlande. Detta gäller såväl vid lagstiftning som vid lagtillämpning. Lagstiftarens tidigare exemplifierade tvekan inför förverkande vid culpösa brott är otvivelaktigt befogad.

2. En ytterligare fråga, som man skulle kunna överväga att göra till föremål för generell reglering, sammanhänger med förhållandet mellan straffbelagd gärning, straff och förverkandepåföljd. Den gäller i vad mån förverkandepåföljd bör få drabba minderåriga och psykiskt abnorma. Tidigare har

³² Jfr Thornstedt, Företagaransvar, s. 58 ff.

³³ Se ovan s. 59 med not 84 (luftfartslagen) samt KPr 1960:115 s. 121 f. (den föreslagna lagen om straff för varusmuggling m. m.).

³⁴ Se ovan s. 71 och 74, not 46 (allmänna förfogande- och ransoneringslagarna).

framhållits, att förverkande av utpräglad farlig egendom bör ske oberoende av huruvida brottslig gärning begåtts. Medan ordalagen i åtskilliga äldre författningar mer eller mindre klart tyda på att förverkande är betingat av att gärningsmannen straffas, har man under senare tid i anslutning till strafflagsreglerna övergått till att uppställa straffbelagd gärning såsom tillräcklig förutsättning för förverkande. Avsikten är främst, att förverkande ej skall hindras av att gärningsmannen är minderårig eller psykiskt abnorm. Frågan om förverkande vid minderårighet och psykisk abnormitet torde ej kunna lösas i specialstraffrätten annorledes än genom en så detaljerad granskning av författningsmaterialet, att den måste anses falla utanför utredningsuppgiften.

Vissa riktlinjer kunna antydvas såsom värda att pröva. Vid förverkande av brottsverktyg och farlig egendom framstår syftet att förebygga skada som det väsentliga, och det är då naturligt, att gärningsmannens personliga förhållanden få underordnad betydelse. Bakom den tydliga utvecklingen i riktning mot förverkande oberoende av straffbarhet torde ligga en känsla av att det är stötande och oförenligt med god ordning att gärningsmannen får behålla verktyg, vinning o. d. Vid förverkande i förmögenhetsreducerande syfte kan otillräknelighet eller minderårighet vara en anledning att inskränka förverkandepåföljdens omfattning. Detta förutsätter dock, att vederbörande författning medgiver partiellt förverkande. Om såsom föreslagits genom en generell lagregel alla förverkandepåföljder göras icke-obligatoriska, förenklas problemet om verkan av otillräknelighet och minderårighet i de fall, då fällande straffdom ej förutsättes för förverkandepåföljd. I vilken utsträckning hänsyn bör tagas till gärningsmannens minderårighet eller otillräknelighet måste avgöras från fall till fall. En generell regel till stöd för en dylikt prövning har föreslagits i 10 kap. 5 § skyddslagsförslaget.⁸⁵

⁸⁵ SOU 1956: 55 s. 309 ff.

KAPITEL VII

Sammanfattning

Enligt sina direktiv har utredningen i uppdrag att till belysning av en rad specialstraffrättsliga frågor verkställa en förberedande undersökning, innefattande en kartläggning och systematisering av förefintligt material. Resultatet av undersökningen är avsett att läggas till grund vid utarbetande av riktlinjer för en reform av specialstraffrätten.

Utredningen har tagit upp skilda specialstraffrättsliga frågor till behandling var för sig. Som första delbetänkande framlägges en undersökning av förverkandeinstitutet. Dettas brister ha flercaldiga gånger påtalats, icke minst i lagstiftningsärenden (s. 9—18).

I en inledande *översikt över förverkandeinstitutet* (kap. I, s. 19—24) nämnes till en början den växlande terminologi, som kommer till användning, då fråga är om förverkande med karaktär av brottspåföljd.

Förverkandepåföljderna kunna — med hänsyn till objekten — indelas i sakförverkande och värdeförverkande eller — med hänsyn till huruvida reglerna äro tvingande eller ej — i obligatoriska och fakultativa förverkanden. Värdeförverkande kan vara exklusivt eller alternativt. I regel är det alternativt och då tillika subsidiärt.

Föremålen för sakförverkande indelas traditionellt i *producta sceleris* (brottsprodukter), *instrumenta sceleris* (brottsverktyg) samt *scelere quaesita* (brottsligen förvärfvade föremål), varjämte som en särskild kategori nämnes *corpora delicti* (föremål vilkas förhandenvaro är förutsättning för straffbelagd handling). Denna indelningsmetod har utredningen emellertid icke funnit användbar. I stället har ett försök gjorts att dela upp förverkandepåföljderna i sådana, som ha till syfte att avvärja risker, härrörande från föremåls fysiska egenskaper, och sådana, som syfta till en reduktion av den brottsliges förmögenhet.

Av de fåtaliga statistiska uppgifter om förverkande som finnas tillgängliga, kan blott utläsas, att förverkande haft särskild betydelse som påföljd för kristidsförseelser. Svårigheterna att erhålla ytterligare uppgifter om förverkandedomars frekvens och ekonomiska betydelse ha bedömts såsom avsevärt större än värdet av ökad statistisk belysning av förverkandeinstitutets roll i rättslivet.

De båda följande kapitlen ha ägnats åt en beskrivande översikt över för-

verkandelagstiftningen. Först ha *strafflagens förverkandebestämmelser* (kap. II, s. 25—37) behandlats, varvid framhållits, huru utvecklingen gått från isolerade, speciella regler till de generella reglerna i SL 2: 16 och 17. De sistnämnda äro konstruerade i viss anslutning till den traditionella indelningen av föremål för sakförverkande. Sålunda behandlas brottsprodukter, hjälpmedel vid brott och vad som frambragts genom brott i SL 2: 17 st. 1 samt farliga brottsverktyg i 2: 17 st. 2, medan värdeförverkande enligt 2: 16 st. 2 kan drabba vinning av straffbelagd gärning. Reglerna om sak- eller värdeförverkande av muta, för främjande av brott avsett förlag eller vederlag m. m. givas i 2: 16 st. 1. Av dessa regler intaga de i 2: 17 st. 2 upptagna en särställning såtillvida som de dels icke förutsätta, att straffbelagd gärning begåtts, dels äro tillämpliga jämväl utanför strafflagens ram.

Ur utredningens synvinkel ha strafflagsreglerna främst intresse såsom förlaga för och i viss mån komplettering av de specialstraffrättsliga förverkandereglererna. Rekvisit för förverkande ha tämligen utförligt angivits i SL 2: 16 och 17, och följderna av variationer i relationerna mellan gärningsman och förverkandeobjekt ha reglerats.

Av principiell betydelse är, att förverkande enligt SL 2: 16 och 2: 17 st. 1 icke är knutet till en in concreto straffbar gärning utan endast förutsätter, att den utlösande gärningen är belagd med straff. Vidare är förverkandepåföljd aldrig obligatorisk. Den kan i överensstämmelse därmed åläggas partiellt.

En grundläggande skillnad mellan de båda paragraferna är att förverkande enligt 2: 17 har till syfte att avvärja fara, härrörande av viss egendom, medan förverkande enligt 2: 16 tjänar till att reducera gärningsmannens förmögenhet.

Det fareavvärjande förverkandet enligt 2: 17 ådömes, när påföljden finnes förebygga brott genom att draga viss egendom undan den enskildes disposition. Sådant förverkande kan ersättas av annan åtgärd till förebyggande av missbruk. Lagtexten bereder emellertid visst utrymme åt irrationella övervägande vid sidan av det brottsförebyggande syftet. Vidare kräves i 2: 17 st. 1 att ägaren eller någon, som var i hans ställe, begått den brottsliga gärningen. Tämligen invecklade regler givas i samma st. till skydd för icke brottsliga sakrättsägares intressen. För att förhindra att gärningsmannen drager föremålet undan förverkande, har sakförverkande enligt 2: 17 st. 1 kompletterats med alternativt värdeförverkande.

Också vid förmögenhetsreducerande förverkande enligt SL 2: 16 st. 1 kan hänsyn tagas till icke brottsliga sakrättsägares intressen. En väsentlig begränsning av möjligheterna till vinningsförverkande enligt st. 2 ligger i kravet på att vinningen ej får motsvaras av skada för enskild.

Försök till en systematisering av *specialstraffrättens förverkandebestäm-*

melser (kap. III, s. 38—78) efter samma linjer, som följts vid genomgången av strafflagsreglerna, kompliceras av att inom specialstraffrätten ett klart repressivt syfte icke sällan lägges till det fareavvärjande och det förmögenhetsreducerande. Särskilt det sistnämnda syftet förenas ofta med repressions-syfte. Den grundläggande skillnaden mellan fareavvärjande och förmögenhetsreducerande förverkande kan dock tämligen tydligt skönjas.

Förverkande med syfte att avvärja risker, som anses härröra från föremåls egenskaper, förekommer sålunda såväl beträffande farliga brottsverktyg och annan i sig farlig egendom som beträffande andra hjälpmedel vid förbjuden verksamhet. Inom den förra gruppen urskiljes dels egendom, som på grund av sin beskaffenhet knappast kan komma till annan än brottslig användning, såsom vissa fosterfördrivande medel och narkotiska ämnen, dels egendom som ehuru farlig dock kan användas i legalt syfte, t. ex. vapen, explosiva varor och gifter. Också mera temporärt smittofarliga eller hälsovådliga egenskaper hos egendom kunna utgöra anledning till förverkande. Farligheten behöver icke bestå i risk för brottslig användning utan kan ligga i egendomens fysiska beskaffenhet.

Förverkande av hjälpmedel vid brottslig verksamhet förekommer traditionellt huvudsakligen inom bestämda områden, främst smuggling, olovlig sprit- och tobakstillverkning samt förbjudna former av jakt och fiske.

De förmögenhetsreducerande förverkandepåföljderna äro i allmänhet icke inskränkta till vinningen utan träffa i princip hela den egendom eller det värde, som det förbjudna förfarandet avsett. Vissa större grupper av förmögenhetsreducerande förverkanden kunna urskiljas. Viktigast äro de fiskaliska förverkandereglererna med syfte att hindra flykt undan offentliga avgifter av olika slag, främst tullar och varuskatter. Delvis fiskaliskt, delvis nykterhetspolitiskt syfte ha förverkandebestämmelserna i lagstiftningen om alkoholhaltiga och andra drycker. Förmögenhetsreducerande förverkanden förekomma vidare bl. a. i jakt- och fiskelagstiftningen och i den i nära samband med kristidslagstiftningen stående näringsreglerande lagstiftningen.

Genomgången av de särskilda förverkandestadgandenas innehåll visar att brist på enhetlighet och fasta principer kännetecknar denna lagstiftning. Här må lämnas en kort redogörelse för stadgandenas innehåll i några hänseenden, som äro gemensamma för olika slag av förverkande.

Frågan huruvida förverkandepåföljden utlöses av varje straffbelagd gärning eller endast av gärningar, som i det konkreta fallet äro straffbara, får särskilt i äldre författningar ofta icke något klart svar, i det att formuleringarna ej äro entydiga. Andra, också huvudsakligen äldre författningar kräva uttryckligen fällande straffdom. Numera följes vid nyskrivning och omskrivning av författningar i allmänhet strafflagsreglernas princip att endast kräva straffbelagd gärning. Tendensen att borttaga kravet på fällande straffdom är tydlig.

Också i frågan hos vem förverkande kan ske ha strafflagsreglerna haft ett inflytande, ehuru mera begränsat, sannolikt beroende på att dessa regler äro alltför komplicerade för att lämpligen kunna kopieras i specialförfattningar. Vid de icke sällan repressivt färgade förmögenhetsreducerande förverkandena förutsattes tydligen ofta, att påföljden blott skall drabba gärningsmannen.

Föremål för förverkande är i regel den egendom, varmed otillåten befattning tagits, eller sådan egendoms värde. Vid förmögenhetsreducerande förverkanden kan påföljden ibland också omfatta annan egendom av samma slag i gärningsmannens ägo eller besittning. Då förverkande syftar till att avvärja fara, har det regelmässigt formen av sakförverkande, ibland kompletterat med alternativt värdeförverkande. Den senare formen förekommer i större utsträckning, då påföljdens syfte är att åstadkomma förmögenhetsreduktion. I sistnämnda fall, särskilt i författningar med anknytning till kristidslagstiftningen, förekommer också exklusivt värdeförverkande.

De nya reglerna i SL 2: 16 och 17 ha medfört, att det fakultativa förverkandet efter hand vunnit terräng från det obligatoriska. Sålunda har under senare år en tydlig förskjutning i riktning mot ökade möjligheter att underlåta förverkandeförklaring ägt rum. Fortfarande äro dock specialstraffrättens regler i stor utsträckning strängare än strafflagens.

Reglerna om förfarandet efter dom med förverkad egendom växla i utformning. Beträffande farlig egendom har det ofta lagts i administrativ myndighets hand att meddela föreskrifter om förfarandet. Regler om beslag äro ej sällan konstruerade som komplement till rättegångsbalkens beslagsregler.

Till redogörelserna för strafflagens och specialstraffrättens förverkanderegler har fogats en redogörelse för *förverkande närstående påföljder* (kap. IV, s. 79—87). Avsaknaden av en klar definition av begreppet förverkande gör gränsdragningen i viss mån godtycklig. Institutet kan därför ej heller behandlas utan att hänsyn tages till de gärningspåföljder, som förete likheter med vad som vanligen räknas till förverkanden.

Regler om förstörande och annat oskadliggörande fylla samma funktion som de fareavvärjande förverkandena. Hit hör konfiskering enligt tryckfrihetsförordningen. Föreskrifter i importförfattningar om att olovligen införd egendom utan domstols förverkandebeslut tillfaller kronan kunna vara givna såväl i fareavvärjande som i förmögenhetsreducerande syfte. En viktig förmögenhetsreducerande påföljd är normerade böter. Dessa stå formellt nära dagsböter och böter omedelbart i penningar men påminna till funktionen om förverkande. Trots en under senare år alltmera inskränkt användning kvarstå de dock bl. a. inom ett kriminalpolitiskt så betydelsefullt område som skattestrafflagen. Nära normerade böter stå straffskatt och vissa andra straffavgifter. Mera avlägsna äro vissa civilrättsliga och förvaltningsrättsliga

rättighetsförluster i anledning av normöverträdelser. De ha dock understundom namnet förverkande gemensamt med den straffrättsliga påföljdstypen.

Sedan förverkanderegler och förverkandeliknande bestämmelser sålunda beskrivits och ett försök till systematisering av dem gjorts, har senare delen av betänkandet ägnats åt en kritisk granskning av förverkandeinstitutet med utgångspunkt från gällande regler. Största utrymmet har ägnats åt en *granskning av strafflagens förverkandebestämmelser* (kap. V, s. 88—137), detta med tanke på den betydelse dessa bestämmelser ha såsom förebilder för den specialstraffrättsliga förverkandelagstiftningen. Utredningens kritik har sammanfattats i form av ett utkast till ändrad lagtext (s. 129—132). Huvudpunkterna i denna kritik äro följande.

Åtskilliga problem i samband med förverkande äro gemensamma för allmänstraffrättsligt och specialstraffrättsligt förverkande. Dit höra främst frågorna om vem som civilrättsligt får drabbas av förverkande samt om preskription av förverkandetalan och ådömt förverkande. En reglering i författningstext av dessa frågor kan icke undgå att bli så vidlyftig, att den skulle otillbörligt tynga förverkandeparagrafer i specialförfattningar. Utredningen har därför ansett, att sådana frågor böra behandlas i strafflagens allmänna del med direkt eller analogisk tillämpning av reglerna också inom specialstraffrätten. Bestämmelser rörande förverkandes civilrättsliga konsekvenser ha brutits ut ur SL 2: 16 och 17 samt i omarbetat skick samlats till en ny paragraf, kallad 2: 17 a. Därjämte ha preskriptionsreglerna i största möjliga utsträckning bragts att överensstämma med motsvarande regler för åtalspreskription och preskription av ådömt straff.

I utkastet till ändrad lydelse av SL 2: 16 och 17 har förverkandes icke-obligatoriska karaktär ytterligare betonats. Reglerna om förverkande av relativt farliga hjälpmedel föreslås bli subsidiära i förhållande till de nu gällande reglerna i SL 2: 17 st. 2 om absolut farlig egendom. Tillräckliga skäl finnas enligt utredningens uppfattning vidare icke att bibehålla värdeförverkande som alternativ till sakförverkande i fareavvärjande syfte.

Vad beträffar konsekvenserna i sakrättsligt hänseende av förverkande har utredningen funnit det väsentligt att söka förhindra, att förverkande drabbar personer, som varken tagit del i det förbjudna handlandet eller dragit fördel av detta. Fastmera har det syntts angeläget att, då förverkande icke anses kunna underlåtas, detta främst drabbar den som ur socialtisk synpunkt är mest klandervärd. Utredningen tager bestämt avstånd från föreställningar om att egendom bör förklaras förverkad därför att den blivit »smittad» genom brottslig gärning.

Vid utformningen av förslagen till regler om preskription och om verkan av gärningsmannens död har utredningen sökt att i görligaste mån förhindra, att förverkandepåföljd ådömes, där straff ej kan utkrävas. Fullständigt lik-

formig behandling av straff och förverkande har utredningen dock icke funnit vara möjlig.

Då utredningen därefter sökt anlägga vissa *synpunkter på utformningen av specialstraffrättens förverkandebestämmelser* (kap. VI, s. 138—156), har utredningen i högre grad än beträffande de generella strafflagsreglerna haft anledning att taga ställning till i vad mån förverkande är användbart som kriminalpolitiskt instrument. De specialstraffrättsliga förverkandereglerna äro behäftade med åtskilliga brister, i utredningens översikt sammanfattade under rubrikerna splittring, inkonsekvens, ofullständighet och oklarhet. Även om dessa brister i viss utsträckning torde kunna avhjälpas eller åtminstone mildras, kvarstå dock de väsentliga med förverkande förknippade nackdelar, som ligga i institutets mekaniska men ändå svårberäkneliga verkningssätt.

Vid bedömning av förverkandes användbarhet måste olika betraktelsesätt anläggas allt eftersom det är fråga om fareavvärjande eller förmögenhetsreducerande förverkande.

Vid fareavvärjande förverkande minska motiven för förverkande i styrka, då farlighetsgraden hos föremålet sjunker. Helt torde fareavvärjande förverkande ej kunna undvaras. Absolut farlig egendom måste såsom enligt SL 2: 17 st. 2 kunna förklaras förverkad oavsett huruvida brottslig gärning begåtts eller ej. Då det gäller mindre farlig egendom, synes förverkande blott böra användas, då den med föremålet förbundna brottsrisken verkligen undanröjes eller åtminstone effektivt minskas genom att egendomen förklaras förverkad. Så torde knappast bliva fallet, då gärningsmannen lätt kan anskaffa ny egendom av samma slag.

Det förmögenhetsreducerande förverkandet står bötesstraffet nära. Där sådant förverkande finnes stadgat, är det skäl att undersöka, huruvida icke enbart straff kan utgöra tillräcklig påföljd. Förverkande är i jämförelse med bötesstraff en i flera hänseenden osmidig och slumpmässig åtgärd. Samma anmärkning kan riktas mot normerade böter.

En fördel med förverkandepåföljd framför dagsbotsstraff har ansetts vara, att en kraftigare ekonomisk repression kan åstadkommas vid brott, som dikteras av vinningslystnad. Förverkande bör i så fall ej införas eller bibehållas i andra sammanhang än där det är uppenbart, att en erforderlig förstärkning av straffhotet icke kan eller bör åstadkommas genom en skärpning av straffskalan.

Användningen av såväl fareavvärjande som förmögenhetsreducerande förverkande skulle antagligen kunna väsentligt inskränkas. Utredningen har den bestämda uppfattningen, att en sådan inskränkning är önskvärd. I vilken utsträckning det är möjligt att borttaga specialstraffrättsliga förverkandepåföljder eller att ersätta dem med påföljder och åtgärder av annat slag

kan icke bedömas annat än efter en utanför utredningsuppdraget fallande detaljgranskning av de olika författningarna. Vid culpösa brott bör särskild restriktivitet i fråga om förverkandepåföljder iakttagas.

Utredningen har övervägt i vad mån generella regler om förverkande skulle kunna ersätta eller komplettera de nu gällande särreglerna. I SL 2: 17 st. 2 existerar redan en sådan regel. Andra ha föreslagits i utkastet till ändrade strafflagsregler och — beträffande verkan av otillräknelighet och minderårighet — i förslaget till skyddslag. Inom specialstraffrätten föreligger framför allt behov av en regel, som ger domstolarna möjlighet att också i de fall, då förverkanderegler äro obligatoriska, underlåta att tillämpa dessa i de fall, då påföljden skulle vara uppenbart obillig. Med stöd av en dylik regel skulle de mest stötande konsekvenserna av nu gällande förverkanderegler kunna undvikas.

BILAGA 1

Förverkandelagstiftning i övriga nordiska länder

Danmark

Förverkandeinstitutet har av Hurwitz behandlats i monografien *Konfiskation och — mera översiktligt — i hans Kriminalret s. 568—598*. I anledning av den rekommendation om undersökning av möjligheterna att åstadkomma större likformighet i de nordiska ländernas förverkandelagstiftning, som nordiska rådet avgav 1955, har inom det danska justitieministeriet L. Nordskov Nielsen utarbetat en detaljerad Redegörelse vedrørende dansk lovgivning om konfiskation (stencilerad, u. å.). Redegörelsen består huvudsakligen av kommentarer till de enskilda förverkandestadgandena. Den bygger bl. a. på en omfattande genomgång av tryckta och otryckta rättsfall.

Svenska och danska förverkanderegler förete sinsemellan många likheter. Till någon del kan detta bero på att svenska regler åtminstone i vissa fall torde ha utformats under inflytande av dansk rätt. Redan 1866 års danska strafflag innehöll generella regler om förverkande av producta och instrumenta sceleris samt scelere quaesita. Samma klassiska indelning av förverkandeförmålen användes i § 77 av den nu gällande 1930 års Borgerlig Straffelov och har som nämnts i kap. II även legat till grund för utformningen av de första generella svenska strafflagsreglerna av år 1940.

Enligt Borgerlig Straffelov § 77 kan genom dom indragas

- 1) »genstande, der er frembragt ved en strafbar handling eller har været brugt eller bestemt til at bruges ved en forsætlig lovovertrædelse»,
- 2) »genstande, der må anses bestemt til at tjene et forbryderisk formål», samt
- 3) »det ved en strafbar handling indvundne udbytte ... eller et beløb, der skønnes at svare dertil».

Paragrafen innehåller vidare en särbestämmelse om obligatoriskt förverkande av förmögenhet och arkivhandlingar, tillhörande upplöst olaglig sammanslutning, samt regler om förfarandet med förverkad egendom. I sistnämnda hänseende märkes, att förverkad egendom får tagas i anspråk för att tillgodose krav på skadestånd i anledning av den brottsliga gärningen.

I Borgerlig Straffelov finnas dessutom ett par speciella förverkanderegler, bl. a. om fakultativ, total förmögenhetskonnfiskation vid politiska förbrytelser.

Liksom enligt svensk rätt ha de tämligen utförliga allmänna strafflagsreglerna om förverkande förhållandevis ringa praktisk betydelse, medan specialstraffrätten innehåller åtskilliga, oftast knapphändiga regler om förverkande, vilka tillämpas i långt större utsträckning.

Strafflagsbrott, som i praxis föranleda förverkande äro bl. a. olovligt spel, häleri, bedrägeri, spridande av pornografi, fridsbrott, ärekränkning och tagande av muta. Inbrottsverktyg o. d. förstöras eller införlivas med kriminalmuseer även utan att formellt förverkandebeslut meddelats. Av specialstraffrättsliga förseelser bruka främst överträdelse av valutalagar medföra förverkande. I den innevarande år till-

komna tullagen ha böter ersatt förverkande. Kristidsförseelser och politiska brott ha under åren närmast efter andra världskriget drivit förverkandenas totalbelopp i höjden.

Det är att märka, att Borgerlig Straffelov § 77 gäller förverkande av instrumenta och producta sceleris samt av scelere quaesita i anledning av såväl strafflagsbrott som specialstraffrättsliga förseelser. Specialstraffrättens förverkanderegler äro konstruerade antingen som upprepningar av strafflagsregler eller som komplement till dessa, det senare främst då det gäller förverkande i bestraffande syfte av corpora delicti (då närmast egendom, som varit föremål för otillåtna affärstransaktioner). Hur de generella reglerna förhålla sig till de speciella synes ej vara helt klart. Sannolikt medför förekomsten av specialstraffrättsliga regler ej att förverkande enligt de generella reglerna icke kan ske: förverkande av brottsverktyg jämligt § 77 har sålunda ådömts, ehuru vederbörande specialförfattning endast stadgat förverkande av corpus delicti.

När vinning av brottslig verksamhet förverkas enligt § 77, torde det närmast vara fråga om nettovinsten, ehuru någon klart avgörande av denna fråga ej föreligger. Att vinningen konsumerats har utgjort anledning att jämka förverkandebeloppet. I specialstraffrätten förekommer förverkande av bruttoförtjänst.

Förverkande kan ske, även om gärningsmannen är otillräknelig. Preskription av åtalet medför icke i och för sig preskription av förverkande. Däremot kan åtalspreskriptionen utgöra anledning att ej tillämpa en förverkanderegler, som är fakultativ.

Frågan om hänsyn till godtroende tredje mans rätt till förverkandeföremålet är blott delvis löst i strafflagens text. Vid förverkande enligt 1) ovan av relativt farliga ting kräves, att föremålet tillhör någon »for gerningen ansvarlig», medan för förverkande av absolut farliga ting enligt 2) (som närmast motsvarar svenska SL 2: 17 st. 2) ej kräves brottslig gärning eller ens försök därtill.

Den grad av farlighet, som kräves för förverkande enligt 1) av instrumenta sceleris, angives i lagtexten med att förverkandet skall finnas nödvändigt »af hensyn till retssikkerheden». Vid förverkande enligt 3) av scelere quaesita gäller att vinningen endast förverkas »for så vidt ingen kan gøre retsligt krav derpå». Häri ligger dels att skadeståndsanspråk skola tillgodoses, dels att sakrätter skola respekteras. I motsats till vad som gäller enligt svensk rätt utgör den omständigheten, att målsägandanspråk kan framställas, intet hinder mot förverkande.

I stor utsträckning äro förverkandereglerne obligatoriska. Valet mellan obligatorisk och fakultativ lagstiftning synes lika litet som i Sverige ske efter klara riktlinjer.

Normerade böter användas som påföljd för bl. a. prisregleringsbrott och deklaraionsbrott. Dagsbotssystemet användes blott inom strafflagens ram. Penningböter äro ej maximerade.

Nordskov Nielsen kommer vid sin granskning av den gällande danska förverkandelagstiftningen till det resultatet, att det icke torde vara ändamålsenligt att samla alla lagregler om förverkande till strafflagen. Särskilt framhåller han, att det å ena sidan bör finnas möjlighet att vid vissa brott förklara corpora delicti förverkade men att det å andra sidan synes vanskligt att generellt möjliggöra sådana förverkanden. Nordskov Nielsen förordar därför, att i speciallagstiftningen intagas förverkanderegler endast i den mån § 77 — med vissa ändringar — icke kan tillämpas utan avvikelser beträffande förverkandeföremål, förutsättningar och rättsverkningar.

I sitt betänkande gör Nordskov Nielsen vidare en jämförelse mellan förverkande

och straff. Som »minussmoment» hos förverkande anför han bl. a., att påföljden är onyanserad och svår att förena med proportionalitetshänsyn samt att den oftare än straff kan komma att träffa andra än den skyldige. Han framhåller också det otillfredsställande i att beteckningen förverkande (konfiskation) användes också då påföljden har ren straffkaraktär. Resonemanget utmynnar i en rekommendation att i viss utsträckning ersätta förverkande med dels administrativa, fareavvärjande regler (beträffande utpräglat farlig egendom) om förstörande e. d. under judiciell kontroll, dels bötesstraff ensamt eller i förening med frihetsstraff.

Finland

Förhållandet mellan vinningsförverkande och skadestånd har utförligt diskuterats vid Kriminalistföreningens i Finland årsmöte 1951 (NKÅ 1950—51). Inlägg av Honkasalo och Palmgren vid det tjugonde nordiska juristmötet i Oslo 1954 (NJM) belysa ytterligare finsk förverkanderätt. Viktigare lagregler om förverkande återfinnas i Finlands lagverk, del III (Helsingfors 1958).

Också i Finland ha generella strafflagsregler om förverkande givits tidigare än i Sverige, främst år 1921. De generella reglerna ha emellertid mindre vidsträckt giltighet, och icke blott specialstraffrätten utan även strafflagen innehåller talrika speciella förverkanderegler.

I 2 kap. 16 § strafflagen behandlas scelere quaesita och instrumenta sceleris: »Den ekonomiska fördel brottet berett dess förövare eller annan, för vilken eller till vars förmån denne handlat, skall domstolen efter fri prövning uppskatta och döma förbruten, oavsett om åtal väckts mot den, för vilken gärningsmannen handlat ... Har brott ägt rum, kan förövaren eller den, för vilken eller till vars förmån han handlat, tillhörigt ting eller annan egendom, som använts för brottets begående eller ock uteslutande eller huvudsakligen därför tillverkats eller anskaffats, dömas förbruten, ändå att sådan påföljd ej är i lag för brottet särskilt stadgad.»

Anmärkningsvärt är, att förverkande av vinning är obligatoriskt. Finländsk rätt skiljer sig här från svensk, dansk och norsk. Vad beträffar förverkande av brottsverktyg saknas generella regler rörande absolut farlig egendom, svarande mot de i svenska SL 2: 17 st. 2 intagna. Speciella regler finnas rörande förfalskningsverktyg och förfalskade föremål (36 kap. 10 §, 37 kap. 7 §, 44 kap. 26 §) samt gifter och sprängämnen (44 kap. 4 §). Andra speciella förverkanderegler i strafflagen gälla muta (16 kap. 13 §, 40 kap. 1 §), förgiftad eller förskämd matvara eller dryck (34 kap. 15 §, 44 kap. 5 §), smuggelvaror och smuggelredskap (38 kap. 15 §), insatser vid hasardspel (43 kap. 4 §), olagligt mått, vikt eller vägningsredskap (44 kap. 25 §), förgripliga tryckalster m. m. (2 kap. 17 §). De talrika detaljstadgandena gör regleringen i den finska strafflagen mera kasuistisk. Det bör dock observeras, att åtskilliga typer av lagöverträdelse, som i Sverige höra hemma i specialstraffrätten, i Finland äro strafflagsbrott. Den finländska strafflagens speciella förverkanderegler äro i stor utsträckning obligatoriska.

Till de ovan anförda generella reglerna i 2 kap. 16 § äro knutna bestämmelser dels om förhållandet mellan förverkande och skadestånd, dels om godtroende tredje mans ställning.

Skadestånd, som ej utfås hos förbrytaren, skall utgå ur förverkad vinning, om talan väckes inom ett år från förverkandedomens lagakraftvinnande (2 kap. 16 §, 9 kap. 7 §). Efter förebild av norsk rätt syfta de generella strafflagsreglerna till indragning av vinning dels då enskild målsägande ej finnes, dels då enskild målsägande väl finnes men icke gör sin rätt gällande. Hur skadestånd och förverkande

förhålla sig till varandra enligt finländsk rätt har varit föremål för livlig diskussion. Därvid har det framhållits av Palmgren, att det ur kriminalpolitisk synpunkt är viktigt, att gärningsmannen icke får på ett oskäligt sätt draga nytta därav, att målsäganden av likgiltighet och bristande intresse icke bryr sig om att föra talan om skadestånd. Palmgren vill dock icke ha förverkande såsom ett surrogat för skadestånd utan menar, att skadestånd bör uttagas så, att gärningsmannen icke får någon behållning av sitt brott.

Då förverkande av vinning skett, skall »den, vilken i god tro till säkerhet för fordran vunnit inteckning och pant- eller retentionsrätt i tinget eller egendomen, utfå betalning ur dess värde, vare sig fordran förfallit eller icke.» Han har dock att väcka talan inom viss tid; eljest förfaller hans rätt.

Island

Den isländska förverkandelagstiftningen har gjorts till föremål för diskussion, med inlägg av bl. a. Eyjólfsson och Snævarr, vid Islands kriminalistförenings årsmöte 1951 (NKÅ 1950—51).

Den isländska förverkanderätten står av naturliga skäl den danska nära. Islands strafflag av år 1869 innehöll liksom 1866 års danska strafflag bestämmelser om förverkande av instrumenta och producta sceleris samt av scelere quaesita. I den nu gällande isländska strafflagen av år 1940 behandlar § 69 förverkande. Där nämnes följande kategorier förverkandebjekt: specifika brottsverktyg, vanliga bruksföremål, som använts såsom brottsverktyg, egendom, som frambragts genom brott, samt vinning av brott. Specifika brottsverktyg (inbrottsredskap, falska pengar o. d.) förverkas utan hänsyn till besittarens avsikter eller till brottsrisken i det särskilda fallet. Förutsättning för vinningsförverkande är liksom enligt dansk rätt att ingen kan göra lagligt anspråk på vinningen. Har förverkande skett, kan en skadelidande göra anspråk på att få ersättning ur den förverkade egendomen. I princip förverkas blott nettovinsten.

Jämsides med de generella förverkandebestämmelserna finnas i den isländska strafflagen speciella förverkandebestämmelser, t. ex. i § 183 om vinning av otillåtet hasardspel.

Specialstraffrätten innehåller en stor mängd förverkandebestämmelser. De viktigaste av dessa finnas i pris- och valutalagstiftningen samt i fiskeförfattningarna. Många av specialstraffrättens förverkanderegler äro obligatoriska, och några an-giva straffbar handling som tillräcklig förutsättning för förverkande.

Eftersom förverkande icke räknas till straffen, anses reglerna om omständigheter, som utesluta straffbarhet, och om åtalspreskription icke tillämpliga. Någon motsvarighet till regeln i svenska SL 5: 13 st. 2 om verkan av den dömdes död finnes ej. Icke heller kan förverkandepåföljd bliva föremål för nåd. I praktiken kunna stötande konsekvenser av reglerna om förverkande av vinning undvikas tack vare dessa reglers fakultativa karaktär.

Reglerna om vinningsförverkande kompletteras av en strafflagsbestämmelse om att den, som förvärvat pengar genom brott, kan ådömas böter vid sidan av ett frihetsstraff. I motsats till vad som gäller enligt en likartad dansk bestämmelse kräves icke uttryckligen, att brottet skall ha begåtts av vinningslystnad. Böter som dylikt tilläggsstraff användas främst då brottslig vinning sannolikt men icke bevisligen uppstått för gärningsmannen och förverkande följaktligen är uteslutet.

Snævarr har uttalat, att det ur rättssäkerhetssynpunkt vore önskvärt, att förutsättningarna för förverkande lagfästes lika utförligt som förutsättningarna för

straff. Han framhåller dock, att förverkandebestämmelserna på grund av sina inbördes olikheter måste behandlas grupp för grupp. Med hänsyn till att förverkande kan drabba mycket hårt, särskilt i de fall då brottslig vinning icke i någon form finnes kvar hos den skyldige, ifrågasätter Snævarr huruvida det är principiellt riktigt att utdöma straff och förverkande vid sidan av varandra men utan inbördes avvägning.

Norge

En sammanfattande översikt över norsk förverkanderätt har givits av Andenæs i Alminnelig strafferett. Samme författare har i Festskrift tillägnad Birger Ekeberg (Stockholm 1950) publicerat uppsatsen Konfiskasjon av ulovlig vinning, belyst ved norsk retspraksis.

Helt allmänt torde kunna sägas, att den norska förverkandelagstiftningen mer än den danska skiljer sig från den svenska. Säregen för den norska förverkanderätten är uppdelningen i förverkande, som är att betrakta som straff, och förverkande, som icke är straff.

Generella förverkanderegler finnas i Straffeloven 22 maj 1902. Den klassiska indelningen har följts: § 34 behandlar *producta* och vissa *instrumenta sceleris*, nämligen »Gjenstande, som er frembragte ved en strafbar Handling, eller som har været benyttede eller bestemte til at benyttes ved en forsættelig Forbrydelse». I § 35 upptagas andra *instrumenta*: »gjenstander som etter sin art framtrer som bestemt til å tjene som middel ved forøvelsen av strafbare handlinger». Under samma paragraf faller ej blott absolut farlig egendom utan även relativt farlig sådan, varvid särskilda begränsningsrekvisit uppställts: »tyveverktøy og sprengestoff som besittes eller oppbevares av noen som i inn- eller utland gjentagne ganger har vært dømt til frihetsstraff for tyveri, heleri eller ran, så fremt det ikke godtgjøres at verktøyet eller sprengestoffet skall brukes i lovlig øyemed». I § 36 är det fråga om scelere *quaesita*: »det ved en strafbar Handling vundne Udbytte eller et Beløb, svarende til det antagelige Udbytte af samme».

Förverkande — inndragning — enligt § 34 betecknas som straff, förverkande enligt §§ 35 och 36 däremot icke. Är förverkande betecknat som straff, kan det såsom ett bistraff endast ådömas den som dömes till huvudstraff. Straffförverkande kan ådömas utan yrkande, medan förverkande, som icke är straff, förutsätter, att talan föres om utdömande av sådan påföljd. Förverkande, som icke är straff, omfattas icke av reglerna om åtalspreskription, bortfaller ej vid den skyldiges död och kan ej bliva föremål för nåd. Förverkande, som betecknas såsom straff, preskriberas samtidigt med straffet. Den skyldiges död medför emellertid icke obetingat bortfall av förverkandepåföljden. Skillnaden straff - icke straff är ej konsekvent genomförd: enligt Andenæs kan förverkande av alldeles likartade typer vara betecknat som straff i en lag men ej i en annan.

Förmögenhetskonnfiskation finnes icke i norsk rätt.

De generella strafflagsreglerna innehålla en klausul — § 37 andra stycket — om att förverkad egendom kan användas för att tillgodose skadeståndsanspråk.

Flertalet förverkanderegler äro fakultativa. Obligatoriskt förverkande förekommer t. ex. vid prisöverträdelser.

Förverkande av absolut farlig egendom enligt § 35 kan icke ersättas av oskadliggörande. Förverkandet inträder utan hänsyn till ägarens skuld. Då farlig egendom eller brottsverktyg enligt nämnda paragraf förverkas hos annan än den skyldige, kommer förverkandepåföljden att verka på samma sätt som ett straffansvar utan skuld. Ägaren ålägges ett objektivt ansvar, som inträder, om han icke förhindrar,

att egendomen missbrukas. Den enda i lagen angivna begränsningen är, att förverkandet skall vara »i det offentliga intresse».

Då det gäller förverkande av producta eller instrumenta enligt § 34, medför påföljdens straffkaraktär ett helt annat betraktelsesätt. Förverkandet kan icke drabba annan än den skyldige, ej ens om den skyldige handlat såsom ställföreträdare för annan. Begränsade sakrätter, som tillkomma tredje man, rubbas icke av förverkandebeslutet.

Förverkande enligt § 36 av otillbörlig vinning kan däremot ske »hos den skyldige eller hos dem, paa hvis Vegne han har handlet». Eftersom denna art av förverkande icke betecknas som straff, kräves ej straffdom. I princip förverkas nettovinningen, som i och för sig ej behöver finnas i behåll. Att skadeståndskrav kan resas, utgör intet hinder mot vinningsförverkande. Vid beräkning av förverkandebeloppet avdrages erlagt skadestånd. Yrkas skadestånd efter det att vinning förklarats förverkad, kan den skyldige alltså få betala två gånger. Enligt norsk rätt är det väsentligt, att den vinning, som brottet medfört, icke får bli bestående.

Strafflagens generella regler angiva mot vem förverkandekrav kan riktas och om förverkandet är att fatta som straff eller ej. Så är ej alltid fallet inom specialstraffrätten. Dess förverkanderegler ha dock väsentligt större ekonomisk betydelse än strafflagens. Om det ej gäller farlig egendom, kan förverkandetalan i allmänhet blott riktas mot den skyldige. Praxis vacklar dock.

I nyare speciallagstiftning utsäges ibland, att förverkande icke är straff, även då påföljden icke rimligen kan ha stadgats annat än i bestraffningssyfte. Etiketteringen icke-straff kan då ha tillkommit därför att lagstiftaren velat skapa möjlighet för att förverkande ådömes utan att huvudstraff utmätas.

Över huvud taget synes distinktionen mellan straffförverkande och förverkande, som ej är straff, vålla doktrin och praxis avsevärda svårigheter.

BILAGA 2

Förverkandepåföljder och juridiska personer

En genomgång av rättspraxis

Av jur. kand. Hans Danelius

Med denna undersökning avses att ur rättspraxis söka utröna, hur förverkandelinstitutet tillämpas med avseende å egendom tillhörig juridiska personer. Förverkande inträder regelmässigt som påföljd för ett straffbelagt handlande. Emellertid är det tydligt, att även egendom, tillhörig annan än den som handlat lagstridigt, ofta blir föremål för förverkande.

Juridiska personer kunna enligt svensk rätt icke ådömas egentliga straffpåföljder. Då det gäller att undersöka, i vad mån dessa rättssubjekt kunna drabbas av förverkandepåföljder, är det nödvändigt att även gå in på den vidare frågan, i vilken utsträckning de olika förverkandereglerna kunna tillämpas på egendom tillhörig andra i förhållande till en lagkränkning utomstående personer. I de fall, då förverkande kan drabba en mycket vid krets av personer, är det givetvis icke ägnat att förvåna, om påföljden kan riktas även mot en juridisk person, i vars verksamhet en lagöverträdelse ägt rum. I andra fall, då förverkande — liksom ett bötesstraff — är begränsat till gärningsmannens egendom, förefaller det mera ovisst, om förverkandet skall kunna utsträckas till att även avse egendom, tillhörig juridisk person, för vilken gärningsmannen är ställföreträdare eller till vilken han eljest har särskild anknytning.

Vid genomgången av rättspraxis skall början göras med rättsfall, som avse förseelser mot skilda tullförfattningar.

1877 års tullstadga innehöll följande bestämmelser:

24 § 1 mom. Visar sig uti det sätt, varpå godset blivit inpackat, eller av vad eljest vid införseln förekommer, uppenbar avsikt att ... undandraga godset ... tullavgift: då skall, därest ej ägaren före tullbehandlingen till namn och beskaffenhet riktigt angivit det gods, med vilket slik åtgärd vidtagits, detsamma anses förbrutet och ägaren vara förfallen till ansvar såsom för olovlig varuinförsel.

Mom. 2. Kan åter ägaren ... visa, att försök till tullförsnillning ... blivit utan hans vetskap vidtaget, vare han från ansvar fri och blott godset förverkat.

I NJA 1903 s. 333 väcktes åtal för att till tullbehandling angivet gods, vilket vore åsatt värdetull, enligt vid angivelsen fogad faktura upptagits till lägre värde än det verkliga. Ägare till godset var ett danskt aktiebolag, som vägrade att ingå i svaromål. I stället instämde den speditör, som angivit godset till tullbehandling. Godset förklarades förbrutet av RR och HD, medan HovR ej fann utrett, att uppenbar avsikt att undandraga godset tullavgift förelegat.

I NJA 1900 s. 197 behandlades frågan, huruvida kommissionär för utländskt aktiebolag, vilken här i riket å bolagets vägnar till förtullning angivit ett av bolaget

till inländsk man tullfritt sålt varuparti och därvid återopat faktura, utvisande lägre pris å varan än det verkliga försäljningspriset, härigenom gjort sig skyldig till tullförsnillning, så att ansvar skulle ådömas honom och varan förklaras förbruten. RR dömde kommissionären bland annat jämlikt 24 § tullstadgan till böter, varjämte varan — som ägdes av bolaget — förklarades förbruten. HovR ogillade åklagarens talan, enär kommissionärens förfarande icke vore av beskaffenhet att för honom medföra ansvar såsom för olovlig varuinförsel. HD fann det icke utrett, att försök till tullförsnillning ägt rum och lämnade på grund härav förverkandeyrkandet utan bifall.

Egendom, tillhörig ett aktiebolag, har i dessa båda fall (i det senare dock endast av RR) förklarats förverkad som påföljd för handling, som utförts av någon, som haft att handla för bolagets räkning. Av 24 § tullstadgan framgår dock klart, att förverkande skall ske, även om ägaren till godset varit utan vetskap om det brottsliga förfarandet. Det måste då anses naturligt, att även juridiska personer i fall som de anförda kunna drabbas av samma påföljd. I detta sammanhang bör även omnämnas rättsfallet NJA 1888 s. 108.

I NJA 1942 s. 276 fick ett aktiebolag licens att på vissa villkor utföra finsilver. Verkställande direktören ställdes under tiltal för försök till olovlig varuutförsel. RR fann, att verkställande direktören handlat utan brottslig avsikt och ogillade på grund härav såväl ansvarsyrkandet som förverkandeyrkandet, medan HovR och HD fällde direktören till ansvar och förklarade ett silverparti — tillhörigt bolaget — förverkat.

Tillämplig författning var i detta fall KK 20 sept. 1940 ang. exportförbud å vissa varor, som i avseende å ansvarsreglerna hänvisade till KF 3 mars 1916 om straff för olovlig varuutförsel m. m. I avseende på förverkande gällde enligt denna KF:

1 § 2 mom. Olovligen utfört gods vare förverkat; kan godset ej tillrättaskaffas, gälde gärningsmannen dess värde.

5 §. Vad här ovan stadgats om olovlig varuutförsel, gälle ock om försök därtill.

Den subsidiära regeln avseende det fall, att det primära objektet ej kan tillrättaskaffas, har — i enlighet med hänvisning i KK 21 mars 1941 ang. allmänt exportförbud — tillämpats i NJA 1947 s. 656. Rättsfallet gällde olovlig utförsel av en bil, som tillhörde ett aktiebolag. Verkställande direktören, som själv utfört bilen, åtalades och fälldes av HovR till ansvar, varjämte han, då bilen icke ansågs kunna tillrättaskaffas, förpliktades utgiva dennas värde. HD fann ej skäl bifalla ansökan om tillstånd att fullfölja talan mot HovR:s dom.

I SvJT 1941 rf s. 34 hade från ett aktiebolag levererats gods, underkastat exportförbud, till ett fartyg, som utklarerats för resa till utrikes ort. Verkställande direktören ådömdes ansvar av såväl RR som HovR, varjämte han — enär godset icke kunde tillrättaskaffas — förpliktades utgiva godsets värde.

Av de citerade rättsfallen framgår, att den primära sakkonfiskationspåföljden enligt 1916 års förordning ansetts kunna träffa egendom, tillhörig juridisk person, inom vars verksamhet lagstridig gärning begåtts, medan den subsidiära värdekonfiskationen — om objekt icke kunnat tillrättaskaffas — drabbat den ställföreträdare för den juridiska personen, som fällts till ansvar för lagöverträdelsen.

En förverkanderegeln, nära besläktad med stadgandet i 1916 års varuutförselförordning, återfinner man i 1923 års lag om olovlig varuinförsel:

1 § 8 mom. Olovligen infört gods vare förverkat.

Sistnämnda lagrum tillämpades i ett rättsfall av stort intresse för bedömningen av frågan, i vad mån förverkande kan ske av egendom tillhörig i förhållande till

brottet utomstående rättssubjekt. Det rättsfall, som åsyftas, är NJA 1948 s. 420. I målet ställdes A, som utan tullangivning till riket infört B tillhöriga smycken, under åtal för olovlig varuinförsel. Därvid uppkom bland annat frågan, om den omständigheten att införseln skett utan B:s uppdrag eller vetskap medförde befrielse från förverkandepåföljden. HovR fällde A till ansvar men förklarade, att smyckena — med hänsyn till att A omhändertagit och hit infört dem utan att ha haft B:s uppdrag ävensom till omständigheterna i övrigt — icke borde förklaras förverkade. HD ansåg likaledes A förfallen till ansvar men förklarade i förverkandefrågan, att den omständigheten, att varuinförseln skett utan B:s uppdrag eller vetskap icke i och för sig kunde medföra, att smyckena icke skulle vara förverkade. Smyckena förklarades därför förverkade, men HD tillstyrkte en av B ingiven nådeansökan avseende förverket, och Kungl. Maj:t beslöt i enlighet därmed.

KK 9 nov. 1888 ang. förbud mot införsel till riket av varor med oriktig ursprungsbeteckning innehöll följande stadgande:

1 § 1 mom. Är å vara, som från utrikes ort för försäljning hit till riket införes, anbragt namn å ort, fastighet ... inom Sverige eller annan beteckning, som ger varan sken av att vara i Sverige tillverkad, skall sådan vara vid införseln tagas i beslag och dömas förbruten.

Det här är fråga om en bestämmelse till skydd för det inhemska näringslivet snarare än om ett förverkande av straffkaraktär. Det är därför naturligt och helt i överensstämmelse med lagrummets ordalydelse, att man i rättspraxis låtit förverkande inträda utan hänsyn till vem som är ägare till godset i fråga. (Se exempelvis NJA 1890 s. 378, 1897 s. 47, 1899 s. 384 och 1910 s. 284).

1949 års lag om straff för olovlig varuutförsel innehåller följande förverkanderegeln:

4 §. Gods som någon olovligen utfört eller sökt utföra skall förklaras förverkat. Kan godset ej tillrättaskaffas, gälde den brottslige dess värde.

I NJA 1954 s. 406 var fråga om förverkande av bil enligt nyssnämnda lagrum. Varken HR eller HD fann att försök till olovlig varuutförsel förelegat, medan HovR intog motsatt ståndpunkt och beträffande förverkandefrågan förklarade, att den omständigheten, att bilens ägare må ha saknat vetskap om att utförseln skulle ske olovligen, icke vore av beskaffenhet att medföra, att bilen icke skulle förklaras förverkad.

I NJA 1956 s. 670 var fråga om olovlig varuutförsel, som planlagts av två tjänstemän i ett aktiebolag och som utförts av ett annat aktiebolag, vars verkställande direktör avled innan målet slutligt avgjordes. Då godset icke kunde tillrättaskaffas, förpliktades de nämnda tjänstemännen och direktörens dödsbo att gälda godsets värde.

Av de refererade rättsfallen framgår, att förverkande enligt ifrågavarande författningar icke ansetts uteslutet på den grunden, att egendomen tillhört en i förhållande till lagöverträdelsen fristående tredje man. Huruvida förverkandepåföljden skall anses helt obligatorisk oavsett ägarens ställning till den begångna lagöverträdelsen torde icke kunna utläsas av de refererade fallen. HD uttalar i NJA 1948 s. 420 endast, att avsaknaden av uppdrag från varuägaren och dennes bristande kännedom om varuinförseln icke »i och för sig» utesluta förverkandepåföljd. Däremot måste det alltjämt anses som ovisst, om förverkande skall ske exempelvis om tjuven gör sig skyldig till olovlig varuinförsel med avseende å det stulna godset. Av rättspraxis framgår emellertid otvetydigt, att förverkandepåföljden enligt ifrågavarande författningar har sådan räckvidd, att det faller sig naturligt, att förverkande kan ske av egendom tillhörig juridisk person, vars ställföreträdare gör sig skyldig

till lagöverträdelse. Det subsidiära värdeförverkandet enligt 1949 års lag drabbar dock alltid den brottslige, d. v. s. aldrig en juridisk person.

Vissa äldre utförsel-författningar innehålla förverkandebud av något annan typ. Sålunda stadgas i KK 1 aug. 1914 ang. förbud mot utförsel från riket av vissa varor:

2 §. Den som ... utfört eller söker utföra vara, böte ... och have tillika förbrutit varan eller gälda, där den ej kan tillrättaskaffas, dess värde.

Ansvar yrkades i NJA 1918 s. 62 å styrelseledamöter i ett aktiebolag för att bolaget i strid mot sistnämnda lagrum utfört vissa varor. Vidare yrkades, att de tilltalade skulle förpliktas utgiva värdet av varorna, enär dessa icke kunnat tillrättaskaffas. Styrelseledamöterna dömdes av HR och HovR till böter och ålades utgiva värdet av varorna. HD fann icke att olovlig utförsel ägt rum och ogillade därför till alla delar den mot styrelseledamöterna förda talan.

I NJA 1919 s. 175 var fråga om olovlig utförsel och försök till olovlig utförsel i strid mot KK 16 april 1915 ang. förbud i visst fall mot utförsel från riket av vara, som helt eller delvis framställts genom bearbetning eller förädling av till utförsel förbjudna ämnen, vilken författning i 2 § innehöll en förverkanderegeln av samma lydelse som motsvarande nyss citerade stadgande i 1914 års KK. För ett handelsbolags utförsel fälldes delägarna till ansvar, varjämte de ålades att gälda värdet av utförda varor. Ett bolaget tillhörigt varuparti, som man sökt utföra, förklarades förbrutet.

Det kan synas oklart, om ordalydelsen i en förverkanderegeln av nu behandlat slag lägger hinder i vägen för förverkande av egendom tillhörig annan än den som gjort sig skyldig till förseelse och som ådömes böter härför. Emellertid synes av de åberopade rättsfallen framgå, att hinder i vart fall icke föreligger att förverka egendom tillhörig juridisk person, i vars verksamhet förseelsen begåtts. Däremot träffar det sekundära värdeförverkandet regelmässigt endast de fysiska personer, som äro straffrättsligt ansvariga för förseelsen.

I flera författningar finnas regler om förverkande av fordon och andra forslingsredskap, som använts vid bland annat olovlig införsel. Bland sådana författningar märkes lagen 20 juni 1924 med särskilda bestämmelser ang. olovlig befatning med spritdrycker och vin, vilken innehåller bland annat följande:

8 § 1 mom. Har vid olovlig införsel av spritdrycker eller vin ... nyttjats farkost ... eller luftfartyg ... eller dragare och fordon eller annat forslingsredskap, skall, evad ansvar för brottet ådömes eller ej, forslingsredskapet vara förverkat, därest det forslade godset till väsentlig del utgjorts av olovligen införda spritdrycker eller vin, eller därest den färd, vid vilken redskapet nyttjats, eljest måste antagas hava ägt rum i väsentligt syfte att företaga olovlig införsel eller forsling av spritdrycker eller vin.

Påföljd av förverkande, varom nu sagts, skall dock icke inträda:

a) där det göres sannolikt, att varken forslingsredskapets ägare eller dess brukare eller förare haft kännedom om eller anledning misstänka redskapets användande vid olovlig införsel eller forsling av spritdrycker eller vin ...

c) där forslingsredskapets förverkande eljest finnes uppenbart oskäligt med hänsyn till särskilda omständigheter, såsom bristande möjlighet för ägaren eller, då annan ägt i ägarens ställe förfoga över forslingsredskapet, för denne att förebygga redskapets olovliga användande.

Förutsättningarna för förverkande angivas här mera detaljerat än som vanligen är fallet. För förverkande kräves icke, att någon fälles till ansvar för den olovliga införseln. Förverkande skall enligt huvudregeln ske oavsett äganderätten till forslingsredskapet. Dock ha undantag gjorts för fall, där det göres sannolikt, att varken

ägare, brukare eller förare haft kännedom om eller anledning misstänka redskapets olovliga användning. Då en juridisk person är ägare, har man säkerligen att vid tillämpningen av denna undantagsregel fästa avseende vid den goda tron hos den juridiska personens ställföreträdare. Något rättsfall beträffande de avvägningar, som härvidlag måste göras, har emellertid icke kunnat påträffas.

Vidare finnes enligt samma lagrum möjlighet att undvika förverkande, då detta eljest finnes uppenbart oskäligt. I rättspraxis förekommer en serie fall rörande tillämpningen av förverkandereglerne i 1924 års lag. Däribland förekomma även fall, då fråga varit om juridiska personers egendom. I intet fall har det dock varit fråga om brott begånget av den juridiska personens organ utan fastmera har det rört sig om förseelser av personer utan direkt anknytning till den juridiska personen. Vid avgörandet, om förverkande är oskäligt eller icke, har den juridiska personen därför samma ställning som vilken utomstående fysisk person som helst. På grund härav ha rättsfallen egentligen icke något intresse för denna undersökning och de skola därför endast i korthet omnämnas. I allmänhet är det fråga om bilar eller andra fortskaffningsmedel, som sålts genom avbetalningskontrakt under äganderättsförbehåll och som därefter, innan köpeskillingen till fullo guldits, använts på sådant sätt, att fråga uppkommit om förverkande enligt 1924 års lag. I allmänhet har förverkande skett (NJA 1926 s. 445 I och II, 1928 s. 508, 1933 s. 579, 1934 s. 261, 1936 s. 383 [HovR], 1936 s. 466, 1936 s. 723 I och II samt 1939 s. 280), men undantagsvis har det befunnits uppenbart oskäligt (NJA 1926 s. 48). Med denna rättspraxis som bakgrund måste det framstå som klart, att förverkande av forslingsredskap, som tillhör juridisk person och i dennas verksamhet av ställföreträdare för den juridiska personen använts för spritsmuggling, endast undantagsvis skulle kunna betraktas som uppenbart oskäligt. I NJA 1952 s. 523, som gällde talan om förverkande av ett fartyg, tillhörigt ett finskt rederiaktiebolag, kom skälighetsfrågan icke upp till bedömning, eftersom förutsättningarna i övrigt för förverkande icke ansågos uppfyllda.

1924 års lag innehåller dessutom följande stadgande:

7 §. Påträffas spritdrycker eller vin, vilka uppenbarligen hava olovligen införts, skola dryckerna vara förverkade, evad någon fälles till ansvar för olovlig befattnings därmed eller ej; dock att ...

I NJA 1929 s. 143, som avsåg förverkande av rusdrycker införda med fartyg, inställde sig — jämte fartygets befälhavare — en person som ägare av dryckerna, vilka emellertid förklarades förverkade av HovR. HD fann, att dryckerna icke kunde anses uppenbarligen ha olovligen införts. Ett likartat rättsfall är SvJT 1935 rf s. 73.

Förverkande förekommer ofta som påföljd för förseelser mot rusdryckslagstiftningen. Regelmässigt torde förverkande äga rum oavsett vem som är ägare till dryckerna i fråga. Ett antal refererade fall behandla förseelser mot KF 29 maj 1885 ang. villkoren för försäljning av brännvin och andra brända eller destillerade spirituösa drycker, vilken författning innehöll följande bestämmelser:

38 §. Den, som ... förytttrar brännvin ..., böte ...

Dessutom vare det i försäljningsrummet befintliga brännvin ... tillika med kärl ... underkastade beslag och förbrutna.

Förverkanderegeln i nämnda lagrum tillämpades i NJA 1888 s. 547 på så sätt, att ett parti sprit, tillhörigt ett konkursbo, förverkades i anledning av att syssломännen i konkursen gjort sig skyldiga till olovlig minuthandel med konkursboets sprit. (Jämför bl. a. NJA 1878 s. 245, 1888 s. 533 och 1889 s. 132).

I KF 11 juli 1919 ang. försäljning av pilsnerdricka fanns i 28 § en förverkande-bestämmelse av samma typ som i nyssnämnda 1885 års KF. I NJA 1930 s. 3 fälldes en disponent i ett bryggeri till ansvar för yrkesmässigt utövad olovlig försäljning av pilsnerdricka. De båda lägre instanserna förklarade därjämte ett parti öl förverkat, medan HD fann förverkandestadgandet icke tillämpligt.

KF 26 nov. 1875 ang. eldfarliga oljor m. m. innehöll följande stadgande:

27 §. Om ... upplagsplats eller magasin för förvarande av eldfarlig olja inrättas och begagnas utan därtill lämnad tillåtelse, vare den felande förfallen till ...; och skall vad utöver tillåten myckenhet innehaves jämväl dömas förbrutet.

I flera rättsfall kring denna förordning (NJA 1901 s. 278, 1916 s. 21 och 1922 s. 4; jfr även NJA 1900 s. 471 och 1922 s. 527) har förverkande drabbat juridiska personer, vilkas ställföreträdare fällts till ansvar i målet. Såväl det tillämpade stadgandets ordalydelse som dess karaktär av politirättslig skyddsbestämmelse tyder emellertid på att förverkande kunnat äga rum oavsett äganderätten till godset.

Det sist anförda torde äga tillämpning även på KF 19 nov. 1897 ang. explosiva varor, som rymmer följande stadgande:

83 §. Beträdes någon med att innehava explosiv vara utan att vara därtill berättigad ... straffes ...

Explosiv vara, som obehörigen eller utöver medgiven myckenhet innehaves, vare förbruten.

Exempel på att enligt detta stadgande förverkande ägt rum av egendom tillhörig annan än den straffrättsligt ansvarige finner man i RR:s och HovR:s domar i NJA 1922 s. 239 (HD friade från såväl straffansvar som förverkandepåföljd).

KF 7 jan. 1876 ang. vård och försäljning av arsenik m. m. innehöll följande stadgande:

25 §. Säljer eller utlämnar den, som icke ... därtill berättigad är, sådana giftiga ämnen, som ..., böte ... och have förbrutit de giftiga ämnen av ifrågavarande slag, som av honom innehavas.

Eftersom i lagrummet utsäges, att den som förfarit i strid mot bestämmelser i förordningen skall ha förbrutit vissa ämnen, som av honom innehavas, synes det kunna bli föremål för tvekan, huruvida förverkandepåföljden även kan träffa juridiska personer eller andra fysiska personer än den som överträtt förordningen. Lika litet som vid de tidigare omnämnda utförselförfattningar, som innehöllo delvis likartade regler, har emellertid i detta fall lagrummet tolkats så, att förverkande icke kunnat ske av egendom, tillhörig den juridiska person, som företräts av gärningsmannen. I NJA 1903 s. 24 tillämpades lagrummet så, att styrelseledamöterna i ett handelsaktiebolag dömdes att böta, varjämte förverkande ägde rum av vissa bolaget tillhöriga ämnen.

KF 19 mars 1888 ang. åtgärder till förekommande av överdriven avverkning å ungskog inom Västerbottens och Norrbottens län innehöll följande förverkandestadgande:

1 §. Barrträd, som ... är att anse såsom undermåligt, må icke till inländsk eller utländsk ort skeppas eller ..., allt vid påföljd att virket tages i beslag och dömes förbrutet.

Det nämnda förverkandestadgandet är icke anknutet till något straffstadgande. Förverkande torde kunna äga rum utan hänsyn till ägarens befattning med godset. I NJA 1904 s. 195 har virke tillhörigt ett aktiebolag dömts förbrutet.

I SvJT 1918 rf s. 108 har ett aktiebolag drabbats av förverkande och dess styrelseledamöter av straff enligt 9 § KF 18 juni 1915 om förekommande av överdriven

avverkning av ungskog inom de delar av Västerbottens och Norrbottens län, som ej höra till lappmarken, vilket lagrum var av följande lydelse:

Bedriver någon avverkning i strid mot ... vare straffet ..., och skall det avverkade virket ... dömas förbrutet.

Skogsvårdslagen 15 juni 1923 stadgade:

25 §. Företager någon avverkning i uppenbar strid mot ... straffes med dagböter.

Då till straff ... dömes, skall tillika det avverkade virket, där det ligger å skogen kvar eller, om det är bortfört, fortfarande är i avverkarens besittning, tagas i beslag och dömas förbrutet. Undgår dylikt virke beslag, är den, som låtit verkställa avverkningen, skyldig att utgiva ersättning med belopp, motsvarande värdet av samma virke.

I NJA 1948 s. 524 förklarades jämlikt sistnämnda lagrum ett virkesparti, som olovligen avverkats, förverkat utan hinder av att virket före avverkningen sålts, betalats och märkts för köparens räkning.

Såväl 1923 som 1948 års skogsvårdslag begränsar förverkandepåföljden till virke, som ligger å skogen kvar eller fortfarande är i den tilltalades besittning. Någon begränsning med avseende å äganderätten till virket finnes däremot icke och har — som framgår av NJA 1948 s. 524 — icke heller iakttagits i rättspraxis. Även då det gäller de äldre skogsvårdsförfattningar, som tidigare behandlats, synas förverkandereglererna böra betraktas som oberoende av äganderätten till egendomen.

Jaktstadgan 3 juni 1938 innehåller följande stadgande:

30 §. Fälles någon till ansvar ..., vare djur, skinn, bo eller ägg, som den dömde åtkommit eller innehaft, förverkade.

Enahanda påföljd skall ock inträda, därest någon ... fälles till ansvar för ...; och skola i sådant fall jämväl ifrågasvara jakt- och fångstredskap vara förverkade.

Finnes egendom som ... skolat dömas förverkad icke i behåll eller har den undergått förskämning, skall den dömde förpliktas utgiva dess värde.

I NJA 1944 s. 655 fälldes en disponent i ett aktiebolag till ansvar för det han för bolagets räkning mottagit ett omärkt björnskin. Skinnen förklarades förverkat, varjämte disponenten, för det fall att skinnen icke funnes i behåll, förpliktades utgiva dess värde. Jaktstadgan talar om skinn, som den dömde åtkommit eller innehaft, men av rättsfallet framgår, att stadgandet är tillämpligt även på skinn, som åtkommit eller innehaft av juridisk person, för vilken den dömde varit ställföreträdare.

Ett gevär tillhörigt hemvärnet har i ett hovrättsfall dömts förverkat på grund av att det använts vid brott mot jaktstadgan (Svenska jägareförbundets meddelanden 1947 nr 12 s. 43 f.) Utgången har kritiserats av E. Thomasson i SvJT 1948 s. 378 ff.

I 1939 års lotteriförordning stadgas följande:

11 §. Fälles någon till straff ... må tillika, efter ty skäligt finnes, förklaras förverkade för lotteriet uppburna insatser ...

I NJA 1947 s. 674 hade en person erhållit tillstånd att anordna ett lotteri till förmån för viss verksamhet hos ett aktiebolag. I samband med att ifrågasvara person ådömdes ansvar bland annat för brott mot lotteriförordningen, förklarades för lotteriet uppburna insatser förverkade.

I kristidsförfattningar äro förverkandebestämmelser mycket vanligt förekommande. I ett par refererade rättsfall har man tillämpat 25 § i 1939 års förfogandelag. Lagrummet lyder:

Fälles någon till straff enligt ..., skall domstolen, där ej särskilda förhållanden till annat föranleda, förklara egendom som undanhållits eller, där överlåtelse av egendomen

skett, gods eller penningar, som den tilltalade i samband med överlåtelsen mottagit, förverkade eller, om egendom, som sålunda skolat förklarar förverkad ej kan tillrättaskaffas, förplikta honom att utgiva ersättning för egendomens värde.

NJA 1944 s. 73. Verkställande direktören i ett aktiebolag åtalades för underlåtenhet att i deklaration rörande bolagets innehav av viss med stöd av allmänna förfogandelagen i beslag tagen vara, kokosfettsyra, uppgiva bolagets hela innehav av sådan vara. Det icke deklarerade varupartiet förklarades förverkat.

NJA 1946 s. 605. Ett aktiebolag tillverkade gengasved i strid mot gällande bestämmelser. Verkställande direktören och ytterligare en befattningshavare vid bolaget fälldes till ansvar härför. Därjämte förpliktades de av HovR att av värdet av taget vederlag till kronan utgiva ett med hänsyn till omständigheterna jämkat belopp, medan HD med hänsyn till föreliggande särskilda förhållanden fann skäligt befria dem från förverkandepåföljden.

I KF 26 juni 1933 om tillverkning av potatismjöl stadgas:

4 §. Den, som olovligen tillverkar potatismjöl, straffes med ... och have förbrutit varan. Kan varan ej tillrättaskaffas, skall värdet gäldas.

I NJA 1941 s. 642 hade vid en stärkelsefabrik, som ägdes av två personer, tillverkats större kvantitet potatismjöl än som omfattades av meddelat tillstånd. Åtal mot den ene ägaren ogillades, medan den andre fälldes till ansvar. HovR och HD förklarade det olovligen tillverkade partiet förbrutet och förpliktade den delägare, som fällts till ansvar, att, därest partiet icke kunde tillrättaskaffas, ersätta kronan dess värde.

Stadgandets ordalydelse (»Den, som olovligen tillverkar ..., straffes ... och have förbrutit») har tydligen icke hindrat förverkande, fastän egendomen tillhörde icke endast den straffansvarige utan även den andre delägaren i fabriken. Däremot har endast den straffansvarige drabbats av den subsidiära värdeförverkandepåföljden.

1941, 1942 och 1947 års prisregleringslagar innehöllo alla förverkanderegler, ehuru av något olika lydelse:

1941 års lag, 12 §: Fälles någon till straff ..., må domstolen, efter ty skäligt finnes, förplikta honom att utgiva värdet av taget eller betingat vederlag eller värdet av förnödenhet, som undanhållits.

1942 års lag, 11 §: Fälles någon till straff ..., skall domstolen tillika förplikta honom att utgiva värdet av taget eller avtalat vederlag eller värdet av förnödenhet, som undanhållits; dock att, i den mån särskilda förhållanden därtill föranleda, nedsättning må ske av det värde som skall utgivas.

1947 års lag, 12 § 3 mom.: Fälles någon till straff ..., skall domstolen tillika förplikta honom att utgiva värdet av taget eller avtalat vederlag; dock att, i den mån särskilda förhållanden därtill föranleda, nedsättning må ske av det värde som skall utgivas.

Följande rättsfall belysa tillämpningen av de citerade lagrummen.

NJA 1944 s. 492. Vid åtal mot prokurist i en firma och firmans innehavare för överskridande av gällande normalpriser vid försäljningar, som för firmans räkning verkställts av prokuristen, uppkom fråga, huruvida firmainnehavaren, vilken icke haft någon befattning med firmans skötsel, kunde fällas till ansvar jämlikt ansvarsbestämmelser i 1941 och 1942 års prisregleringslagar samt förpliktas att utgiva värdet av taget vederlag. Underinstanserna fällde båda de tilltalade till ansvar samt förpliktade dem solidariskt att till statsverket utgiva värdet av vederlaget för de sålda varorna. HD ogillade talan mot firmainnehavaren och dömde prokuristen ensam till straff och förverkandepåföljd.

NJA 1945 s. 262. Prokurist i en firma och firmans innehavare åtalades för överskridande av gällande stoppriser vid försäljningar, som för firmans räkning verkställdes av prokuristen. Båda fälldes jämlikt 1942 års prisregleringslag till ansvar och förpliktades solidariskt att utgiva värdet av vederlag för sålda varor.

NJA 1947 s. 39. En person fälldes till ansvar för brott mot 1942 års prisregleringslag, vilka begåtts under anställning hos ett aktiebolag, samt förpliktades därjämte att till kronan av värdet av taget vederlag utgiva ett med hänsyn till omständigheterna jämkat belopp.

NJA 1950 s. 246. En person, som enligt 1947 års prisregleringslag dömts till böter och utgivande av uppburet vederlag, avled, medan målet var beroende på högre rätts prövning. HovR fann vederlag böra utgå oavsett dödsfallet men böra med hänsyn härtill skäligen nedsättas till belopp, som kunde anses ungefärligen motsvara uppburet överpris. Dödsboet fullföljde talan, och HD fastställde HovR:s domslut.

NJA 1950 s. 477. En person, som i egenskap av verkställande direktör i ett aktiebolag verkställt försäljning i strid mot 1947 års prisregleringslag, fälldes till ansvar och ålades att till kronan utgiva del av värdet av uppburet vederlag.

NJA 1953 s. 543. En person, som i egenskap av verkställande direktör i ett aktiebolag överskridit gällande stoppris, fälldes av RR och HovR till ansvar jämlikt 1942 och 1947 års prisregleringslagar, varjämte han ålades att utgiva del av värdet av uppburet vederlag. HD ogillade helt den mot direktören förda talan.

KK 17 juni 1943 med vissa bestämmelser ang. handeln med ransonerade varor, m. m., innehöll följande:

19 §. Fälles någon till ansvar ..., skall domstolen, där ej särskilda förhållanden till annat föranleda, förklara gods eller penningar, som den tilltalade i samband med överträdelsen mottagit, eller egendom, som han ... genom överträdelsen undanhållit, ... förverkad. Där egendom ... ej kan tillrättaskaffas, skall domstolen förplikta den tilltalade att utgiva dess värde.

NJA 1945 s. 77 I. Å styrelseledamöter i ett aktiebolag yrkades ansvar för avgivande av falsk deklaration rörande bolagets ineliggande lager av skodon. I HovR och HD fälldes en styrelseledamot till ansvar, varjämte bolaget ålades att till kronan utgiva värdet av odeklarerade skodon.

I fallet torde ha tillämpats 1 § KK 5 juni 1942 ang. särskilda påföljder vid överträdelser av vissa ransoneringsförfattningar, vilket lagrum var i huvudsak likalydande med den ovan citerade 19 § i KK 17 juni 1943.

NJA 1950 s. 171. Mot disponent i ett aktiebolag — vilken genom oriktiga uppgifter i ansökningar om licenser för inköp av ransonerade varor föranlett, att bolaget fått licenser för betydligt större kvantiteter sådana varor än bolaget varit berättigat till — fördes talan om ansvar och skyldighet att utgiva vederlag för vad bolaget sålunda obehörigen erhållit. Det invändes, att, enär varorna uteslutande kommit bolaget till godo, vederlagsanspråket bort riktas mot bolaget och ej mot disponenten. Disponenten fälldes till ansvar och förpliktades jämlikt 19 § KK 17 juni 1943 att utgiva vederlag.

Dessa båda rättsfall stå tydligen i viss mån i strid mot varandra. I det ena fallet har förverkandet drabbat den juridiska personen och i det andra fallet dess ställföreträdare. I detta sammanhang bör även erinras om rättsfallet NJA 1944 s. 692.

1940 års valutaförordning innehöll följande stadgande:

21 §. Dömes någon till straff ..., må domstolen, efter ty skäligt finnes, kunna förordna, att betalningsmedel, fordringar eller värdepapper, som brottet avser, eller vederlag därför skola, ändock att de ej tillhöra den dömde, vara ... förverkade till kronan eller att den dömde skall vara pliktig att till kronan ... utgiva deras värde.

I SvJT 1953 rf s. 67 fördes ansvarstalan mot verkställande direktören i ett aktiebolag för upprepade brott mot valutaförordningen, och dessutom yrkades, att direktören och bolaget skulle åläggas utgiva värdet av olovligen förbrukat utländskt tillgodohavande. Yrkandet mot bolaget ogillades. I HovR:s domskäl framhölls, att vederlaget för ifrågavarande tillgodohavande icke, såvitt visats, funnes i behåll, varför yrkandet lagligen icke kunde bifallas.

I detta sammanhang bör även erinras om det tidigare nämnda rättsfallet NJA 1956 s. 670, vari HovR med tillämpning av 21 § valutaförordningen ålade två tjänstemän i ett aktiebolag och verkställande direktören i ett annat aktiebolag att utgiva värdet av vissa betalningsmedel.

En genomgång av rättspraxis ger vid handen, att det knappast är möjligt att närmare angiva, i vilken utsträckning man i gällande rätt är beredd att acceptera ett särskilt förverkandeansvar för juridiska personer.

I mycket stor omfattning ha förverkandereglerna en avfattning, som möjliggör förverkande, vem som än är ägare till den egendom, varom fråga är. Någon gång kan det framgå direkt av ifrågavarande lagrum, att förverkande kan ske utan hinder av utomståendes äganderätt. I andra fall är förverkande enligt lagens ordalydelse begränsat till exempelvis egendom, tillhörig den som fälles till ansvar för viss förseelse. I de flesta fallen utsäges emellertid i förverkandestadgandena ingenting, som direkt berör äganderätten. I de fall, då ett förverkandebud är fakultativt, är det givetvis möjligt att vid den allmänna skälighetsbedömningen beakta äganderättsförhållandena, så att stötande resultat undgås. Vid de obligatoriska förverkandestadgandena har man — som framgår av vad tidigare sagts — varit mycket ovillig att medge undantag på den grunden, att fråga är om förverkande av egendom tillhörig i förhållande till brottet utomstående person. Tendensen i lagstiftningsarbetet på senare år går emellertid helt tydligt i riktning mot fakultativa förverkanderegler, varför fallen av stötande rättstillämpning på detta område efter hand kunna förväntas bli allt färre. För närvarande kan någon allmän princip om skydd för utomståendes äganderätt icke utläsas ur rättspraxis. Även i vissa fall, då en lagregels formulering möjligen skulle kunna tyda på begränsade förverkandemöjligheter (vid stadganden av typen »Den som . . . böte . . . och have förbrutit . . .»), har man ansett förverkande kunna äga rum hos annan än den som begått förseelsen och ådömes ansvar därför.

Med hänsyn till det vidsträckta förverkandeansvar, som sålunda kunnat konstateras, är det naturligt, att förverkande i stor utsträckning kan ske hos juridiska personer för gärningar begångna av deras ställföreträdare. Eftersom detta endast är en konsekvens av ifrågavarande stadgandens vida tillämpningsområde i övrigt, sakna dessa fall egentligt intresse för den som studerar frågan, i vad mån de juridiska personerna intaga en särställning i förverkandehänseende.

Mycket vanligt förekommande är, att ett stadgande om sakkonfiskation suppleras av en regel om värdekonfiskation, vilken träder i tillämpning, om sakkonfiskation visar sig omöjlig att genomföra. I allmänhet kan då sakkonfiskationen drabba envar, medan den subsidiära värdekonfiskationen endast riktar sig mot den som överträtt ifrågavarande författning. Givet är, att denna inkongruens kan leda till tämligen slumpartade resultat. Såvitt avser brott begångna i exempelvis ett aktiebolags verksamhet, leder den nämnda konstruktionen till att bolaget får vidkännas påföljden, om godset finnes i behåll, medan eljest värdeförverkandet drabbar vederbörande ansvarige företrädare för bolaget.

Ett undantag från vad som nu sagts utgör i viss mån rättsfallet NJA 1945 s. 77 I, vari bolaget och icke dess företrädare ålades skyldighet att utgiva värdet av viss

undanhållen egendom. Bakom avgörandet kan ligga tanken, att ifrågavarande förverkandebestämmelse i väsentlig grad är avsedd att indraga oförtjänt vinst och att på grund härav påföljden — även det subsidiära värdeförverkandet — bör drabba den som gjort vinsten, d. v. s. bolaget. Rättstillämpningen synes dock ingalunda ha varit konsekvent på denna punkt. Som redan nämnts synes nu nämnda avgörande stå i strid mot NJA 1950 s. 171.

I vissa fall förekommer värdeförverkande utan att det är subsidiärt till sakförverkande. Ett dylikt förverkande förekommer i de olika prisregleringslagarna. Påföljden är även här till en del förestavad av en önskan att indraga oförtjänt vinning. Bland de ovan omnämnda rättsfallen rörande förseelser mot prisregleringslagarna återfinnes emellertid icke något fall, vari förverkandet drabbat juridisk person.

Förteckning över vissa författningar m. m.

1. Den 1 juni 1960 gällande författningar, som innehålla förverkandebestämmelser

(Siffrorna efter författningarnas namn hänvisa till sid. i betänkandet.)

Handelsbalken, 25, 83

Straff-lag 16/2 1864, passim

KK 15/12 1882 ang. förbud mot jakt efter val vid Sveriges västkust under viss tid
av året, 67, 72

Lag 28/5 1886 ang. stenkolsfyndigheter m. m., 43—45

KF 26/1 1894 ang. hushållningen med de allmänna skogarna i riket, 68, 72, 73

KF 30/3 1900 ang. förbud mot tillverkning, införsel och försäljning av tändstickor,
i vilkas tändmassa vanlig (vit eller gul) fosfor ingår, 42, 44, 45

KF 12/7 1907 ang. de slag av papper, bläck, skrivmaskin- och stämpelfärger, som
må till vissa offentliga handlingar användas, 50, 51

KK 5/2 1909 ang. införsel av samt handel med vissa slag av utländskt frö, 48, 77

Lag 4/6 1913 ang. förbud mot införsel till riket av varor med oriktig ursprungsbe-
teckning, 50, 51, 77, 82, 85

Apoteksvarustadga 14/11 1913, 40, 43—47, 80

KF 1/7 1918 ang. handel med skattefri sprit, 52, 54, 57, 62—66, 82, 85

KF 1/7 1918 ang. vissa alkoholhaltiga preparat m. m., 62—64

KK 13/6 1919 ang. stämpelavgift för spelkort samt om kortstämplingens verkstäl-
lande, 62—64

KF 30/9 1921 ang. kontroll vid införsel till riket av köttvaror och djurfett, 48

Lag 8/6 1923 om straff för olovlig varuinförsel, 11, 12, 19, 52, 54—60, 62, 64—66,
69, 71, 76, 82—84, 110, 116, 139, 145—147, 171, 172

KF 16/5 1924 ang. transitering av införselförbjudna varor m. m., 50

Lag 20/6 1924 med särskilda bestämmelser ang. olovlig befattning med spritdrycker
och vin, 19, 44, 52, 54—60, 62, 64—66, 82, 83, 110, 112, 113, 139, 147, 173, 174

KK 30/4 1925 ang. kontroll å och handel med vissa för människor använda bak-
teriologiska preparat, 43—46

Lag 18/6 1925 om bulvanförhållande i fråga om fast egendom, 68, 70, 73, 75

KK 10/8 1926 ang. bestämmelser att iakttagas vid införsel till riket av hönsägg,
69, 80

KK 6/5 1927 ang. förbud mot utförsel från riket av vissa äldre kulturföremål, 50, 53

KK 1/7 1927 ang. bestämmelser att iakttagas vid införsel till riket av samt handel
med utländskt smör, *upphör att gälla 1 juli 1960*, 48, 50, 80

KK 13/1 1928 ang. tillämpning av den genom deklaration 10/5 1927 mellan Sverige
och Finland fastställda stadga för fiskets bedrivande inom Torne älvs fiskeom-
råde, 52, 57, 58, 67, 146

Lag 29/5 1931 med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens, 60, 61, 116, 147, 148

- KK 14/7 1932 med föreskrifter till förebyggande av kräftpestens spridning, 38, 48, 52, 54, 57—59, 67, 146
- KK 2/6 1933 med vissa bestämmelser rörande fiskeriförhållandena i de till Sverige och Danmark gränsande farvattnen, 52, 67, 146
- KK 16/9 1933 med vissa bestämmelser ang. narkotiska ämnen och beredningar, 43, 45, 47, 63
- KK 30/11 1934 ang. kontroll vid utförsel av kött, 48, 49
- KK 30/11 1934 ang. kontroll vid införsel av köttvaror till område med köttbesiktningstvang, 48, 50, 143
- Lag 12/4 1935 om bekämpande av smittsamma husdjurssjukdomar (epizootilag), 39, 50, 67, 87
- KF 20/6 1935 om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m., 43, 45
- KK 21/7 1937 ang. märkning av kärl, vari surströmming saluföres, m. m., 48, 50
- Lag 3/6 1938 om rätt till jakt, 52, 54—57, 59, 67, 68, 70, 71, 73, 77, 81, 86, 147
- Jaktstadga 3/6 1938, 52, 54, 55, 57, 59, 67, 70, 71, 73, 77, 147, 176
- KF 9/9 1938 med vissa bestämmelser ang. fosterfördrivande medel, 40, 42—47, 116, 139, 147
- KF 19/5 1939 ang. tillverkning, införsel och försäljning av gasskyddsmateriel, 43, 45, 47
- Lotteriförordning 19/5 1939, 53, 54, 69, 76, 176
- Lag 22/6 1939 om förbud i vissa fall mot överlåtelse eller upplåtelse av fartyg m. m., 69
- Valutalag 22/6 1939, 68, 69, 76, 77
- KF 15/12 1939 ang. tillverkning och beskattning av maltdrycker (*Ersättes fr. o. m. 1 juli 1960 av KF 27/5 1960 om tillverkning och beskattning av malt- och läskedrycker, vilken författning icke innehåller någon förverkandebestämmelse*), 62, 65, 85
- KF 22/12 1939 om skatt å läskedrycker (*Ersättes fr. o. m. 1 juli 1960 av nyssnämnda KF 27/5 1960*), 62, 65, 85
- Lag 21/3 1940 med vissa bestämmelser om fraktfart med svenska fartyg, 69, 71
- Lag 17/5 1940 med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m., 40, 43—45, 53, 54, 56—58
- KK 31/8 1940 ang. förbud mot försäljning och utförsel av flygfotografier m. m., 53, 56—58
- KF 20/6 1941 ang. bekämpande av tuberkulos hos nötkreatur, 48—50
- KK 6/3 1942 med vissa bestämmelser ang. handeln med mjölk, 69, 74
- Rekvissionslag 30/6 1942, 68, 69, 74
- Lag 11/6 1943 ang. statsmonopol å tillverkning och import av tobaksvaror, 52, 54, 57, 62—64, 82
- Giftstadga 26/11 1943, 40, 43—47, 63, 80, 107, 124
- Civildödsfallslag 15/7 1944, *ersättes fr.o.m. 1 juli 1960 av civilförsvarslag 22 april 1960, se nedan*, 69, 74
- KK 20/10 1944 ang. importförbud å oarbetat guld m. m., 69, 71, 73, 77, 116
- Lag 3/5 1946 om radioanläggningar, 53, 56—58
- KK 14/3 1947 ang. allmänt importförbud, 11, 12, 69, 73
- Lag 9/5 1947 om förbud mot politiska uniformer, 53, 56—58, 138
- KK 27/6 1947 ang. förbud mot överlåtelse och försling m. m. av levande vildkanin och vildsvin, 48
- KF 5/3 1948 om försäljningsskatt, 62
- Skogsvårdslag 21/5 1948, 68, 70, 73—75, 77, 176

- KK 30/6 1948 om införsel av levande duvor samt om rätt att innehava brevduvor m. m., 48, 50
- KK 18/3 1949 med vissa bestämmelser rörande lax- och laxöringsfisket i Idefjorden och Svinesund m. m., 52, 67, 146
- Tryckfrihetsförordning 5/4 1949, 53, 54, 79, 80, 82, 88, 160
- KK 6/5 1949 om förbud mot försäljning av islandssill under viss tid av året, 69, 73
- KK 3/6 1949 med vissa bestämmelser ang. införsel av skogsfrö och skogsplantor, 48, 50, 80
- KF 10/6 1949 om explosiva varor, 40, 43—46, 107
- Vapenförordning 10/6 1949, 43—47, 49, 80, 106, 107, 124
- Lag 18/6 1949 om straff för olovlig varuutförsel, 11, 19, 52, 54—60, 62, 64—66, 73, 82, 139, 145—147, 172, 173
- KK 30/6 1949 ang. beredning och inläggning m. m. av salt strömming, avsedd för försäljning inom riket, 48—50
- Lag 16/12 1949 om förbud mot spridning av vissa kartor m. m., 53, 54, 56—58, 88
- KK 24/3 1950 med vissa bestämmelser ang. införsel av fruktträd och bärbuskar, 48, 80
- KK 29/9 1950 om tillverkning av och handel med vissa fodermedel, 69, 73, 74
- Lag 1/12 1950 om rätt till fiske, 52, 54, 56—59, 67, 68, 70, 71, 73, 75, 86, 113, 114, 147
- KK 20/9 1951 ang. införsel av djursperma, 48, 50
- Lag 7/12 1951 om räntereglering m. m., 68—70, 72
- KF 21/12 1951 om införsel och utförsel av margarinvaror samt om kontroll över tillverkningen av dessa varor, 48, 49
- Livsmedelsstadga 21/12 1951, 40, 48, 49, 67, 68, 70, 73
- KK 21/11 1952 med vissa bestämmelser om storleken av maskor i fiskredskap av nät och om minimimått på fisk m. m., 52, 67, 146
- KK 12/12 1952 ang. fiske med räkträl efter djuphavsräka, 52, 67, 146
- KF 5/6 1953 ang. reglering av införseln av vissa slag av fisk och skaldjur, 69, 73
- KK 22/9 1953 ang. registrering av växtskyddsmedel m. m., 43—46
- Lag 25/9 1953 om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet, 69, 75, 146
- KF 26/2 1954 ang. tillverkning av brännvin, 52, 55, 57, 62, 64, 65, 85, 87, 139, 147
- Allmän ransoneringslag 26/5 1954, 42, 64, 68—78, 87, 147, 148, 155
- Allmän förfogandelag 26/5 1954, 17, 49, 64, 68—78, 88, 89, 147, 148, 155
- Rusdrycksförsäljningsförordning 26/5 1954, 17, 59, 60, 62—66, 82
- Ölförsäljningsförordning 26/5 1954, 62, 64—66
- Lag 27 juli 1954 om nykterhetsvård, 20
- Fiskeristadga 24/9 1954, 17, 52, 54, 56—59, 67, 70—73, 75, 83, 139, 140, 146, 147, 149, 150
- KK 18/2 1955 med särskilda bestämmelser rörande fiske med vad eller not längs svenska kusten av Öresund, 52, 67, 146
- KK 6/5 1955 ang. försäljning av alkoholhaltiga läkemedel å apotek m. m., 62, 65
- KK 6/5 1955 ang. försäljning och införsel av rusdrycker för särskilda ändamål, 62, 65, 66
- KK 17/6 1955 om införsel av vissa ägg- och mjölkprodukter, 39, 48, 50, 80
- Skyddsområdeskungörelse 21/10 1955, 53, 56—58
- Lag 1/6 1956 om rätt att utvinna atomenergi m. m. (atomenergilag), 43, 45—47
- Allmän prisregleringslag 1/6 1956, 68—71, 74, 75, 77, 119
- KF 7/6 1956 ang. tillverkningen av potatismjöl, 69, 73—75, 102

- KF 7/6 1956 ang. reglering av införseln av fettråvaror och fettvaror m. m., 69, 73
 KF 7/6 1956 ang. reglering av införseln av vissa levande djur och jordbruksprodukter m. m., 69, 73, 102
 Lag 14/12 1956 om allmänna sammankomster, 69, 146
 Allmän ordningsstadga 14/12 1956, 69, 146
 KK 21/12 1956 med vissa fredningsbestämmelser för rödspätta, skrubba och torsk i Östersjön, 52, 67, 146
 (Luftfartslag 6/6 1957, *träder i kraft den dag Konungen förordnar*, 17, 53—60, 68, 69, 75, 88, 155)
 KF 14/3 1958 om skatt å lagrat lättöl (*Ersättes fr. o. m. 1 juli 1960 av KF 27/5 1960 om tillverkning och beskattning av malt- och läskedrycker, vilken författning icke innehåller någon förverkandebestämmelse*), 62, 65
 Strålskyddslag 14/3 1958, 20, 43—47, 148
 KK 21/3 1958 om viss offentlig kontroll av fjäderfäslakterier, 48—50
 Lag 9/5 1958 om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m., 19, 53, 55—59
 KK 19/9 1958 med särskilda fredningsbestämmelser för rödspätta och skrubba, 52, 67, 73, 146
 KK 21/11 1958 med vissa bestämmelser till förebyggande av djursjukdomars införande i riket m. m. (veterinär införselkungörelse), 39, 48, 49, 80, 81, 149
 Lag 20/3 1959 om köttbesiktning m. m., 48—50, 102, 143
 KK 28/5 1959 ang. införsel av växter m. m., 39, 48—50, 149
 KK 28/5 1959 om förbud mot försäljning och plantering av berberisbuskar, 48, 50
 Valutaförordning 5/6 1959, 69, 70, 72, 74, 76, 77
 KF 5/6 1959 om förbud mot innehav av vissa stiletter m. m., 19, 43—45, 80, 151
 KF 5/6 1959 om handel med preventivmedel, 48—50
 KK 5/6 1959 om införsel till riket av preventivmedel, 48, 50
 (Civilförsvarslag 22 april 1960, *träder i kraft 1 juli 1960*, 69)

2. Övriga i betänkandet omnämnda, den 1 juni 1960 gällande författningar

Byggningabalken, 84

- KF 21/12 1857 ang. vad i testamente givas må, så ock om gåva av fast egendom, 19
 KF 4/3 1862 om tioårig preskription och om kallelse å okända borgenärer, 126—128
 KF 16/2 1864 om nya straff-lagens införande och vad i avseende därå iakttagas skall, 9, 115
 KF 16/6 1875 ang. inteckning i fast egendom, 112
 KF 10/8 1877 om nya utsökningslagens införande och vad i avseende därå iakttagas skall, 141
 KF 12/11 1880 ang. skeppsmätning, 83
 KF 19/4 1883 ang. förlagsinteckning, 112
 KF 16/5 1884 ang. patent, 81
 Lag 5/7 1884 om skydd för varumärken, 82
 Lag 10/7 1899 om skydd för vissa mönster och modeller, 81
 KF 6/11 1908 ang. en särskild stämpelavgift vid köp och byte av fondpapper, 83, 84
 KF 19/11 1914 ang. stämpelavgiften, 83, 84
 KF 14/12 1917 ang. indrivning och redovisning av böter, 23, 24
 KK 18/12 1918 ang. resandes rätt till införsel av denaturerad sprit samt ang. behandling av dylik vara, som icke får till riket införas, 82

- Konvention 5/2 1919 mellan Sverige och Norge ang. flyttlapparnas rätt till renbeting, 81
- KF 9/5 1919 ang. förbud mot användning av papp och konstläder i skodon, *upphört att gälla med utgången av juni 1960*, 80
- Lag 30/5 1919 om rätt till litterära och musikaliska verk, 81, 82
- Lag 30/5 1919 om rätt till verk av bildande konst, 81, 82
- Lag 30/5 1919 om rätt till fotografiska bilder, 81, 82
- Lag 19/6 1919 om flottning i allmän flottled, 83
- Lag 20/6 1919 innefattande bestämmelser i anledning av konventionen 5/2 1919 mellan Sverige och Norge angående flyttlapparnas rätt till renbeting, 81
- KF 2/6 1922 om automobils katt, 86
- KF 17/5 1923 ang. skatt för hundar, 82, 84, 85, 87
- Lag 20/6 1924 om viss panträtt i spannmål, 112
- Tullstadga 7/10 1927, 83, 84
- Lag 18/7 1928 om de svenska lapparnas rätt till renbeten i Sverige, 81
- KK 10/5 1929 med vissa bestämmelser ang. bekämpande av potatiskräfta, 81
- Lag 24/9 1931 med vissa bestämmelser om bötesstraff utom strafflagens område (särskild böteslag), 145, 152
- Lag 3/6 1932 om inteckning i jordbruksinventarier, 112
- Lag 10/2 1933 om ändrade bestämmelser i vissa fall rörande fördelning av böter m. m., 102
- Lag 26/5 1933 om utrotande av berberis å viss mark, 50, 81
- KK 22/6 1934 ang. de mättnings- och vägningsredskap, som må justeras, m. m. (justeringskungörelse), 81
- Frihamnsstadga 8/11 1935, 83, 84
- Lag 24/4 1936 om upphörande av landsfogdes rätt till andel i böter m. m., 102
- Lag 19/3 1937 om upphävande av vissa åklagares rätt till andel i böter m. m., 102
- Lag 9/4 1937 om verkställighet av bötesstraff, 83, 84
- KK 9/9 1938 med särskilda föreskrifter i anledning av förordningen 9/9 1938 med vissa bestämmelser ang. fosterfördrivande medel, 42
- Lag 19/7 1941 om upphävande av landsfiskals rätt till andel i böter m. m., 102
- Lag 12/6 1942 om fornminnen, 51, 87
- Lag 30/6 1942 om viss panträtt i spånadslin och hampa, 112
- Rättegångsbalk 18/7 1942, 19, 20, 59, 60, 66, 77, 115, 160
- Skattestrafflag 11/6 1943, 83—85, 87, 122, 144, 145, 160
- Lag 30/6 1943 om tillsyn över hundar, 81
- KK 30/6 1943 med vissa bestämmelser rörande tillämpningen av lagen 11/6 1943 ang. statsmonopol å tillverkning och import av tobaksvaror, 82
- Lag 9/6 1944 om köpares rätt till märkt virke, 75
- Lag 20/12 1946 om införande av nya rättegångsbalken, 115, 123, 136
- Militär rättegångslag 30/6 1948, 20
- Lag 30/6 1948 ang. införande av lagen om ändring i strafflagen m. m., 86
- Lag 28/4 1949 om flottningen i Torne och Muonio gränsälvar, 83
- Lag 20/4 1951 med vissa bestämmelser om böter och viten, 103, 135, 152
- KK 1/6 1951 om älgavgifter m. m., 86, 87
- Uppbördsförordning 5/6 1953, 127
- Lag 12/5 1955 om inskrivning av rätt till luftfartyg, 111
- KF 18/5 1956 om kontroll å ädelmetallarbeten, 44, 82
- KK 26/4 1957 med vissa bestämmelser ang. alkoholhaltiga preparat, 82
- KK 28/5 1959 ang. införsel till riket av vissa slag av frön, 80

KF 11/12 1959 med föreskrifter om vissa betalningsvillkor vid yrkesmässig försäljning av bilar, 83

(KF 27/5 1960 om tillverkning och beskattning av malt- och läskedrycker, *träder i kraft 1 juli 1960*, 62, 85, 142)

3. I betänkandet omnämnda författningsförslag

Brottsbalk, förslag till (SOU 1953: 14), 14—16, 26, 117

Läkemedelsförordning, förslag till (SOU 1955: 44), 43

Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, förslag till (SOU 1956: 25, KPr 1960: 17), 82

Skyddslag, förslag till (SOU 1956: 55), 15, 29, 87, 89, 117, 121, 125—127, 135, 136, 156

Uranlag, förslag till (SOU 1958: 41, KPr 1960: 160), 44

Lag om straff för varusmuggling m. m., förslag till (SOU 1959: 24, KPr 1960: 115, RSKr 1960: 348), 4, 19, 20, 22, 52, 59, 61, 62, 65, 66, 74, 83, 125, 139, 144—146, 149, 153, 155

Rättsfallsregister

NJA

1878 s. 245	174	1942 s. 276	171
1888 s. 108	171	1944 s. 73	177
s. 533	174	s. 492	177
s. 547	174	s. 655	176
1889 s. 132	174	s. 692	178
1890 s. 378	172	1945 s. 77 I	178, 179
1897 s. 47	172	s. 262	178
1899 s. 384	172	1946 s. 605	177
1900 s. 197	170	1947 s. 39	178
s. 471	175	s. 656	171
1901 s. 278	175	s. 674	176
1903 s. 24	175	1948 s. 420	77, 172
s. 333	170	s. 524	176
1904 s. 195	175	1949 s. 278	73
1910 s. 284	172	1950 s. 63	126
1916 s. 21	175	s. 171	178, 180
1918 s. 62	173	s. 246	118, 178
1919 s. 175	173	s. 477	70, 178
1921 s. 64	71	1951 s. 287	100
1922 s. 4	175	s. 544	100
s. 239	175	s. 573	118, 126
s. 527	175	1952 s. 240	15, 70, 71, 118—121, 125
1926 s. 48	174	s. 523	174
s. 445 I, II	174	1953 s. 524	70, 118—120
1927 s. 663	85	s. 543	178
1928 s. 508	174	s. 678	21
1929 s. 143	174	1954 s. 406	172
1930 s. 3	175	1956 s. 670	118, 172, 179
1933 s. 579	174	1958 s. 267	152, 153
s. 719	142	s. 304	84, 145
1934 s. 261	174	s. 456	141
1935 s. 308	85	s. 547	116, 139, 151
1936 s. 383	174	B 6	97
s. 466	174	C 850	102, 146
s. 723 I, II	174	1959 s. 597	145
1939 s. 280	174	C 621	22, 92
1941 s. 642	177	C 660	116

SvJT, rättsfallsavdelningen (rf)

1918 s. 108	175
1930 s. 52	126
1935 s. 73	174
1941 s. 34	171
1953 s. 67	179
1957 s. 30	96
1960 s. 43	79

Svenska jägareförbundets meddelanden

1947 nr 12 s. 43 f.	176
--------------------------	-----

Otryckta domar

Göta HovR 12/2 1958	116
HovR för Västra Sverige 22/10 1959	77
Göteborgs RR 7/3 1959	116

Statens offentliga utredningar 1960

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Justitiedepartementet

Förslag till namnlag. [5]
Rättssäkerheten vid administrativa frihetsberövanden. [19]
Medicinska äktenskapshinder. [21]
Lagberedningens förslag till jordabalk m. m. 1. Lagtext. [24] 2. Motiv till balken. [25] 3. Motiv till lagen om införande av nya jordabalken m. m. [26]
Förverkande på grund av brott. [28]

Utrikesdepartementet

Försvarsdepartementet

Krigsmaktens högsta ledning. [12]
Besparingar inom försvaret. [23]

Socialdepartementet

Allmänna yrkesinspektionen. [20]
Bohuslän. [22]

Kommunikationsdepartementet

Finansdepartementet

Fastighetsbeskattningen. [4]
Studiekostnader vid beskattningen. [6]
Redogöransvaret och anmärkningsprocessen. [7]
Preliminär nationalbudget för år 1960. [8]
Banklikviditet och kreditprioritering. [16]
Reviderad nationalbudget för år 1960. [18]

Ecklesiastikdepartementet

1957 års skolberedning. 2. Individuella differenser och skoldifferentiering. [13] 3. Kursplaneundersökningar i matematik och modersmålet. [15]

Jordbruksdepartementet

Högre utbildning, forskning och försök på lantbruks område. [2]
Grusexploateringen i Sverige. [3]
Forskning och högre utbildning på skogsbrukets område. [17]

Handelsdepartementet

Översyn av lagen om försäkringsrörelse. [11]
Offentlig provningsverksamhet. Behov och resurser. [27]

Inrikesdepartementet

Folktandvården. [1]
De ekonomiska villkoren för en huvudmannaskapsreform inom mentalsjukvården. [9]
CP-vården. [14]

Civildepartementet

Statstjänstemäns förhandlingsrätt. [10]